

POLITIKAI PÁRTOK SPANYOLORSZÁGBAN

1931 – 1936

ZALAI ANITA

**Politikai pártok Spanyolországban
1931 – 1936**

X 151432

Zalai Anita

**Politikai pártok Spanyolországban
1931 – 1936**

BELVEDERE

Szeged, 2011

A könyv az SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar
anyagi támogatásával jelent meg

A kötet az SZTE Történelemtudományi Doktori Iskola Modernkori Programja
és a PTE „Európa és a magyarság a 18-20.században” Programja
szakmai együttműködésével jelent meg.

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J000959682

Lektorálta
DR. HARSÁNYI IVÁN

Borítóterv
MAJZIK ANDREA

SZTE Klebelsberg Könyvtár
Egyetemi Gyűjtemény
2.

X 151432

ISBN 978-963-9573-22-2

BELYTER
OLVASHATÓ

© Zalai Anita, 2011

© Belvedere Meridionale, 2011

TARTALOM

HISTORIOGRÁFIAI BEVEZETÉS	9
I. FEJEZET: A MONARCHIA ISMÉTELT VÁLSÁGA SPANYOLORSZÁGBAN (1923–1931)	27
Politikai élet a diktatúra éveiben (1923–1930)	29
A Köztársasági Szövetség (Alianza Republicana)	32
„Régi” és „új” republikanizmus	34
A Radikális Párt (Partido Radical – PR)	35
„Új” republikanizmus – a Radikális Szocialista Köztársasági Párt (PRRS)	37
A politikai élet csoportosulásai a diktatúra bukásától az 1931. áprilisi választásokig	39
Monarchista pártok a Köztársaság előestéjén	42
A monarchiaellenes erők	43
A San Sebastián-i egyezmény	46
A választás előestéjén	48
II. FEJEZET: AZ 1931. ÁPRILIS 12-I VÁLASZTÁSOK ÉS A KÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSA	50
A választási kampány	50
A spanyol politikai helyzet a madridi magyar követ jelentésének tükrében	52
A választások eredménye	54
A választói magatartás alakulása	57
A választások másnapján	59
A választási eredmények visszhangja az április 14-i sajtó hasábjain	60
Az április 12-i községtanácsi választások a magyar jobboldali sajtóban	62
A Köztársaság kikiáltása	65
A Második Köztársaság fogadtatása a spanyol sajtóban	67
A köztársaság kikiáltásának fogadtatása a magyar jobboldali sajtóban	69
A köztársaság létrejöttének fogadtatása a magyar diplomáciai jelentésekben	71

III. FEJEZET: A KÖZTÁRSASÁG „REPUBLIKANIZÁLÁSA” (1931. ÁPRILIS 14.-JÚLIUS)	74
A gazdasági világválság hatása	76
A republikánus-szocialista koalíció pártjai a köztársaság kezdetén	80
A szocialista párt a köztársaság létrejötte után	82
A Radikális Párt	84
Az új köztársasági pártok kiépítése	86
A monarchisták a köztársaság létrejötte után	89
A köztársaság „republikanizálása”	91
A polgári kormányzók szerepe a köztársaság konszolidálásában	93
A májusi részleges választás	95
A június 28-i alkotmányozó gyűlési választás	101
A választási kampány	104
A júniusi választás eredménye	112
A választási eredmények visszhangja	114
IV. FEJEZET: AZ ERŐVISZONYOK ALAKULÁSA AZ ALKOTMÁNYOZÓ GYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK UTÁN (1931. JÚLIUS-DECEMBER)	117
A köztársaság létrejöttének hatása a szellemi életre	117
A közrend fenntartásának nehézségei 1931 nyarán	118
A CNT a Második Köztársaság kikiáltása után	120
A magyar jobboldali sajtó reflexiója	123
A koalíció helyzete a választás után	124
A pártok az alkotmánytervezet vitája idején	127
Az alkotmánytervezet vitája	131
A vallási kérdés	133
Azaña első kormánya	136
Magyar reflexiók	137
A köztársasági elnöki tisztség betöltésének kérdése	138
A Juan March-ügy	139
A koalíció sorsa	141
V. FEJEZET: A REPUBLIKÁNUS-SZOCIALISTA KOALÍCIÓ REFORMJAINAK HATÁSA A PÁRTRENDSZERRE (1932. JANUÁR–1933. OKTÓBER)	147
A köztársaság külpolitikája	147
A közrend elleni anarchista támadások 1932 elején	151
A politikai pártok helyzete 1932 elején, a társadalmi és politikai csoportok polarizálódása	154
A radikálisok kivonulásának következményei	155

A köztársasági baloldal és a Radikális Párt viszonya	155
Az agrárreform és a katalán autonómia kérdése	158
A Sanjurjo-féle puccskísérlet	161
A Sanjurjo-puccs hatása: a CEDA létrejötte	165
A puccs hatása a többi pártra	168
Azaña kormányának helyzete a puccs után	170
Az 1933-as év kihívásai: Casas Viejas	171
Az európai események hatása a spanyol pártrendszerre	172
Az 1933. április 23-i részleges helyhatósági választás	174
A júniusi kormányválság	176
A szeptemberi kormányválság	180
A koalíciós pártok helyzete a válság idején	181
Lerroux kormányalakítási kísérlete	183
A reformok értékelése	185
 VI. FEJEZET: AZ 1933. NOVEMBERI PARLAMENTI VÁLASZTÁS HATÁSA A PÁRTRENDSZER ALAKULÁSÁRA	190
Az új választói törvény	190
A választási kampány	191
A választási eredmények	194
Az új Cortes összetétele	197
A politikai pártok új stratégiája 1934-től	200
A PSOE új, forradalmi taktikája	201
A szélsőjobboldal megerősödése	202
A CEDA radikalizálódása	204
A nemzetközi politikai események hatása	204
Szakadás a Radikális Pártban	206
A reformok sorsa	207
A baszk és a katalán autonómia kérdése	209
Az 1934 októberi forradalom és hatása	211
A Népfront létrejötte	213
A Cortes feloszlatása	215
 NÉVJEGYZÉK	218
1. SZÁMÚ MELLÉKLET	248
BIBLIOGRÁFIA	249
NÉVMUTATÓ	259

HISTORIOGRÁFIAI BEVEZETÉS

A Második Spanyol Köztársaság (1931 – 1939), különösen a polgárháborút megelőző, 1936 júliusáig terjedő időszaka – viszonylagos rövidsége dacára – a jelenkori spanyol történelemnek a történetírásban és a történeti „esszéirodalomban” máig élesen vitatott időszaka. A sorszáma szerint második köztársaság létrejötté annakidején nem pusztán az államforma megváltozását jelentette. Egyszersmind az első tartósabb demokratikus kísérlet is volt az ibériai ország történelmében arra, hogy az ország társadalmi-gazdasági viszonyait megszabadítsák több, a fejlődést gátló sok évtizedes, esetenként évszázados zárványtól, mégpedig úgy, hogy ennek során lehetővé tegyék a nép tevékeny részvételét a politika alakításában. Spanyolországban – bár különböző időszakokban az *alkotmányosság* kritériumai érvényesültek – a *demokratikus* politikai berendezkedés 1931 előtt nem tört utat magának, a polgárháború után pedig hosszú időre (egészen 1977-ig) lekerült a napirendről. Ebből a szempontból a Második Köztársaság rövid, de a későbbi történelem szempontjából is meghatározó, fontos intermezzo volt.

Ennek a periódusnak egyik újszerű vonása a *modern többpártrendszer létrejötte*, amely a politikai történelem hatására még az időszakon belül, „menet közben” is jelentős módosulásokon ment keresztül. Munkánk célja a köztársasági pártok történetének, keletkezésének, egymáshoz való viszonyának és szerepének szintetizáló célzatú bemutatása – kiegészítve a spanyol események érdekes szemszöveget képviselő magyar recepciójával.

A Második Spanyol Köztársaság pártrendszere történetének kutatása során mindenekelőtt spanyolországi forrásokra támaszkodtunk. A kiindulópontot a *madridi Országos Történeti Levéltár* (*Archivo Histórico Nacional – AHN*) *jelenkori fondja kormányzati szekciójának* anyaga kínálta, amely igen nagyszámú és valóban értékes dokumentumot tartalmaz a Második Köztársaság községtanácsi és parlamenti választásaira nézve.¹

A pártrendszer szempontjából a legfontosabb előzmény, hogy évekkel a Monarchia 1931. áprilisi bukását megelőzően, Miguel Primo de Rivera tábornok 1923. szeptemberi puccsa, majd közel hét éves diktatúrája már felszámolta a monarchista pártrendszert. A diktátor 1930. januári lemondása után azonban rendkívül megélénkült a politikai élet, ami jól rekonstruálható a polgári kormányzók belügyminiszterhez címzett jelentéseiből. A levéltári dokumentumok új, köztársasági pártok szerveződéséről, republikánus összejövetelekről, bankettekről tudósítanak. Ennek köszönhetően az 1930-as évet, mint felfokozottan aktív, főként a baloldal által szervezett politikai összejövetellekkel jellemezhető, turbulens időszakot ábrázolják a

¹ Archivo Histórico Nacional (a továbbiakban AHN) de Madrid, Fondo Contemporáneo, Ministerio Interior, Serie A, Leg. 1-51

spanyol királyi belügyminisztérium archívumi fondjai. A pártszerveződési folyamat – az iratok tanúsága szerint – újabb lendületet kapott az 1931. április 12-i községtanácsi választás előtti kampány időszakában. Az intenzív propaganda főleg a városokban volt jellemző. A levéltári iratokból arra is fény derül, hogy a köztársasági arculatú pártok a korábbiakhoz képest a kisebb településeken és a falvakban is komoly erőfeszítéseket tettek a parasztság bizalmának megszerzésére és a caciquék, helyi nagybirtokosk befolyásának visszaszorítására. Ennek ellenére vidéken a köztársasági pártok szerepe még nem volt számottevő.

A köztársaság létrejötte után a levéltári dokumentumok fő témáját az ún. kacikista visszaéléseket, a helyi politikai elit túlkapásait és törvénytelen magatartását nehezményező tiltakozó levelek adják, amelyek az áprilisi választás után tömegével árasztották el az új köztársasági belügyminisztert, a legendás konzervatív vezér, Antonio Maura fiát, Miguel Maurát. Ezek egy része a választási visszaélésekről szolgáltat fontos információkat. A tiltakozó bejelentések másik része a választás utáni helyi történetekről, a köztársaság konszolidációjának nehézségeiről nyújt kellőképpen árnyalt képet. Ezek alapján jól rekonstruálható a volt monarchisták magatartása, akiknek többsége április 14-e után előszeretettel igyekezett belépni valamelyik köztársasági pártba; mások saját „mérsékelt köztársasági” szervezetet hoztak létre hatalmuk átmentése érdekében.

A belügyminiszteri iratokból azonban az is kiderül, hogy a köztársasági pártok – csekély társadalmi bázisuk növelése céljából – röviddel a monarchia bukását eredményező általános községtanácsi választás után, most már kormányzó pozícióból, kormányzati eszközökkel igyekeztek a maguk javára átalakítani a „monarchista” vidék politikai arculatát. Ezt a célt szolgálta – a történészek által egészen a közelmúltig figyelmen kívül hagyott – 1931. május 31-ére kiírt részleges községtanácsi választás is. Az ismétlést általában szabálytalanságokat kifogásoló petíciók nyomán rendelték el. Ennek valódi célja a még monarchista kézen lévő vidéki községtanácsok „republikanizálása” volt, a köztársaság győzelme után kialakult új atmoszférában.

A központi levéltári források tükrében biztos kijelenthetjük, hogy a köztársasági pártok, szervezetek gyors és tömeges kiépülése 1931 májusában már általános jelenség volt Spanyolországban. Még vidéken is megélné a politikai aktivitás, ami éles ellentétben állt a korábbi időszakra jellemző falusi közönnyel és apatikus nyugalommal. Ez azonban utóbb, a vidéki szavazótömeg jó részének szellemi-kulturális sajátságai miatt, a republikanizmus szemszögéből kétélű fegyvernek bizonyult.

A köztársasági pártrendszer történetét kutatva azonban nem állhattunk meg a madridi levéltár kormányzati anyagának feltárásánál. Célünk a köztársasági pártépítés folyamatának szélesebb, nemcsak a fő centrumokra szorítkozó rekonstrukciója volt, illetve az egyes pártok közötti kapcsolatok feltárása. A *helyi levéltárak korszakunkra vonatkozó dokumentumai* révén jóval pontosabb, árnyaltabb képet igyekeztünk kialakítani a Spanyolországban zajló nagy horderejű változásokról. Ehhez kutatásunk körét több vidéki levéltárra is (korántsem valamennyire, erre lehetőség sem volt) kiterjesztettük, aminek eredményeként még előbb képet kap-

tunk a folyamatok sokszínűségéről, a központi döntések mögötti nagyfokú helyszíni tarkaságról.

Az Országos Történeti Levéltár Polgárháborús Szekciójának (*Archivo Histórico Nacional – Sección Guerra Civil*) Salamancában található, a Második Köztársaságra vonatkozó dokumentumanyaga – főként köztársasági politikusok magánlevelezései – szintén rendkívül értékes, új információkkal szolgált a pártszerveződés helyi sajátosságaira és a pártok közötti kapcsolatokról, különös tekintettel a köztársasági pártok és szocialista párt meglehetősen vitatott és feszült viszonyára.² A salamancai dokumentumok tükrében arra a következtetésre jutottunk, hogy az újonnan alakult köztársasági pártok – annak ellenére, hogy a modern politikai tömegpárt modelljét igyekeztek követni – erősen perszonalista vonásokat mutattak. Ez a legegységelműbben Alejandro Lerroux és a Radikális Párt esetében mutatható ki. Más hangsúlyokkal, de hasonló perszonalista tendenciákat lehet kimutatni Manuel Azaña pártjának, a Köztársasági Akciónak az esetében is.

A köztársaság konszolidációjának nehézségeire és a közhangulat alakulására vonatkozóan fontos adalékokkal szolgált kutatásainkhoz az *Alcalá de Henares-ben található Központi Közigazgatási Levéltárnak* (*Archivo General de Administración – AGA*) a tárgyalt évekre vonatkozó anyaga.³ Az ott fellelhető belügyminisztériumi dokumentumok jelentős része tovább árnyalta a választási visszaélésekről, a kacikizmus új formáiról szerzett ismereteinket.

Ugyancsak az új, köztársasági rendszer konszolidációjának nehézségeire vonatkozó – magyar kutató által eddig még nem kutatott – dokumentumokat találunk a *Spanyol Külügyminisztérium Levéltárának* (*Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores – AMAE*) a Második Köztársaság történetére vonatkozó ún. *Archivo de Barcelona* anyagában. Az ebben fellelhető magánlevéltárak közül a Második Köztársaság 1931 és 1933 közötti miniszterelnökének, Manuel Azañának kilenc dobozból álló levelezéséből a polgárháború előtti korszakot dolgoztuk fel.⁴ A Második Köztársaság egyik legjelentősebb politikusának irataiból rendkívül értékes információk birtokába jutottunk a közrend helyzetével kapcsolatban a republikánus–szocialista koalíció időszakára (1931–1933) vonatkozóan, különös tekintettel

² AHN de Salamanca, Sección Político-Social, Madrid, Carpeta 99, Legajo 1125 (Cuestión republicana, análisis a niveles locales o nacionales referente a las elecciones de 1931 y 1933 relaciones entre republicanos; documentos 1-370); Carp. 83, Leg. 1046 (Correspondencia dirigida a Manuel Azaña, 1931–1933 – documentos 1-15); Carp. 96, Leg. 1102-3 (Correspondencia a Marcelino Domingo y José Giral, docs 64-84); Carp. 212, Leg. 1741.1 (Correspondencia a Angel Galarza Gago); Carp. 221, Leg. 1741.12 (Correspondencia con Manuel Azaña, etc.); Carp. 225, Leg. 1741.16 (Correspondencia particular de Angel Galarza, además: actos de propaganda y sondesos electorales; documentos 1-989)

³ Archivo General de Administración (AGA) Fondo 8, Sección de Interior, IDD 1.02, 1.04, 7.01, 7.02, 25.01

⁴ Caja RE 131, Carpeta 1: Política Interna, Ejército, Pliegues 1-12; Carpeta 2: Política Interna – Cortes Constituyentes y Consejo de Ministros, Pliegues 1-3; Carpeta 3: Orden público y Partidos Políticos, Pliegues 1-6

Andalúzia helyzetét illetően, amely a mély szegénység, ezzel szemben aránylag erős földmunkás szervezettség miatt az ország egyik legforrongóbb területe volt. A közrendhez kapcsolódóan a hadseregben uralkodó ellentmondásos hangulatról is új adalékokhoz jutottunk. Ezek megerősítették korábbi információinkat, miszerint a köztársaság első időszakában a hadsereg jelentős része köztársaság-ellenes álláspontot képviselt.

A Második Köztársaság történetének másik, sajátos forráscsoportját képezi a *Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) iratanyaga*. Az 1879-ben alakult párt a jelenkori spanyol történelem első modern tömegpártja volt, s az egyetlen, amely az 1923 előtti pártstruktúrából eredeti formájában tovább élt. Mint ilyen, rendkívül fontos szerepet játszott az általunk vizsgált időszak modern többpártrendszerének létrehozásában. A párt iratait és egyéb témánkba vágó dokumentumait a párt alapítójáról elnevezett *Pablo Iglesias Alapítvány levéltára* és könyvtára őrzi, amely jelenleg Alcalá de Henares-ben működik. A kutatóhely iratanyaga újabb értékes információkkal gazdagította a pártrendszer fejlődésére vonatkozó ismereteinket, megvilágítva a szocialista párt máig sokat vitatott szerepét a Második Köztársaság történetének alakulásában. Az alapítvány rendkívül értékes dokumentumokat őriz a pártnak és népes parlamenti csoportjának történetére, működésére, stratégiájára, belső harcaira vonatkozóan. A PSOE parlamenti csoportjának tevékenységét vizsgálva rendkívül nagy hasznunkra volt az alapítvány igazgatójának, Martín Nájerának e témában írt doktori értekezése.⁵

A spanyol pártrendszer történetének kutatásához a Második Köztársaság időszakára vonatkozó Magyarországon hozzáférhető források közül elsősorban a *magyar diplomáciának az érintett 1930-1936-os időszakban született – a Magyar Országos Levéltárban található – iratait* dolgoztuk fel, amelyek meglepően sok és találó értékelést tartalmaznak a spanyol politikai pártok magatartásáról, programjairól, személyiségeiről.

A Magyarországon fellelhető és a témára vonatkozó levéltári iratok az Országos Levéltár K 63-as levéltári jelzet alatt található anyagából a 273-274-es csomókat ölelik fel. Ezek a magyar külügyminiszternek címzett madridi követjelentéseket tartalmazzák az 1930-36-os időszakra vonatkozóan. Emellett – az egyházpolitikai és választási kérdések fontossága miatt – a vatikáni magyar követ jelentéseit is feldolgoztuk.⁶ Ezekből az iratokból egyértelműen kiderül, hogy a magyar diplomácia meglepően nagy figyelmet szentelt a spanyol monarchia bukásának és az ezt követő Második Köztársaság történéseinek. A spanyol uralkodóban a magyar revíziós törekvések támogatóját látták, és nagy reményeket fűztek XIII. Alfonz közbenjárásához. Éppen ezért a magyar uralkodó körök sajnálattal vették tudomásul a spanyolországi vértelen forradalmat és a politikai rendszer változását.

⁵ Aurelio Martín Nájera: *El grupo parlamentario socialista en la Segunda República: estructura y funcionamiento*. Fundación Pablo Iglesias, Ed. Pablo Iglesias, Madrid, 2000.

⁶ B. Lőrincz Zsuzsa (szerk.): *A vatikáni magyar követ jelenti... Dokumentumok a Vatikán és az európai fasiszta államok kapcsolatáról*. Bp., Kossuth Kiadó, 1969.

A magyar diplomáciai szolgálat észrevételei – nyilvánvaló politikai elfogultságuktól eltekintve – sajátos értesüléseik révén nagy segítséget nyújthatnak maguknak a spanyolországi eseményeknek a rekonstruálásában is. A jelentések színvonalában némi egyenetlenség tapasztalható, mivel a vizsgált időszakban több diplomata váltotta egymást a madridi magyar kirendeltség élén.⁷ 1930. októbere és 1931. decembere között követi minőségben Hevesy Pál irányította a madridi követséget. A Bourbon-monarchia bukásáról és a köztársaság létrejöttét követő eseményekről küldött bőséges beszámolóit – némi hibaszázalékkal ugyan – újabb vetületét kínálják a Második Spanyol Köztársaság történetének. Hevesy visszahívása a követség megszűnésének volt a folyománya. Ezt követően a külügyminiszter közvetlen rendelkezése alatt állt, követi megbízatása alól csak 1935. március 30-án mentették fel véglegesen. Marosy (Mengele) Ferenc 1932-1933-ban a madridi követség ideiglenes ügyvivőjeként rendkívül értékes, analitikus igényű beszámolókkal látta el a magyar külügyminisztériumot. Őt 1933. február 20-tól 1935. április 9-ig a madridi követség ideiglenes ügyvivőjének posztján gróf Csáky István váltotta, aki elődjéhez képest – azt lehet mondani – „rosszabb minőségű” diplomata volt. Az ő jelentései már sokkal kevésbé pontosak; megállapításaikba erősen „betüremlik” a diplomataknál szokatlan, olykor irodalmias megfogalmazásokba torkolló ideológiai elfogultság.

A köztársasági pártrendszer fejlődésének vizsgálata során sajátos forrást jelentenek az egykamrás köztársasági cortes vitáit tartalmazó *korabeli spanyol parlamenti jegyzőkönyvek*.⁸ Ezek révén nyomon lehet követni a köztársaság reformjainak hátterében zajló politikai küzdelmeket.

A parlamenti naplóból fény derül a köztársaság vezető politikusainak egyéni stílusára, érvelési módjára is. A kortársak és az utókor egybehangzó véleménye szerint a Második Köztársaság legnagyobb hatású parlamenti szónoka Manuel Azaña volt.

A források másik típusát a legjelentősebb korabeli – különböző politikai irányvonalat képviselő – *spanyol sajtóorgánumok* jelentik. A pártrendszer alakulására vonatkozóan a legjelentősebb napilapokat vettük górcső alá. Ezek a polgári liberális El Sol, a monarchista ABC, a baloldali El Socialista, a katolikus El Debate, amelyek a madridi Városi Periodika-tárban (Hémeroteca Municipal), illetve a Biblioteca Nacional folyóirat-olvasójában hozzáférhetők.

A meglehetősen heterogén spanyol jobboldal korabeli elméleti-politikai alapozásának vonatkozásában nélkülözhetetlen forrásnak számít a minden jobboldali irányzatnak egyaránt helyet adó, 1931 – 1937 között megjelentetett Acción Española című folyóirat. Kutatásaink során nagy segítséget jelentett Raúl Morodo 1980-ban megjelent munkája, amelyben a francóizmus ideológiai gyökereit mu-

⁷ Pritz Pál: *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1994.

⁸ *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes (DSCC) 1931–1933.*; *Diario de Sesiones de las Cortes (DSC) 1933–1936*. Lelőhelye: Biblioteca Nacional

tatja be az Acción Española folyóirat tükrében. Számunkra elsősorban a folyóirat létrejöttének körülményeit taglaló második, illetve a Második Köztársaság időszakára vonatkozó harmadik fejezet szolgált új adalékokkal.⁹

A Második Köztársaság eseményeinek magyar reflexiója kapcsán hasonlóképpen nélkülözhetetlenek a magyar sajtó korabeli közleményei, amelyek (mai szemmel szinte hihetetlennek látszó) feszült figyelemmel követték a mindenkori spanyolországi történeteket. A magyar reagálásokkal kapcsolatban szintén a legkülönbözőbb irányzatú lapokból meríthetők fontos információk. A korabeli magyar jobboldali sajtóból mindenekelőtt a legjelentősebb orgánumból: Magyarország, Új Nemzedék, Nemzeti Újság, Pesti Újság. Ezek az 1931–1933 közötti republikánus–szocialista időszakban folyamatosan élesen bírálták a spanyol kormány tevékenységét, és kifejezték szimpátiájukat az ellenzék iránt. A jobboldallal szemben viszonylag objektívebb hangvétellel jellemezte a liberális Est-lapokat és kifejezetten rokonszenvező álláspont a szociáldemokrata Népszavát. Ez az attitűd természetesen módosult, szinte visszájára fordult, amikor 1933 őszén a republikánus–szocialista koalíciót centrum–jobbközép kormányalakulat váltotta föl. A sajtóanyag részletesebb feldolgozásával még árnyaltabb és pontosabb kép rajzolódik ki a Második Spanyol Köztársaság létrejöttének itthoni fogadtatásáról és a magyar jobboldal reflexiójáról a spanyolországi eseményekkel kapcsolatban. (A hazai irodalom korábban elsősorban a polgárháború időszakának magyar sajtóreflexióira fókuszált.)

A spanyol pártok és szervezetek programjainak, működésének, szervezeti szabályzatainak és egyéb alapidokumentumainak áttanulmányozásához nagy segítséget nyújtanak az elmúlt huszonöt-harminc évben megjelent nagy terjedelmű dokumentum-válogatások. Mivel ezek különböző szempontok szerint szelektálták az anyagot, így végül majdnem minden fontos döntés, állásfoglalás belekerült a dokumentum gyűjteményekbe.

Ezek közül az egyik legfontosabb a María Carmen García Nieto és Javier María Donézar által összeállított 11 kötetes sorozat (*Bases documentales de la España contemporánea*) 8–9. kötete. A nyolcadik kötet az államapparátus és a gazdaság témakörébe tartozó forrásokat gyűjti egybe. Az államszerkezet megváltozására vonatkozó alapidokumentumok segítségével kiválóan nyomon követhető a monarchia bukásának, majd pedig a köztársaság létrejöttének és kiépítésének folyamata. Dolgozatunk témája szempontjából számunkra a legtöbb értékes dokumentumot a kilencedik kötet tartalmazza, amely a polgári pártokra, illetve a munkásmozgalomra vonatkozó különféle kiadványokat: kiáltványokat, pártprogramokat és elvi állásfoglalásokat tartalmazza az 1931. áprilisi választás és a Népfront választási koalíciójának 1936. januári létrejötte közötti időszakból.

Szintén rendkívül értékes forrásokat tartalmaz a Második Köztársaságra vonatkozóan a Manuel Tuñón de Lara által szerkesztett 13 kötetes *Historia de España* 12. kötete: *Textos y documentos de Historia Moderna y Contemporánea (Siglos XVIII-*

⁹ Raúl Morodo: *Acción Española. Orígenes ideológicos del franquismo*. Túcar Ediciones, Madrid, 1980.

XX) címmel. Ebbe a válogatásba – többek között – a köztársasági jogalkotásra vonatkozó dokumentumok, parlamenti jegyzőkönyv-részletek, a köztársasági alkotmány tervezete, az egyház és az állam viszonyának problémáját taglaló dokumentumok, a Katalán Statútum szövege mellett a korabeli sajtó egyes állásfoglalásai is belekerültek.¹⁰

Az 1970-es évek óta számos átfogó történelmi mű is elemezte a Második Köztársaság időszakát, esetenként igen nagy részletességgel. Kiemelkedik közülük Manuel Tuñón de Lara 1966-ban írt, *La España del siglo XX* című munkájának második kötete, amelyet Spanyolországban első alkalommal csak 1974-ben adtak ki. A francóista történetírás vonalába illeszkedve ugyan, de részletes információkkal szolgál a monarchia bukására és a Második Köztársaság létrejöttének körülményeire nézve Carlos Seco Serrano: *Historia de España. Época contemporánea* c. kötete, illetve Ricardo de la Cierva: *Historia básica de la España actual* c. munkájának a harmincas évek első felére vonatkozó kötetei. Az újabb keletű munkák közül meg kell említeni a 13 kötetes, Tuñón de Lara által koordinált, korábban említett *Historia de España* IX. kötetét, amelyben rendkívül adatgazdag, objektív és részletes összefoglalás található a köztársaság időszakáról. A nemrégien elhunyt Javier Tusell *Manual de Historia de España* című munkájának a 20. századdal foglalkozó 6. kötete a szorosán értelmezett politikatörténeten túlmutató, gazdaság- és kultúrtörténeti adalékokban bővelkedő sokszínű képet nyújt a Második Köztársaság időszakáról. Kevésbé részletesen, de hasonlóképpen több szempontból vizsgálja José Sánchez Jiménez a köztársaság időszakát *La España contemporánea* című munkájának 3. kötetében. E könyvek ugyan átfogó szemléletűek, ezért nem is foglalkoznak témánkkal specifikusan, de számos adalékkal járultak hozzá egy összefoglaló jellegű, szintetizáló munkához.¹¹

¹⁰ Fernando Díaz-Plaja: *La Historia de España en sus documentos*. El siglo XX (1923–1936). Madrid, 1965.; María Carmen García-Nieto y Javier María Donézar: *Bases documentales de la España contemporánea*. Tomo 8: Economía y aparato del Estado 1931-1936.; Tomo 9: Política burguesa y Movimiento Obrero 1931-1936. Guadiana, S. A., Madrid, 1974.; *Historia de España dirigida por Manuel Tuñón de Lara*. Tomo XII: Textos y documentos de Historia Moderna y Contemporánea (siglos XVIII–XX) Editorial Labor, S. A., Barcelona, 1985.; *Documentos de la Historia Contemporánea de España* (Antonio Fernández García, Alfonso Bullón de Mendoza y Gómez Valugera, Estibaliz Ruiz de Azúa y Martínez de Ezquerecocha, Secundino-José Gutiérrez Álvarez) Actas Editorial, Madrid, 1996.; Miguel Artola: *Partidos y programas políticos, 1808–1936*. 1. Los partidos políticos. Alianza Editorial, S. A., 1991.

¹¹ Carlos Seco Serrano: *Historia de España. Época contemporánea*. Editorial Gallach, Barcelona, 1966.; Manuel Tuñón de Lara: *La España del siglo XX* 1-2., Editorial Laia, Barcelona, 1974.; Ricardo de la Cierva: *Historia básica de la España actual 1800–1975*. Espejo de España, Ediciones Planeta, Barcelona, 1974.; *Historia de España dirigida por Manuel Tuñón de Lara*. Tomo IX: La crisis del Estado: Dictadura, República, Guerra (1923–1939) Editorial Labor, S. A., 1989.; *Manual de Historia de España*. Tomo 6: Siglo XX por Javier Tusell, Ed. Historia 16, 1990.; José Sánchez Jiménez: *La España Contemporánea*. Vol. 3. De 1931 a nuestros días. Colección Fundamentos 119, Madrid, Ed. ISTMO, 1991.

A korszakra, illetve a szűkebb témára vonatkozó spanyol, angol, illetve orosz nyelvű szakirodalom igen gazdag, bár meglehetősen heterogén. A köztársaság történetének okmányokon alapuló feldolgozottsága egészen a közelmúltig meglehetősen alacsony volt. Mint azt fentebb már említettük, a Második Köztársaság története a spanyol történetírás máig sok vitát kavarázó fejezetét jelenti. Az első átfogó munkák röviddel a polgárháború után, a Franco-diktatúra első időszakában születtek és a korszak szellemiségének megfelelően konzervatív szemszögből bírálták a köztársaság tevékenységét. Ide sorolható az első összefoglaló jellegű munka szerzője, Josep Pla katalán újságíró, aki közvetlenül a polgárháború befejezése után, 1940-42-ben publikálta könyvét Barcelonában. Munkáját politikai beszédekből és parlamenti felszólalásokból állította össze, de művének elsődleges célja egyértelműen a köztársaság bírálata és elmarasztalása volt.¹²

Ezt követően, egészen az 1980-as évekig, a Franco halálát követő demokratikus átmenet időszakáig, az angolszász feldolgozások „uralták” a Második Köztársaság politikatörténetével foglalkozó nagyobb ívű történetírást. Ezek az általános jellegű összefoglaló feldolgozások is, akárcsak a legkorábbi munkák, alapvetően a korszak főszereplőinek visszaemlékezésein, memoárjain, publikus dokumentumain alapultak. Ebből kifolyólag számos többé-kevésbé apologetikus jellegű munka látott napvilágot a '60-as, '70-es években.

Kutatásaink során mi magunk is felhasználtuk a rendelkezésre álló *nagyszámú emlékiratot és visszaemlékezést*, amelyek főként korabeli, különböző politikai táborokhoz tartozó köztársasági politikusok tollából származnak.¹³ A memoárok rendkívül fontos és értékes forrástípust képviselnek a korszakra vonatkozóan, viszont van egy sajátos, minden korok memoár-íróinál fellelhető „fogyatékoságuk”, amelyet a kutató semmiképpen nem hagyhat figyelmen kívül: a visszaemlékezések írói általában utólagos önigazolást keresnek a saját cselekedeteikre. A memoárok

¹² Josep Pla: *Historia de la Segunda República española*. 4 kötet, Barcelona, 1940-42. Josep Pla katalán újságíró a Vanguardia című, a jobboldali katalán Lligához közel álló napilap madridi tudósítója volt a Második Köztársaság első éveiben.

¹³ Niceto Alcalá Zamora: *Memorias*. Barcelona, Planeta, 1998.; Dámaso Berenguer: *De la Dictadura a la República*. Madrid, 1946.; Claude G. Bowers (Embajador de USA en España de 1933 a 1939): *Misión en España*. Grijalbo, Madrid, 1977.; Clara Campoamor: *Mi pecado mortal: El voto femenino y yo*. Barcelona, 1981. (első kiadás: Madrid, 1936); Joaquín Chapaprieta: *La paz fue posible*. Barcelona, 1971.; José María Gil Robles: *No fue posible la paz*. Barcelona, Planeta, 1978.; Luís Jiménez de Asúa: *La Constitución de la democracia española y el problema regional*. Ed. Losada, Buenos Aires, 1946.; Francisco Largo Caballero: *Mis recuerdos: cartas a un amigo*. México, 1954.; Alejandro Lerroux: *La pequeña historia de España 1930 – 1936*. Ed. Mitre, Barcelona, 1985.; Salvador de Madariaga: *Espanoles de mi tiempo*. Barcelona, 1974.; Diego Martínez Barrio: *Memorias*. Barcelona, Planeta, 1983.; Miguel Maura: *Así cayó Alfonso XIII*. Barcelona, Ariel, 1995. (7a edición); Margarita Nelken: *La mujer ante las Cortes constituyentes*. Madrid, Publicaciones Editorial Castro, 1931.; Josep Pla: *El advenimiento de la República*. Madrid, 1986.; Juan Simeón Vidarte: *El bienio negro y la insurrección de Asturias*. Barcelona, Grijalbo, 1978.

objektivitásának mértéke attól is függ, hogy mikor íródtak. Az egykorú naplók feljegyzései, mint például Manuel Azaña füzetei, természetesen nem tekinthetők utólag „manipuláltnak”.¹⁴ Ezzel szemben a nagy katolikus gyűjtőpárt, a CEDA vezetőjének, Gil Roblesnek 1978-ban megjelent mintegy 700 oldalas emlékirata már sokkal inkább a demokratikus átmenet közbeni és utáni utólagos öngigazolás céljából született (hozzátehetjük, ekkor maga Gil Robles sem volt ugyanaz, mint 1932–1936-ban). Hasonlóan terjedelmes, mintegy 800 oldalas visszaemlékezés látott napvilágot 1999-ben Manuel Azaña egykori titkárának, Santos Martínez Saurának a tollából.¹⁵ A memoároknak a fentebb említett „fogyatékoságát” állandóan szem előtt tartva is, ezek a munkák másutt többnyire föl nem lelhető információk tárházát jelentik a kutató számára, és megkerülhetetlen forrásként szolgálnak a korszakra vonatkozóan.

Az 1960-as és 1970-es években napvilágot látott, a szélesebb történeti közvélemény számára íródott könyvek közös vonása, hogy a köztársaság bukásának felelőseit keresik egyik vagy másik oldalon. Ebbe a csoportba tartozik Gabriel Jackson könyve, amelynek eredeti angol nyelvű változata először 1965-ben jelent meg és Franco haláláig tiltott olvasmányának számított Spanyolországban. Ennek ellenére ő volt az első szerző, aki könyvével – kritikus szemlélete dacára – nagymértékben hozzájárult a köztársaság tekintélyének helyreállításához. Jacksonnal ellentétben Richard Robinson egyértelműen a jobboldal „védőügyvédjének” szerepét vállalta el 1974-ben megjelent munkájában. A „nagy történetírás” vonalán Hugh Thomas spanyol polgárháborúról szóló grandiózus munkája 1976-ban jelent meg Párizsban; bár fő témája a polgárháború, részletesen tárgyalja a köztársaság korábbi történetét is. Paul Preston 1978-ban publikált könyve már konkrét témákra koncentrál a Második Köztársaság bemutatása kapcsán: mindenekelőtt a földkérdésre és a parasztkérdésre. E két utóbbi munka szigorú adatkezelése és tudományossága dacára is meglehetősen elkötelezettnek mondható: mindkettő (a Franco-korszak tanulságainak birtokában) a köztársaság értékeit fölmutatva született.¹⁶ Ugyancsak sajátos nézőpontot, a trockista IV. Internacionálé szemszögét képviseli Pierre Broué és Emil Témime „Forradalom és polgárháború Spanyolországban” című, jelentős tudásanyagot megmozgató monográfiája.¹⁷

¹⁴ Manuel Azaña: *Diarios completos: Monarquía, República, Guerra civil*. Barcelona, Crítica, 2000.

¹⁵ Santos Martínez Saura: *Memorias del secretario de Azaña*. Planeta, Barcelona, 1999.

¹⁶ Gabriel Jackson: *La República Española y la Guerra Civil 1931–39*. Crítica, Barcelona, 1999. A könyv eredeti angol nyelvű változata először 1965-ben jelent meg; Richard Robinson: *Los orígenes de la España de Franco*. Barcelona, 1974.; Hugh Thomas: *La guerra civil española 1936–39 I-II* Ediciones Grijalbo, Barcelona–Buenos Aires–México D. F., 1979. Először 1976-ban jelent meg; Paul Preston: *La destrucción de la democracia en España*. Reacción, Reforma y Revolución en la Segunda República. Ediciones Turner, Madrid, 1978.

¹⁷ Pierre Broué–Emil Témime: *The Revolution & the Civil War in Spain*. Faber and Faber, London, 1972.

Ezek a munkák alapvetően egyetlen kérdésre keresték a választ: miért bukott el a Második Köztársaság? A probléma felvetése azonban előre determinálta – meglehetősen leszűkítve – a történetírói kutatások eszköztárát. Ebben a történetírói megközelítésben a köztársaság egyik vagy másik cselekvő komponense, mint a polgárháború oka és kiindulópontja jelenik meg, a köztársaság pedig olyan politikai rendszerként, amely szükségszerűen polgárháborúhoz vezetett. A köztársaság bukását politikai vereségként állítják be, amikor is az 1930-as évek válságára megoldást kereső centrista politikai pártok, illetve a jobb- és baloldali pártok mérsékelt erői súlyos kudarcot vallottak. Ez a kudarc pedig polgárháborúhoz vezetett, amelyben – a történetírók zömének interpretációja szerint – a szembenálló felek, a rivális politikai pártok a társadalom kettéosztottságát és végletes polarizáltságát jelentették meg. Meg kell jegyezni azonban, hogy az 1936. februári választás előzményeként létrejött két nagy választási koalíció nem feltétlenül csupán a társadalom (akkoriban is sokat hangoztatott) kettéosztottságát tükrözte. Legalább ennyire jellemzők, és utóbb nem kis ütközéseket okoztak a nagy táborokon belül a pártok és szervezetek között kimutatható, sokszor éles választóvonalak is.

A köztársaság pártrendszerének tanulmányozása során elkerülhetetlen volt a korszakra vonatkozó *alapvető politológiai munkák* megismerése. Bennünket azonban a pártrendszer kialakulása és fejlődése mindenekelőtt történelmi, s nem intézményi-politológiai szempontból érdekelt. Kutatásaink során elsősorban arra kerestük a választ, hogy a köztársaság történései, az egyes események, a tömegmozgás, a politikusi állásfoglalások, netán véletlenek, szándékolatlan fejlemények milyen hatással voltak a pártrendszer alakulására. Mindazonáltal az alapvető politológiai feldolgozások közül ki kell emelni Juan José Linz és Santiago Varela munkáit, amelyek szintetizáló jelleggel mutatják be a köztársaság pártrendszerének alakulását.¹⁸ Kutatásaink során rendkívül hasznosnak bizonyultak Manuel Ramíreznél korszakunkra vonatkozó tanulmányai.¹⁹

A Második Köztársaság történetírásának az utóbbi évtizedekben mindinkább szűkebb konkrét témákra koncentráló munkáiról már elmondható, hogy a korábbiakhoz képest jelentősen bővült felhasznált forrásanyaguk. A korábban nagyobb részt forrásként használt visszaemlékezésekkel szemben előtérbe kerültek a politikusok tevékenységét dokumentáló korabeli sajtóorgánumok, parlamenti naplók, a pártok programjai és határozatai. Ennek következtében nagyobb objektivitás és tudományos igényű megközelítés jellemezte ezeket a munkákat. José Ramón Montero 1977-ben kiadott, az első spanyol katolikus gyűjtőpártról, a CEDÁ-ról írt kétkötetes munkáját is az objektivistásra törekvő tudományos igényesség jellemzi. Éppen ezért Montero könyve mind a mai napig alpmunkának számít a témában. A korabeli spanyol jobboldal különböző irányzatainak jobb

¹⁸ Juan J. Linz: *El sistema de partidos en España*. Narcea, Madrid, 1979.; Santiago Varela: *Partidos y parlamento en la Segunda República*. Fundación Juan March, Editorial Ariel, Madrid, 1978.

¹⁹ Manuel Ramírez: *Sistema de partidos en España (1931 – 1990)*. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1991.

megértéséhez pedig kiváló támpontot nyújt Paul Preston 1986-ban megjelent tanulmánykötete.²⁰

Az azonban tény, hogy amíg az adott időszakra vonatkozóan a jobboldalnak, illetve a jobboldali ideológiák történetének hatalmas irodalma van, addig nagyon kevés spanyol és angol nyelvű irodalom foglalkozik a köztársasági pártokkal, – főként a polgári baloldali köztársasági pártokkal – illetve azok genezisével. Magyar nyelvű szakirodalom pedig szinte egyáltalán nem létezik a kérdést illetően. Éppen ezért dolgozatunkban a Második Köztársaság pártrendszerének fejlődésével kapcsolatban az új információkkal szolgáló, szintetizáló jellegű megközelítés módszerét alkalmaztuk.

Különös figyelmet szenteltünk kutatásaink során a polgári baloldal kiemelkedő vezetőjének, Manuel Azaña munkásságának. Azaña a Második Köztársaság első időszakában miniszterelnök, majd 1936 májusában köztársasági elnök lett. Politikusi pályájáról könyvtárnyi irodalom született – magyarul azonban még nem jelent meg tanulmány munkásságáról. Megítélése egészen a közelmúltig erősen vitatott volt Spanyolországban, de abban mindenki egyetért, hogy meghatározó szerepe volt a köztársaság politikájának formálásában. A közelmúltban publikált spanyol nyelvű életrajzok közül ki kell emelni Santos Juliá könyvét, amely mindenekelőtt hatalmas levéltári anyagra, Azaña szépirodalmi és politikai munkáira, a korabeli sajtóra és egykorú memoárookra támaszkodik.²¹ Szintén Santos Juliá írt terjedelmes és adatgazdag bevezetőt Azaña 2000-ben – immár teljes terjedelmében – publikált és jelentős irodalmi értékkel is bíró naplójegyzéseihez is.²²

Hasonlóképpen rendkívül gazdag forrásanyagra támaszkodik Ángeles Egido León könyve is, aki baloldali elkötelezettséggel, de messzemenő objektivitásra törekedve vizsgálja a republikánus vezér alakját.²³ Egido León művének értékét jelentősen növeli, hogy nem egyszerű életrajzi kronológia, hanem régóta hiányzó alapos historiográfiai áttekintés is.

²⁰ Martín Blinkhorn: *Carlismo y contrarrevolución en España 1931–1939*. Barcelona, 1979.; Santos Juliá: *La izquierda del PSOE (1935–1936)*. Siglo XXI, Madrid, 1977.; Santos Juliá: *Los socialistas en la política española, 1879–1982*. Santillana, Madrid, 1997.; Santos Juliá: *Madrid, 1931–1934: de la fiesta popular a la lucha de clases*. Madrid, 1984.; Santos Juliá: *Orígenes del Frente Popular en España (1934–1936)*. Madrid, 1979.; Edward Malefakis: *Reforma agraria y revolución campesina en la España del siglo XX*. Barcelona, Ariel, 1971.; José Ramón Montero: *La CEDA. El catolicismo social y político en la II República*. 2 vols. Madrid, 1977.; Payne, Stanley G.: *Falange. Historia del fascismo español*. Madrid, 1986.; Paul Preston: *Las derechas españolas en el siglo XX: autoritarismo, fascismo, golpismo*, Madrid, Editorial Sistema, 1986.

²¹ Manuel Azaña. *Una biografía política*. Del Ateneo al Palacio Nacional. Alianza Editorial, Madrid, 1990.

²² Manuel Azaña: *Diarios completos*

²³ Ángeles Egido León: *Azaña y los otros*. Biblioteca Nueva, Madrid, 2001. illetve Ángeles Egido León: *Manuel Azaña – Entre el mito y la leyenda*. Junta de Castilla y León, 1998.

A demokratikus átalakulást követően egyre inkább hozzáférhetőkké váltak a spanyol levéltáraknak a Második Köztársaságra vonatkozó, korábban államfői, katonai vagy belügyi levéltárakban elzárt anyagai is. A szélsőséges politikai pártok tanulmányozása után az 1980-as évektől a kutatók figyelme a korábban szinte teljesen mellőzött köztársasági pártok felé fordult. Ennek ellenére az első országos méretű baloldali köztársasági pártokról, a Köztársasági Akcióról és a Radikális Szocialista Köztársasági Pártról mindössze két monográfia látott napvilágot.²⁴ Eduardo Espín 1980-ban megjelent könyvében Manuel Azaña és pártja, a Köztársasági Akció tevékenységét, Juan Avilés Farré 1985-ben publikált munkájában pedig a polgári baloldal szerepét vizsgálta, kiterjesztve vizsgálódásait a radikális szocialista pártra is. Mindkét munka hatalmas és rendkívül értékes levéltári- és sajtóanyagra épült, ily módon nélkülözhetetlen forrása a pártrendszer történetével foglalkozó dolgozatunknak. Emellett teljesen új megközelítésben, a modern tömegpártok kritériumai fényében vizsgálják a polgári baloldal pártjait.

Espín könyvében nagy hangsúlyt helyez Azaña pártjának a választásokon való szereplésére, a pártépítés nehézségeinek, illetve a párt programjának bemutatására. Munkájának nagy erénye, hogy részletesen összeveti a Köztársasági Akció programját a párt parlamenti csoportjának, illetve az 1934-ben létrehozott új baloldali polgári utódpart, a Köztársasági Baloldal programjával. Részletesen bemutatja a Köztársasági Akció felépítését, működését és a sajtóhoz való viszonyát. A könyv végén található függelék dokumentumai: kiáltványok, programok, politikai beszédek jelentős mértékben növelik Espín munkájának értékét.

Avilés Farré, mint fentebb említettük, már nemcsak Azaña pártját, hanem a polgári baloldal mindkét pártját górcső alá vonta. Külön erénye, hogy nagy figyelmet szentel a szabadkőművesség és a pártok között lévő sokat vitatott interferens kapcsolat feltárásának. A bőséges térkép illusztráció szintén fontos adalékokat tartalmaz a választási eredmények és pártok földrajzi kiépülésének tekintetében.

Santos Juliá, a 20. századi spanyol történelem kiváló szakértője szerint a '80-as évekig óriási hiányossága volt a történetírásnak, hogy figyelmen kívül hagyta a politikatörténetet alakító körülményeket és feltételeket, azaz a társadalmi osztályok mozgalmait, harcait.²⁵ Ez azonban megkerülhetetlen feladat a Második Köztársaság esetében, amikor is megszűntek a régi hatalmi viszonyok és új társadalmi erők, osztályok és rétegek számára vált lehetővé a politika alakítása. A monarchista berendezkedéstől eltérően a köztársasági időszak demokratikus gyakorlatának megfelelően az állampolgárok mozgósítása a közéletben óriási méreteket öltött és rendkívül intenzív volt.

²⁴ Eduardo Espín: *Azaña en el poder – El partido de Acción Republicana*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid, 1980.; Juan Avilés Farré: *La izquierda burguesa en la II República*. Espasa-Calpe, Madrid, 1985.

²⁵ Santos Juliá: Segunda República: por otro objeto de investigación. In: *Historiografía española contemporánea* (Ed. Manuel Tuñón de Lara) X Coloquio del Centro de Investigaciones Hispánicas de la Universidad de Pau, Siglo XXI de Editores, 1980. 295-315. o.

Ennek értelmében a köztársaság egyedi kutatási témát kínál abban az értelemben, hogy létrejöttével a társadalom korábban marginalizált vagy teljesen elnyomott jelentős szektorai váltak a politika aktív formálói. Ez a döntő változás és ennek következményei jelentik az alapját az újabb tudományos igényű kutatásoknak, mellőzve a korábbi prekoncepciókat és kiüresedett kliséket a köztársaság bukásának okairól. A spanyol történelemben 1931-ben jött létre először valós, kézzelfogható viszony a különböző társadalmi rétegek, népmozgalmak és a politikai pártok között. Éppen ezért a pártok történetének, ideológiájának, szervezeti felépítésének tanulmányozása helyett célra vezetőbbnek tűnt szélesebb összefüggések közé helyezve folytatni a további vizsgálódásokat.

Ebből kiindulva az 1980-as évektől kezdve a történeti kutatások új irányát jelentette a politikai pártok és a tömegbázisul szolgáló társadalmi rétegek kapcsolatának, egymásra hatásának vizsgálata: hogyan illeszkedtek a pártok az adott társadalmi osztály helyzetéhez és mozgalmaihoz; hogyan próbálták felébreszteni és megszilárdítani a társadalmi osztályok öntudatát vagy éppenséggel hogyan akadályozták mindezt; milyen célokat tűztek ki és hogyan próbálták elérni azokat. Ebbe a tendenciába illeszkedik Santos Juliá több, a baloldali munkásságról szóló rendkívül értékes munkája is.²⁶

A téma szakirodalmának fontos részét képezik a Második Köztársaság történetének vitás kérdéseivel foglalkozó, Manuel Tuñón de Lara által vezetett tudományos ülésszakok publikált kötetei, José Luis García Delgado szerkesztésében. Dolgozatunk szempontjából három ilyen „segoviai konferencia” kiadványa volt nagy hasznunkra. Az 1986-ban megjelent tanulmánykötetből a monarchia válságára és bukásának körülményeire vonatkozó információkat tudtuk hasznosítani. A sorozat következő részében a köztársaság első, „reform két évének” történetéből a pártrendszer alakulására vonatkozó munkákat tudtuk hasznosítani, köztük Manuel Ramírez és Santos Juliá tanulmányait. Az 1934–1936 közötti időszakot bemutató kötetből pedig rendkívül értékes információkhoz jutottunk a köztársasági pártrendszeren belül létező ún. regionális pártrendszerekről: Albert Balcells a katalán, José Luis de la Granja pedig a baszk pártrendszert vette górcső alá. Emellett ki kell emelni José Ramón Montero tanulmányát a jobboldal szerepére vonatkozóan, különös tekintettel a CEDA tevékenységére; Nigel Townsonnak a Radikális Párt programjáról, illetve Juan Avilés Farrénak a köztársasági baloldali pártjairól szóló tanulmányát a vizsgált időszakra vonatkozóan.²⁷

Itt kell megemlíteni az Ayer folyóirat 1995-ben megjelent, Santos Juliá által szerkesztett tematikus kiadványát, amely a Második Köztársaság politikáját elemzi több aspektusból, kiváló szerzők tanulmányai révén. Ezek közül dolgozatunk

²⁶ Santos Juliá: *Madrid, 1931–1934: de la fiesta popular a la lucha de clases*. Madrid, 1984.; Santos Juliá: *Los socialistas en la política española, 1879–1982*. Santillana, Madrid, 1997.

²⁷ García Delgado, J. L. (ed.): *La crisis de la Restauración*. España, entre la primera guerra mundial y la II República. Madrid, Siglo XXI, 1986.; –, (ed.): *La II República española. El primer bienio*. Madrid, Siglo XXI, 1987.; –, (ed.): *La II República española. Bienio rector y Frente Popular, 1934–36*. Madrid, Siglo XXI, 1988.

témája szempontjából a legértékesebbek Santos Juliá, Enric Ucelay-Da Cal és Luis Arranz Notario pártrendszerrel foglalkozó tanulmányai, illetve Mercedes Cabrera Calvo-Sotelónak a köztársasági parlament működésének viszonyosságait bemutató munkája.²⁸

A történetírói munkákban a köztársasági pártok közül is méltánytalanul kevés figyelmet kapott az Alejandro Lerroux vezette Radikális Párt. Ez a viszonylagos érdektelenség annál kevésbé érthető, mivel a centrista pozíciót képviselő Radikális Párt, korrupt hírneve ellenére, tagadhatatlanul nagy jelentőséggel bírt a Második Köztársaság alatt. 1931-ben – a legnagyobb köztársasági pártként – eleinte fontos része volt a republikánus–szocialista kormányoknak, 1932–33-ban már legfőbb ellenzékükké vált; 1933–35-ben pedig a jobbcentrum kormány legfőbb kormányzó ereje lett, hogy az 1936. februári választáson teljesen eljelentéktelenedjen. Egy olyan politikai rendszerben, amelyet gyakran minősítettek a bal- és jobboldali szélsőségek foglyaként, a radikális párt rendkívül széles tömegbázison alapuló (mai fogalommal: populista elemekkel tarkított) centrista alternatívát képviselt. Az 1936. februári választásig egyetlen köztársasági párt sem szerzett annyi parlamenti helyet és miniszteri tárcát, mint a radikálisok. Ennek ellenére Octavio Ruiz Manjón harminc évvel ezelőtt publikált könyve óta csak 2000-ben látott napvilágot újabb munka e témában. Nigel Townson rendkívül széles forrásbázison – többek között Alejandro Lerroux eddig kiadatlan dokumentumain és levéltári forrásokon – alapuló igényes feldolgozása rendkívül fontos, hiánypótló munka, amely számos vitatott kérdést új összefüggésekbe helyezve próbál választ találni a máig tisztázatlan részletekre.²⁹

A radikális vezér, Alejandro Lerroux meglehetősen vitatott és ellentmondásos alakja ihlette meg a Cara y Cruz kiadó által 2003-ban megjelentetett sajátos „felelő” könyv két szerzőjét, Ramón Serranót és Rai Ferrert, akik a maguk – egymással ellentét – verzióit tárják rendkívül olvasmányos formában a széles olvasóközönség elé.³⁰

Ugyancsak hiánypótló jellegűnek mondható és dolgozatunkhoz számos fontos információval és új adalékkal szolgált Luis Íñigo Fernández 2000-ben megjelent doktori értekezése a köztársasági jobboldal (DLR) szerepéről a Második Köztársaság alatt. A republikanizmus konzervatív szárnya nem játszott igazán tevékeny szerepet a köztársaság reformpolitikájának alakításában, vezére, Niceto Alcalá Zamora azonban annál inkább. A köztársaság Ideiglenes Kormányának vezetőjét 1931 decemberében köztársasági elnökké választották. Ebben a minőségében igen aktív – sokszor hatáskörét is túllépő – formálója lett a köztársaság történetének.³¹

²⁸ Santos Juliá (ed.): *Política en la Segunda República*. Ayer, 20/1995. Madrid, Marcial Pons, 1995.

²⁹ Octavio Ruiz Manjón: *El Partido Republicano Radical (1908–1936)*. Madrid, 1976.; Nigel Townson: *La República que no pudo ser. La política de centro en España (1931–1936)*. Taurus historia, Madrid, 2002. Nigel Townson eredetileg angol nyelvű munkája 2000-ben jelent meg.

³⁰ Ramón Serrano – Rai Ferrer: *Alejandro Lerroux*. Cara&Cruz, Ediciones B, Barcelona, 2003.

³¹ Luis Íñigo Fernández: *La Derecha Liberal en la Segunda República española*. UNED, 2000

A központi és helyi levéltárak zárt fondjainak megnyitását követően az 1980-as évek második felétől újabb jelentős irányváltás tapasztalható a Második Köztársaság történetírásában. Előtérbe kerültek az addig teljesen hiányzó helytörténeti kutatások, amelyek többnyire doktori disszertációk témájaként szolgáltak, és számos új információt kínáltak, elsősorban a választói magatartás alakulására vonatkozóan. Az egyik legjelentősebb munka Manuel Requena Gallego könyve, aki helytörténeti kutatásai során Castilla-La Mancha tartomány helyzetét vizsgálta a Második Köztársaság előestéjén. A helyi levéltári dokumentumokra és a sajtóra támaszkodó kutatásának eredményeként nyomon követhetjük a monarchia válságának kiteljesedését és a politikai pártok újjászerveződését, illetve az újak megjelenését Kasztília-La Mancha régióban. Requena Gallego igen érzékletes képet nyújt a köztársaság létrejöttének korántsem problémamentes folyamatáról. A szerző külön figyelmet szentel az említett, korábban többnyire figyelmen kívül hagyott 1931 májusi részleges községtanácsi választásnak, amelynek nagy szerepe volt a konzervatív Kasztília-La Mancha régió „republikánizálásában”. A könyv végén található és több témára koncentráló függelék nagymértékben növeli munkájának értékét. Ebben választási jelöltlisták, a kampányra vonatkozó sajtóanyag és választási eredményeket községtanácsi szinten bemutató táblázatok találhatók, amelyek segítségével nyomon követhető a köztársaság létrejöttének és megszilárdításának folyamata a vizsgált, az eseményekben fontos szerepet játszó régióban.³²

Requena Gallego könyve mellett számos egyéb helytörténeti jellegű értekezés is napvilágot látott, de más tartományok eseményeit feldolgozó, hasonlóan alapos és kimerítő munkák nem születtek a témában.³³

A monarchia válságára és bukására vonatkozóan érdemes megemlíteni Ricardo de la Cierva 1996-ban megjelent munkáját, amely egy nagyszabású sorozat részeként látott napvilágot. A szerző Spanyolország 20. századi történetét tervezte felvázolni az 1898-as „katasztrófától” és XIII. Alfonz uralkodásától José María Aznar miniszterelnökségéig. Ricardo de la Cierva bevallott célja, hogy negyven év kutatómunka tapasztalatait szintetizálva, komplex epizódok révén – egyszersmind a teljesség igényével és a birtokában lévő nagy mennyiségű forrás felhasználásával – megvilágítsa Spanyolország jelenkori történetének homályos és vitatott pontjait. E nagyszabású koncepció két egymást követő kötete éppen XIII. Alfonz, s vele a monarchia bukásának folyamatát, valamint ennek hátterét igyekszik megvilágítani a rendelkezésre álló források és feldolgozások révén, valamint – s ez adja a megközelítés újszerűségét – személyes emlékek, mindenekelőtt nagypapja, Juan de la Cierva visszaemlékezései segítségével, aki elkötelezett monarchis-

³² Manuel Requena Gallego: *De la dictadura a la II República*. El comportamiento electoral en Castilla-La Mancha. Universidad de Castilla-La Mancha, 1993.

³³ Mariano García Andreu: *Alicante en las elecciones republicanas, 1931-1936*. Alicante, Spain: universidad de Alicante, 1985.; Diego Caro Cancela: *La Segunda República en Cádiz: Elecciones y partidos políticos*. Cádiz: Diputación de Cádiz, 1987.; José A. Sancho Calatrava: *Elecciones en la Segunda República: Ciudad Real (1931-1936)*. Ciudad Real, Spain: Diputación of Ciudad Real, 1989.

taként több spanyol kormány, így XIII. Alfonz utolsó kormányának minisztere is volt. (A szerző a demokratikus átmenet előtti utolsó kormányokban maga is volt miniszter.) A könyv értékét növelik a csak személyesen szerezhető információk, ám a megközelítés erősen elkötelezett, szubjektív vonásokat sem nélkülöző jellege, valamint a források szelektív alkalmazása az összképet jelentősen lerontja.³⁴

Közelebből a köztársasági pártrendszer genezisére vonatkozóan meglehetősen kevés irodalom létezik. Ezek közül ki kell emelni Shlomo Ben Ami 1990-ben megjelent kiváló munkáját. A szerző korábbi – 1983-ban kiadott – munkájában Primo de Rivera diktatúráját vizsgálta. Ennek egyfajta szerves folytatásaként lehet értékelni a Második Köztársaság előzményeiről és létrejöttéről szóló könyvét, amelynek alcíme rendkívül találó: egy átmenet anatómiája. A szerző mindenekelőtt hatalmas mennyiségű levéltári forrásra és egyéb dokumentumokra építette munkáját. Shlomo Ben Ami volt az első szerző, aki felhívta a figyelmet az említett, 1931. májusi részleges községtanácsi választás szerepére a köztársaság konszolidációjának folyamatában.³⁵

A Második Köztársaság politikatörténetére vonatkozóan mindenképp említést érdemel két, közelmúltban megjelent munka. Az egyik Julio Gil Pecharromán 2002-ben napvilágot látott szintetizáló jellegű összefoglalása, amely rendkívül objektív megközelítésben tárgyalja a köztársaság történetét. A másik munka Antony Beevor spanyol polgárháborúról szóló könyve, amely részletesen ismerteti a háború előzményeként a Második Köztársaság addigi történetét is. Beevor könyvének magyar nyelvű kiadása 2002-ben jelent meg. Objektivitásra törekvő, bár helyenként a radikális nem-kommunista szélsőbal nézőpontjait is tükröző, viszonylag kiegyensúlyozott munkáról van szó, amely egyértelműen hiánypótló jellegű a spanyol polgárháborúról szóló magyar nyelvű szakirodalomban, részben a Második Köztársaság előző korszakának vonatkozásában is, amelynek egyes vonatkozásai szinte ismeretlenek a magyar olvasóközönség előtt.³⁶

Kutatásaink során nagy segítségünkre voltak a tizenkilenc éve működő Köztársasági Tanulmányok és Kutatások Központjának (CIERE) kiadványai is, mindenekelőtt az Ángeles Egido León és Matilde Eiroa által szerkesztett és a közelmúltban megjelent monográfia egyes tanulmányai, Nigel Townson és Juan Avilés Farré tollából.³⁷

A bőséges spanyol és angol nyelvű szakirodalom ellenére ki lehet jelenteni, hogy a Második Köztársaság történetének bizonyos mozzanatai mind a mai napig

³⁴ Ricardo de la Cierva: *Episodios históricos de España 2 vols.* 1931 – Monarquía y República: Acoso y derribo de Alfonso XIII.; 1931 – Monarquía y República: Jaque al Rey. Eudema, ARC Ed. 1996.

³⁵ Shlomo Ben Ami: *Los orígenes de la Segunda República española.* Anatomía de una transición. Madrid, Alianza, 1990.

³⁶ Julio Gil Pecharromán: *Historia de la Segunda República Española (1931 – 1936)* Ed. Biblioteca Nueva, Madrid, 2002.; Antony Beevor: *A spanyol polgárháború.* Európa, Budapest, 2002.

³⁷ (Eds.) Ángeles Egido León y Matilde Eiroa San Francisco: Los grandes olvidados: los republicanos de izquierda en el exilio. Cuadernos Republicanos, Núm. 54, Número especial monográfico, Invierno 2004, Centro de Investigación y Estudios Republicanos (CIERE)

sem tisztázódtak megnyugtató módon: többek között Manuel Azaña bizonyos lépései vagy Alejandro Lerroux és a CEDA 1933–1935-ös kapcsolatának, kérdése.

Mivel a spanyol történelem művelésének Magyarországon több évtizedes rangos hagyománya van, a témára vonatkozó spanyol nyelvű irodalom egy bizonyos hányada megtalálható Magyarországon, a szegedi, a pécsi, a budapesti egyetemek könyvtáraiban és a legjelentősebb kutatók birtokában. A téma kutatása során nem feledkeztünk meg a kérdés hazai kutatóinak – Anderle Ádám, Harsányi Iván – az időszakra vonatkozó eddigi teljesítményéről sem.³⁸ Ezek értékesítése mellett arra törekedtünk, hogy új szempontokkal, fontos részletekkel, újabban előkerült dokumentumok feldolgozásával gazdagítsuk a hazai hispanisztika rangos irodalmát.

Mivel a spanyol történelem ennek ellenére nem túl ismert Magyarországon, ezért szükségesnek láttuk a könyv végén a Második Köztársaság legjelentősebb szereplőinek bemutatását egy részletes, annotált névmutató segítségével.

Úgy véljük, a Második Köztársaság – rövid időtartama ellenére – a jelenkori spanyol történelem fontos és máig vitatott időszakát jelenti. Ezen a rövid, de meghatározó perióduson belül a köztársasági pártok történetének, keletkezésének és szerepének szintetizáló célzatú bemutatása – kiegészítve a spanyol események magyar recepciójával – hézagpótló jellegű új információkkal gazdagíthatja mind a spanyol történetírást, mind a magyar hispanisztikai kutatásokat. Ily módon teljesebb képet lehet alkotni a spanyol pártrendszer fejlődéséről a Második Köztársaság éveiben, amely egyben új összefüggésekre is rávilágít, és ezáltal érthetőbbé teszi nem csupán a köztársaság történetét, de az azt követő polgárháborút is. Végül is ezekben az években olyan pártrendszer jött létre, amely sűrű átrendeződései dacára minden korábbinál pontosabban képezte le a spanyol társadalom szociális–kulturális tagolódását. Ennyiben alkalmasnak látszott a társadalmat valóban megosztó (mesterségesen szítottnak csak elfogult szemlélő nézőpontjából nevezhető) konfliktushelyzetek oldására, bizonyos mértékű konszenzus kialakítására, a

³⁸ Egyebek közt Anderle Ádám: *Spanyolország története*. Pannonica Kiadó, 1999.; Anderle Ádám: *Megosztott Hispánia*. Bp., 1984.; Harsányi Iván: *A Franco-diktatúra születése*. Kossuth könyvkiadó, 1988.; Ormos Mária: Mussolini – Harsányi Iván: *Franco*. fekete-fehér sorozat, Pannonica Kiadó, 2001.; Harsányi Iván: „A munkásegység feltételeinek érelődése az 1934-es aztúriai felkelés időszakában.” In: *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből*. Évkönyv (továbbiakban: NMTÉ) 1974. Kossuth Könyvkiadó, 1975.; Harsányi Iván: „A polgárháborús Spanyol Köztársaságba irányuló korai szovjet fegyverszállítások és a magyar diplomácia (1936)” In: *Kézirat*. Készült: A Pécsi Tudományegyetem BTK Új- és Modernkori Tanszéke Ruszisztikai Kutatócsoport programja keretében. 2005. Sajtó alatt.; Harsányi Iván: „A spanyol baloldal 1936 januári választási egyezményének előzményeihez.” In: *NMTÉ*, 1986. Kossuth, 1985.; Harsányi Iván: „A spanyol munkásszervezetek a monarchia válságának évében (1930)” In: *NMTÉ*, 1980. Kossuth, 1979.; Harsányi Iván: „A spanyol munkásszervezetek az 1931. áprilisi polgári demokratikus forradalomban.” In: *NMTÉ*, 1981. Kossuth, 1980.; Harsányi Iván: „A spanyol népfőnt 1936. februári választási győzelmének előzményeihez.” In: *NMTÉ*, 1975/1976. Kossuth, 1976.; Harsányi Iván: „Választások a 20. századi Spanyolországban.” In: (szerk.) Anderle Ádám: Stációk. *Erdély–Európa–Latin-Amerika. Tudományos konferencia Wittman Tibor professzor születésének 75. évfordulóján*. Hispánia Kiadó, Szeged, 1999.

spanyol társadalom előrehaladása érdekében. Ezt próbáltuk ábrázolni néhány éves történetének részletesebb bemutatásával. Széthullásának okait nagyjából nem önmagában, hanem a külső feltételek drámai törésvonalaiiban, mindenekelőtt a véres polgárháború kirobbanásában találhatjuk meg. A spanyol pártrendszer további történetét is ez határozta meg. A Franco-diktatúra a pártrendszer jobboldali alkotóelemeit is szétszórta. Ezáltal hozta létre azt a vákuumot, amelyben 1976–1977 után az 1931–1936-os pártrendszer csak néhány szegmensében születhetett többé-kevésbé újjá, egy monarchia keretében, amely politikai arculatát közelebbről vizsgálva inkább tekinthető az 1931-es köztársaság, mint az 1931 előtti monarchia örökösének.

I. fejezet

A MONARCHIA ISMÉTELT VÁLSÁGA SPANYOLORSZÁGBAN

(1923 – 1931)

Az 1876-os alkotmányra épülő Restauráció rendszerére az első súlyos csapást az 1898-as Katasztrófa mérte. Ennek következményeként Spanyolország elveszítette utolsó jelentős tengerentúli gyarmatait. Ezáltal gyarmattartó nagyhatalmi státusza megszűnt. Innentől kezdve a Monarchiának megmaradt észak-afrikai gyarmatai okoztak komoly problémát. 1876 óta a társadalomban mélyreható változások zajlottak le, amelyek hatással voltak a politikai és a pártrendszerre is. A 20. század elején Spanyolországnak egyre súlyosbodó szociális, nemzetiségi, gyarmati problémákkal kellett szembenéznie. Az 1909-es barcelonai Tragikus Hét véres eseményeit követően, majd pedig a liberális miniszterelnök, José Canalejas 1912-es meggyilkolása után a Restauráció két nagy pártja, a Cánovas, illetve Sagasta örökösének tekinthető konzervatív és liberális párt lehanyatlott, mindkettőben szakadások következtek be. A konzervatívok soraiból kivált Antonio Maura, illetve Juan de la Cierva pártja, míg Eduardo Dato a régi néven formált jogot a kormányalakításra. Canalejas halála után a Romanones gróf által vezetett liberálisok soraiból kilépett a Demokraták csoportja, Manuel García Prieto vezetésével. Az előszeretettel alkalmazott obstrukciós politika csaknem ellehetetlenítette a parlament működését, már csak bonyolult koalíciókkal lehetett rövidebb-hosszabb ideig kormányozni. Emellett megerősödtek a nemzetiségi pártok, amelyek a Restauráció pártjainak modelljét követve konzervatív, liberális, királyhű vagy szélső autonomista irányzatokra tagolódva épültek ki. Az alkotmányos rendszer válsága állandósult, és a spanyol társadalom egyre súlyosbodó problémáira a fennálló politikai berendezkedés már nem tudott hatékony megoldást nyújtani.³⁹

A progresszív ellenzék nem nagyon tudta kihasználni a válságot. A Restauráció rendszerének legfőbb alternatívája a demokratikus liberalizmus lett, amely a köztársasági eszmeiségben öltött testet. A köztársasági ideológia bizonytalanságát azonban, amelynek nem volt kidolgozott programja, csak még jobban kiemelte, hogy zömmel az értelmiségiek sem támogatták. Sem a '98-as, sem a '14-es, sem a '27-es nemzedék nem volt egyértelműen köztársasági érzelmű. A republikánusok egységtörekvései is kudarcot vallottak. Az 1903-ban létrejött Köztársasági Unióból (Unión Republicana – UR) először 1908-ban kivált az Alejandro Lerroux ál-

³⁹ Harsányi Iván: Választások a 20. századi Spanyolországban In: Anderle Ádám (szerk.): *Stációk. Erdély – Európa – Latin-Amerika*. Tanulmányok Wittman Tibor emlékére. Hispania Kiadó, Szeged, 1999. 111. o.

tal vezetett Radikális Párt (Partido Radical – PR), 1912-ben pedig a Melquíades Álvarez vezetésével alakult Reformista Párt (Partido Reformista). Ezek után a Köztársasági Unió lehanyatlott. A következő kísérlet a Republikánus-Szocialista Összefogás (Conjunción republicano-socialista) volt. Ez azonban 1911-ben a legfőbb erejét veszítette el a Radikális Párt korrupciós botrány miatti kizárásával, majd a reformisták kiválásával a fő jobbszárnyát is két évvel később. Lényegében kudarcot vallottak a szocialistákkal való együttműködés kísérletei is, noha 1910-ben a Conjunción listáján első spanyol munkásképviselelként bejutott a cortesbe Pablo Iglesias, a Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) elnöke is. A köztársaságiak és a szocialisták közötti viszony mindig is bizonytalan volt. A szocialisták nem voltak kifejezetten köztársaságpártiak. A kormányforma tekintetében bizonyos fokú közömbösséget tanúsítottak. Számukra a köztársaság „burzsoá” jellegű kormányforma volt, noha lehetséges lépcsőfoknak tekintették a szocializmus felé. Következésképpen a szocialisták és a köztársaságiak egyszerre voltak szövetségesek és riválisok. A meggyengült monarchista pártokkal szemben 1914-ben együttesen is csak 34 mandátumot szereztek 408-ból.⁴⁰

Az is kétségtelen, hogy a köztársasági pártok többször is megkíséreltek integrálódni a Restauráció rendszerébe.⁴¹ Melquíades Álvarez Reformista Pártja a kormányzás formáját illetően az „ideiglenesség” álláspontjára helyezkedett, gyakorlatilag elfogadva a Restauráció rendszerének a fennmaradását. 1917-ben amikor a progresszív képviselőknek a parlamentből kivonult nagy csoportja alkotmánytervezetet dolgozott ki, amely föderális állammá változtatta volna Spanyolországot, a választási rendszer ennek megfelelő – a tartományokra nagy súlyt helyező – átalakításával, az államforma kérdését tervezetük nem tárgyalta. Ez a kísérlet egyébként is erőtlennek bizonyult és kudarcot vallott.⁴²

Santos Juliá, a spanyol 20. század egyik legjelentősebb kutatója, arra a kérdésre, hogy ezek a modernizálni kívánó erők miért nem tudtak beilleszkedni az alkotmányos monarchiába és azt konszolidált demokráciává alakítani, úgy véli, hogy a republikánusok és a szocialisták kísérletei, miután többféle stratégiával próbáltak bekerülni a parlamentáris politikába (paktumok, erőszak alkalmazása az 1909-es Tragikus Hét idején, általános sztrájk, felajánlkozás a királynak kormányalakítás céljából), sorra kudarcot vallottak és ez bizalmatlanná tette őket. Ráadásul a köztársasági erők megosztottak és gyengék voltak, a szocialistákat viszont belső ellentétek gyengítették. Santos Juliá véleménye szerint többek között ezért is kerülhetett akadálytalanul hatalomra Miquel Primo de Rivera tábornok.⁴³ Az 1923. szeptemberi ka-

⁴⁰ Az adatot közli Harsányi Iván. Forrása: Richard Gillespie: *Historia del Partido Socialista Obrero Español*. Alianza Editorial, Madrid, 1991. 44. o.

⁴¹ Nigel Townson: *La República que no pudo ser. La política de centro en España (1931–1936)*. taurus historia, Santillana Ediciones Generales, S. L., 2002. 29–32. o.

⁴² Harsányi Iván: *Választások a 20. századi Spanyolországban* 111. o.

⁴³ Santos Juliá: *Liberalismo temprano, democracia tardía: el caso de España*. 265. o. In: John Dunn (ed.): *Democracia. El viaje inacabado*. (508 a. C.–1993 d. C.) Tusquets Editores, S.A., Barcelona, 1995.

tonai puccs gyors győzelme – az akció az uralkodó, XIII. Alfonz egyetértésével zajlott – véget vetett a Restauráció pártrendszerének, egyszersmind egyértelműen jelezte a dinasztiaellenes ellenzék és főként a köztársasági erők gyengeségét.

POLITIKAI ÉLET A DIKTATÚRA ÉVEIBEN (1923–1930)

A Második Köztársaság kikiáltása Spanyolországban bizonyos mértékben annak a szociális fejlődési folyamatnak a politikai csúcspontja volt, amely már a 20. század elején elkezdődött, majd a '20-as évektől vett lendületet. Az 1900 és 1930 között végbement gazdasági változások következtében átalakult a spanyol társadalom szerkezete és ezzel együtt gondolkodásmódja is. Megjelent egy új középosztály, amely gazdasági pozícióinak erősödése nyomán nagyobb részvételt követelt magának a politikai életben is. Két választóvonal mentén alakultak ki a politikai csoportok: az egyik a polgárságot választotta el a munkásságtól, a másik a baloldalt a jobboldaltól. Az első elsősorban szociális alapú elkülönülést tükrözött, bár ideológiai összetevője is volt: az individualizmust állította szembe a kollektívizmussal. A második, szociális felhangokkal, de az ideológiai különbségekre koncentrált. Itt az egyházhoz való viszony volt az egyik legfontosabb differenciáló tényező.

XIII. Alfonz 1923-as alkotmányellenes fellépése és Primo de Rivera diktatórikus kormányzása döntő szerepet játszott a republikánus és monarchiaellenes érzelmek felerősödésében és a tömegek politizálódásában. A diktatúra idején az ellenzék erősödése nem annyira a köztársasági mozgalom erejének tudható be, mint inkább magának a rendszernek a hibái és gyengeségei táplálták. Primo de Rivera ugyan betiltotta a politikai pártokat és a szakszervezeteket, de nem zárta le hermetikusan azokat a csatornákat, amelyeken át a diktatúra ellenfelei később újjászervezhették erőiket. A belpolitikai harcokban úgyszólván teljesen mellőzte a durva terrort és a szélsőséges megtorlást. Uralma végére azonban mindazokat az ellentéteket és feszültségeket újjáteremtette, amelyeknek a gyökeres megoldása végett 1923 őszén a hatalmat magához ragadta.⁴⁴

Primo de Rivera eredetileg „ideiglenes” jelleggel ragadta magához a hatalmat. Először hat hétre, azután három, majd hat hónapra tervezte működését. Ígéretet tett az intézményes alkotmányossághoz való minél hamarabbi visszatérésre is. Erre azonban hét évig nem került sor. A diktátor szerette volna, ha tevékenységét nem katonai kalandként, egyfajta pronunciamientóként értékeli. Ezért folyamatos erőfeszítéseket tett, hogy szilárd polgári alapot, szervezett bázist és saját eszmeiséget teremtsen a diktatúra számára. Miután betiltotta a politikai pártokat, létrehozta saját pártját, a Hazafias Szövetséget (Unión Patriótica – UP), amely a diktátor elképzelései szerint egyfajta nemzeti „antipárt” vagy „polgári liga” kívánt lenni.⁴⁵ Shlomo

⁴⁴ Harsányi Iván: Egy eszmerendszer – két diktatúra a 20. századi Spanyolországban. In: *Akik nyomot hagytak a 20. századon 3. Diktátorok, diktatúrák*. Napvilág Kiadó, Bp., 1997. 89-90. o.

⁴⁵ Shlomo Ben-Ami: *La dictadura de Primo de Rivera 1923–1930*. Planeta, Barcelona, 1984. 91. o.

Ben-Ami, a korszak neves izraeli kutatója véleménye szerint a Hazafias Szövetség „forradalmi szervezatként” jött létre, a szónak abban az értelmében, amely szerint Spanyolország történetében először teremtette meg a lehetőséget arra, hogy egy szélsőjobboldali mozgalom mozgósítani tudja a városi és vidéki polgárságot, amely korábban a kacikizmus (vidéki hatalmas földbirtokosok maipulációira, hatalmi visszaélésére épülő rendszer) demobilizáló politikájának a célpontja volt. Később azonban kiderült, hogy a felülről történő mozgósítás a diktatúra számára ugyancsak a demobilizálás eszközeként funkcionált.⁴⁶ Primo de Rivera, részben az 1922-23-as olasz tapasztalat alapján azt a következtetést vonta le, hogy Spanyolország átmeneti szakaszhoz érkezett a manipulációra épülő politikától a tömegek aktív mozgósítása irányába. A diktátor, a restaurációs múlthoz való visszatérés helyett, ezt a folyamatot igyekezett kontrollálni. A Hazafias Szövetség létrehozásának gondolata eredetileg azoktól a köröktől származott, akik majd 1931-ben a Nemzeti Akció (Acción Nacional – AN, később Acción Popular – AP), majd utóbb a Spanyol Jobboldal Autonóm Szövetsége (Confederación Española de Derechas Autónomas – CEDA) elnevezésű nagy katolikus párt alapítói lettek: személy szerint az El Debate nevű katolikus napilaptól és vezetőjétől, Ángel Herrera Oriától. Primo de Rivera azonban az UP intézményesítésével igyekezett visszafogni, illetve ennek a csatornáiba terelni a katolikus csoportok, többek közt az Acción Católica dinamizmusát, amelyek vezetői emiatt egyre növekvő csalódottságot éreztek és eltávolodtak a diktatúrától. Ennek a csalódottságnak lesz majd az eredménye a Nemzeti Akció, a Népi Akció és a CEDA létrehozása, más programmal, de ugyancsak a mobilizáló aktivizmus szellemében.⁴⁷

A szocialisták 1923 szeptemberében elítélték a katonai puccsot, amely véget vetett az alkotmányos állapotoknak. Primo de Rivera legfőbb célja hatalomra kerülésekor a fennálló anakronikus szociális rend megőrzése volt baloldali ellenségeivel szemben. Hamarosan belátta azonban, hogy ezt legsikeresebben – paradox módon – csak fokozatos, kontrollált szociális és gazdasági változásokkal tudja elérni. A gazdaság fejlesztésére irányuló tervei javították a munkásság helyzetét is, főként a szervezett munkásságét. A munkaadók és munkavállalók közötti konfliktus kiküszöbölése végett ún. paritásos bizottságokat hozott létre, amelyekben felajánlotta a részvételt a szocialista szakszervezetnek, az Általános Munkásszövetségnek (Unión General de Trabajadores – UGT). Ez hatalmas vitát váltott ki mind a diktatúra vezető köreiben, mind a szocialista párt és a szakszervezeti vezetők körében. Később azonban a helyzet praktikus megítélése győzedelmeskedett az etikai és ideológiai érvek felett. Martínez Anido tábornok „keménykéz” politikája háttérbe szorult Eduardo Aunós munkaügyi miniszter pragmatikus felfogásával szemben. A munkások képviselői részt vettek az új rendszer korporatív szervezeteiben, Francisco Largo Caballero, az UGT főtitkára pedig az Államtanács tagja is lett. Az UGT teljesen legálisan működött, a PSOE pedig ezáltal egyfajta féllegális erővé lett, az UGT-ben birtokolt pozíciói révén.

⁴⁶ Uo. 103. o.

⁴⁷ Uo. 256. o.

Ennek az együttműködésnek azonban ellenzői is voltak a szocialista pártban. A párt liberális szárnya Indalecio Prieto vezetésével élesen bírálta.⁴⁸ Az anarchisták és a kommunisták ennél is messzebb mentek: ők – nem utolsó sorban éppen emiatt – a munkásosztály árulóit látták a szocialista pártban és szakszervezetében. Tény azonban, hogy a munkások is profitáltak ebből az együttműködésből. A diktatúra alatt több számukra kedvező döntés született, és elkerülték azt az üldöztetést, aminek az anarchoszindikalisták és az anarchisták egyes csoportjai áldozatul estek a '20-as években. A szocialisták a diktatúra bukásáig épségben megőrizték szervezeteiket. Megítélésüket akkorra előnyösen befolyásolta, hogy idejekorán megszakították együttműködésüket a rendszer minden intézményével. A gazdasági válság első jelei aláásták Primo de Rivera rendszerének szociális bázisát; 1928-29-ben a szocialisták is megtagadták a további együttműködést.⁴⁹

1928 és 1930 között Primo de Rivera sorozatos konfliktusai a hadsereggel, az értelmiségiekkel, a katalán nacionalistákkal, az egyetemi tanárokkal és a diákokkal gyorsan politizálták a középosztályt. A diktatúra hanyatlása a gazdasági válság előrehaladásával kulminált, a rendszer ugyanis képtelen volt megakadályozni a pezeta árfolyamának esését. A köztársaságiak viszont hasznot tudtak húzni a növekvő elégedetlenségből, éppen azért, mert a katonai diktátor – aki nyilvánvalóan képtelen volt létrehozni saját zárt politikai rendszerét – előzőleg „felőrölte” a monarchista pártok bázisát. Igazából azonban csak a diktatúra 1930. januári bukása után bontakozott ki látványos méretekben a köztársasági mozgalom szerte az országban, igyekezvén kitölteni a teret, amely a hagyományos dinasztikus pártok eltűnésével keletkezett.

Matuska Szilveszter, a madridi Magyar Királyi Követség ügyvivője részletes jelentésekben számolt be Primo de Rivera diktatúrájának történéseiről, így válságának kibontakozásáról is. Meglátása szerint 1929 végén Spanyolországban a belpolitikai helyzet alakulását „bizonyos fokú idegesség” jellemezte. Ez leginkább a diktátor kormánya által benyújtott új alkotmánytervezet fogadtatásán volt lemérhető, amely „a nemzet széles és legkülönbébb rétegeiben ellenzéki hangulatot idézett elő.” „Primo de Rivera egyre-másra kapja a közvélemény részéről a visszautasító megnyilatkozásokat. ...És bizonyára van abban is valami igazság, – amit különben a kormány kategorikusan cáfol – hogy a király és Primo közt a közelmúltban a portugál határ mentén fekvő egyik városban vita folyt arról, hogy változás következhetik be a kormányzásban, hogy ezzel kapcsolatban Alba herceg neve, mint aki számbajöhetne mint a jövő embere, szóba került. A közvélemény számol azzal az eshetőséggel, hogy Primo mégse fogja tudni magát a végtelenségig tartani, és minthogy senki sem látja világosan, hogy a diktatúra után mi fog

⁴⁸ Largo Caballero visszaemlékezéseiben említést tesz a párt vezetőségén belül kialakult különböző álláspontokról a diktatúrával való együttműködés kérdését és mértékét illetően. Emellett élesen bírálja Indalecio Prieto tevékenységét. Francisco Largo Caballero: *Mis recuerdos*. Ediciones Unidas, S. A., México, D. F., 1976. 81-84. o.

⁴⁹ Richard Gillespie: *Historia del Partido Socialista Obrero Español*. Alianza Editorial, S. A., Madrid, 1991. 41-42. o.

következni, erősödik a bizonytalanság érzése az emberekben, aminek egyik fokmérője a rossz tőzsde és a peseta állandó árhanyatlása.”⁵⁰

A középosztály köztársasági pártjai 1923-ban még a teljes széthullás és kiábrándultság állapotában voltak, miután mindenfajta kísérletük a parlamentáris politizálásra és a fennálló politikai rendszeren való demokratikus változtatásra kudarcot vallott. Ezek a pártok 1930 folyamán, a diktatúra bukása után, részben a Monarchia saját céljai szempontjából is hibás taktikája következményeként, felélénkültek és újragondolva elképzeléseiket, intenzív pártszervezésbe kezdtek. Az egyre erősödő monarchiaellenes hangulat az addig „semleges tömeget” is felrázta. A korábban indifferens lakosság egyre markánsabb politikai öntudatra tett szert. A liberális értelmiség, amelynek emberi és polgári méltóságát sértette a diktátor tevékenysége, hamarosan a köztársasági mozgalom fő tengelyévé vált, beleértve a '14-es és a '27-es nemzedék nagy alkotóit is. A hagyományos monarchista pártok maradványai viszont teljesen szétzilálódtak, ami tovább gyengítette a Monarchia pozícióját.

A külföldi megfigyelőket és a spanyolokat egyaránt meglepte a köztársasági és a monarchiaellenes eszmék gyors terjedése, tiltakozásként a diktatúra ellen. Mind a köztársaságiak, mind a monarchisták elismerték viszont a diktatúra felelősségét ebben, és egyetértettek abban is, hogy Primo de Rivera egymaga több republikánust hozott létre, mint a republikánus eszmék atyjai, Nicolás Salmerón, José Ortega y Gasset és Alejandro Lerroux együttvéve.⁵¹

A diktatúra bukása után a politikai élet addig sohasem tapasztalt lendületet vett; az egész ország politizálódott. Míg Spanyolországban 1929. decemberében a szocialistákét kivéve gyakorlatilag nem léteztek modern politikai pártok, az 1930-as év a Restauráció pártrendszere végső likvidálásának és a republikánusok felemelkedésének az éve volt. A különböző köztársasági csoportok sikeresen használták ki az egyre feszültebb monarchiaellenes hangulatot, és élénk pártszervező tevékenységet folytattak vidéken is. Maga a monarchista sajtó is elismerte, hogy hiányoztak a modern politikai pártok, és szükségesnek látta, hogy ezek konkrét programmal jelenjenek meg és aktivizálják magukat.⁵² Így az 1930-as év, mint „felfokozottan aktív, főként a baloldal által szervezett politikai összefüggésekkel jellemezhető időszak került be a spanyol Belügyminisztérium archívumába”.⁵³

⁵⁰ A diplomáciai jelentések szövegét betűhív átirásban közöljük. MOL, K63, 273. csomó, 1929/29/1. tétel, 39/pol./1929 Tárgy: Belpolitikai helyzet Spanyolországban. – Az új alkotmánytervezet nem a hagyományos parlamentarizmus, hanem a hivatásrendi állam irányába mutatott. (Z. A.)

⁵¹ Shlomo Ben-Ami: *Los orígenes de la Segunda República*. Alianza Editorial., Madrid, 1990. 88. o.

⁵² Manuel Requena Gallego: *De la Dictadura a la II República*. El comportamiento electoral en Castilla-La Mancha. Universidad de Castilla-La Mancha, 1993. 20. o.

⁵³ Shlomo Ben-Ami: *Los orígenes...* 89. o.

A KÖZTÁRSASÁGI SZÖVETSÉG (ALIANZA REPUBLICANA)

A Köztársasági Szövetség 1926-ban jött létre azzal a céllal, hogy koordinálja a köztársasági mozgalom szervezését. A kezdeményezés az „Új Iskola” („Escuela Nueva”) elnevezésű haladó baloldali szellemiségű politikai és kulturális intézmény vezetőitől származott. A madridi intézményt Núñez de Arenas hozta létre 1911-ben. Az Új Iskola elnöke 1923-tól Martí Jara, alelnöke Antonio Marsá Bragado, radikális ügyvéd volt. Ők ketten José Girallal, aki szintén az intézmény tagja volt, felvették a kapcsolatot vezető köztársasági személyiségekkel és létrehozták a Köztársasági Szövetséget.

Itt szükséges megjegyezni, hogy amíg a diktatúra politikai pártok létrehozását tiltotta, köztársasági csoportok szerveződését nem akadályozta meg, sőt, rövid hír formájában még a sajtó is tudósíthatott ezekről. A korlátozások inkább a nyilvános rendezvényekre és az egyértelműen propagandisztikus tevékenységre vonatkoztak. A Köztársasági Szövetség egyfajta pártok feletti szervként – az országos és helyi szintű szerveződések elősegítésével – akarta integrálni a mozgalom résztvevőit a végső cél, a Köztársaság létrehozása érdekében. Valójában azonban tényleges tevékenysége 1926–1927 között elsősorban az évente február 11-én, az 1873-ban kikiáltott Első Köztársaság évfordulója alkalmából rendezett ünnepi megemlékezésekre korlátozódott. A Szövetség első lépésként 1926. február 3-án körlevélben felhívást intézett a köztársasági szervezetekhez, hogy közösen ünnepeljék meg az Első Köztársaság évfordulóját. Az indítvány nem remélt visszhangra talált. Miguel Artola adatai szerint a felhíváshoz valamivel több, mint 100 ezer fő csatlakozott, jelentős részük, mintegy egyharmaduk, Katalóniából.⁵⁴ A hagyományos bankettekől a családias összejövetelekig egyszerű, de ünnepélyes keretek között emlékeztek meg a köztársaság évfordulójáról február 11-én Spanyolország szerte, annak dacára, hogy beszédek nem hangozhattak el.⁵⁵

A Köztársasági Szövetség kormányprogram megfogalmazását is szükségesnek tartotta. Ennek az első pontja a törvényesség helyreállítása céljából Alkotmányozó Gyűlés összehívását javasolta, általános választójog alapján. A program a továbbiakban előírta az állam föderalista átszervezését, Marokkó helyzetének mihamarabbi stabilizálását, a költségvetés átrendezését, iskolák tömeges építését, agrárreformot és szociális törvényhozást. A programnyilatkozat aláírói ünnepélyes fogadalmat tettek, hogy együtt maradnak, amíg ezeket a célokat teljes egészükben meg nem valósítják.⁵⁶

⁵⁴ Miguel Artola: *Partidos y programas políticos, 1808–1936 I. Los partidos políticos*. Alianza Editorial, S. A., 1991. 568. o.

⁵⁵ Santos Juliá: *Manuel Azaña, una biografía política. Del Ateneo al Palacio Nacional*. Alianza Editorial, S. A., Madrid, 1991. 42. o. – A tilalom végrehajtása – mint láttuk – nem volt hézagmentes.

⁵⁶ Santos Juliá: *Manuel Azaña* 43. o.; Juan Avilés Farré: *La izquierda burguesa en la II República*. Espasa-Calpe, S. A., 1985. 38. o.

A kezdeti nagy reményeket azonban teljes passzivitás váltotta fel, olyannyira, hogy 1928. február 11-én már az Első Köztársaság évfordulóját sem tudták megünnepelni. A Szövetség megbénult és megosztott szervezetté vált. Soraiban kezdettől két irányzat létezett: a polgári erőkre támaszkodó, illetve a katonai erőket preferáló irányzat. Jelen volt a kettő kombinációja is. Kezdetben ugyan sikerült a különböző csoportok közötti nézeteltéréseket kordában tartani, de ez 1929-ben végül a szervezet széthullásához vezetett, amihez hozzájárult José Sánchez Guerra 1929. januári puccskísérletének balsikere is. A Szövetség részt vett a diktatúra megdöntésére irányuló katonai puccskísérletekben, de mindvégig alárendelt szerepben a monarchista összeesküvőkkel szemben.

Mindennek a legszámottevőbb következménye egy új párt, a Radikális Szocialista Köztársasági Párt (Partido Republicano Radical Socialista – PRRS) létrejötte volt, amely – a köztársasági ideológia és bizonyos szocialista eszmék összekapcsolásával – a baloldali pártjává kívánt válni. Számukra a „szocializmus” nem mint dogma, hanem mint társadalmi forma fogalmazódott meg. Ezt a pragmatikus és liberális szocializmus-felfogást szembeállították a szocialisták nézeteivel is.

Ezek után számos értelmiségi elhagyta a Köztársasági Szövetséget. Kiléptek a madridi föderalisták is. Később azonban változott a helyzet, amiben nagy szerepe volt a monarchista erők tehetetlenségének is. 1930. májusában a radikális szocialisták aláírtak egy együttműködési egyezményt a Szövetséggel Köztársasági Unió néven. Ezt követően a föderalisták is visszatértek és így helyreállt a szervezet egysége.⁵⁷ Manuel Azaña, a Második Köztársaság későbbi kormányfője, majd elnöke iróniával emlékszik vissza a diktatúra időszakára: „szórakoztató pletykák mesélése és vég nélküli beszélgetések a kormány megbuktatásának legmegfelelőbb formájáról, ez volt a republikánusok politikai tevékenységének lényege a diktatúra éveiben.”⁵⁸

„RÉGI” ÉS „ÚJ” REPUBLIKANIZMUS

A Republikánus Szövetség létrehozásában kiemelkedő szerepet játszott a Köztársasági Akció (Acción Republicana – AR) elnevezésű csoport, amelyet 1925-ben alapítottak és a vezetője Manuel Azaña Díaz volt. Eredetileg értelmiségiekből álló baráti körként indult, ezért sem hierarchikus szervezete, sem kidolgozott programja nem volt. Egyetlen céljának a szabadságjogok helyreállítását és a köztársaság kikiáltását tekintette.

Azaña ekkoriban 56 éves volt, az Igazságügyi Minisztérium magas rangú tisztviselője és viszonylag ismert író. Korábban Melquíades Álvarez Reformista Pártjának tagja volt, majd annak Primo de Rivera puccsával szemben tanúsított passzivitása miatt kilépett a pártból. Azaña mellett a csoport igazi alapítói barátai,

⁵⁷ Eduardo Espín: *Azaña en el poder. El partido de Acción Republicana*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid, 1980. 34-35. o., Avilés Farré: id. mű 38-39. o.

⁵⁸ Santos Juliá: Manuel Azaña 47. o.

José Giral és Enrique Martí voltak. José Giral Pereira, 50 éves madridi biológus professzor korábban szintén a Reformista Pártban tevékenykedett, de ő már 1913-ban kilépett. Enrique Martí Jara, 35 éves ügyvéd és egyetemi tanár, egyike volt azoknak, akik a diktatúra elleni tiltakozásként kapcsolódtak be a politikai életbe. Kettejük ösztönzésére kezdett újra politizálni Azaña, aki később a Második Köztársaság egyik legjelentősebb politikusává vált.⁵⁹

A csoport eredeti neve Politikai Akció (Acción Política) volt. Egyetlen jelentős tevékenysége egy kiáltvány megfogalmazásában állt 1925. májusában, amelyet azonban a cenzúra betiltott. Ebben a kiáltványban jelentették be a csoport létrejöttét. A Politikai Akció a köztársasági eszmék propagálását és minden köztársasági érzelmű ember összefogását hirdette, pártállástól függetlenül. A kiáltványra Azaña is utal egyik művében, valószínűleg azzal a céllal, hogy bizonyítsa pártjának 1931. áprilisa előtti köztársasági gyökereit.⁶⁰ Erre azért volt szükség, mert a Köztársasági Akció csak a köztársaság kikiáltása után vált igazán ismertté. A névváltoztatás még 1925-ben megtörtént, ennek ellenére 1926-ban, a Köztársasági Szövetség létrehozásáról szóló Manifesztumban a csoportot két alkalommal is az eredeti nevéen említik. Azaña azonban már a Köztársasági Akció csoportjának képviselőjeként írta alá a Manifesztumot.

A csoport létrehozásának eredeti célja nem önálló párt alakítása volt, hanem egy pártok felett álló, koordinatív szervezet létrehozása, amely maga köré gyűjtene mind egyes személyeket, mind a létező köztársasági pártokat. Eduardo Espín véleménye szerint a Köztársasági Akció megalapítása a néhány hónappal később létrejött Köztársasági Szövetség előképeinek tekinthető.⁶¹ Ez a kísérlet azonban kudarcot vallott. 1926–30 között gyakorlatilag nem működött a csoport, noha ez nem jelentette a megszűnését. Maga Azaña is utalt rá 1932-ben, egyik – pártja előtt tartott – beszédében, mekkora nehézségekbe ütközött mintegy harminc aláírást összegyűjteni a Kiáltvány számára.⁶² Ez a passzivitás jó alapot adott a föléledőben lévő Radikális Pártnak arra, hogy kétségbe vonja a Köztársasági Akció kiemelkedő szerepét a Köztársasági Szövetség létrehozásában. A gondolat ténylegesen a Köztársasági Akció alapítóitól, Martí Jarától és Giraltól származott. Ők egyúttal az „Új Iskola” tagjai is voltak. Hivatalosan az Új Iskolától származott a Köztársasági Szövetség alapításának gondolata is.

A RADIKÁLIS PÁRT (PARTIDO RADICAL – PR)

A „régí”, más néven „történeti” republikanizmust képviselte az Alejandro Lerroux által vezetett Radikális Párt. A párt 1908-ban jött létre, kezdettől fogva centrista erőként. 1909-ben más köztársasági szervezetekkel és a szocialistákkal

⁵⁹ Avilés Farré: id. mű 36. o.

⁶⁰ Manuel Azaña: *Obras completas II. Ediciones Giner*, Madrid, 1990. 4. o.

⁶¹ Espín: id. mű 32. o.

⁶² Santos Juliá: *Manuel Azaña* 40. o.

karöltve létrehozták a Republikánus-szocialista Egyesülést (Conjunción Republicano-socialista), amely a Restauráció rendszerének legambiciózusabb dinasztiaellenes egységfrontja volt. Azonban még ugyanabban az évben, korrupciós botrány miatt, a Radikális Pártot kizárták az Egyesületsből. Ekkortól ragadt rajta a párton a „korrupció” jelző, és innen datálható a radikálisok és a szocialisták közötti több évtizedes konfliktusos kapcsolat is. A szocialistáknak érdekében állt a radikálisok háttérbe szorítása, mert elsősorban az ő pozícióikat fenyegették, mindezenképpen Madridban.

A párt még 1918-ra sem érte el eredeti célkitűzését, nem tudott országos méretű politikai erővé válni. A Második Köztársaság előtt egyetlen egyszer sem rendeztek országos kongresszust, hogy megvitassák a párt szervezetének országos kiépítését. Működő szervei, mint például az Országos Tanács sem tettek mást, mint Lerroux parancsait és kívánságait teljesítették. A párt egyértelműen a „főnök” (jefe) tekintélyére épült.

1918–23 között, az első világháborút követő erőteljes szociális elégedetlenség éveiben a Radikális Párt konzervatív irányba tolódott el. Egyfajta „harmadik utat” kívánt megfogalmazni a féktelen kapitalizmus és a baloldali antikapitalizmus kollektívizmusa között, garanciát kínálva a tőke és a munka közötti harmóniára. A munkásoknak reformokat és jogokat ígértek köztársasági keretben, a középosztálynak pedig ígéretet tettek a szociális katasztrófa és a „vörös diktatúra” elkerülésére, amire a monarchisták – mondták némi joggal – képtelenek. Az egyházzal is óvatosan bántak, ily módon igyekeztek kiszélesíteni a tömegbázisukat a konzervatívabb rétegek felé. Úgy vélték, a köztársaságba való átmenetnek rendben, a néptömegek mozgósítása nélkül kell végbemennie. A párt önmagának ebben a folyamatban a „változás felügyelője” szerepkört szánta.⁶³

A Radikális Párt a diktatúra éveiben, bár a legnagyobb köztársasági erőnek számított, még mindig nem volt országos méretű párt. A tartományok kevesebb, mint egyharmadában volt jelen (Andalúzia, a Kanári-szigetek, Aragónia, Katalónia és Levante). 1923-ban, a katonai puccs előtti utolsó cortes-ben mindössze 3%-kal képviseltette magát. 1923–1929 között a párt tevékenysége sportrendezvényekre és kisebb összejövetelekre (mint például a Lerroux tiszteletére rendezett bankettek) korlátozódott. Ez csak részint származott a diktatúra szigorú intézkedéseiből, nagyobb részt az akarat hiányából fakadt. 1929. júliusában – a Népszövetség madridi ülése alkalmával, hogy kihúzzák a talajt a várható bírálatok alól – a kormányzat feloldotta a diktatúra szigorú intézkedéseit. 1929 végén és 1930 elején a radikálisok helyi gyűléseket tartottak Barcelonában, Huelvában, La Coruñában, Valenciában és Madridban. Stratégiájuknak két alap gondolata volt: a forradalom elkerülése és a párt tömegbázisának további szélesítése. Most is úgy vélték, hogy a pártoknak kell politikai forradalmat végrehajtaniuk, a néptömegek kihagyásával. 1930 elején Lerroux úgy vélte, hogy a szélsőbalttól a mérsékelt, nem köztársasági ellenzékig kell szélesíteni a Radikális Párt bázisát. A monarchia jö-

⁶³ Townson: id. mű 31-33. o..

vőjével kapcsolatban 1930 őszére megváltozott a véleménye. Amíg korábban Alkotmányozó Gyűlés összehívásával eldönthetőnek látta a kérdést, most már úgy vélte, hogy a válság megoldásának egyedüli módja a király lemondása lenne.

A Második Köztársaság kikiáltása előtt tehát egyfajta ambivalens magatartás jellemezte a Radikális Pártot, ami egyszerre volt a legfőbb erőssége és a leggyengébb pontja is. Egyrészt a Monarchiával való együttműködési hajlandósága bizalmatlanságot ébresztett a köztársasági pártokban és a szocialistákban. A Radikális Párt ugyanis kezdettől fogva igyekezett beilleszkedni a Restauráció rendszerébe, és az országos politikában közelebb állt a Liberális Párt Santiago Alba vezette balszárnyához és a Reformista Párthoz, mint a köztársasági pártokhoz. A '20-as évek elején megegyezés született közöttük, hogy amennyiben Santiago Alba és Melquíades Álvarez, a reformisták vezére kerül hatalomra, a Radikális Párt együtt fog működni velük a rendszer belülről történő megreformálásában. Fordított esetben pedig az albisták és a reformisták támogatásukról biztosították Lerroux-t a köztársaságba való esetleges átmenet során. De a radikálisok vezére ennél is tovább ment a Monarchiával való egyezkedésben: először 1918-ban, majd 1920-ban személyesen találkozott magával az uralkodóval. XIII. Alfonz nyilvánosan is méltatta Lerroux politikusi erőnyeit, aki – amennyiben a körülmények ezt megkívánják – készen mutatkozott baloldali alternatívát felkínálni a Monarchia számára.⁶⁴

1923 őszén Lerroux üdvözölte Primo de Rivera puccsát, de úgy gondolta, hogy csak átmeneti jelenségről van szó, és felajánlotta közreműködését az alkotmányos keretek közé történő visszatéréshez. A diktatúra azonban nem tartott igényt republikánusok szolgálataira. Lerroux magatartása természetesen súlyos gyanakvást ébresztett a köztársasági pártokban. A Radikális Párt 1926 februárjában részt vett a Köztársasági Szövetség létrehozásában, de hamarosan éles bírálatok célpontjává vált. Elsősorban Lerroux személyét támadták túlságos konzervativizmusa és „caudillo” („vezér”)–stílusá miatt. Azzal is vádolták, hogy korábban túl messzire ment a Restaurációval való megegyezésre törekedve. Másfelől a Radikális Párt erőnei közé tartozott, hogy átfogó eszmei arculatával és rugalmasságával elő tudta mozdítani a hozzá balról és jobbról közel álló politikai erőkkel való együttműködést. Nigel Townson véleménye szerint a Második Köztársaság jövője majd nagymértékben azon fog múlni, hogy a baloldal ideológiai merevsége és a radikálisok pragmatikus centrista politikája hogyan fér meg egymással.⁶⁵

„ÚJ” REPUBLIKANIZMUS – A RADIKÁLIS SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁGI PÁRT (PRRS)

A Lerroux által vezetett Radikális Párt, amely a Köztársaság előestéjén inkább már csak nevében volt radikális, azt a fajta „rég” republikanizmust képviselte, amely – többek között – azért nem tudott igazi tömegmozgalommá válni, mert nem tudta

⁶⁴ Uo. 28. o.

⁶⁵ Uo. 37. o.

magához vonzani a munkásságot. A Köztársasági Szövetségből 1929 nyarán kiváló új párt, a Radikális Szocialista Köztársasági Párt (Partido Republicano Radical-Socialista – PRRS) célja olyan program megfogalmazása volt, amely egyesíti a szocializmust a köztársasági eszmékkal egy nagy baloldali politikai mozgalom szervezeti keretében. A párt alapítói, Marcelino Domingo és Álvaro de Albornoz úgy vélték: csak ez tudja megváltoztatni az általuk erősen bírált hagyományos spanyol politika képét, amelynek véleményük szerint a „régí” republikanizmus is integráns része volt.

Az új párt kiáltványa már 1929. decemberében napvilágot látott, de csak 1930 elején került sokszorosított formában a nyilvánosság elé.⁶⁶ Eszerint nem újabb párt, hanem a baloldal köztársasági pártja kívánt lenni, hangsúlyozva demokratikus jellegét. A kiáltványban megfogalmazott céljuk föderalista alapon szervezett állam létrehozása volt, a helyi és a regionális önkormányzatok elismerésével, az általános választójogon alapuló demokratikus köztársaság létrehozása, az egyház befolyásától mentes, világi oktatás bevezetése, a Polgári és a Büntető Törvénykönyv reformja, amely az osztályok és a nemek közötti egyenlőség elvén alapulna. Az új, demokratikus hadsereg egyetlen feladata a haza védelme volna. Szociálpolitikai elképzeléseiket erősen liberális, ezzel együtt egyfajta szocialista szellemiség is jellemezte. Szerepelt köztük, mint legsürgetőbb feladat, agrárreform végrehajtása, a déli latifundiumok eltörlése és az északi minifundiumok megszüntetése, a munkavállalók részvétele a politikai és a gazdasági életben. Alkotmányos jognak tekintették a munkához való jogot, a megtermelt javakból való részesedés jogát, a tanuláshoz való jogot. Megfogalmazták a család szentségét és a szociális ellátáshoz való jogot. Összességében ez sokkal kidolgozottabb és radikálisabb programnak tekinthető, mint a Köztársasági Szövetségé volt 1926-ban. A kiáltvány nyolcvanhat aláírója főleg a középosztályból került ki (nagy számban voltak közöttük szabadkőművesek). Mindössze egy munkás volt soraikban, ami azért sajátos fényt vetett az új párt szocialista elképzeléseire.

A párt alapítói között a legjelentősebb (Marcelino Domingo mellett) Álvaro de Albornoz Liminiana, 41 éves ügyvéd és újságíró. Korábban a Radikális Párt képviselője volt, de 1914-ben kilépett a pártból. Ismertebbek még José Salmerón García, 54 éves mérnök, az I. Köztársaság egyik elnökének a fia, Juan Botella Asensi, 46 éves ügyvéd, Ángel Galarza Gago, 38 éves zamorai ügyvéd és újságíró, Félix Gordón Ordax, 43 éves leóni állatorvos, aki 1913-ban lépett ki a Radikális Pártból és Luis Companys (a katalán Generalitat későbbi elnöke és Marcelino Domíngóval együtt a Katalán Köztársaság Párt – Partit Republicà Català – vezetője).⁶⁷ Ebből az is kitűnik, hogy nem volt kizáró ok a két pártban való egyidejű ténykedés, ha az egyik országos, a másik pedig regionális jellegű párt.

⁶⁶ Hivatkozik rá Artola: id. mű 319-322. o. – A madridi Hémeroteca Municipal őrzi a Kiáltvány egy példányát.

⁶⁷ A katalán baloldal meglehetősen összetett képet mutatott 1930-ban. A munkásszervezetek valamint más radikális és föderalista csoportok mellett négy baloldali szervezet létezett Katalóniában, amelyek eltérő arányban képviselték a nacionalizmust és a köztársasági eszméket. Ezek egyike volt a Katalán Köztársaság Párt. Bővebben lásd Isidre Molas: *El sistema de partidos políticos en Cataluña (1931–1936)*. Ed. Península, Barcelona, 1974.

Röviddel Primo de Rivera lemondása után, 1930. február elején a párt körlevelet adott ki. Ebben megfogalmazták a párt alapszabályzatát, illetve azt a törekvésüket, miszerint minden hasonló gondolkodású szervezettel hajlandók együttműködni, szigorúan megőrizve identitásukat. 1930. áprilisának elején megalakult a párt ifjúsági szervezete is Radikális-Szocialista Ifjúság néven. Ekkor Madridban már 577 tagot számlált a szervezet.⁶⁸ A pártban azonban többféle álláspont létezett a köztársaság kérdésében. Álvaro de Albornoz „jakobinus” hangvételével szemben, aki az Alkotmányozó Gyűlés összehívását már nem tartotta elégségesnek a spanyol politikai probléma megoldására, és ennél radikálisabb megoldást keresett, Marcelino Domingo sokkal mérsékeltőbb álláspontot képviselt: 1930. áprilisában úgy vélte, hogy még nem érkezett el a radikális köztársaság ideje, konzervatív köztársaságra van szükség.⁶⁹

A POLITIKAI ÉLET CSOPORTOSULÁSAI A DIKTATÚRA BUKÁSÁTÓL AZ 1931. ÁPRILISI VÁLASZTÁSOKIG

Primo de Rivera 1930 elején kénytelen volt szembenézni a kialakult helyzettel. Miután egyértelművé vált, hogy már az uralkodó bizalmát és támogatását sem bírja, benyújtotta lemondását, amit XIII. Alfonz elfogadott. A madridi magyar ügyvivő Primo bukását „kizárólag az udvari kamarilla művének” tartotta. „A király tulajdonképpen már akkor szakított a diktatúra eszméjével, – írja – amikor decemberben a Primo-féle alkotmánymódosítástól a jóváhagyást megtagadta.” Mengele Ferenc jelentésében megemlíti Welczek gróf, német nagykövet véleményét a diktátor lemondásával kapcsolatban, aki úgy vélte: „ha Primo még sokáig hatalmon marad, ez a spanyol monarchia végét jelenti.” A magyar ügyvivő ezt a kijelentést túlságosan pesszimistának tartotta. Tagadhatatlannak vélte azonban, hogy „a király iniciatív fellépése nem minden kockázat nélkül való kísérlet.” Úgy vélte, Primo de Riverával „igazi katona és igazi gentleman lép le a politikai színpadról.” Spanyolország történetének pedig „új fejezete kezdődik”.⁷⁰

Primo de Rivera 1930. januári lemondása után a Monarchia a maga módján egyfajta kísérletet tett az alkotmányos keretek közé való visszatérésre. A király ismét egy katonatisztet bízott meg kormányalakítással, Dámaso Berenguer Fustét.⁷¹ Kormányát a madridi magyar diplomáciai jelentés „politikailag színtelen, tisztán aulikus kabinetként” jellemzi, amely „átmeneti jellegűnek tekinthető”. „Kétség-

⁶⁸ El Sol, 1930. február 25., illetve április 10., 12.

⁶⁹ Avilés Farré: id. mű 46-47. o.

⁷⁰ MOL, K63, 273. csomó, 1930/29/1. tétel, 9/pol./1930 Tárgy: Primo de Rivera bukása.

⁷¹ Ricardo de la Cierva hivatkozik Franco véleményére Berenguerrel kapcsolatban. Franco jó katonának tartotta, de őt tartotta az 1921-es marokkói vereség felelősének és emiatt úgy vélte, nem volt elég politikai tekintélye ahhoz, hogy kormányfő legyen 1930-ban. In: Episodios históricos de España de Ricardo de la Cierva: Acoso y derribo de Alfonso XIII. ARC Ed., EUDEMA, S. A., Madrid, 1996. 42. o.

telenül igen növelte volna Berenguer kilátásait – véli a magyar ügyvivő – „ha sikerült volna missziójához néhány számottevőbb politikai személyiséget is megnyerni.”⁷² Az új kormány feladata három probléma megoldása köré csoportosult: a költségvetés helyreállítása, választások kiírása és a parlament összehívása. Minden egyéb kényes kérdést, úgymint a diktatúra felelősségének kivizsgálását áthárította a majdani parlamentre.

„A kormány részéről feltűnő az a szinte ideges sietség, – jegyzi meg a madridi ügyvivő – amellyel az első napokban a diktatórikus rendelkezések hatályon kívül helyezéséhez fogott.” Még hátra volt azonban a „fekete leves: a sajtó és a gyülekezési szabadság helyreállítása.”⁷³ Az alkotmányos jogok helyreállítása azonban csak tíz hónap múlva, 1931. február 7-én valósult meg teljes mértékben. Ennek egyik oka Sánchez Guerra 1930. februári beszéde volt, amelyben éles hangon támadta a monarchiát és magát a királyt, XIII. Alfonzot is. A széles nyilvánosság előtt elhangzott beszéd súlyos csapást jelentett a monarchia helyzetére, ezért ismét bevezették a cenzúrát és betiltották a politikai gyűléseket. A madridi magyar ügyvivő 1930. március 1-én kelt jelentése szerint „közeli választásokról már senki sem beszél” Spanyolországban, „a diktatúra egyelőre tovább tart, de Primo erélye nélkül.”⁷⁴ A választások kiírása egyre húzódott. Ennek egyik oka a választási névjegyzékek időigényes kiigazítása volt. A magyar ügyvivő szerint a diktatúra idején ezeket meghamisították, aminek következtében olyanok neve is felkerült a listára, akik nem rendelkeztek választójoggal, mint például elhunyt személyek. Valószínűbb azonban, hogy ezek csak elavultak a diktatúra éveitől, amikor egyébként sem rendeztek választásokat. Emiatt azonban a választás kiírására 1930 decembere előtt semmiképpen nem kerülhetett sor.

A monarchista pártok – akárcsak 1923-ban – már csak árnyékai voltak régi önmaguknak. Az aránylag legszervezettebb és előtérben álló „közép” jellegű párt az ún. konzervatív liberális csoport volt. Ennek korábbi vezetője, Sánchez Guerra, 1929-es sikertelen valenciai puccskísérlete után lemondott és helyét Bugallal márki, volt miniszter vette át. Berenguer kormánya leginkább erre a csoportra támaszkodott. A diktatúra bukása óta azonban egyre erőteljesebben formálódott egy ún. Alkotmányozó csoport (Constitucionalistas), akik a problémák megoldását Alkotmányozó Gyűlés összehívásában látták. Az egyre éleződő helyzetben XIII. Alfonz kísérletet tett rá, hogy új alternatívát találjon a monarchista politizálásra. Ehhez két régi tekintélyes monarchista politikust igyekezett megnyerni: Santiago Alba volt liberális minisztert és Francisco Cambó mérsékelt katalán politikust, Antonio Maura egyik kormányának volt miniszterét. A madridi magyar ügyvivő „a Primo előtti Spanyolország egyik legragyogóbb tollú és legkevésbé elhasznált liberális korifeusaként” jellemzi Santiago Albát, „szélső baloldali, már-már köztársasági politikusként”. „Általában a holnap miniszterelnökét látják benne, – írja 1930. június 28-i jelentésében – olyan kombinációban, amelyben Bugallal márki volna a felső, Romanones gróf pedig az alsóház el-

⁷² MOL, K63, 273. csomó, 1930/29/1. tétel, 348/pol./1930

⁷³ MOL, K63, 273. csomó, 1930/29/1. tétel, 16/pol./1930

⁷⁴ MOL, K63, 273. csomó, 1930/29/1. tétel, 19/pol./1930

nöke.” XIII. Alfonz „zseniális sakkhúzásnak” ígérkező kísérletére, amellyel megnyerni igyekezett a baloldal „egy igen számottevő és nagy népszerűséggel bíró vezérét, ezzel éket verve az egyre fenyegetőbben kibontakozó konstitucionalista frontba”, azonban árnyékot vetett Santiago Alba hűvös fogadtatása a spanyol sajtóban.⁷⁵ Mengele értesülései szerint „konzervatív és klerikális részről Santiago Albát megbízhatatlannak minősítik”.⁷⁶ Cambó megkeresése kapcsán pedig megjegyzi, hogy „sokan még mindig Cambóban látják az egyetlen hivatott egyént, aki a peseta esését megállíthatná”. A magyar diplomata meglátása szerint Primo de Rivera diktatúráját a „spanyol parlamentarizmus csődje és a katalán kérdés váltotta ki. A diktatúra bukása ismét ezen két problémát teszi aktuálissá.” Ebben a helyzetben „Santiago Alba neve jelenti a kiegyezést a parlamenttel, Cambóé a katalánokkal.”⁷⁷ A király elképzelése azonban kudarcot vallott. Cambó betegségére hivatkozva maradt távol a politikai élettől. Santiago Alba pedig nem bocsátotta meg az uralkodónak, hogy menesztette a katonai puccs után, majd pedig nem volt képes megvédeni őt Primo de Rivera támadásaival szemben, aki Santiago Albát tartotta felelősnek a Monarchia korábbi hibás politikájáért.

Ezek után az Alkotmányozók csoportja (Constitucionalistas) került a politikai élet előterébe. Tagjai monarchista exminiszterek voltak: Manuel Burgos y Mazo, Miguel Villanueva, Francisco Bergamín, Ángel Ossorio y Gallardo, José Sánchez Guerra és a reformista Melquíades Álvarez. Éles hangon kritizálták a Monarchia tehetetlenségét és az egyedüli kiutat a válságból az alkotmány reformjában látták, ezért Alkotmányozó Cortes összehívását sürgették. 1930 folyamán nyilvános szerepléseiken több alkalommal is támadták a király személyét, bírálva tehetetlenségéért. Céljuk azonban nem a Monarchia megbuktatása volt, hanem a köztársasági hullám feltartóztatása és a válság mérsékelt eszközökkel történő megoldása. Megpróbálták elkerülni a forradalmat és ellenőrzésük alatt tartani a politikai változásokat. Kísérletük azonban kudarcot vallott, amelynek oka a kiélezett politikai légkörben keresendő. Nem tudtak tömegeket felsorakoztatni az elképzeléseik mellett.

1930. szeptemberében még mindig folyt a választási névjegyzékek kiigazítása. Madridi ügyvivőnk 1930. szeptember 20-i jelentése szerint „választási előkészületek nem tapasztalhatók” Spanyolországban, „csak a szélsőségesek, a primoriveristák és a köztársaságiak készülődnek”. Ezek alapján úgy ítélte meg a helyzetet, hogy 1930. decemberénél vagy 1931. elejénél hamarabb nem kerül sor a választásra. Újabb problémát jelentett azonban a baloldali liberálisok felvetése, akik – Berenguer elképzeléseivel ellentétben – először helyhatósági választás kiírását tartották szükségesnek, majd ezt követően parlamenti választás kiírását. A kérdés eldöntésére Berenguer kormánya alá nem került sor.

1930. novemberére – átmenetileg – stabilizálódott Berenguer kormányának helyzete. A diktatúra bukása óta 1930. november 13. a „spanyol kormány kormány legsikeresebb és legnyugalmasabb napja volt” a magyar ügyvivő szerint. November 15-én

⁷⁵ MOL, K63, 273. csomó, 1930/29/1. tétel, 39/pol./1930

⁷⁶ MOL, K63, 273. csomó, 1930/29/1. tétel, 49/pol./1930

⁷⁷ Uo.

azonban – egy munkásbaleset áldozatainak temetése kapcsán – zavargások, majd általános sztrájk tört ki Madridban, majd ezt követően Barcelonában, Asztúriában és Sevilleben. A Monarchia, de hasonlóképpen a republikánusok pozícióinak gyengeségére enged következtetni a madridi magyar ügyvivő állásfoglalása a kialakult politikai helyzet kapcsán. „Tény – írja Mengele 1930. november 20-án –, hogyha a polgári köztársasági pártok és a szocialisták közt csak a leglazább politikai együttműködés lett volna, november 15-16 közt könnyen ki lehetett volna kiáltani a köztársaságot.” Meglátása szerint a spanyol politikai helyzetet a „pártok kölcsönös impotenciája tartja egyensúlyban”.⁷⁸

MONARCHISTA PÁRTOK A KÖZTÁRSASÁG ELŐESTÉJÉN

1930-31-ben a spanyol jobboldali pártok három csoportra oszthatók: monarchisták, katolikusok és fasiszta vagy fasisztoid pártok.⁷⁹ De amíg a monarchisták számára a kormányzás formája létkérdés volt, a többiek ezt másodlagos kérdésnek tekintették. A diktatúra bukásától a Monarchia bukásáig eltelt 14-15 hónap legfontosabb vonása a hagyományos monarchista pártok tehetetlensége volt. 1930. februárjától vezetőik elismerték a rendszer megreformálásának szükségességét, de alig tettek valamit az egyre erőteljesebb köztársasági hangulat ellen. Néhányan egyenesen átpártoltak a köztársasági mozgalom táborába, mint például a monarchia volt minisztere, Niceto Alcalá Zamora vagy Miguel Maura, Antonio Maura egyik fia.

A hagyományos monarchista pártok ugyan megmaradtak, de velük együtt a nézeteltérések, a megosztottság is. Azoknak a politikusoknak többsége, akik a diktatúra idején a hagyományos pártosodást elutasító hivatalos párt, a Hazafias Szövetség (Unión Patriótica) tagjai voltak, most – a túlélési ösztöntől hajtva – visszatértek a monarchista pártokhoz. Az „upetisták” (a Hazafias Szövetség tagjai) egyik csoportja, – miután nem kívánt csatlakozni egyik párthoz sem – Guadalhorce gróf, volt munkaügyi miniszter vezetésével új pártot hozott létre Nemzeti Monarchista Szövetség (Unión Monárquica Nacional – UMN) néven 1930. áprilisában. Ők képviselték a monarchisták legkonzervatívabb részét. Nem tápláltak különösebb szimpátiát XIII. Alfonz személye iránt, aki szerintük megalázó módon viselkedett vezérükkel, Primo de Riverával. A párt manifesztumát mintegy háromezren írták alá. A diktatúra volt miniszterei közül csak ketten hiányoztak az aláírók közül. Eduardo Aunós, Primo de Rivera volt munkaügyi minisztere egyfajta „jobboldali szociáldemokrata párt” vagy „konzervatív munkáspárt” néven igyekezett megszervezni a munkásság alsóbb rétegeit. A madridi magyar ügyvivő a „monarchista szocializmus” megvalósítására irányuló „fából vaskarika kísérlet” sikerét kétségesnek tartotta.⁸⁰ Néhány fanatikus

⁷⁸ MOL, K63, 273. csomó, 1930/29/1. tétel, 55/pol./1930

⁷⁹ Artola: id. mű 572. o.

⁸⁰ MOL, K63, 273. csomó, 1930/29/1. tétel, 23/pol./1930

marginális csoport továbbra is a Hazafias Szövetség tagja maradt vagy belépett a diktátor munkatársai által alapított rövid életű csoportok egyikébe, amilyen például a Polgári Vassisak (Casco de Hierro Ciudadano) volt, amelyet Cuencában alapítottak.⁸¹

Kasztília–La Mancha tartományban a monarchisták a hagyományos kacikarendszerre és az egyházra támaszkodva igyekeztek a baloldal előretörését megakadályozni, főként a városokban. Albacetében például a Konzervatív Párt újjászületése a kacikizmus jegyében zajlott. A Liberális Párton belül – mint azt korábban már említettük – három tendencia volt jelen: demokraták, romanonisták és albisták. A liberálisok szervezetlensége azonban 1930 elején inkább csak látszólagos volt. A diktatúra a liberálisok kacikarendszerét sem tudta felszámolni. Romanones gróf például, aki a diktatúra idején a Primo de Riverával való nézeteltérése miatt szorult ki a politikai életből, saját tartományában, Guadalajarában személyesen ellenőrizte a párt szervezetét, amelynek Liberális Köre 1930. szeptember 1-én nyílt meg újra.⁸² A már említett Alkotmányozó csoport (Constitucionalistas) a válság alkotmányos jellegű megoldási javaslatával módszeresen ásta alá a Monarchia politikáját, figyelmen kívül hagyva a tekintélyét vesztett király személyét.

1931. március 3-án Gabriel Maura és Francisco Cambó létrehoztak egy új, mérsékelt centrista pártot, Alkotmányos Centrum néven. Ez azonban már túl későn jött létre, és nem volt elég ideje a kiépüléshez, hogy sikeresen vehesse fel a harcot a közelgő választáson.

A monarchista erők tehát roppantul szétforgácsoltak voltak. Bár igyekeztek szembenézni a kialakult politikai helyzettel, nem tudtak hatékonyan fellépni.

A MONARCHIAELLENES ERŐK

A diktatúra bukása után a köztársaságiak és a szocialisták igyekeztek olyan tekintélyes monarchista személyiségeken keresztül is növelni a befolyásukat, akik XIII. Alfonz 1923 utáni alkotmányellenes fellépése miatt elégedetlenek voltak a Monarchiával. A szocialisták, akik Primo de Rivera diktatúrája alatt meg tudták őrizni szervezeteiket, most előnyösebb pozícióból folytathatták szervező tevékenységüket. A köztársasági pártok pedig új bizottságokat hoztak létre, és jelentős erőfeszítéseket tettek, hogy ott is teret nyerjenek, ahol a köztársasági eszme korábban kevésbé vagy egyáltalán nem volt jelen.

1930. februárjában, az Első Köztársaság évfordulója alkalmából a köztársasági pártok szerte az országban ismét ünnepi megemlékezéseket, banketteket tartottak. Ezek legfőbb színhelyei: Alicante, a Baleári-szigetek, Barcelona, Castellón

⁸¹ Requena Gallego: id. mű 26. o. A szerző forrásai az 1932-es Statisztikai Évkönyv, amely információkat közöl az UP létezéséről Alatozban és Casas de Vesben, valamint az *El Imparcial* (1930. március 16.) és az *ABC* (1930. március 2., 6. ill. április 29.) című napilapok Cuencára vonatkozóan.

⁸² Requena Gallego: id. mű 21. o.

(itt Köztársasági Centrum is létezett), La Coruña, Huesca, Lérida, Lugo, Murcia (és tartománya), Palencia, Salamanca, Tarragona, Teruel (Köztársasági Centrum), Valencia (több Köztársasági Centrum is létezett), Vizcaya, Zaragoza (és tartománya).⁸³ Ciudad Realban közös köztársasági-szocialista megemlékezést tartottak.⁸⁴

A hatóságok nem nézték jó szemmel ezeket a politikai rendezvényeket. Az irúni Köztársasági Centrum 1930. február 8-án tiltakozását fejezte ki, miután a nagy filozófus és gondolkodó, Miguel de Unamuno tiszteletére szervezett bankettet a rendőrség megtiltotta.⁸⁵ A Badajoz tartománybeli Nogales polgármestere ugyancsak megtiltott mindenféle politikai rendezvényt.⁸⁶ Ezzel szemben 1930. március 29-én Alicantében, Almeriában, Palma de Mallorcán, április 10-én pedig Ávilában került sor köztársasági összejövetelre. Murcia kormányzója 1930. április 22-én jelentette a belügyminiszternek, hogy köztársasági rendezvényhez kérték az engedélyét.⁸⁷

A köztársasági centrumok és más szervezetek kiépülésére kiváló példa a kormány mahoni (Baleári-szigetek) képviselőjének 1930. február 28-i keltezésű, a belügyminiszterhez írt levele. Ebben instrukciókat kér a kialakult helyzetben. „Juan Manent, a város (Mahon) egyik lakosa, nyomdász, hivatalos engedélyért folyamodott a jövő hónap március 7-én, este 9-órakor, a Köztársasági Unió Munkáskaszinója Főszalonjában tartandó általános és nyilvános gyűlés rendezése végett, melynek célja megvitatni és elfogadni a köztársasági párt tartományi bizottsága működésének alapelveit. Ezen a gyűlésen mindenki hozzászólhat a jelzett alapelvek megvitatásához, majd az elnökség felhívást intéz az említett bizottsághoz való csatlakozásra.”⁸⁸

A kormány helyenként határozottan fellépett a köztársaságot éltetőkkal szemben. A málagai polgármesternek a belügyminiszterhez írott jelentése szerint „1930. augusztus 17-én a Köztársasági Unió által szervezett banketten 450 fő vett részt. Kilencen mondtak beszédet. A foglalkozására nézve orvos Ramos Acostát, miután beszéde végén hangosan éltette a Köztársaságot, előállították és bírósági eljárást indítottak ellene.”⁸⁹ Hasonlóképpen, Santander kormányzója 1930. szeptember 5-én a belügyminiszter véleményét kérte egy Torrelavega köztársasági csoportosulása által kérvényezett bankett kapcsán, amelyen az előzetes tervek szerint többek között José Ortega y Gasset is beszédet mondott volna. A Belügyminiszter azonban, Ortega y Gasset részvétele miatt, megtiltotta a rendezvényt.⁹⁰ A nagy filozófus és gondolkodó korábban üdvözölte Primo de Rivera diktatúráját, majd idővel heves ellenzőjévé vált. 1930. februárjában még Berenguer tábornok kormá-

⁸³ Archivo Histórico Nacional de Madrid (továbbiakban AHN) Leg.45 núm.7

⁸⁴ Requena Gallego: id. mű 25. o.

⁸⁵ AHN Leg.5 núm.9

⁸⁶ AHN Leg.5 núm.5

⁸⁷ AHN Leg.5 núm.9

⁸⁸ AHN Leg.15 núm.24

⁸⁹ AHN Leg.5 núm.9

⁹⁰ AHN Leg.5 núm.9

nyával is szimpatizált, de rövidesen megváltozott a véleménye. 1930. novemberében már hibának tartotta Berenguer kinevezését⁹¹ és a köztársaság létekezésében látta a válság megoldásának kulcsát.

Manuel Requena Gallego helytörténeti kutatásai során Castilla-La Mancha tartomány helyzetét vizsgálta a Második Köztársaság előestéjén. Hasonlóan alapos és kimerítő helytörténeti munkák nem születtek a témában, ezzel magyarázható írásában az általunk felhozott Castilla-La Mancha-i példák túltengése. Requena Gallego szerint a köztársasági erők növekedése figyelhető meg a monarchia válsága okán Albacete, Ciudad Real és Toledo környékén. Hangsúlyozza viszont, hogy ezek szervezetlen helyi csoportok. Albacete tartományban 1930 folyamán mintegy 23 új Köztársasági Kör jött létre, amelynek nagy része csatlakozott a Köztársasági Szövetséghez.⁹²

A Köztársasági Akció (AR) csoportja még 1930-ban is konkrét programot és hierarchikus szervezetet nélkülöző „pártkezdemény” volt. Gyakorlatilag az alapító madridi csoportból állt és vidéken szinte alig volt jelen. Éppen ezért élénk szervezőmunkába kezdtek vidéken is (Granada, Palencia, Salamanca, Zaragoza, Huelva, Barcelona, Murcia, Segovia)⁹³ Manuel Azaña két barátja, Enrique Martí Jara és Arturo Cortés kezdtek el megszervezni a Köztársasági Akció helyi csoportjait Albacete tartományban, ekkor még kevés sikerrel. Érdemes azonban megjegyezni, hogy a Köztársaság létrejötte után megváltozott a helyzet. Albacete tartományban éppen az AR növekedése volt a leglátványosabb, miután Arturo Cortés lett a tartomány kormányzója és az AR legfőbb helyi képviselője; mint ilyen, számos független, illetve volt monarchista politikus csatlakozása köszönhető neki.⁹⁴

Az 1931. április 12-i községtanácsi választás előestéjén Albacete tartomány helységeinek mintegy 40%-ában működtek köztársasági bizottságok, bár ezeknek több mint a fele nem volt más, mint csekély befolyással bíró baráti társaság. Az 1931. április 5-én, a választási kampány csúcspontján rendezett köztársasági összejövetelen 4000 fő vett részt. Albacete kormányzója 1930. március 25-től kezdődően részletesen beszámolt a belügyminiszternek a köztársasági mozgalom terjedéséről, felsorolva a létrejött Köztársasági Köröket. Hangsúlyozta azonban, hogy ezek a szervezetek azóta sem mutattak be hivatalos másolatot alapító okiratukról.⁹⁵

A radikális szocialisták is élénk propaganda tevékenységet folytattak mindenfelé az országban. Gyűléseket is tartottak és számos új központot és csoportot hoztak létre. Különösen élénk tevékenységet folytattak Zaragozában.⁹⁶ Megszólították a munkásságnak azt a részét, amely nem volt tagja vagy szimpatizánsa a szocialista pártnak,

⁹¹ A spanyol újságírás történetének egyik leghíresebb cikkévé vált José Ortega y Gasset: *El error Berenguer* (A Berenguer-hiba) című cikke (El Sol, 1930. november 15.). Kemény hangvételű kritikája, amelyben a diktatúra folytatásának nevezi Berenguer tevékenységét, súlyos csapást jelentett a Monarchiára.

⁹² Requena Gallego: id. mű 25. o.

⁹³ Avilés Farré: id. mű 47. o.

⁹⁴ Requena Gallego: id. mű 37. o.

⁹⁵ AHN Leg.5 núm. 5

⁹⁶ AHN Leg.5 núm. 6

továbbá az anarchoszindikalistákat és a kis- és középbirtokos parasztságot. Ennek a meglepően sikeres és intenzív szervező- és propagandamunkának köszönhetően a párt 1930. szeptember végén megrendezett országos kongresszusán megválaszthatták a vezetőséget és megerősítették a programjukat. Ez kiemelte a Spanyol Bank, a földek és a vasutak államosításának, valamint az egyház és állam elválasztásának szükségességét.⁹⁷

A köztársasági mozgalom jobbszárnyát képviselő Köztársasági Liberális Jobboldal (*Derecha Liberal Republicana* – DLR) 1930. áprilisában jött létre Niceto Alcalá Zamora vezetésével. Megalakulása a monarchiából kiábrándult exmonarchista politikusok tiltakozásának jele volt, azzal a céllal, hogy az egyre erőteljesebb köztársasági mozgalmat olyan mérsékeltébb irányba tereljék, amely a konzervatív osztályok és rétegek érdekeit is tiszteletben tartaná. Alcalá Zamora 1922-ben García Prieto kormányának hadügyminisztere volt, de nem értett egyet a Monarchia Marokkót érintő politikájával, ezért lemondott tisztségéről. A diktatúra idején elvesztette politikai befolyását. 1930. április 10-én szakított a Monarchiával, miután nyíltan köztársaságpártinak vallotta magát. A monarchista exminiszter dezertálása a köztársasági táborba súlyos csapást jelentett a Monarchia számára. A baloldal éljenezte a manővert, a monarchisták árulónak bélyegezték a politikust és – nem egészen alaptalanul – azzal vádolták, hogy meg akarja buktatni a Monarchiát.

A SAN SEBASTIÁN-I EGYEZMÉNY

Első lépésként a különböző köztársasági szervezetek összefogása irányában 1930. május 14-én a fentebb már említett egyezmény jött létre a radikális szocialisták (PRRS) és a Köztársasági Szövetség (*Alianza*) között. Ennek célja a közös küzdelem volt a Köztársaság létrehozására és konszolidálására, megőrizve mindkét szervezet identitását, nyitva hagyva a lehetőséget a csatlakozásra más szervezeteknek is. A PRRS felhívást intézett a munkásszervezetekhez (Általános Munkásszövetség, anarchoszindikalisták), hogy csatlakozzanak a küzdelemhez a jogállam létrehozásáért. Ez kevésbé talált visszhangra, gyümölcsözőnek bizonyult viszont a szocialistákkal való együttműködésre tett kísérlet 1930. júliusától.

1930. július 14-i megalakulása után röviddel a DLR is csatlakozott az egyezményhez. Ezek után már csak a katalánok csatlakozása hiányzott. Ők határozott nacionalizmusuk és a Köztársasági Szövetségben részt vevő radikálisok vezére, Lerroux iránti ellenségeskedésük miatt maradtak távol. Miután azonban a Köztársasági Szövetség 1930. márciusától kiállt a regionális autonómia mellett, valamint Marcelino Domingo a radikális szocialisták nevében határozott ígéretet tett a katalán autonómiára, sikerült rábírní őket a csatlakozásra.

⁹⁷ Archivo de Salamanca, Serie Político-Social de Madrid, Leg. 2613: PRRS Ideario aprobado por unanimidad en el Congreso Nacional celebrado los días 25-27 de septiembre de 1930.

Végül 1930. augusztus 17-én San Sebastiánban létrejött a megegyezés a különböző köztársasági szervezetek között. Elfogadták a katalán autonómia igényt, Casares Quiroga pedig az ORGA⁹⁸ (Autonóm Gallego Köztársasági Szervezet) képviselőjeként azonos bánásmódot kért Galicia és Baszkföld számára, amit szintén elfogadtak.⁹⁹

Ugyanitt létrehozták a Forradalmi Bizottságot (Comité Revolucionario), amelynek célja a forradalom megvívása volt, tagjai pedig: Alcalá Zamora (DLR), Manuel Azaña (AR), Casares Quiroga (ORGA), Indalecio Prieto (PSOE), Ángel Galarza Gago (PRRS) és Jaime Aiguader, a katalánok részéről. A Bizottságban, Miguel Maura és a résztvevők egyhangú állásfoglalása alapján, Alcalá Zamora vitte a vezető szerepet. A Köztársasági Szövetség képviselőjévé azonban a Bizottságban – Lerroux helyett, aki a legnagyobb múltú köztársasági párt vezetőjeként tartott számot a pozícióra – Azañát választották meg. Ennek háttérében a már említett óriási bizalmatlanság állt a radikális vezér iránt. A Lerroux-szal való politikai együttműködés szükségességéről viszont – saját bevallása szerint – maga Azaña és José Giral igyekezett meggyőzni a köztársasági pártok képviselőit.¹⁰⁰

Az egyezményről írásos dokumentum nem született. Miguel Maura visszaemlékezése szerint „igazi úriemberek közötti megállapodásról volt szó, amelyet a későbbiekben mindannyian betartottak.”¹⁰¹ (A Föderalista Párt, Manuel Hilario Ayuso vezetésével, kimaradt ebből az egyezségből, de egyes csoportjai végül önállóan csatlakoztak a Köztársasági Szövetséghez.)

Az 1930-as év legjelentősebb köztársasági eseménye a szeptember 28-i rendezvény volt Madridban, amelyen több mint 20 ezer ember vett részt, megerősítve a köztársasági erők közötti megegyezést. A radikális szocialisták és a Köztársasági Szövetség egyaránt arra használták fel ezt az alkalmat, hogy megrendezzék kongresszusukat. A PRRS kongresszusának legfőbb témája a választásokon való részvétel, illetve a távolmaradás kérdése volt. Végül Gordon Ordax javaslatát fogadták el a választásoktól való tartózkodásról.

A Köztársasági Szövetség legfőbb szerve, az Országos Gyűlés (Asamblea Nacional) első és egyben utolsó alkalommal 1930. szeptember végén ült össze. Ezen a kongresszuson is, akárcsak a radikális szocialistákén, a legfőbb megvitatandó téma a választásokon való részvétel volt. Pedro Rico kompromisszumos megoldásként azt javasolta, utalják a Szövetséget alkotó pártok hatáskörébe annak az eldöntését, hogy az adott párt részt kíván-e venni a választásokon vagy távol marad tőle. A kongresszus végül ezt a javaslatot fogadta el.

⁹⁸ Az ORGA 1929-ben, a diktatúra bukását megelőzően jött létre. Föderalista és autonomista pozíciót képviselt, de összességében nem volt nacionalista.

⁹⁹ Bases documentales de la España contemporánea (María Carmen García-Nieto – Javier María Donézar) Tomo 8: La Segunda República – Economía y aparato del Estado 1931-1936, Guadiana, S. A. Madrid, 1974. 50-52. o.

¹⁰⁰ 1933. október 3-án tett említést erről az Alkotmányozó Gyűlés feloszlata előtti utolsó ülésen, válaszolva Lerroux vádjaira, miszerint kezdettől fogva ellenségesen viselkedett irányában. Azaña: *Obras completas* IV. 866. o.

¹⁰¹ Miguel Maura: *Así cayó Alfonso XIII*. Barcelona, Ariel, 1995. 75. o.

1930. októberében a Forradalmi Bizottság – miután a szocialista párt úgy döntött, hogy részt vesz a forradalom megvívásában a polgári erők oldalán – átalakult egyfajta árnyékkormányra, amely majd a Köztársaság létrejötte után töltheti be tényleges funkcióját. Az Ideiglenes Kormány elnöke Alcalá Zamora volt (DLR). A miniszteri tárcákat a következőképpen osztották el: külügyi tárca: Alejandro Lerroux (Radikális Párt), igazságügyminiszteri tárca: Fernando de los Ríos (PSOE), belügyminiszteri tárca: Miguel Maura (DLR), hadügyi tárca: Manuel Azaña (AR), tengerészet: Casares Quiroga (ORGA), pénzügyminiszteri tárca: Indalecio Prieto (PSOE), közmunkaügyi tárca: Álvaro de Albornoz (PRRS), közoktatásügyi: Marcelino Domingo (PRRS), munkaügyi: Francisco Largo Caballero (PSOE), gazdasági tárca: Nicolau d'Oliver (Katalán Akció) és kommunikációs tárca: Martínez Barrio (Radikális Párt). Alcalá Zamora elnökké jelölése itt is egyhangú volt, mert – ahogyan Maura fogalmaz – „a mérsékelt hangnem elengedhetetlen volt az új rendszer kezdetén.”¹⁰²

Az Ideiglenes Kormány fő feladata a fegyveres felkelés megszervezése volt, amelynek időpontját 1930. december 15-re tűzték ki. Jaca helyőrsége azonban Fermín Galán kapitány vezetésével – téves információ miatt – a tervezettnél korábban, december 12-én lázadt fel és ez megpecsételte a sorsát. Az ezt követő napokban az Ideiglenes Kormány tagjainak többségét letartóztatták. Az eredetileg eltervezett időpontban, december 15-én kirobbant katonai felkelés csak a Cuatro Vientos-i repülőtéren talált visszhangra. A forradalom kiterjesztésére a szocialista szakszervezet (UGT) támogatásával tervezett általános sztrájk végül elmaradt. Largo Caballero – illegálisban rejtőzködve – utasítást adott a sztrájkra, de ennek ellenére nem került rá sor. Ennek hátterében a szocialista párt vezetőségén belüli nézeteltérések álltak. Largo Caballeroval szemben Julián Besteiro és Andrés Saborit ellenezték, hogy a szocialisták elkötelezzék magukat a polgári köztársaság létrehozása mellett, és nem támogatták az Ideiglenes Kormányban való részvételt sem. A szocialista párt és szakszervezete (UGT) egyértelmű utasítás híján végül nem indította el a sztrájkot. Támogatás hiányában a katonai felkelést még aznap délutánra leverték.

Az 1930-as év végén a legfőbb köztársasági vezetők vagy börtönben voltak vagy illegálisban rejtőzködtek. A felkelés kudarca ellenére azonban a köztársasági egység nem szűnt meg. A szocialista párton belül győzött a köztársasági erőkel való együttműködés híveinek az irányzata. A közös cél, a köztársaság kivívása egybekovácsolta a monarchia ellenségeinek táborát. A köztársaságiak és a szocialisták közötti szövetség ezúttal kiállta a kemény próbát.

A VÁLASZTÁS ELŐESTÉJÉN

1931. február 14-én Berenguer tábornok benyújtotta lemondását. A spanyol kormányválság hátterében a madridi magyar ügyvivő Romanones gróf „köpönyegforgatását” vélte felfedezni, akit a „spanyol politikai bizantinizmus

¹⁰² Uo. 83-84. o

legraffináltabb mesterének” nevezett.¹⁰³ Meglátása szerint Romanones nem akarta átengedni a Berenguer kormányt támogató Bugallal-féle liberális konzervatív pártnak a választások levezetését, ezért „kelepcét” állított Berenguernek. Bejelentette távolmaradását a márciusra tervezett választástól és immáron ő maga is alkotmányozó gyűlés összehívását tartotta szükségesnek a gazdasági és politikai problémák megoldására. Miután a republikánus-szocialista koalíció is bejelentette, hogy bojkottálja a meghirdetett választást, Berenguer nem látott kiutat a helyzetből és lemondott. Romanones gróf azonban az új kormány megalakításában sem volt hajlandó együttműködni Bugallal márkival. Ebben a helyzetben az uralkodó kétségbeesett lépésre szánta el magát. Sánchez Guerrát bízta meg kormányalakítással, aki az Ideiglenes Kormány börtönben lévő tagjaiból kísérelt meg kormányt alakítani, de próbálkozása nem járt sikerrel. Eközben a monarchisták liberális és konzervatív erői, Romanones és Bugallal vezetésével, mégiscsak egymásra találtak és megakadályozták Sánchez Guerra további próbálkozásait. XIII. Alfonz – ismét Romanones sugalmazására – Juan Bautista Aznar admirálist bízta meg kormányalakítással. A liberális és konzervatív monarchista erők kompromisszumot kötöttek. Elejtették az alkotmányozó gyűlés gondolatát és a liberális elképzeléseknek megfelelően – a parlamenti választást megelőzően – községtanácsi és tartományi választást írtak ki április 12-re.

A választás előestéjén fontos pártszervezési események történtek Katalóniában. Márciusban három szervezet egyesüléséből létrejött a Katalán Köztársasági Baloldal (Esquerra). Emellett a Katalán Akció (Acció Catalana) és a Katalán Köztársasági Akció (Acció Republicana de Catalunya) fúziójából 1931. március 22-én létrejött a Katalán Köztársasági Párt (Partit Catalanista Republicà), amely mérsékeltebb irányzatot képviselt az Esquerrához képest.

Katalónián kívül is létrejött egy új köztársasági szervezet ebben az időszakban. Alapító kiáltványát, amely 1931. február 10-én jelent meg a sajtóban, három tekintélyes értelmiségi írta alá: Gregorio Marañón, Ramón Pérez de Ayala és José Ortega y Gasset. A szervezet a Csoportosulás a Köztársaság Szolgálatában (Agrupación al Servicio de República) nevet viselte és célként az értelmiségiek széleskörű mozgósítását tűzte ki a választás előtt a Köztársaság érdekében. Intellektuális hangneme és szervezeti felépítése a Köztársasági Akcióra (AR) emlékeztetett, de amíg az AR, amelynek élén egy hiteles államférfi állt, a későbbiekben párttá nőtte ki magát, az újonnan létrehozott Csoportosulás vezetői kevés politikusi vénával rendelkeztek, emiatt a kezdeményezés – miután fellépésével kétségkívül eljátszotta az események továbblendítőjének a szerepét – rövid életűnek bizonyult.

¹⁰³ MOL, K63, 273. csomó, 1931/29/1. tétel, 13/pol./1931

II. fejezet

AZ 1931. ÁPRILIS 12-I VÁLASZTÁSOK ÉS A KÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSA

A VÁLASZTÁSI KAMPÁNY

A községtanácsi választásokat az Antonio Maura-féle 1907-es választójogi törvény alapján írták ki, amely a 25 éven felüli férfilakosság census nélküli választójogán alapult. A törvény 29. cikkelye értelmében azokban a kisebb választókörzetekben, ahol mindössze egyetlen jelölt indult a választásokon, azt automatikusan győztesnek nyilvánították. Ez a későbbiekben számos visszaélésre adott lehetőséget. Ennek ellenére Antonio Maura 1909. június 1-én, a választójogi törvény védelmében mondott parlamenti beszédében úgy fogalmazott, hogy az új törvény hatalmas előrelépést jelentett a spanyol választójog történetében. Úgy vélte, hogy ennek köszönhetően az állampolgárok végre részt vehettek az ország politikai életének alakításában. Óriási eredménynek tekintette a megtett utat, de hangsúlyozta, hogy a gyökeres változásokhoz még időre van szükség. A 29. cikkellyel kapcsolatos csálásokra és egyéb visszaélésekre reagálva hangsúlyozta, hogy elsősorban a kormányok feladata, illetve az állampolgárok kötelessége érvényt szerezni a törvényeknek.¹⁰⁴ Antonio Maura derűlátása ellenére azonban nem történt komolyabb változás a spanyol politikai életben. A nép, főleg vidéken, továbbra is ki volt szolgáltatva a helyi nagy földbirtokosok érdekeinek.

Az 1931-es községtanácsi választásokat 1088 önkormányzatban írták ki. Kasztília-La Mancha tartományban 8939 helyi képviselői mandátum megújításáról volt szó.¹⁰⁵ Március 22-én megszüntették a cenzúrát és a szólásszabadság helyreállításával elkezdődött a választási kampány.

A diktatúra bukása miatt demoralizálódott, részekre szakadt monarchista pártok túlságosan erőtlének voltak ahhoz, hogy aktívan vegyenek részt a választási küzdelemben. Ezt használták ki a köztársasági pártok, amelyek egyre intenzívebb propagandát folytattak. A baloldal az 1931-es helyhatósági választások előtt történetének legaktívabb választási kampányát vitte véghez. A tömegek mozgósítására az eszközök teljes kellékárát bevetették: a sajtót, a politikai pamflet műfaját, a politikai szónoklatokat, a tömegrendezvényeket, a felvonulásokat. Legfőbb jelsza-

¹⁰⁴ Az 1907-es választójogi törvény szövegét, illetve Antonio Maura 1909-es, a választójogi törvény védelmében elmondott parlamenti beszédét lásd Antonio Fernández García (és mások): *Documentos de Historia Contemporánea de España*. Editorial Actas, Madrid, 1996. 377-380. o.

¹⁰⁵ Requena Gallego: id. mű 32. o.

vuk a demokrácia, a szabadság, a szociális igazságosság volt. A választóknak szánt üzenetüket egyértelműen és tömören fogalmazták meg: szavazzanak a köztársaságra, amely minden bajra gyógyírt jelent. A baloldal megígérte, hogy javulni fog az alsó osztályok helyzete, leszámolnak a caciquismóval és a korrupcióval. Választási retorikájukban mindent, ami jó, a Köztársaság testesített meg, és mindent, ami rossz, a Monarchiával azonosítottak. A spanyol választópolgároknak – a baloldal véleménye szerint – e két lehetőség közül kellett választani. Albacete polgári kormányzója április 5-i táviratában négyezer fős választási gyűlésről számolt be a belügyminiszternek, amit Arturo Cortés, az Acción Republicana helyi vezetője szervezett. A polgári kormányzó jelentése szerint Albacete provinciában március 25. óta a következő helységekben alakultak köztársasági körök: Pozo Cañada, Vallalgordo del Jucar, Alpera, Casas de Ves, Villarrobledo.¹⁰⁶ Az intenzív propaganda főleg a városokban volt jellemző. A korábbiakhoz képest a kisebb településeken és a falvakban is komoly erőfeszítéseket tettek a parasztság bizalmának megszerzésére és a caciquék befolyásának visszaszorítására. Ennek ellenére vidéken a köztársasági pártok szerepe nem volt számottevő.

A szocialista párton belül Julián Besteiro törekvése, hogy a pártot távol tartsa a köztársasági pártokkal való együttműködéstől, megbukott Largo Caballeroval és követőivel szemben. Besteiro a köztársaságot többre tartotta a monarchiánál, de attól tartott, hogy a polgársággal való szoros együttműködés csökkentené a szocialista párt hitelét a tömegek szemében. Miután állásfoglalásával kisebbségbe szorult, Besteiro lemondott pártelnöki tisztségéről. A szocialisták március 21-i körlevelükben a választások népszavazás jellegét hangsúlyozták.¹⁰⁷

A radikális szocialisták az árnyékkormány tagjainak jelölését támogatták a választásokon. A Köztársasági Szövetség március 24-i körlevelében szintén a választások népszavazás jellegét hangsúlyozta, és közös republikánus-szocialista front létrehozását szorgalmazta.¹⁰⁸ Példátlan intenzitású választási kampányának gyűlésein nagyszámú és lelkes tömeg gyűlt össze olyanokból, akik egy jövőendő köztársaságtól várták sokféle bajuk orvoslását.

A monarchista tábor megosztottsága, szervezetlensége rányomta bélyegét kampányukra is. Különböző pártjai és csoportosulásai eltérő álláspontot képviseltek a megoldandó kérdésekben. Megosztottságuk olyan mértékű volt, hogy szinte lehetetlenné tette egységes fellépésüket az áprilisi községtanácsi választásokon. A Nemzeti Monarchista Szövetség (UMN) ösztönzésére létrejött egy politikai centrum – Polgári Reakció (Reacción Ciudadana) néven – ,amelynek feladata a monarchista kampány megszervezése volt. Ebben a politikai körben tevékenykedett José María Gil Robles is, aki majd április 12-e után a kormányformát illetően legalista álláspontra helyezkedik. Az ABC című monarchista napilap nehezményezte, hogy a különböző nézeteket képviselő monarchista vezetők nem tudnak megegyezésre jutni a madridi jelöltlista összeállításában. Ez azonban vé-

¹⁰⁶ AHN Leg.5 núm.5 1931. április 5.

¹⁰⁷ El Socialista 1931. március 24.

¹⁰⁸ El Sol 1931. március 10., illetve március 24.

gűl megtörtént.¹⁰⁹ A monarchisták közül egyedűl a katolikus egyház vezetűi vettek részt egysűgesen és aktívan a választási kampányban. Helyi jobboldali választási szövetsűgeket igyekeztek létrehozni „a vallás, a család, a haza, a monarchia és a szociális rend” jelszavával. A reformisták, Melquídes Álvarez vezetésűével legalista álláspontra helyezkedtek és a közelgű választások adminisztratív jellegűt hangsűlyozták. Elismerték ugyan a választás fontosságát és annak a lehetűségűt, hogy az egyfajta népszavazás jellegűt öltse. Úgy vélték azonban: a politikai közvéleműny még nem elég érett ahhoz, hogy a rendszer megváltoztatásáról döntsűn. A monarchista ABC és a katolikus El Debate biztos volt a monarchisták gyűzeleműben. Hasonlű optimizmus jellemezte a királyhoz közel állű körűket is: a nagyobb megveszűkűhelyek kivételűvel országos gyűzelemben bíztak.

Az eseműnyek késűbbi alakulása folytán itt szűksűges megjegyezni, hogy 1931. március 14-én jelent meg „Az állam meghűdítása” (La conquista del Estado) című új hetilap, amelyre kevésű figyelt fel a közvéleműny. Az olasz fasizmus ihlette politikai kiáltványát többek között Ramiro Ledesma Ramos, Ernesto Giménez Caballero és Juan Aparicio írta alá. Az újság a „fiatal, birodalmi és forradalmi Spanyolországot” éltette hasábjaiban. Az állam szűpremáciáját és a gazdaság szűndikalista alapű megszűvezését hirdették, mint írták, meghaladva a marxizmus és a liberális kapitalizmus eszműisűgűt. A hetilap további számaiban „hasztalan választási kűzdelemnek”, „kűztársasági és monarchista úrficskák komédiájának” nevezte a közelgű választást, amelynek Spanyolország lakosságának többsűge nagy várákozásokkal nézett elűbe.¹¹⁰

A SPANYOL POLITIKAI HELYZET A MADRIDI MAGYAR KÖVET JELENTÉSÉNEK TÜKRÉBEN ¹¹¹

Hevesy Pál, madridi magyar királyi követ 1931. március 30-án kelt szűgorűan bizalmas jelentésűben számolt be grűf Károlyi Gyula külűgyminiszternek – ahogyan ő fogalmazott – „Spanyolország veszedelmes helyzetűről”. Mint hangsűlyozta: „Az itteni sokszor ellentűtes benyomások között nehéz kiigazodni. Ezt mutatja például, hogy a bemutatkozű látogatásaim alkalmával tíz nagykűvet kűzűl öt optimisztikusan, öt ellenben igen pesszimizisztikusan nyilatkozott a spanyol helyzetrűl”.

Jelentésűben Hevesy felvázolja az ország virágzű gazdasági helyzetűt, amelyre az első világháborű különűsen jűtékonny hatást gyakorolt. Megemlíti igazoláskűppen a rohamos modernizáciű eredményeit: a fejlett infrastruktűrát, az egyre nűvekvű idegenforgalmat. Meglátása szerűnt: „a XX. században tehát Spanyolországot még semmi nevezetesebb baj nem érte”. A király, XIII. Alfonz pedig „bátor, intelligens, szimpatikus, modern gondolkodásű ember” – írja. Ennek ellenere „a

¹⁰⁹ Raúl Morodo: Acción Española. Orígenes ideolűgicos del franquismo. Tucarc Ediciones, S. A., Madrid, 1980. 94–95. o.

¹¹⁰ Manuel Tuñón de Lara: La España del siglo XX. I. kűt. Editorial Laia, Barcelona, 1974. 275. o.

¹¹¹ MOL, K63, 273. csomű, 1930/29/1. tétel, 19/pol./1931.

politikai evolúció, mely egy-két évtized óta Spanyolországban megindult, meglehetősen műveletlen, türelmetlen és turbulens elemeket hozott a felszínre, különösen a nagyobb városokban”. Hevesy úgy véli, a legfőbb probléma abban rejlik, hogy a spanyolok „egyszerre akarják behozni évtizedek, évszázadok mulasztásait”. „Őszvérhátról közvetlenül, átmenet nélkül repülőgépre ült a spanyol – írja – és amit ebben az országban látunk, bizony gyakran a villamosított középkor benyomását teszi a szemlélőre.” Véleménye szerint a spanyolok politikai mentalitásának legfőbb jellemvonása, hogy a „nép lassú evolúcióról hallani sem akar. Hiányzik nála az ehhez szükséges hidegvér, diszciplína és türelem. Az országban nincsenek is tulajdonképpen kimondott politikai pártok és nem áll fenn azok között kiszámítható és lelatolható számarány. Felhevült agyú, hol önérdék által vezetett, hol sértett becsvágyú, hol a köztársasági formától többet váró egyének összevisszasága alkotja itt a belpolitikát”.

Hevesy a községtanácsai választás előestéjén rendkívül ingatagnak érezte a monarchia helyzetét. Utalt rá, hogy a trónöröklés kérdése is súlyos problémát képez Spanyolországban.¹¹² „A királyi pár legidősebb fia, az Asturiai herceg, állandóan beteg, a második, Jaime infáns, süketnéma, a harmadik, Juan infáns, teljesen egészséges, szülei az ő kandidaturáját viselik szívükön, de a két elsőszülött úgy hallom, nem enged jogaiból.” Mindezek ismeretében Hevesy nem érezte stabilnak a monarchia pozícióját, és emiatt nem volt túl derűlátó az ország jövőjét illetően sem: „Ha XIII. Alfonz természetes halállal vagy másként elhagyja az árnyékvilágot és esetleg akkor *vagy másként* (kiemelés a szerzőtől – Z. A.) megszűnik Spanyolországban a monarchia, úgy hosszú éveken keresztül zavaros viszonyok fognak uralkodni ebben az országban és előbb utóbb a szélső balpártok fognak uralomra kerülni, nyomukban pedig könnyen felléphetne a kommunizmus.” Hevesy véleménye a későbbi történelem ismeretében akár jóslatértékűnek is tekinthető. Ennek hátterében az állt, hogy a magyar diplomata is tisztában volt a köztársasági eszmék, a köztársaság mint lehetséges alternatíva, térnyerésével, amelyet saját szemszögéből érthetően rossz alternatívának látott.

A spanyol társadalomról alkotott képe is ezt látszott alátámasztani. A spanyolok alkatáról igen kíméletlen kritikát mondott, tekintet nélkül a különböző társadalmi osztályokra. A spanyol főnemességről rendkívül rossz véleménye volt. Úgy látta, „abban a királyságnak jóformán semmi támasza sincsen, mivel az nem tanult meg dolgozni és napjait teljes léhaságban tölti... A nagy vagyonokkal szemben a köznép az ország sok részében az igénytelenség végleteiben tengődik és jóformán nem él emberi életet. Igaz, hogy dolgozni sem szeret.” Éppen ezért vélte úgy, hogy a „spanyol terénüm általában alkalmas a kommunista bacillus felvételére. A nép legnagyobb része ugyanis olyan rossz körülmények között él, hogy annak semmi veszíteni valója

¹¹² A spanyol királyi család esetében az ún. Battenberg-kórról, azaz a család Viktória angol királynőhöz kapcsolódó ágáról átöröklődött vészes vérzékenységről (hemorragia) van szó, amely – don Juan kivételével – minden fiú utódnál jelentkezett, többé-kevésbé súlyos formában. Ez a körülmény megnehezítette az egyébként is bonyolult politikai helyzethez való alkalmazkodást.

nincsen. Az intellektuálisok és a magukat annak tartók pedig kacérkodnak a kommunizmussal... a középosztály pedig itt is teljesen szervezetlen”. A magyar követ szerint a spanyol nép radikalizmusra való hajlandósága megkönnyíti bizonyos szélsőséges ideológiák meggyökerezését. Többször fejti ki azt a meggyőződését, miszerint az országban tapasztalható felforgató tevékenységet Moszkvából irányítják és finanszírozzák. De nincs kedvezőbb véleménye e tekintetben a franciákról sem. Szmélyes meggyőződésének ad hangot Hevesy Pál, amikor megjegyzi: „információk híján is meg vagyok győződve, hogy Franciaországban ma is vannak kormánytagok és más személyiségek, valamint pártok és különböző erők, melyek érzésben és aktivitásban a spanyol felforgatók mellett állanak.”

Jelentésének végén a közelgő választásokkal kapcsolatban utal a spanyol király véleményére, mint másodkézből származó információra: „Maga a király mondta egy ismerősömnek, hogy ki fog tűnni a választásoknál, hogy még több a köztársasági elem Spanyolországban mintsem gondolják, de azért ki fog tűnni az is, hogy a tulnyomó többség azért monarchista. *A választás ugyanis kimondottan, vagy kimondatlanul királyság, vagy köztársaság jelszava alatt indul.*” (A szerző kiemelése. – Z. A.) Mindent egybevetve, a magyar követ benyomása a spanyol politikai helyzetről 1931 márciusában meglehetősen kedvezőtlen volt. „Lehet ugyan, hogy – ha a választásokat meg tudják tartani, ami még korántsem bizonyos – nyugodtabb periódus is következhetik, melyben a fölizgult agyak némileg megnyugodhatnak, de félek, hogy teljesen megnyugodni ez az ország belátható időn belül nem fog” – zárja jelentését a magyar követ.

A VÁLASZTÁSOK EREDMÉNYE

Az 1931. április 12-i községtanácsi választások eredményét mind a mai napig hevesen vitatják a spanyol történetírásban. Ennek oka az, hogy hiányoznak a megbízható országos szintű végleges számadatok. Ez részint a korabeli infrastruktúra állapotára vezethető vissza. A választási eredményekről az adatok rendkívül lassan érkeztek meg Madridba. Először a nagyobb városok eredményei váltak ismertté, a kisebb vidéki településekről azonban jóval később, esetenként egyáltalán nem érkeztek meg az eredmények. A rendelkezésre álló részadatok a legkülönbözőbb forrásokból származnak. A hiányos adatok értékeléséhez hozzájárul néhány történész elfogultsága is. Egészen a közelmúltig tartotta magát az a nézet, miszerint 22.150 monarchistával szemben 5.875 köztársasági mandátum született. Eszerint a tartományi székhelyeken ugyan köztársasági győzelem született, de a vidéki Spanyolország egésze a monarchia mellett szavazott. Ezek az adatok a belügyminisztertől, Hoyos márkitól származnak, aki a polgári kormányzóktól április 14-ig beérkezett jelentésekre támaszkodott. A sajtóban ugyancsak ezek az adatok jelentek meg, amit tévesen végleges számoknak tekintettek. Ennek ellenére még köztársasági visszaemlékezésekben is előfordulnak.¹¹³

¹¹³ Espín: id. mű 43. o.

A végleges adatokra nézve az egyetlen hivatalos forrás a Statisztikai Évkönyv (Anuario Estadístico), amely szerint sokkal kiegyensúlyozottabb végeredményről lehet beszélni. Az ellenjelölt nélkül induló és az 1907-es választójogi törvény 29-es cikkelyének értelmében automatikusan győztesnek nyilvánított jelölteket is figyelembe véve a monarchista képviselők száma 40.324 volt, a republikánus-szocialista szövetség képviselőinek pedig 40.168.

Ramón Tamames történész és közgazdász a monarchista napilap, az ABC 1931. április 14-i adataira utalva úgy véli: „elvileg a monarchisták nyerték meg a községtanácsi választásokat”. Végeredményként – az ő számításai szerint, amelyek a Statisztikai Évkönyv adataihoz közelítenek – 41.224 monarchista önkormányzati képviselővel szemben 39.248 köztársasági képviselőt választottak meg. Tamames szerint a monarchista szavazatok valójában a caciquismónak tudhatók be. Éppen ezért sokkal fontosabbnak tartja azt a tényt, hogy a megyeszékhelyeken 953 köztársasági képviselővel szemben mindössze 602 monarchistát választottak meg és 50 városból mindössze kilencben szereztek többséget a monarchista erőik.¹¹⁴ Tamames szerint ezek kevésbé jelentős városok voltak: Soria, Pamplona, Lugo, Gerona, Cádiz, Burgos, Palma de Mallorca, Ávila és Vitoria.¹¹⁵ Hasonló álláspontot képvisel José Sánchez Jiménez is. A monarchisták számszerű győzelmét ő is a caciquismónak tulajdonítja. Szembeállítja ezzel a republikánusok elsőprő győzelmét 52 megyeszékhelyből 42-ben, valamint más városokban és nagyobb településeken. Az ő számításai szerint 1.037 republikánus képviselőt választottak 552 monarchistával szemben, illetve 64 konstitucionalistát és 77 egyéb párthoz tartozót.¹¹⁶

Manuel Tuñón de Lara szerint a republikánus-szocialista szövetség Madrid 10 választókörikerületében 91.898, míg a monarchisták 33.884 képviselői helyet szereztek. Ő is kiemeli, hogy a monarchisták szinte minden tartományi székhelyen megsemmisítő vereséget szenvedtek. Kivételként a Tamames által is említett városokat hozza, illetve néhány kisebb várost, mint Vigo, Jerez de la Frontera, Tuy és Valdepeñas.¹¹⁷ Javier Tusell szerint – akinek a madridi helyi hivatalos közlöny (Boletín Oficial de la Provincia) volt a forrása – 90.630 köztársasági ellenében 31.616 monarchista mandátum született.¹¹⁸ Hangsúlyozza, hogy a választások egyik legnagyobb meglepetéseként a monarchisták egyetlen madridi körzetben sem tudtak győzni.

Shlomo Ben-Ami álláspontja jelentős mértékben eltér a fentebb ismertetett véleményektől. Szerinte a megválasztott monarchista tanácsstagok száma 29.953 volt, a köztársaságiaké pedig csak 8.855. Az ő számításai szerint a megválasztott

¹¹⁴ Eltérő álláspontok léteznek arra nézve, hogy a monarchisták hány városban győztek. Erről háromtól tízig különböző vélemények vannak.

¹¹⁵ Ramón Tamames: *La República – La era de Franco*. In: *Historia de España – Dirigida por Miguel Artola*. Alianza Editorial, S. A., Madrid, 1998. 21. o.

¹¹⁶ José Sánchez Jiménez: *La España Contemporánea*. Vol. III. De 1931 a nuestros días. Madrid, Ediciones ISTMO, S. A., 1991. 19. o.

¹¹⁷ Tuñón de Lara: id. mű 277-279.o.

¹¹⁸ Javier Tusell: *Sociología electoral de Madrid: 1903–1931*. Madrid, 1969. 209. o.

monarchista képviselők száma háromszorosa volt a köztársaságiakénak. Úgy véli, hogy a kormány – ennek ellenére – nem talált vigaszt a számszerű vidéki győzelemben, amely inkább a caciquismónak volt betudható, mintsem a választók szabad akaratnyilvánításának. (Erre vonatkozóan egyébként szinte minden történész azonos álláspontot képvisel.) Ott azonban, ahol a közakarat szabadon jutott kifejezésre, a monarchia súlyos vereséget szenvedett. Shlomo Ben-Ami szerint ez a felismerés vezetett az uralkodó távozásához és a monarchia bukásához.¹¹⁹

Az egyetlen hivatalos forrás, az 1931-es Statisztikai Évkönyv adatainak pontosságát több történész is kétségbe vonja. Miguel Artola nem tartja kizártnak, hogy manipuláció is történt a választási eredmények végleges adatainak megállapításánál.¹²⁰ Ricardo de la Cierva¹²¹ túllép ezen a megállapításon és azt állítja, hogy a Statisztikai Évkönyv adatait manipulálták és a monarchisták győzelme sokkal nagyobb arányú volt, mint ahogyan azt az Évkönyv adatai tanúsítják. Számításai szerint 40.275 monarchista községtanácsai képviselővel szemben mindössze 26.563 köztársaságit választottak meg. Ezek szerint hiányzik azonban mintegy 14.000 szavazat, ami szerint egyértelműen bizonyítja az eredmények utólagos elferdítését. Hangsúlyozza, hogy a választások végeredményét sohasem hozták nyilvánosságra, ami szerinte a köztársaságiak „rossz lelkiismeretéről” árulkodik. De la Cierva meglátása szerint a Második Köztársaság óriási választási csalás eredményeként jött létre. Ennek felelősségét azonban nem csak a köztársaságiakra hárítja, hanem – elsősorban – azokra a liberális monarchistákra, akik egyéni választási vereségük miatt teljesen demoralizálódva, magára hagyták az uralkodót és a monarchiát. Ricardo de la Cierva egyetért Javier Tusell megállapításával, miszerint a „régí politika” pártjai kiüresedtek 1931-re, és ezért a monarchistákra leadott szavazatok már egy újfajta választói mentalitást tükröztek, amely azután 1932-től majd meghatározza a spanyol jobboldal politikáját. Éppen ezért úgy véli, hogy Tusell önmagával kerül ellentmondásba, amikor a vidéken aratott monarchista győzelmet mégis a caciquismo továbbélésének tulajdonítja. De la Cierva szerint – miután 1923 óta nem rendeztek választásokat Spanyolországban – a caciquismo már nem játszott meghatározó szerepet az 1931. áprilisi monarchista eredmények alakulásában.¹²²

Más történészek mellett Shlomo Ben-Ami is arra hivatkozik, hogy a Statisztikai Évkönyv által hozott adatok nem a végleges számadatok voltak, hanem a polgári kormányzók által a belügyminiszternek április 13-án elküldött számadatok összességét jelentik. Javier Tusell az Évkönyv adatainak figyelmen kívül hagyását javasolja és helyette a megyei és helyi sajtó számadatait tartja mérvadónak. A vi-

¹¹⁹ Shlomo Ben-Ami: *Los orígenes...* 336. o.

¹²⁰ Artola: *id. mű.* 597. o.

¹²¹ A történész nagyapja, Juan de la Cierva konzervatív monarchista politikus, XIII. Alfonz utolsó kormányának minisztere volt. Bugallal gróffal együtt ők ketten voltak azok, akik megpróbálták lebeszélni a királyt arról, hogy önként lemondjon a trónról és elhagyja az országot.

¹²² *Episodios históricos de España de Ricardo de la Cierva. Monarquía y República: Jaque al Rey.* ARC Editores, EUDEMA S. A., Madrid, 1996. 113-120. o.

vidéki eredmények vizsgálatánál azonban komoly nehézségek merülnek fel. A vidéki választási jegyzőkönyvekben ugyanis az esetek többségében nem tüntették fel a jelölt pártállását. Sok megyében nem is hozták nyilvánosságra a választási eredményeket a Megyei Hivatalos Közlönyben (*Boletín Oficial de Provincia*). Ez történt Ciudad Reálban, Cuencában és Toledóban is.¹²³ Ilyen kutatási nehézségek mellett a történészek inkább a megyeszékhelyek adataiból indultak ki a választási eredmények elemzése során. Ezzel magyarázható, hogy amíg a városok választási eredményeiről pontos adatok állnak a rendelkezésünkre, addig a vidéki szavazókerületekről csak pontatlan adatok illetve ezekre épülő hipotézisek léteznek.

Manuel Requena Gallego is megkérdőjelezi a Statisztikai Évkönyv adatainak hi-telességét. Véleménye szerint az Évkönyv adatai két alapvető hiányosságban szenvednek. Az egyik, hogy az áprilisi községtanácsi választásokon megválasztott képviselők számába beleszámolták az 1931 májusi részválasztások eredményeként utóbb megválasztott képviselőket is, anélkül azonban, hogy ezt külön feltüntették volna. (A májusi pótválasztást – amellyel később részletesen foglalkozunk – azokban a község-tanácsokban írták ki, amelyek panasszal éltek az áprilisi választások lebonyolításával kapcsolatban. Rendszerint olyan helyeken, ahol eredetileg monarchista győzelem született. A megismételt választás azonban már egyértelműen a köztársasági pártoknak kedvezett.) Másrészt, az Évkönyv nem jelöli külön azokat a republikánus község-tanácsokat, amelyek április 14-e után jöttek létre, és amelyek sok esetben eredetileg monarchisták voltak, tagjaik azonban hatalmuk átmentése céljából utóbb köztársaságinak vallották magukat. Requena Gallego Kasztília–La Mancha tartományra vonatkozó – a madridi Országos Történeti Levéltár (*Archivo Histórico Nacional – AHN*) „Kormányzati szekciójának” anyaga mellett helyi levéltári forrásokra és sajtóorgánumokra is támaszkodó – kutatásai alapján, amelyhez hasonló mélységű egyéb helytörténeti feldolgozás még nem született, úgy véli, hogy a Statisztikai Évkönyv adatai erre a tartományra nézve igen jelentősen eltérnek az általa kapott eredményektől. Véleménye szerint, amennyiben ez más térségek esetében is bebizonyosodna, akkor a továbbiakban el kell tekinteni ennek a forrásnak az alkalmazásától az áprilisi választási eredményeket illetően. Ehhez azonban további kimerítő helyi kutatásokra volna szükség.¹²⁴

A VÁLASZTÓI MAGATARTÁS ALAKULÁSA

A nagy várakozás és a felfokozott hangulatú választási kampány ellenére – a polgári kormányzók jelentései szerint – április 12-én rendben és nyugalomban zajlott le a választás. Az esetleges incidensek és manipulációk elkerülése végett a választás napján megtiltották a bárók és a kocsmák nyitva tartását, mert korábban ezek voltak a szavazatok adás-vételének fő színterei. Kisebb összetűzésekre első-sorban vidéken került sor, a városokban teljes nyugalom honolt.

¹²³ Requena Gallego: id. mű: 65. o.

¹²⁴ Uo. 65-66. o.

Requena Gallego adatai szerint a választáson való részvétel Kasztília-La Mancha (74,1%), Kasztília-León és Extremadura tartományokban volt a legmagasabb. Ezek alapvetően agrárzónák, ahol a caciquismónak komoly hagyományai voltak. A választási részvétel Andalúziában és Galiciában volt a legalacsonyabb (57%).¹²⁵ Fordított arány tapasztalható a választásokon való részvételi arány és a települések lélekszáma között. A legmagasabb részvételi arányt az 1500 főnél kisebb lélekszámú településeken regisztrálták, ahol nem ütköztek az ideológiák és nem volt ellenzék sem. De nem csak vidéken járultak nagy számban az urnákhoz, hanem a városi polgárság is. A konzervatív társadalmi csoportok előjogaik védelmében szavaztak. Ez viszont ellentmond a jobboldal állításának, amely szerint a monarchisták vereségének oka a konzervatív érdekcsoportok távolmaradása lett volna a választástól.

A Restauráció korábbi éveiben általános érdektelenség jellemezte a helyi választásokat. Ennek oka az volt, hogy a restauráció rendszerének utolsó három választásán (1917, 1920 és 1922) a választók mintegy felét megfosztották szavazati joguktól azzal, hogy a választójogi törvény 29-es cikkelyét alkalmazták. A cikkely szerint azokban a választóközetekben, ahol egyetlen jelölt indult, ezt automatikusan győztesnek nyilvánították. Az 1931. áprilisi községtanácsi választásokon ezzel szemben komoly változás állt be. Amíg korábban a 29-es cikkelyt a közepes és nagyobb településeken is alkalmazták, addig most csak a kisebb falvakban éltek vele. Ennek hátterében a baloldal térhódítása állt a nagyobb lélekszámú településeken. A köztársaságiak erőfeszítései és a politika iránti érdeklődés felélénkülése ellenére azonban továbbra is magas maradt azok aránya, akik nem éltek szavazati jogukkal. Ez több okra vezethető vissza. Egyrészt a caciquismo átmeneti feléledésére a diktatúra éveitől, másrészt arra, hogy a köztársasági eszmék vidéken sokfelé nem tudtak gyökeret eresztetni. Harmadrészt pedig a politikai aktivitás általánosabb hiányára, amely még a restauráció rendszerének öröksége volt. Requena Gallego rámutat a 29-es cikkely alkalmazásának következményeire elsősorban a hagyományosan caciquék (helyi nagybirtokosok) befolyása alatt álló Kasztília-La Mancha-i területeken. Ez megerősíti a feltevést, hogy a diktatúra bukása után a caciquismo rendszere – átmenetileg – rendkívül gyorsan újjáéledt. Ezzel megcáfolja azt az általános vélekedést, miszerint a monarchistáknak nem volt elég idejük az újjászerveződésre a diktatúra bukása után. A monarchisták azokban a régiókban és megyékben arattak elsőprő győzelmet, ahol a caciquismónak a legmélyebb történelmi gyökerei voltak és ahol – ebből kifolyólag – a baloldal nem tudott teret nyerni. Ilyen volt Kasztília-La Mancha, Navarra, Cádiz, Soria, etc. Kasztília-La Manchában a monarchisták 2672 községtanácsbeli helyet szereztek, amíg a baloldal csak 102 helyet.¹²⁶

Az 1931. áprilisi eredmények ebben a tartományban nagyon hasonló képet mutatnak a diktatúra előtti évek választásainak eredményével. Ez egyértelműen a személyes befolyások továbbélésének, illetve föléledésének tulajdonítható. Bizonyos lassú változások azért elkezdődtek. A választási eredmények vizsgálata során

¹²⁵ Uo. 78. o.

¹²⁶ Uo. 74-75. o.

a körzetek szociális összetételének megfelelő eltérés mutatkozik a szavazók magatartásában. A polgárság és a középosztály által lakott választókörzetekben sokkal nagyobb volt az érdeklődés a választások iránt. A tehetősebb és magasabb kultúrájú társadalmi rétegek aktívan részt vettek a választásokon, amíg az alsóbb rétegek kevésbé voltak mozgósíthatók. A középosztály egy része azonban, amely csatlódott a monarchiában, a köztársasági eszmék mellé állt és az 1931. áprilisi választásokon jelentős mértékben elősegítette a republikánusok győzelmét. A polgárság és a katolikus egyház támogatása viszont nem bizonyult elégségesnek a monarchia megmentésére. Javier Tusell véleményétől eltérően – aki nem tesz különbséget a polgárság és a középosztály választói magatartásában, amikor azt mondja, hogy ezek egyöntetűen a köztársaságiak és a szocialisták mellé álltak – Requena Gallego szükségesnek látja a differenciálást.¹²⁷

1930 folyamán a republikánusoknak sikerült megjeleníteniük, sőt, megvetniük a lábukat számos közepes nagyságú településen is, de arra már nem volt elég idejük, hogy megszilárdítsák a befolyásukat az 1931. áprilisi választások előtt. Elsőprő győzelmet arattak azonban a megyeszékhelyeken és a nagyobb városokban. Kasztília-La Mancha tartomány megyeszékhelyein a Republikánus-szocialista Összefogás (Conjunción Republicano-Socialista) 10.179 mandátumot szerzett (56%), a monarchisták 7.786 mandátumával szemben (43%). A köztársaságiak főlényes győzelme a legnagyobb meglepetést Guadalajarában keltette, amely 1891 óta Romanones gróf befolyása alatt állt, aki a liberális monarchisták nagy tekintélyű vezetője és XIII. Alfonz bizalmasa volt.¹²⁸

A kortársak véleménye és a korabeli sajtó alapján azt lehet mondani, hogy az 1931. áprilisi választások Spanyolország történelmének addigi legkevésbé korrupt választásai voltak. A kisebb falvakban továbbra is manipulálták az eredményeket, de a nagyobb településeken, ahol a baloldal is igyekezett felülgyni a választások tisztaságát, ez már nem történhetett meg. A választások napján csak néhány panasz érkezett kisebb atrocitásokról, ami szintén ezt látszik alátámasztani. A köztársaság győzelme után regisztrált nagyszámú tiltakozó feljelentés már más lapra tartozik. A köztársaság új belügyminisztere, Miguel Maura április 18-án kelt rendelete értelmében ugyanis a községtanácsok május elsejei határidőig írásos panasszal élhettek az áprilisi választásokkal kapcsolatban. Ez az intézkedés már egyértelműen a köztársaság konszolidációja érdekében történt, mivel lehetővé tette, hogy a baloldal új választásokat írjon ki azoknak a községtanácsoknak az esetében, ahol számára kedvezőtlen eredmény született az áprilisi választásokon.

A VÁLASZTÁSOK MÁSNAPJÁN

Április 13-án egész Spanyolország tele volt várakozással. A republikánusok és a szocialisták nem remélték, hogy a községtanácsi választások eredményeként

¹²⁷ Uo. 98. o.

¹²⁸ Uo. 96. o.

azonnal a rendszert is meg tudják változtatni. A választási győzelmet első lépcsőfoknak tekintették a végső győzelem felé. Éppen ezért a Forradalmi Bizottságnak sem volt határozott elképzelése a követendő stratégiáról. Miguel Maura, aki már a választások előestéjén több alkalommal is hangoztatta a győzelembe vetett hitét, és kiemelte a választások népszavazás jellegét, most azon az állásponton volt, hogy a királynak azonnal le kell mondania. A többi republikánus és szocialista vezető a következő erőpróba, a közelgő parlamenti választások eredményétől tette függővé a további lépéseket.¹²⁹

Jól érzékelteti a feszült és várakozásteljes hangulatot Pontevedra polgári kormányzójának a belügyminiszterhez küldött távirata. Ebben beszámol arról, hogy a köztársaságiak, akik biztosra vették a király lemondását, „elrejtőztek a Köztársasági Centrumban és ott várják ki a Köztársaság kikiáltását, ami szerintük egy órán belül be fog következni. Vigóban hasonló események történnek – írta – ,de még nagyobb intenzitással.”¹³⁰

Madridban eközben a kormány kiutat keresett a Monarchia számára, a Forradalmi Bizottság pedig tétozva tartott megragadni a hatalmat. Attól tartottak, hogy a néptömegek részvétele az eseményekben kontrollálhatatlanná válik és ez megtorlásokhoz vezet. A megyeszékhelyekről és más városokból beérkező választási eredmények azonban csak fokozták a nép eufórikus hangulatát és a köztársaságot éltető megmozdulások kezdődtek néhány városban. A kormány teljesen megdöbbenve és összeza-varodva állt a kialakult helyzet előtt. Vidéken aratott, lassan köztudomásúvá váló győzelmét elhomályosította a megyeszékhelyeken elszenvedett súlyos vereség.

A VÁLASZTÁSI EREDMÉNYEK VISSZHANGJA AZ ÁPRILIS 14-I SAJTÓ HASÁBJAIN

A monarchista ABC – miután ismertette a belügyminisztertől, Hoyos márkitól származó választási részadatokat – kiemelkedő monarchista személyiségek véleményét közölte a kialakult helyzetről.¹³¹ Antonio Goicoechea¹³² úgy vélte: „nem lehet tagadni, sem titkolni a történetek jelentőségét”. Határozottan vallotta azonban, hogy „a vasárnapi választások önmagukban nem elégségesek a monarchia megbuktatásához”. Véleménye szerint a kérdés végleges eldöntését a parlament elé kell vinni. A parlament döntésének pedig mindenkinek – köztársaságiaknak és monarchistáknak egyaránt – alá kell vetni magát. Melquíades Álvarez, a reformisták vezetője úgy látta, hogy „már késő alkotmányos megoldásban gondolkozni”... „A tegnapi elsőprő népszavazás ékesszóló bizonyítéka ennek.” Sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy nem fő-

¹²⁹ Maura: id mű: 152. o

¹³⁰ AHN Leg.16 núm.17 1931. április 13.

¹³¹ Az 1931. április 12-i községtanácsi választás végeredményéről sohasem közöltek hivatalos adatokat.

¹³² Az ő nevéhez fűződik majd a Renovación Española (Spanyol Újjászületés) nevű alfonziánus monarchista párt létrehozása 1933-ban.

gadták el még idejében az általa javasolt és „akkor még járható utat jelentő és tartós megoldást kínáló” alkotmányozó reformkonceptiót.¹³³ Santiago Alba, a liberálisok vezére elfogadta a rendszerváltozás tényét: „Nos, ha Spanyolország így akarja, legyen köztársaság, de forradalmi pusztítás nélkül”. Együttműködésre szólította fel a spanyol társadalom minden rétegét, „fent, lenn és középen, a civil társadalmat és a hadsereget, a polgárságot és a munkásságot, a városokat és a falvakat”. „Most már ideje, hogy Spanyolországra gondoljunk és csak Spanyolországra” – összegezte az interjú végén.

Az El Debate katolikus napilap a választási eredmények okait boncolgatta. Az újság szerint számos okot lehetne megnevezni. Ezek közé sorolta a túlságosan elhúzódozó diktatúrát, a gyenge kezű kormányokat, amelyek eltűrték a király elleni propagandát. Megemlítette a monarchisták szervezetlenségét, egységes fellépésük hiányát is. Az El Debate meglátása szerint a monarchista kampány sorsát mindössze „két tucatnyi áldozatkész fiatal” viselte a szívéen. A monarchisták általános közönyének kézzelfogható jeleként megemlítette, hogy a „madridi kampány finanszírozására mindössze kétezer pezetát sikerült összegyűjteni”. Hangsúlyozta azonban: a választás eredménye nem jelenti, hogy Spanyolország köztársasági érzelmű lenne. A lap úgy vélte, hogy a meglepő fordulat egy sok összetevős „negatív mozgalom” következménye. Ebben szerepet játszott a király személye ellen indított támadás, a monarchia intézménye elleni tiltakozás, a tőke és a magántulajdon elleni fellépés, de „benne volt a rosszkedv is”. A barcelonai választás eredményét a „nemzeti egység elleni támadás” jeleként értékelte. A katolikus lap álláspontja szerint „mindez közös nevezőre jutott és pillanatnyilag egy irányba hatott”.

Az El Liberal című liberális lap véleménye szerint a választási eredmények „nem hagynak kétséget a nemzet akarata felől”: „Ha ez Spanyolország, senki sem kételkedhet ma abban, hogy Spanyolország köztársasági érzelmű, hogy győzött a köztársaság.” A liberális lap szerint nincs más megoldás: minél hamarabb össze kell hívni az alkotmányozó gyűlést, „de nem abban a formában, ahogyan azt az Alkotmányozók csoportja korábban elképzelte”, mert az „ő idejük lejárt”. „Aki nem akarnak forradalmat, sem diktatúrát, azoknak hazafias kötelességük elismerni és kinyilvánítani” a rendszerváltozás tényét. A lap szerint Spanyolországnak jogában áll „vérontás nélkül megválasztani a sorsát”.

Az El Socialista április 14-én közzé tette a szocialista párt Végrehajtó Bizottságának nyilatkozatát a választások eredményét illetően. Ebben leszögezték, hogy a „népakarat megnyilvánulása olyan határozott és egyértelmű volt”, hogy a választásokat „népszavazás értékűnek” tekintik. Hangsúlyozták azonban, hogy amennyiben bárki „elvakultságból vagy érzéketlenségből megpróbálná kétségbe vonni” a választások eredményét, a szocialista párt „kötelességének érezné, hogy egyetértésben a szakszervezettel és a köztársasági pártokkal megtalálja a módját, hogy érvényt szerezzen a munkásszervezetek és a spanyol demokrácia törvényes jogainak”.¹³⁴

¹³³ A diktatúra bukása után, 1930-ban megfogalmazott reformjavaslatra utalt.

¹³⁴ A szocialista lap természetesen az Általános Munkaszövetség (UGT) szervezeteire utal.

AZ ÁPRILIS 12-I KÖZSÉGTANÁCSI VÁLASZTÁSOK A MAGYAR JOBBOLDALI SAJTÓBAN

A magyar jobboldali újságok az 1931 áprilisában bekövetkezett spanyolországi eseményeket világméretű perspektívákba helyezve kommentálták. Érzékenyen reflektáltak a kor konzervatív köreit foglalkoztató egyetemes problémákra, különös tekintettel a szélsőséges baloldali ideológiák Európa szerte tapasztalt térnyerésére. A spanyolországi eseményeket többnyire rövidebb hírek formájában közölték. Az átfogóbb, nagyobb horderejű történések viszont gyakran egyenesen a címloldalra kerültek. Ezek a vezércikkek bőségesen kommentálták az eseményeket, többnyire – ahol csak lehetett – magyar- vagy világtörténelmi analógiákra utalva. Híreiket kiküldött tudósítóiktól, az MTI-től vagy patinás hírügynökségektől szereztek be, mint a francia Havas.

Óriási várakozás előzte meg a spanyol választásokat hazánkban is. A sajtó jól érzékelte az Ibériai félszigeten zajló események jelentőségét. Már a választások előtti napon bőven foglalkoztak a témával, elismerve a választások sorsdöntő voltát. „Nagy jelentőségű napja lesz Spanyolországnak a holnapi nap” – írja a Nemzeti Újság április 11-i száma.¹³⁵ „Hét évi megszakítás után április 12-én járulnak először a spanyol választók az urna elé, hogy politikai akarataikat nyilvánítsák. Egyelőre csak a képviselőházi választásokat megelőző városi és községi tanácsok megválasztásáról van szó, de már itt el fog dőlni, hogy a nép a monarchia vagy a köztársaság mellett foglal állást.”¹³⁶ Ebből is látszik, hogy ekkor még hiteles népszavazásként fogták fel a választást, később, már az eredmények ismeretében, illetve a monarchia bukása után a jobboldali lapok a választások plebiscitum jellegét egyhangúlag és határozottan kétségbe vonták.

A monarchista erők magabiztos győzelmébe vetett hit tűnik ki a következő sorokból is: „A baloldaliak eddig kifejtett erőlködése után most a jobboldaliak is teljes erőből folytatják a választási harcot, melyből az Egyház is kiveszi részét... Abból ítélve, hogy több mint nyolcszáz monarchista jelöltnek nem volt ellenjelöltje, biztosra vehető, hogy a községi választások a monarchisták nagy győzelmével végződnek.”¹³⁷ A spanyol monarchista körök optimizmusára utal a következő megjegyzés: „A kormány szabad folyást engedett az agitációnak, mert meg van győződve, hogy a monarchista választók túlnyomó többségben vannak egy-két nagyobb várost kivéve.”¹³⁸

Az április 12-én lezajlott községtanácsi választások eredményéről azután a magyar jobboldali lapok igencsak eltérően vélekedtek. „A választások eddigi eredménye kétségtelenül kellemetlen meglepetéssel szolgált a monarchista pártoknak” – írta a Nemzeti Újság április 14-én, nagy figyelmet szentelve az eseményeknek és részletesen elemezve a Spanyolországban kialakult politikai helyzetet. A cikk írója rámutat

¹³⁵ A magyar újságokból vett idézeteket eredeti helyesírás szerint, betűhív átírásban adjuk közre.

¹³⁶ Nemzeti Újság (a továbbiakban N.Ú.) 1931. április 12. 6. o.

¹³⁷ N. Ú. 1931. április 11. 6. o.

¹³⁸ N. Ú. 1931. április 12. 6. o.

a spanyol társadalom megosztottságára és megállapítja, hogy a köztársasági erők csak a városokban tudtak győzelmeskedni, míg a falvak lakossága hű maradt a monarchiához. „A városok régóta a köztársasági mozgalom fészkei és senki sem várt bennük a monarchiára kedvező eredményt, noha ilyen nagymértékű köztársasági demonstrációra sem lehettek elkészülve... A nép, az ország zöme, a falvak, kisközségek keretében szavaz és így egyelőre szó sincs arról, hogy a köztársaság pártja az egész ország területén tulsúlyra juthasson.” Nem tesz említést viszont az újság arról, hogy a spanyol választási rendszer még mindig őrzött bizonyos 19. századi maradványokat (caciquismo), amely lehetővé tette a vidéki lakosság manipulálását.¹³⁹

Az Új Nemzedék csak érintőleg foglalkozott a spanyol választásokkal, bár rövid kommentárjában az előbbiekhöz képest teljesen eltérő módon ítélte meg a Spanyolországban kialakult helyzetet: „Az eredmény a köztársaságiak teljes győzelmét és a monarchisták megsemmisítő vereségét hozta meg.” Mindehhez még hozzáteszi: „A köztársasági párt győzelme olyan teljes és a monarchisták veresége olyan megsemmisítő, hogy ma már komolyan felvetik a kérdést Spanyolországban, vajjon a spanyol köztársaság nem vált-e máris ténnyé.”¹⁴⁰

A Magyarország című lap a történések okait vizsgálva rámutat arra, hogy a választásokat óriási propaganda előzte meg, melynek során a monarchista erőknek egy „sokkal jobban megszervezett és felelőtlenül agitáló republikánus-szocialista választási szövetséggel” kellett szembenéznie.¹⁴¹ A köztársaságiak vérmes reményeit azonban nem tartja indokoltnak, mivel nem parlamenti, hanem csak községtanácsi választások folytak, ezért úgy véli, hogy az egész országban együttesen továbbra is a monarchisták vannak többségben.

A Nemzeti Újság részletesen beszámolt a külföldi sajtó állásfoglalásáról is, kiemelve az angol sajtó Alfonz király iránti lojalitását, szembeállítva ezt a francia sajtó – meglátása szerint – felforgató célzatú politikájával. „Az angol sajtó rendkívül érdeklődéssel kíséri a spanyolországi fejleményeket. A szocialista Daily Herald szerint a választások végleges eredményének kihirdetése után a diktatura kikiáltása várható. A Daily Express párisi levelezője úgy tudja, hogy a király és a királyné gyermekeikkel együtt Londonba utaznak és ott várják meg a választások befejezését. Ezzel szemben a Daily Mail madridi levelezője kiemeli, hogy a választások eredménye egyáltalán nem érinti a király helyzetét, a köztársaságiak sikere nem egyéb, mint a diktatura utólagos kihatása.” A Nemzeti Újság úgy látta, hogy a külföldi sajtó komolyan aggódik a monarchia sorsáért, és a kialakult helyzetért a lap a francia politikát hibáztatta. „Anglia mindig támogatta Alfonz királyt a köztársaságiak elleni harcában; Franciaország volt az, mely a forradalmároknak kedvében járni igyekezett.”¹⁴² Láthatóan a jobboldali sajtó nem tudott túllépni a franciák iránt Trianon óta érzett ellenszenvén.

¹³⁹ A spanyol választási rendszerről lásd bővebben: Harsányi Iván: Választások a 20. századi Spanyolországban 114. o.

¹⁴⁰ Új Nemzedék 1931. április 14. 12. o.

¹⁴¹ Magyarország 1931. április 14. 7. o.

¹⁴² N. Ú. 1931. április 14. 3. o.

A Magyarság cikkírójának véleménye szerint baloldali körök propaganda munkájának következményeként terjedt el a külföldi sajtóban az a nézet, hogy a köztársasági párt döntő győzelmet aratott. Ezzel kapcsolatban a Nemzeti Újság állásfoglalásában ismét a franciákat hibáztatja. „A spanyolországi választások részleges eredménye általában nagy félreértésre adott alkalmat. Egész Európa közvéleménye a francia hírszolgálati irodák nyomán értesül mindarról, ami a félszigeten történik és a spanyol monarchiával szemben ellenséges érzelmekkel viseltető francia sajtó sietett szertekürtölni a számára örvendetes hírt: megbukott a spanyol monarchia, vagy legalábbis inog a spanyol király trónja.”¹⁴³

A Nemzeti Újság véleménye szerint a választások fordulópontot jelentenek az ország kormányzatában. Ugyanakkor a lap annak a sejtésének adott hangot, hogy a kialakult helyzetben esetleg elhalasztják a júniusra tervezett parlamenti választásokat, sőt újabb diktatúra lehetőségét sem tartotta kizártnak, bár annak felállítása – véleménye szerint – komoly nehézségekbe ütközne, és inkább elmérgesítené, mintsem enyhítené a politikai helyzetet.

Az események hátterét vizsgálva a cikk rámutat a spanyol társadalom megosztottságára, arra az „áthidalhatatlan szakadékra, amely Spanyolország két néprétege közt tátong”, s amely minden baj okozója lett. „A spanyol intellektuelek és a kommunista vagy radikál-szocialista tanok által megfertőzött munkásság hosszú idő óta arra törekedett, hogy az ország békéjét megbontsa és az alkotmányát megváltoztassa.... Úgy az intellektuelek, mint a munkások, az a néposztály, amelyből a városok lakosságának túlnyomó része összetevődik.”¹⁴⁴ Ezzel a ténnyel magyarázható – a lap szerint – a monarchista erők kudarca a választások első fordulójában. Ugyanakkor hangsúlyozza a cikkíró, hogy a lakosság zöme, amely a falvakban él, lelkes, sőt fanatikus híve királyának, s éppen ők lesznek azok, akik a végső döntést meghozzák.

A Nemzeti Újság nem fogadta el azt az általános véleményt, miszerint a spanyol királyságot végveszély fenyegetné, bár azt elismerte, hogy a kialakult politikai helyzet rendkívül komoly. Megdöbbenéssel vette tudomásul, hogy maga „Madrid, a királyi család lakóhelye a monarchista párt központja nem tudta biztosítani a párt többségét.”¹⁴⁵ A köztársasági erők ilyen mértékű előretöréséért a gyengekezű kormányt, Dámaso Berenguer túlzott liberalizmusát, majd pedig az őt követő Juan Bautista Aznar „hibás politikáját” okolta.

A lap úgy véli, a köztársaság kikáltása katasztrofális és bizonytalan kimenetelű változást jelentene Spanyolország számára. Mintegy a saját véleményének alátámasztásaként, a cikk írója megemlíti Miguel de Unamunónak, a salamancai egyetem diktatúra által elbocsátott és száműzött rektorának a kijelentését, amelyben a köztársasági érzelmű író, filozófus, politikus súlyos kétségeinek adott hangot egy esetleges köztársaság jövőjét illetően. A cikk szerint sokatmondó tény, ha egy köztársasági érzelmű politikus maga is ilyen szkeptikus módon nyilatkozik.

¹⁴³ Uo.

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ Uo.

A KÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSA

Április 14-e reggelétől a tömegmegmozdulások egyre erőteljesebbé váltak. Madridban és a nagyobb városokban a nép előzőnlötte az utcákat. Az idő múlása a baloldálnak kedvezett, miután kiderült, hogy sem a hadsereg, sem a csendőrség nem áll ki a király védelmében a tüntetőkkel szemben. A kormány bénultságát használta ki a Forradalmi Bizottság, hogy végül magához ragadja a hatalmat. Ennek a lépésnek a legkövetkezetesebb ellenzői is beadták a derekukat, látva a kormány egyre fokozódó tehetetlenségét és szétesését.

A baszkföldi Eibarban az újonnan megválasztott előljárók már a kora reggeli órákban, egészen pontosan reggel hat órakor, kikiáltották a köztársaságot. A hír gyorsan terjedt és a többi spanyol városban is fokozódott a feszült várakozás. A Forradalmi Bizottság viszont a délutáni órákig nem tudta elszánni magát a cselekvésre. Délután két órára Romanones gróf – aki a király nevében tárgyalásokat folytatott Alcalá Zamorával – megegyezett a Forradalmi Bizottsággal a hatalom átadásáról, és arról, hogy a király még aznap elhagyja az országot. Barcelonában azonban előreszaladtak az események. Egy óra negyven perckor Luis Companys, az Esquerra Catalana vezetője a megválasztott képviselők élén a városháza erkélyéről kikiáltotta a köztársaságot, és kitűzte a háromszínű köztársasági lobogót. Mintegy fél órával később Francesc Maciá, a katalán nacionalizmus vezéralakja – rádión keresztül, katalán nyelven – már a független Katalán Köztársaságot kiáltotta ki, „mint az Ibériai Konföderáció integráns részét”. Ez is jelezte a katalán nacionalizmuson belül létező irányzatokat. Maciá ezredes függetlenségi törekvése komoly problémát jelentett az Ideiglenes Kormány számára. Végül sikerült kompromisszumot kötni a katalán vezetővel, amiben nagy szerepe volt Luis Companys közvetítő tevékenységének is. Companys, aki Maciá után a második számú katalán vezető volt, az autonómia kivívását fontosabbnak tartotta a teljes függetlenség elérésénél. A frissen hatalomra került köztársasági központi kormányzat éppen ezért tökéletes szövetségesre talált benne.

Madridban délután három órakor tűzték ki a köztársasági lobogót a Cibeles téri Postapalotára. Ezt követően a nagyobb városokban is megtörtént a köztársaság kikiáltása. Ez egyrészt a köztársasági erők határozatlanságának, másrészt a korabeli infrastruktúra hiányosságainak tudható be.

Aznar kormányának utolsó ülése délután öt órakor vette kezdetét. Funkciója már csak az volt, hogy elfogadja a Forradalmi Bizottság követeléseit: XIII. Alfonz azonnal hagyja el az országot, és a kormány haladéktalanul adja át a hatalmat, a rendbontás vagy a súlyosabb összerúzások elkerülése végett. Ezen az utolsó kormányülésen egyedül Juan de La Cierva és Cavalcanti tábornok kísérelte meg visszatartani az uralkodót attól, hogy elhagyja az országot. XIII. Alfonz azonban hajthatatlan volt. Úgy vélte, csak akkor kerülhető el a vérontás, ha eleget tesz a köztársaságiak követelésének. A baloldal vezetői, attól tartva, hogy a kormány az utolsó pillanatban mégis a fegyveres erőkhöz folyamodik, felszólították a vidéki republikánus vezetőket, hogy szervezenek utcai tömegdemonstrációkat a köztársaság mellett. Délután négy óra körül azonban – a rádió és a telefon segítségével – már az egész ország értesült a király le-

mondásának híreről. Mialatt az ideiglenes köztársasági kormány tagjai birtokukba vették a kormányzati épületeket, 21.15-kor XIII. Alfonz elhagyta a palotát és elindult Cartagena felé, majd onnan hajón Marseilles irányába. A királyi család többi tagja másnap vonaton követte Franciaországba.

Kasztília–La Mancha tartományra nézve Manuel Requena Gallego munkája részletes és kimerítő információkkal szolgál a köztársaság kikiáltásának körülményeiről. Az eseményeket – mint említettük – mindenekelőtt a helyi sajtóra támaszkodva rekonstruálta. Hivatalos instrukció híján, amelyet hiába vártak Madridból, a baloldali szervezetek április 14-én 16 óra után elkezdték mozgósítani erőiket a hatalom átvételének előkészítésére. Eközben a lever és összezavarodott monarchisták is igyekeztek hiteles információkhoz jutni a madridi polgári kormányzó révén, azonban ő is csak hiányos ismeretekkel rendelkezett az eseményekről. A megyei hatóságok az átmeneti helyzetben magukra maradtak és pontos központi utasítások híján nem tanúsítottak különösebb ellenállást a köztársasági erőkkel szemben. Csupán néhány esetben próbáltak meg szembesülni a hatalom átadásával, de az ellenállást könnyen felszámolták. A monarchisták különböző csoportjai eltérően reagáltak a kialakult helyzetben. Míg a mauristák (Gabriel Maura hívei) hajlíthatatlannak mutatkoztak, és igyekeztek megtartani a pozícióikat, a romanonisták elkerülhetetlennek látták a vereséget.

Ahol nem sikerült megegyezni a hatalom átadásáról, ott a tömegek mozgósításával igyekeztek célt érni a köztársasági erők. Kasztília–La Manchában, mint Requena Gallego mondja, a mozgósítás a republikánus és a szocialista vezetők irányításával és az ő ellenőrzésük alatt zajlott. A kommunistáknak és az anarchistáknak még nem volt elég ereje ahhoz, hogy befolyásolják az események alakulását. Requena Gallego szerint tagadhatatlan az utcára kivonult néptömeg szerepe, mint nyomást gyakorló tényező a köztársaság kikiáltásában, a megmozdulás spontán jellegét – amelyet néhány történész és szemtanú hangsúlyoz – azonban kétségbe vonja. Ezen a ponton megegyezik a véleménye Shlomo Ben-Ami álláspontjával, aki szerint a fő tényező a madridi köztársasági vezetők április 14-i felhívása volt, amelyet a vidéki párttársaikhoz intéztek, hogy szervezzenek utcai tömegdemonstrációkat a köztársaság mellett.¹⁴⁶ Ezzel szemben Santos Juliá a madridi tömegdemonstrációk spontán jellegét hangsúlyozza, a rendelkezésre álló összes lehetséges forrásra – köztük szemtanúk visszaemlékezéseire – támaszkodva.¹⁴⁷ Requena Gallego érvelése szerint azonban nem szabad megfeledkezni arról, hogy a szemtanúk a pillanat hangulatát idézik fel, amikor is nehéz objektíven megítélni az esemény spontán vagy szervezett jellegét. Ezzel együtt elfogadja, hogy a városokban, ahol a szélsőséges csoportok is szóhoz jutottak, spontán akciók is létrejöhetnek. Ez azonban véleménye szerint nem vonja kétségbe, hogy létezett egy előzetesen kidolgozott terv a köztársaság kikiáltására a néptömegekre támaszkodva.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Shlomo Ben-Ami: Los orígenes... 347. o.

¹⁴⁷ Santos Juliá: Madrid, 1931–1934: de la fiesta popular a la lucha de clases. Madrid, 1984. 11. o.

¹⁴⁸ Requena Gallego: id. mű: 113. o.

Ezt az álláspontot látszik alátámasztani Pontevedra civil kormányzójának április 14-én délután 3.45-kor a belügyminiszternek küldött távirata.¹⁴⁹ Ebben a Vigóban és Galicia fővárosában, Pontevedrában történekről tájékoztatta a belügyminisztert. Beszámolója szerint a kora délutáni órákban köztársasági tüntetők hatoltak be a városházára, ahol kitűzték a köztársasági lobogót és kikiáltották a köztársaságot. „Viszonylagos rendben léptek be és hagyták el a városházát – közli a civil kormányzó – ,és távoztukban közölték a városőrséggel, hogy másnap viszszerternek és birtokba veszik az épületet és az irattárat. Ezt követően a csendőrség feloszlatta a tüntetést, de egy részük együtt maradt és egy zárt helyen várakozik a köztársaság kikiáltásának hírére.” A kormányzó szerint helyreállították a rendet és őrizet alá helyezték a középületeket. Hasonló eseményekről számolt be Pontevedrát illetően is. Éppen ezért úgy vélte, hogy „a két helységben előzetes terv létezéséről” lehet beszélni.

Ez azt látszik igazolni, hogy április 14-én a kora esti órákban még sok helyütt kettős hatalom létezett Spanyolországban. A kormány még monarchista volt, de néhány helység és a megyeszékhelyek már köztársasági ellenőrzés alatt álltak. Requena Gallego felhívja a figyelmet arra, hogy – bár látszólag az utcára vonult tömeg volt az események főszereplője –nem szabad elfeledkezni a köztársasági konspirációról. Véleménye szerint ennek helyi vezetői irányították a tömegek mozgósítását a monarchia felszámolására, és ők vették át ideiglenesen a hatalmat is.¹⁵⁰ Mindez egybecseng a köztársasági erők San Sebastián-ban kötött megállapodásával.

Santos Juliá a maga részéről a köztársaság létrejöttének spontán jellegét hangsúlyozza. Véleménye szerint 1931. április 14-én Spanyolországban olyan köztársasági eszme győzedelmeskedett, amelynek „nem voltak mély gyökerei a társadalomban; széles körben elterjedt, de éppen ezért felületes volt, emocionális és alig strukturált, szinte pártok és tagok nélkül; olyan köztársasági eszme, amely a kávéházakban, az egyetemi előadótermekben és az utcákon terjedt, feltartóztathatatlanul, és a szívekben, anélkül azonban, hogy ezzel párhuzamosan szervezetileg és programjában kikristályosodott volna”.¹⁵¹

A MÁSODIK KÖZTÁRSASÁG FOGADTATÁSA A SPANYOL SAJTÓBAN

Április 15-ét ünnepnappá nyilvánították Spanyolországban. Bezárták a gyárakat és az üzleteket. Az emberek az utcára kivonulva ünnepelték a köztársaság kikiáltását. A „vértelen spanyol forradalom” nagy csodálatot váltott ki belföldön és külföldön egyaránt. Az újságok a címdalakon számoltak be a köztársaság létrejöttéről. A köztársaságiak és a szocialisták, a történesek fő felelősei nem akarták kisajátítani a győzelmet, amit egész Spanyolország érdemének tekintettek. Ezzel

¹⁴⁹ AHN Leg. 16 núm. 17

¹⁵⁰ Requena Gallego: id. mű: 117. o.

¹⁵¹ Santos Juliá: Liberalismo temprano...270. o.

is az új rendszer legitimitását és demokratikus jellegét kívánták hangsúlyozni. A rendszerváltás békés jellegének köszönhetően általában a fogadtatása is kedvező volt. A konzervatívok hajlandónak mutatkoztak egy mérsékelt, a vallást és a magántulajdont tiszteletben tartó köztársaság támogatására, amely egyben garantálja a szociális rend megőrzését is. A baloldal viszont mélyenszántó reformokat várt, egy igazságosabb szociális rend megvalósítása érdekében.

Az El Debate április 15-i számában úgy vélte: mindenkinek hazafias kötelessége, hogy hitelt adjon az új kormánynak, „amíg be nem bizonyosodik az ellenkezője annak, hogy Spanyolország javát akarja”. Ennek jegyében összefogásra szólította fel a spanyolokat: „Senki sem tagadhatja meg az együttműködést: köztársaságiak és monarchisták össze kell, hogy fogjanak a közös cél érdekében, a legfőbb kötelesség okán, ami maga Spanyolország.” A katolikus El Debate szerint a „nemzet felette áll a kormányformáknak”.

Az ABC a köztársaság kikiáltására reagálva leszögezte, hogy a választásokat nem az államforma kérdésének eldöntésére írták ki, „nem volt ez célja sem a köztársaságiaknak, sem a monarchistáknak”. Rámutatott arra, hogy a király távozásának hátterében nem „természetes ellenségei”, hanem a hozzá közel álló monarchisták „kétszínűsége, árulása, hálátlansága” állt.

Az El Liberal eufórikus hangvételű cikkben köszöntötte a köztársaság kikiáltását. Hangsúlyozta, hogy „a spanyol köztársaság gyűlölet és elzárkózás nélkül született. Mindannyian együtt hoztuk létre; mindannyian bízunk benne; mindenkié kell, hogy legyen.” „Soha, soha a dicsőséges francia forradalom óta a mai napig nem született a világon olyan tiszta, veleszületett fogyatékoktól mentes, olyan erős, vidám, tiltott vágyaktól és nehezteléstől mentes köztársaság – írta az újság – „mint ez a Második Spanyol Köztársaság, amelyet tegnap kiáltott ki hatalmas és ujjongó népünnepegy keretében a nemzet.” A cikk írója fontosnak tartotta megjegyezni, hogy a köztársaság nem demagógia termékeként jött létre, hanem „a megfelelő pillanatban... az első próbát népakarat hozta létre”. A köztársaság jövőjéről szólva pedig leszögezte, hogy annak „olyannak kell lennie, amilyennek született: példás demokráciának, erősnek, tisztességesnek és legyőzhetetlennek”.

Kasztília-La Manchát illetően – ismét Requena Gallego kutatásaira hivatkozva – azt lehet mondani, hogy a sajtó ebben a tartományban is pozitívan fogadta az új rendszert, nagy hangsúlyt helyezve a változás békés jellegére. A konzervatív sajtó rezignáltan vette tudomásul a történeteket. Miután kinyilvánította dinasztikus elkötelezettségét, őszinte vágyát fejezte ki, hogy sikerül összeegyeztetni elképzeléseit a köztársaságéval. A liberális sajtó reményét fejezte ki, hogy a köztársaság majd hozzájárul az ország felvirágoztatásához. A liberálisok mérsékelt reformokat kívántak a szociális rend megőrzése mellett és nagyobb jólétet. A köztársasági és szocialista lapok üdvözölték a köztársaság kikiáltását, mint a népfenség megnyilvánulásának eredményét. Remélték, hogy ez majd megoldást hoz minden problémára. Felhívták a figyelmet azonban arra a veszélyre, amit az április 14-e után keletkezett opportunisták „új republikánusok” jelenthettek a köztársaság számára. Nem ok nélkül. Számos monarchista személyiség nyilvánította ki szimpátiáját az újonnan keletkezett köztár-

saság iránt, gyakran hatalmának az átmentése céljából. A szocialisták késnek mutatkozni a szociális forradalom elhalasztására és a polgári köztársaság elkötelezett támogatására. A gazdasági intézmények és a munkaadók szervezetei tartózkodó álláspont-ra helyezkedtek és nem foglaltak állást a köztársaság kikáltása kapcsán. Az egyház hangsúlyozta, hogy számára a kormányforma másodlagos kérdés. Tiszteletben tartják az újonnan létesült politikai rendszert, a haza érdekeit tartva szem előtt.¹⁵²

A KÖZTÁRSASÁG KIKÁLTÁSÁNAK FOGADTATÁSA A MAGYAR JOBBOLDALI SAJTÓBAN

A Második Spanyol Köztársaság tényleges létrejötte hatalmas visszhangot vert a magyar jobboldali lapok hasábjain, amelyek a címdoldalakon adtak hangot megdöbbenésüknek és félelmeiknek. A lapok jól érzékelték, hogy mennyire váratlanul érte magukat a köztársasági erőket is a győzelmük. „A republikánusok – így a Nemzeti Újság – még jobban meglepődtek a történetek felett (királyság bukása), mint a rojalisták. Alig tudják elhinni, hogy olyan régi királyi ház, mint a Bourbonok, kártyavárként összeomolhatott csak azért, mert a községi választók a szavazólapon új helyre tették a keresztet.”¹⁵³

A Magyarság és a Nemzeti Újság kommentátorai utaltak rá, hogy a spanyol történelemben ez már a második kísérlet a válság köztársasági keretek közötti kezelésére. Az első próbálkozás 1873-ban súlyos kudarcba fulladt. „Az akkori köztársasági kísérlet olyan súlyosan megviselte Spanyolországot, hogy máig is jórészt annak következményeit sínyli. Félő, hogy az újabb kísérlet még veszedelmesebb lesz, mert azóta új tényező jelent meg Spanyolország politikai porondján is: a kommunista izgatás, mely a maga céljaira akarja kihasználni a köztársasági fordulatot.”¹⁵⁴ (Ez mindenképpen eltúlzott félelem volt. A Spanyol Kommunista Párt, amely 1921-ben jött létre, mindössze néhány száz tagot számlált és jelentősége eltörpült a többi munkásszervezet mellett.) Éppen ezért az újabb próbálkozás elkerülhetetlen következménye – az említett újságok szerint – egy általános állami lezúllás lesz, mivel a spanyol nép mentalitásának is a monarchikus államforma felel meg jobban. „A spanyol nép maga nem forradalmár. Hevesvérű, lobbanékony s a katonásdit többre becsüli a munkánál, az tény, de sem nem republikánus, sem nem kommunista.”¹⁵⁵

XIII. Alfonz sokat vitatott lemondásáról és Spanyolországból való távozásáról elterő véleményeket alakítottak ki a jobboldali lapok. Elemezni próbálták a király cselekedetének indítékait. „A monarchista ABC – írta a Nemzeti Újság – „Spanyolországnak ez a legelterjedtebb lapja a forradalom másnapján meglepő nyíltsággal és bátorsággal világosítja fel a spanyol közönséget és egyúttal a külföldet is a történetek rugóiról, valamint Alfonz királynak tiszteletet parancsoló hazafias

¹⁵² Requena Gallego: id. mű: 119-121. o.

¹⁵³ N. Ú. 1931. április 18. 3. o.

¹⁵⁴ Magyarság 1931. április 15. 1. o.

¹⁵⁵ N. Ú. 1931. április 21. 5. o.

viselkedéséről.”¹⁵⁶ A lap véleménye szerint lehet, hogy a király meg akarta óvni hazáját a polgárháború borzalmaitól, de az is lehet, hogy már nem bízhatott a katonaság föltétlen hűségében és engedelmisségében. Bármilyen volt is azonban elhatározásának indító oka, a Nemzeti Újság szerint a trónról való távozásával csak ideiglenes nyugalmat szerezhetett nemzetének.

Az Új Nemzedék április 16-i számának vezércikke a király távozásának okaként szintén egy esetleges polgárháborús vérontás elkerülésének óhaját feltételezi. Bár elfogult a király személyével kapcsolatban, azért a cikk írója megjegyzi, hogy az a fajta nagylelkűség, ami Alfonzot trónra kerülése óta jellemezte, egyszerűen uralkodásának gyenge pontja is volt. Ennek ellenére rendkívül elfogultan és egyoldalúan ítéli meg a király helyét és szerepét a spanyol politikai események alakulásában: „XIII. Alfonz a nemes értelemben vett idealizmust képviselte a trónon. Nem katonai, hanem polgári uralkodó volt, modern ember, aki éppen ezért nem tudott végérvényesen leszámolni az egymást váltogató korrupt politikai pártokkal, a politizáló katonasággal, az intrikákkal és az összeesküvésekkel. Alfonz a tiszta európaiságot képviselte, a tárgyilagos és fennkölt gondolkodást.”¹⁵⁷

A fővárosi lapok között a Magyarország volt az egyetlen, amely eleinte kétellyel fogadta az Alfonz király lemondásáról szóló híreket.¹⁵⁸ Az Újság című liberális lap vezércikke másfajta álláspontot képvisel a király távozását illetően. Úgy látja, hogy a királyt saját korábbi politikája kárhoztatta tehetetlenségre.

A Spanyolországban lezajlott „vértelen forradalom” okait boncolgatva belső és külső tényezőket egyaránt megjelölnek a konzervatív és jobboldali újságok. Ideológiai téren mindenekelőtt a szabadkőműves eszmék elterjedését, valamint a liberalizmus, az anarchizmus és a szocializmus kártékony hatását emelik ki. Súlyos problémaként ítélik meg, hogy Spanyolország a XX. századra sem tudta likvidálni teljesen a középkort, sem a társadalmi, sem pedig a gazdasági viszonyok tekintetében. Éppen ezért történhetett meg, hogy a társadalom periferiájára szorult spanyol értelmiség nyitottá vált a szélsőséges eszmeáramlatok irányába. Ennek tudható be a Magyarország cikkírójának meglátása szerint, hogy „az egyetemi tanárok jórészt szabadkőművesek lettek és az új nemzedékeket ebben az irányban nevelték.”¹⁵⁹ A Nemzeti Újság szerint „az egyetemi tanárokból, írókból és minden fajtájú szabadkőművesekből alakult köztársasági és liberális párti vezetők ugyanazt a szerepet játsszák most, mint a francia forradalom idején a girondisták, Oroszországban a Kerenskiek, nálunk a Károlyi Mihályok.”¹⁶⁰

A köztársasági fordulat okai között a lapok egyöntetűen a monarchista erők gyengeségét, a hadsereg demoralizálódását, a végzetes marokkói politikát és a katonai forradalmakat említik. Az 1923-as katonai puccsról és a diktatúráról így ír a Magyarország: „A tábornokok uralma a király nevében, de a király megkérdézése nélkül

¹⁵⁶ N. Ú. 1931. április 16. 3. o.

¹⁵⁷ Új Nemzedék 1931. április 16. 1. o.

¹⁵⁸ Magyarország 1931. április 15. 3. o.

¹⁵⁹ Magyarország, 1931. április 15. 1. o.

¹⁶⁰ N. Ú. 1931. április 15. 3. o.

folyt. Ami Olaszországot megmentette és nagygyá tette, Spanyolországon nem tudott segíteni, mert nem a népből indult ki, nem volt alkalmas vezére, aki fanatizálja az országot és újjáteremtse a közállapotokat. Nem Mussolini és a lelkes ifjúság gyűlt a spanyol fasiszta diktatúra zászlaja alá, hanem népszerűtlen öreg tábornokok lobogtatták ezt a zászlót és uralmukkal a köztársasági eszme táborába hajtották át éppen ezt a fiatalságot; a főiskolák diákságát és az alsóbb tisztkart, melynek hivatása lett volna, hogy egy igazi megmentő nemzeti diktatúrának gerince legyen. A diktatura áldozata most a király és a királyság intézménye, teljesen ártatlanul.”¹⁶¹ Az idézetből kicseng a lapnak az olasz fasizmus iránti szimpátiája is.

A jobboldali magyar sajtó ismételten súlyos vádakkal illette Franciaországot, felelősnek kiáltva ki a spanyol monarchia bukásában. „Senki előtt nem volt titok – írja a Nemzeti Újság –, hogy a francia szabadkőművesek támogatják a spanyol köztársasági és forradalmi mozgalmakat. A szabadkőművesség fő célja tudvalevőleg a trónok megdöntése és a katolikus egyház gyöngítése.”¹⁶² Az újságok szerint a hivatalos francia külpolitikának is az volt az érdeke, hogy a belső problémákkal küzdő, meggyengült Spanyolország minél kisebb súllyal szerepeljen a nemzetközi politikában. A franciák ellenséges magatartása a magyar jobboldali sajtó szerint több okra vezethető vissza. Már az első világháborúban ellentétesek voltak a két ország érdekei, majd pedig Primo de Rivera kormánya külön egyezményt kötött Olaszországgal, amelynek katonai záradéka veszélyeztette a francia külpolitika érdekeit. Arról nem is szólva, hogy a Spanyol Marokkó is mindig szálla volt a franciák szemében. Így aztán érthető a Nemzeti Újság szerint, hogy Párizsban nagy örömet okozott Alfonz király távozása a trónról és a spanyol köztársaság kikiáltása. A jobboldali magyar sajtó franciaellenes érzelmeinek hátterében egyértelműen a franciáknak a trianoni béke létrejöttében játszott szerepe állt.

A KÖZTÁRSASÁG LÉTREJÖTTÉNEK FOGADTATÁSA A MAGYAR DIPLOMÁIAI JELENTÉSEKBE

Az európai fővárosokból érkező magyar diplomáciai jelentésekben is fontos szerepet kapott a spanyol köztársaság létrejöttének híre. A franciák számára nem okozott különösebb meglepetést, inkább a rendszerváltás „gyors és kilengés nélküli lepergése” lepte meg őket. A párizsi magyar követ szerint „a jelenlegi ideiglenes állapot véglegesítése felelne meg a franciák érdekeinek”. Miután a franciák anyagilag is támogatták a spanyol emigrációt, most azt remélik, hogy a köztársaság konszolidációjához szükséges külföldi kölcsönt az új kormány – mintegy hálája jeléül – Franciaországtól fogja felvenni. Alcalá Zamora személyével kapcsolatban azonban pesszimisták voltak és Kerenszkijhez hasonló gyenge figurának tartották.¹⁶³ A spanyol események hivatalos osztrák megítélése kapcsán Ambrózy

¹⁶¹ Magyarország, 1931. április 15. 2. o.

¹⁶² N. Ú. 1931. április 15. 3. o.

¹⁶³ MOL, K63, 273. csomó, 29/1. tétel, 92/pol./1931 Párizs, 1931. április 16.

Lajos, bécsi magyar követ Hornbostel követségi tanácsos, az osztrák külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjének véleményét ismertette. Az osztrák kormánykörök a spanyol forradalom győzelmét vegyes érzelmekkel fogadták, mivel „abban az amúgy is labilis európai helyzetnek újabb bizonytalansági faktort látják”. Miklas osztrák elnökkel is elbeszélgetett Ambrózy a spanyol helyzetről. Miklas szerint „a spanyol köztársaság nem fog azokba a túlzásokba esni, mint az osztrák és magyar, hanem egy demokratikusan konzervatív fejlődést fog venni, amelyet a francia köztársaság Lajos Fülöp király és III. Napóleon bukása után mutatott”.¹⁶⁴ Berlinben a spanyol történéseknek német szempontból nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget. Von Bülow államtitkár véleménye szerint „a helyzet még teljesen kiforratlan és valószínűleg jó ideig el fog még tartani, amíg az ország belsőleg ismét annyira konszolidálódik, hogy számottevő hatalmi tényező lesz”.¹⁶⁵ Rómában viszonylagos optimizmussal fogadták a spanyol rendszerváltás hírért. A legfontosabb kérdést abban látták, hogy „sikerül-e a köztársaságiaknak az utolsó évek politikai harcaiban elgyengült spanyol monarchia helyébe egy erős államot állítaniuk”. A római magyar követ hangsúlyozta, hogy a Palazzo Chigi a spanyol események megítélésénél a madridi nagykövetség jelentéseiből indult ki, aki még csak rövid ideje tartózkodott Madridban. Ez a körülmény megkérdőjelezi, hogy mennyire jogos az olaszok optimizmusa.¹⁶⁶

Barcza György vatikáni magyar követ április 17-i jelentésében számolt be a spanyolországi események vatikáni visszhangjáról.¹⁶⁷ Másodkézből szerzett információi szerint Tedeschini madridi nuncius úgy vélte, hogy Alfonz király kellő eréllyel és határozott fellépéssel meg tudta volna menteni a trónt. A király külföldre való távozását a nuncius azzal indokolta, hogy így akart egy felesleges vérontást elkerülni, másrészt taktikai lépésként értékelte, de hangsúlyozta, hogy a király semmilyen formában nem mondott le. Különösen fontosnak tartotta Barcza, hogy ki hogyan vélekedett a Vatikánban az új köztársaság ideiglenes kormányfőjéről, Alcalá Zamoráról.¹⁶⁸ Tedeschini nuncius szerint szerint „Zamora mérsékelt és jóindulatú politikus, kormányában azonban több eléggé szélsőbaloldali felfogású miniszter is helyet foglal”. Véleménye szerint a hatalom jelenlegi birtokosai „erély és politikai gyakorlat nélküli teoretikusok, és félő, hogy nem lesznek képesek a radikálisok nyomásának ellentánni”. Palacios, vatikáni spanyol nagykövet Zamorát jóindulatú politikusnak tartotta és úgy vélte: „mindenkinek hazafias kö-

¹⁶⁴ MOL, K63, 273. csomó, 29/1. tétel, 114/pol./1931 Bécs, 1931. április 17.

¹⁶⁵ MOL, K63, 273. csomó, 29/1. tétel, 50/pol./1931 Berlin, 1931. április 18.

¹⁶⁶ MOL, K63, 273. csomó, 29/1. tétel, 64/pol./1931 Róma, 1931. április 25.

¹⁶⁷ Barcza vatikáni követ jelentése a külügyminiszternek a spanyolországi események vatikáni visszhangjáról. 40/pol. 1931. április 17. In: *A vatikáni követ jelenti. Dokumentumok a Vatikán és az európai fasiszta államok kapcsolatáról*. Szerk.: B. Lőrincz Zsuzsa 315-317. o. Továbbiakban: B. Lőrincz

¹⁶⁸ Niceto Alcalá Zamora a Spanyol Köztársaság ideiglenes kormánya élén 1931. október 14-én benyújtott lemondásáig vitte az ügyeket. Helyét Manuel Azaña foglalta el. 1931. december 10-én az Alkotmányozó Gyűlés Zamorát köztársasági elnökké választotta.

telessége az új kormányt támogatni, mert utána csak a legszélsőségesebb elemek következhetnének”. A Szt. Péter-templom spanyol gyóntatójának véleménye szerint, aki még római egyetemi hallgató korából jól ismerte Zamorát, „az új miniszter mérsékelt felfogású teoretikus, ki nem lesz képes a baloldali áradatnak ellentállni”.

Barcza jelentésének másik fontos témája a katolikus egyház helyzete a rendszerváltozás után. Erre vonatkozóan Pacelli bíbornok államtitkárral folytatott beszélgetésére hivatkozik, valamint a madridi nuncius távirataira. Tedeschini cáfolta azt az újsághírt, miszerint az új kormány hivatalos értesítésben biztosította volna a spanyol katolikus egyházat a szabad vallásgyakorlatról, illetve az egyház összes jogainak tiszteletben tartásáról. Barcza értesülései szerint mindössze annyi történt, hogy a nuncius az új kormány szocialista igazságügy miniszterével folytatott telefonbeszélgetése folyamán szóbeli ígéretet kapott az előbbiekre vonatkozóan, ami azonban mint biztosíték teljesen értéktelen.

A spanyolországi helyzet jövőbeni alakulására vonatkozóan Pacelli bíbornok eléggé borúlátóan nyilatkozott. Szerinte – ahogyan a legutóbbi forradalmak példája is bizonyította – a forradalmak szervezőit és kiobbantóit, gyengeségüknél fogva, a „baloldali kommunista áradat” elsöpörte a helyükről, akárcsak példának okáért Kerenszkijt is. Pacelli szerint ez vár a spanyol köztársaságokra is. Barcza beszámolt a vatikáni olasz nagykövettel folytatott beszélgetéséről is. Ebből kiderült, hogy a spanyol események mély benyomást tettek Mussolinire, aki azonban a spanyol királyt hibáztatta a történetekért.

Jelentésének végén Barcza utalt rá, hogy a spanyolországi változások különösen fontosak a Vatikán számára, amely „a spanyol trónnal elvesztette egyik, eddig legerősebb európai támpontját és ezen eseménynek erkölcsi, mint anyagi kihatásai, melyek az ottani helyzet kiforratlansága miatt még át nem tekinthetők, okvetlen rendkívül kedvezőtlenek a Szentszékre nézve”.

III. fejezet

A KÖZTÁRSASÁG „REPUBLIKANIZÁLÁSA”

(1931. ÁPRILIS 14. – JÚLIUS)

A Köztársaság kikiáltása és az Alkotmányozó Cortes összehívása közötti időszakban a san sebastián-i koalícióból alakult Ideiglenes Kormány legfőbb célja az volt, hogy szélsőségektől mentes, mérsékelt politikát folytasson. Így akarta megőrizni a koalíció egységét a parlamenti választásokig. A köztársaság létrejöttével azonban teljesen új helyzet állt elő: megszűnt a közös ellenség, a monarchia és egyre nyilvánvalóbbá váltak a koalíción belüli véleménykülönbségek. A közös célt elérték, most már a köztársaság jövőjéről kellett dönten. Erről pedig az egyes pártoknak merőben eltérő elképzelései voltak. Rövidesen baloldali és jobboldali köztársaságiak álltak szemben egymással, veszélyeztetve a koalíció fennmaradását az Alkotmányozó Cortes választás előestéjén.

A békés rendszerváltást kísérő eufórikus hangulat nagy reményeket ébresztett a spanyol népben. Egyfajta „csodaszerként” tekintettek a köztársaságra, ami majd gyógyírt jelent az összes problémára. A köztársasági erők meg voltak győződve arról, hogy a demokratikus parlamentáris rendszer képes lesz megfelelni ezeknek az elvárásoknak. A „mézeshetek” azonban gyorsan elmúltak. A 20. századi Spanyolország első demokratikus rendszerének óriási problémákkal kellett szembenéznie, amelyek megnehezítették az új rendszer konszolidálását.

Hevesy Pál, madridi magyar követ 1931. április 24-én felkereste Alejandro Lerroux spanyol külügyminisztert, hogy közölje vele az ideiglenes spanyol kormány Magyarország részéről történő elismerését. A spanyol külügyminiszterrel folytatott beszélgetéséről és a köztársaság első két hetének tapasztalatairól április 28-i jelentésében számolt be.¹⁶⁹

Hevesy határozottan leszögezte, hogy az új spanyol kormány esetében „legitim kormányról szó sem lehet”. Ennek több okát is megemlítette: az április 12-i választások „tisztán községi tanácsosok választására voltak kitézve”; a választások eredményét sosem publikálták, pedig „háromszor vagy négyszer több volt ott a monarchikus szavazat” – Hevesy véleménye szerint. „...itt egy »de facto« forradalmi, köztársasági diktatúrával állunk szemben” – írja. Meglátása szerint a kormány alkotmányellenes lépésekkel igyekszik megerősíteni a pozícióját a júniusi parlamenti választás előtt. Ennek eredményeként „köztársasági emberek kerültek ezen két hét alatt minden fontosabb állásba”. Ellenérzései dacára az új kormány tagjairól szólva megállapította, hogy „nagy tehetségű emberek, akik küzdelem útján és képességeik segítségével jutottak hatalomhoz és így nemcsak mindent meg fognak tenni annak megtartására, hanem nagy érzékük van az iránt, miként kell bánni a néppel, miként kell azt befolyásolni és vezetni”.

¹⁶⁹ MOL, K63, 273. csomó, 29/1. tétel, 25/pol./ 1931

A magyar követ szerint „az új rezsim nehézségei csak e mézeshetek után fog-
nak kezdődni. Sok sötét felhő jelentkezik máris egükön. A nemzetközi felforgatá-
sokkal szimpatizáló újságok – Hevesy szerint – természetesen bagatelizálják eze-
ket a nehézségeket. Ugyanilyen helytelen volna azokra, mint olyanokra
rámutatni, melyek a mai regime sírját hamarosan meg fogják ásni. Tény az, hogy
e nehézségek számosak, komolyak és nagyok”. Hevesy a legérzékenyebb problé-
máknak az egyház és vallás kérdését, az előző kormányok felelősségre vonásának
kérdését, a tőke kivándorlását és a szeparatizmust tartotta. Úgy vélte az egyház
kérdésének rendezése mindenféleképpen konfliktust fog eredményezni: „ha az
Egyház vagyonát el akarják kobozni, akkor a papság, melynek hatalma Spanyolor-
szágban tudvalevőleg óriási, a köztársaság ellen fog fordulni.... Ha pedig az egyhá-
zi javakat nem bántja a kormány, akkor az extrém-bal elemeket fogja magával szem-
ben találni”. A legsúlyosabb problémának azonban a szeparatizmust tartotta.
Miután a „korona, az összekötő kapocs és régi nagy tradíciók kifejezője, lehullott
Alfonz király fejéről”, új helyzet állt elő a soknemzetiségű országban. A jövőt illető-
en Hevesy úgy látta, hogy a „forradalom által hatalomhoz jutott új elemek között
van annyi érdekközösség, hogy egyelőre nem fogják a teljes elszakadást keresztül
vinni”.

Az államformaváltás békés jellege szintén komoly akadályt jelentett az új politi-
kai rendszer megszilárdításában. A monarchia korábbi fő támaszai: a hadsereg, az
egyház és a földbirtokos oligarchia magukra hagyták az uralkodót és igyekeztek ki-
nyilvánítani lojalitásukat az új rezsim felé. Ez azonban nem a köztársasági eszmével
való azonosulásukat jelentette, sokkal inkább hatalmuk átmentését célozta.

Shlomo Ben-Ami véleménye szerint a Második Spanyol Köztársaság többek
között a hadsereg magatartása miatt jöhetett létre. A tisztek nem voltak republi-
kánus érzelműek, de a diktatúra tapasztalatai bebizonyították számukra, hogy
fegyveres úton nem lehet megoldani a súlyos gazdasági és társadalmi problémá-
kat. Ezért a diktatúra éveiben, illetve a bukását követő időszakban megújították a
hadsereg és a liberalizmus régi, a 19. századra visszanyúló szövetségét. 1931-ben a
hadsereg már nem ragaszkodott a monarchia fenntartásához. Sem a tisztek, sem a
legénység nem volt hajlandó a végsőkéig védelmezni az uralkodót. Ahhoz azonban
túlságosan megosztottak voltak, hogy egységesen lépjenek fel. A tartózkodó ma-
gatartás tűnt a legjobb megoldásnak, hogy elkerüljék a konfrontációt a hadsereg
és a nép között.¹⁷⁰

A monarchista pártok már a községtanácsi választás előtt szétestek. A monar-
chia intézményrendszere azonban megmaradt. A régi rendszer érdekcsoportjai to-
vábbra is birtokában voltak azoknak az eszközöknek, amikkel befolyásolni tudták
a politikai élet alakulását. Továbbra is létezett a caciquismo, ami a Restauráció
rendszerének gerincét alkotta. Az áprilisi községtanácsi választáson vidéken ara-
tott monarchista győzelem ennek volt köszönhető. A caciquismo végleges felszá-
molására nagyon összetett adminisztratív, agrár és egyéb reformokra volt szükség.

¹⁷⁰ Shlomo Ben-Ami: *La dictadura...* 259-260. o.

A jobboldal azonban továbbra is komoly társadalmi támogatottsággal, szervezeti és anyagi forrásokkal rendelkezett. A monarchistákat eltávolították a hatalomból, de a jobboldal szerepével – amennyiben újjászervezi erőit – az új rendszernek is számolnia kellett. Ezzel szemben a győztes republikánus-szocialista koalíció eszközei nagyon korlátozottak voltak.

A GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁG HATÁSA

Az egyik legsúlyosabb problémát – ahogyan arra Hevesy is utalt – valóban a gazdaság helyzete jelentette. A Második Spanyol Köztársaság a világgazdasági válság mélypontján jött létre. Az államforma váltásban fontos szerepet játszott az ország nehéz gazdasági helyzete, a pezeta leértékelése, a szárazság és a munkanélküliség Dél-Spanyolország nagy részén, amely néhány andalúz provinciában már a 20%-os arányt is elérte 1931 elejére. (Ehhez járult még Argüellesnek, a monarchia utolsó pénzügyminiszterének elhibázott költségvetési politikája, amely csak növelte a munkanélküliséget.)

A diktatúra idején megindult gazdasági növekedés 1930-ban megakadt. Ha a '20-as évek a fejlődés és a gazdasági optimizmus időszak volt, akkor azt lehet mondani, hogy a '30-as évek teljesen ellentétesen alakultak a new york-i tőzsdekrachot követően, amely jelentőségénél fogva magával rántotta a többi nemzetgazdaságot is.¹⁷¹ Ennek ellenére Spanyolországban Primo de Rivera bukása nem a gazdasági világválság, hanem egy mélyen gyökerező politikai-társadalmi válság következménye volt, amelyben szocio-pszichológiai motívumok is közrejátszottak.

A gazdasági világválság Spanyolországra gyakorolt hatását illetően – kisebb eltérésekkel – lényegében megegyezik a történészek álláspontja. A romló kilátások nagyon hamar beárnyékolta a rendszerváltás miatt érzett eufóriát. Az egyébként sem igazán versenyképes spanyol ipart és mezőgazdaságot érzékenyen érintette a potenciális piacok beszűkülése és egyre nagyobb mértékű protekcionizmusa. A recesszióknak azonban itt nem voltak olyan súlyos következményei, mint a többi európai országban. Ennek okai a korabeli sajátos spanyol gazdasági szerkezetben keresendők: Spanyolország mediterrán, félperifériális ország volt, hagyományosan elszigetelt, még mindig csak félig iparosodott viszonyokkal. Emiatt azután a válság sem érintette oly mértékben, mint például Németországot. A válság elsősorban az építőipart, a vaskohászatot és a mezőgazdasági export ágazatokat sújtotta. Ennek egyik legsúlyosabb következménye a munkanélküliség volt, ami egyre fenyegetőbb méreteket öltött.

Jordi Palafox, a valenciai egyetem tanára, a világgazdasági válság Spanyolországra gyakorolt hatásával foglalkozó tanulmányában úgy véli: a spanyol ipari válság nem szorosan a világméretű gazdasági depresszió következménye. Szerinte a probléma a spanyol kapitalizmus sajátos, torz szerkezetéből, a gazdaság relatív

¹⁷¹ Többek között a gazdasági világválság hátterével foglalkozik Ormos Mária: *A gazdasági világválság magyar visszhangja* (PolgART, Budapest, 2004.) című munkájában.

alulfejlettségéből fakadt, amihez hozzájárult az előző évtizedek politikája is.¹⁷² Ezt az álláspontot osztja Santos Juliá is.¹⁷³

Éppen ebből kifolyólag, nem lehet a világgazdasági válságot a köztársaság későbbi bukásáért döntő mértékben felelős tényezőként beállítani. Inkább újabb adalékként kell kezelni, amely tovább súlyosbította az ország már meglévő társadalmi és gazdasági problémáit. Ilyen értelemben azt lehet mondani, hogy egyfajta negatív háttérét képezte a köztársasági politika alakításának.

A válság hatását Spanyolországban a legjobban az egy főre eső nemzeti jövedelem alakulásából lehet lemérni, amely stagnálást, illetve enyhe visszaesést mutatott, de semmiképpen sem utalt a gazdaság összeomlására, mint ami történt más országokban. 1931-1933 között az egy főre eső jövedelem 0,5%-os visszaesést mutatott. A recesszió eltérő mértékben érintette a gazdaság különböző szektorait. A kereskedelem, a vaskohászat és az értéktőzsde szorosan követték a világgazdaság alakulását. A leglátványosabb a spanyol export alakulása volt, amely – miután nem alapvető cikkekből állt – drasztikus csökkenést mutatott, jelentősebbet, mint az amerikai vagy a német: az évtized elején 5 milliárd pezetáról indulva a válság mélypontján 1,5 milliárd pezetára esett vissza.¹⁷⁴

A válság legérzékenyebben a mezőgazdasági és ipari exportra szakosodott régiókat érintette, mint például Valencia (narancstermesztés), Baszkföld (vasgyártás). A köztársaság költségvetési politikájának megszorításai súlyos problémákat okoztak a vaskohászat és az építőipar területén. Az állami befektetések mértéke évi 9%-os, a magánbefektetéseké pedig évi 25%-os ütemű csökkenést mutatott, amelynek háttérében a bizonytalan társadalmi és politikai helyzet állt.¹⁷⁵ Ennek következtében jelentős számú munkahely szűnt meg, de ez nem volt általános jelenség. A vegyipart például nem érintette a válság, a textilipar pedig némi javulást mutatott a fogyasztás növekedése folytán. A rendkívül jó gabonatermés azonban túltermelést eredményezett, ami strukturális jelenségnek tekinthető a '30-as években. Ennek ellenére a republikánus-szocialista kormány 1932-ben engedélyezte a gabonabehozatalt, amely lépéséért keményen bírálták. Más mezőgazdasági termékek, mint pl. a banán, kifejezetten kelendőek voltak.

Ahogy az más országokban is megfigyelhető és elkerülhetetlen volt, a gazdasági válság azonnali társadalmi következményeket vont maga után, amely tovább nehezítette a köztársaság konszolidációját. A középosztályt és a felső polgárságot igen érzékenyen érintette a tőzsde összeomlása. A válság 1933-ra érte el a mélypontját, de egyben ez jelentette az Azaña által vezetett baloldali reformkur-

¹⁷² Jordi Palafox: La gran depresión de los años 30 y la crisis industrial española. In: Investigaciones Económicas 11/1980 (enero-abril) 5. o. – A spanyol gazdaság fejlődése az 1930-as években alig kutatott terület volt 1980-ig. Palafox tanulmánya az első kimerítő munka a témában.

¹⁷³ Santos Juliá: *Historia económica y social moderna y contemporánea de España*. Madrid, UNED, 2000. 2. vol. 35-53. o.

¹⁷⁴ Manual de Historia de España. Tomo 6: Siglo XX por Javier Tusell, Ed. Historia 16, 1990. 312. o.

¹⁷⁵ Uo.

zus végét is. A bukás nem pusztán gazdasági okokra vezethető vissza. A politikai tényezők rendkívül fontos szerepet játszottak a '30-as évek társadalmi válságában. Hasonló összefüggést láthatunk, ha a társadalmi osztályok életszínvonalának alakulását vetjük össze a társadalmi elégedetlenség mértékével. Nehéz pontosan megítélni, hogy a köztársaság milyen mértékben javított a dolgozó rétegek életszínvonalán, de tény, hogy javított rajta.

Mindenképpen figyelembe kell venni, hogy a köztársaság kezdetétől nagy-szabású társadalmi reformokat hajtottak végre, ami közvetett módon az életkörülményekre is kihatott, illetve jelentős mértékben emelkedtek a bérek is. Annak ellenére, hogy Spanyolországban semmilyen társadalombiztosítás nem létezett, a munkanélküliség növekedésének nem voltak olyan súlyos következményei, mint más országokban. Németországban Hitler hatalomra jutásakor több mint 40%-os volt a munkanélküliség. Ezzel szemben Spanyolországban 1932-ben 5%-os, 1934-ben pedig 7,5%-os volt, hasonló mértékű, mint Olaszországban és valamivel magasabb, mint Franciaországban. Valószínűsíthető, hogy a munkanélküliség hatását csak fokozta, hogy semmiféle konkrét intézkedés sem történt annak enyhítésére. A korszak – nem igazán megbízható – statisztikai adatai szerint 1933-ban 550.000, 1936. februárjában pedig már 800.000 munkanélküli volt Spanyolországban. Ebbe azonban beletartoztak az idény-munkások is, akik az összes munkanélkülinek kb. az egyharmadát tették ki.¹⁷⁶ Ebből kifolyólag a munkanélküliség bizonyos régiókban és városokban rendkívül fontos szerepet játszott, míg más helyeken kevésbé. Barcelonában átlagosan kb. 12%-os volt a munkanélküliség, ami csak részlegesen magyarázza a katalán főváros társadalmi feszültségeit; Madridban viszont az építkezések számának egynegyedére történő lecsökkentésével az építőiparban mintegy 35%-osra nőtt a munkanélküliség.¹⁷⁷ Ennek következtében éppen a köztársaság végére jelentősen radikálizálódott a munkásság.

Összegzésképp kijelenthetjük, hogy a társadalmi konfliktusok volumene és súlyossága nem magyarázható pusztán a gazdasági válsággal. 1933-ban a sztrájkok miatt elveszett munkanapok száma minden addigi rekordot megdöntött. Csaknem 14.500.000 nap és kb. 850.000 sztrájkoló munkás volt ezen időszak mérlege. A számadatok még megdöbbenőbbek, ha összevetjük őket az 1926-os adatokkal, a diktatúra fénykorával, amikor mindössze 20.000 sztrájkoló munkásra 250.000 elvesztett munkanap jutott. Spanyolországban szemmel láthatóan nem volt szoros összefüggés a társadalmi konfliktusok és a gazdasági válság mérsékelt hatása között. Még ha figyelembe is vesszük a munkanélküliség problémájának megoldatlanságát, ez sem indokolja kellőképpen a társadalmi elégedetlenség mértékét. Létezik azonban egy másik statisztikai adat, amely talán jobban rávilágít a jelenség hátterére: 1933-ban 12.000 ember került börtönbe, kétszer annyi, mint 1931-ben;

¹⁷⁶ Ángel Viñas – Julio Viñuela – Fernando Eguidazu – Carlos Fernández Pulgar – Senen Florensa: *Política comercial exterior en España* (1931-1975) Tomo I, Banco Exterior de España, Servicio de Estudios, Madrid, 1979. 59. o.

¹⁷⁷ *Manual de Historia de España* 313. o.

ezeknek 10%-a a közrend elleni bűntény miatt. Ennek háttérében szintén történelmi, politikai okok álltak.¹⁷⁸

A hirtelen megnőtt társadalmi elégedetlenség abból fakadt, hogy a köztársaság létrejötte nem pusztán államforma változást jelentett, hanem egyfajta forradalmat idézett elő a munkásosztály társadalmi változás iránti elvárásainak tekintetében is. Továbbra is léteztek a múltból származó követelések, amelyek mostanra felgyülemletek, de maga a politikai változás is tovább sokszorozta őket. Ezzel magyarázható az a tény is, hogy nemcsak a sztrájkok száma nőtt meg, de a jellegük is megváltozott: időben elhúzódóak voltak és gyakran erőszakosak, valamint nyilvános gyűlések kísérték a sztrájkokat, amelyeken egyre nagyobb tömegek vettek részt, a már létező szakszervezetek sorait duzzasztva.

Felmerülhet a kérdés, hogy az elkeseredett szociális küzdelmek háttérében esetleg a mindennemű reformtörekvéssel szembehelyezkedő munkáltatók álltak. A munkáltatói szervezetek magatartásának vizsgálata azonban azt bizonyítja, hogy azok fellépése csak a társadalmi elégedetlenségre adott válaszreakció volt.¹⁷⁹ A nagy munkáltatói szervezetek megszervezése, kiépítése hasonló folyamat volt, mint korábban a munkavállalói szakszervezetek taglétszámának felduzzasztása. Emellett olyan viszonylag mérsékelt köztársasági politikusok is csatlakoztak hozzá, mint Alejandro Lerroux. Tény azonban, hogy a köztársaság kikiáltása elbizonytalanította a vállalkozókat. Válaszreakcióként megindult a tőke kimenekítése az országból. Mintegy egy milliárd pezetát vettek ki a bankszámlákról a köztársaság kikiáltását követő hetekben.

A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a mezőgazdaságban a szárazság miatt rossz termésű évek követték egymást. Ez csak fokozta a parasztok elkeseredését, akik az ország lakosságának mintegy harmadát adták. A helyzet Andalúziában volt a legsúlyosabb, ahol a földnélküli parasztok zöme csak az év egy részében jutott munkalehetőséghez és idénymunkásként dolgozott. Az egyházellenes incidensek, az egyházi épületek felgyújtása, arató-cséplőgépek felgyújtása Andalúziában, mind ennek a végsőig kiélezett társadalmi feszültségnek a legösztönösebb és legkevésbé kontrollálható formái voltak. Sevillában pl. 1931 április és 1931 december között 34 sztrájk volt; a szakszervezetek óriási ütemben növekedtek, a lakosság 60%-a szakszervezeti tag volt. Eközben a karhatalom tehetetlennek bizonyult a közrend biztosításában. E rövid periódus alatt Sevillának hat polgári kormányzója volt. Ugyanakkor a munkanélküliség korántsem volt olyan súlyos probléma, mint a megelőző időszakban.¹⁸⁰

Összegzésként megállapítható, hogy a '30-as évek elején rendkívül gyorsan kiéleződő társadalmi feszültség a megelőző hosszú időszak megoldatlan problémáiból, kielégítetlen követeléseiből fakadt, amelyekre a tömegek a köztársaság létre-

¹⁷⁸ Uo.

¹⁷⁹ A munkáltatói szervezetek működéséről, érdekérvényesítő politikájáról a köztársaság időszakában részletesen ír Mercedes Cabrera: *La patronal ante la II República: organizaciones y estrategia* (1931–1936). Madrid, 1983.

¹⁸⁰ *Manual de Historia de España* 314. o.

jöttével azonnali megoldást reméltek. A születőben lévő új politikai rendszer ily módon a felhalmozódott problémák nyomasztó tömegével kellett, hogy szembenézzen, amelyekre azonban a köztársaság – jellegénél fogva – nagyon nehezen tudott megoldást találni.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a gazdasági válság, mint kiegészítő tényező, hozzájárult a társadalmi feszültségek kiéleződéséhez, ez utóbbi azonban elsősorban a politikai viszonyok következményének tekinthető.

A REPUBLIKÁNUS-SZOCIALISTA KOALÍCIÓ PÁRTJAI A KÖZTÁRSASÁG KEZDETÉN

1931. április 27-én a Köztársasági Szövetség (Alianza Republicana) Országos Tanácsa döntést hozott arról, hogy a republikánus-szocialista koalíciót fenntartják az alkotmányozó gyűlési választásig. Ez nem volt egyszerű feladat, tekintve a koalíció heterogén jellegét. A közös cél, a köztársaság létrehozása után egyre markánsabban jelentkeztek a koalíciót alkotó pártok közötti ideológiai különbségek. A köztársasági mozgalom továbbra is gyenge és megosztott volt. Ez óriási problémát jelentett az új politikai rendszer megszilárdítása szempontjából.

A Restauráció rendszerének oligarchikus parlamentarizmusát 1931-ben demokratikus parlamentáris berendezkedés váltotta fel. A rendszerváltást a spanyol társadalom széles rétegeinek gyors és látványos politizálódása kísérte. A Második Köztársaság legfőbb sajátossága éppen az volt, hogy a parlament demokratizálásával a politika főszereplőivé tette a tömegeket. Először nyílt reális lehetőség arra, hogy a tömegek a szavazataikon keresztül részt vegyenek a közügyek alakításában. A Restauráció elitpártokból álló rendszere már a diktatúra idején megszűnt létezni. A politikai rendszer megváltozásával párhuzamosan a pártrendszer megújítására is szükség volt.

Bizonyos pártok már 1931. április 14-e előtt létrejöttek, míg mások csak jóval később, de az államforma változás és a pártrendszer megváltozása szoros összefüggésben volt egymással. A korszak történetével foglalkozó kutatók szinte egyöntetűen azt az álláspontot képviselik, hogy a köztársaság kikiáltásakor nem voltak modern politikai tömegpártok Spanyolországban.¹⁸¹ Az elitpártok és működési mechanizmusaik nem tűntek el egyik pillanatról a másikra, nem váltották fel őket rögtön a modern tömegpártok. Valójában a politikai pártok orientációjában és szervezetében indult meg gyökeres változás, ami a tömegpártok irányába ható fejlődést indukált. Inkább beszélhetünk a pártrendszer általános átalakulásáról a politikai rendszer demokratizálása okán, mint konkrét pártok átalakulásáról.

A diktatúra bukása után a republikanizmus gyors terjedésének két következménye volt a pártrendszer első változatának kialakulására nézve: egyrészt egy széles köztársasági tábor jött létre, amely nem egyetlen pártra épült, hanem

¹⁸¹ Ezzel szemben Juan Linz szerint a szocialista párt volt az egyetlen modern politikai tömegpárt a Második Köztársaság létrejöttékor Spanyolországban.

alszisztémát alkotott, bal- és jobboldal, illetve centrum/periféria tagolás szerint, ami nem mindig esett egybe. Másrészt a baloldali munkásságot egyetlen párt reprezentálta: a szocialista párt, amelyhez, történetében először, középosztálybeliek csatlakoztak tömegesen. A kommunista párt szervezete és tevékenysége jelentéktelen volt ebben az időben. A rendszer baloldali ellenzékét nem politikai párt alkotta, hanem a CNT, az anarchoszindikalista szakszervezet. A CNT később mint rendszerellenes baloldali forradalmi párt rendkívüli aktivistást fejtett ki: általános sztrájkokat és felkeléseket szerveztek az állam ellen. A köztársaság kikiáltásakor azonban még a CNT is az ünneplőkhöz tartozott.

A konzervatív jobboldal teljesen szétesett, a későbbiekben pedig nagyon széles spektrumon fog majd újjászerveződni a liberális köztársasági jobboldaltól a katolikus, agrárius, tradicionalista és monarchista csoportokig. A bal- és jobboldali szélsőséges pártok gyengék és elszigeteltek voltak. Mindez azt jelezte, hogy a pártrendszer az extrém sokpártiság modellje szerint fog alakulni, domináns párt és világos kormánykoalíciós perspektíva nélkül.¹⁸²

Az újonnan létrejött pártok a parlamentáris demokrácia szabályainak megfelelően a tömegek igényeinek figyelembevételével kellett, hogy politizáljanak. A tömegpolitika óriási kihívást jelentett számukra. A köztársasági pártok a diktatúra bukása után intenzív pártépítő tevékenységbe kezdtek, de még mindig helyi és tartományi szinten szerveződött csoportokból álltak, országos szintű szerveik nem voltak. Továbbra is inkább karizmatikus jellegű pártok voltak és a személyes kapcsolatokon alapulva működtek. A köztársasági vezetők kis csoportok fejéből néhány hónap leforgása alatt váltak pártvezérekké. Nem rendelkeztek politikai gyakorlattal, nem volt bürokratikus apparátusuk, sem káderalományuk a párt vidéki szervezeteinek kiépítéséhez.

Miguel Maura nagyon érzékletesen így foglalta össze a köztársaság létrejötté után kialakult politikai helyzetet:

„Szinte egyhangúlag elismertük, hogy az ország a diktatúra hosszú évei után... még nem volt képes megítélni a pártok programját, amelyek egyébként elnagyoltak és pontatlanok voltak, lévén sietve készültek. Másrészt: a szocialistákat kivéve, akiknek már a köztársaság létrejötte előtt is csaknem egész Spanyolországban voltak szervezeteik a diktatúrával való együttműködésüknek köszönhetően, a többi köztársasági párt nem volt egyéb, mint vágyálom. Sem kidolgozott programjuk, sem képzett kádereik, sem feladatuk és felelősségük tudatában lévő tömegek nem álltak mögöttük. Semmilyen tekintetben sem hasonlítottak az igazi pártokhoz, amelyek képesek szembeszállni a jól kiépített munkásszervezetekkel és felvállalni az ország életének irányítását az alkotmányozó időszakban.”¹⁸³

A Második Köztársaság pártrendszere tehát „tisztá lappal” kezdett formálód-

¹⁸² Santos Juliá: Sistema de partidos y problemas de consolidación de la democracia. In: Santos Juliá (Ed.): *Política en la Segunda República* Ayer 20/1995 Marcial Pons, Madrid, 1995. 118. o.

¹⁸³ Maura: id. mű: 316. o.

ni, teljes mértékben szakítva az előző pártrendszerrel. Csak két olyan országos méretű párt volt Spanyolországban, amely már a monarchia idején is létezett – bár marginális pozícióban – és az új szisztémában releváns szerepet tudott játszani: a szocialista párt és a radikális párt. A későbbiekben azonban ezek is gyökeres belső változásokon mennek majd keresztül és a pártrendszerben elfoglalt pozíciójuk is változni fog. Santiago Varela a kontinuitás egyfajta módját látja a két párt „túlélésében”, de a hangsúlyt a szükségszerűen bekövetkező változásokra helyezi.¹⁸⁴

A SZOCIALISTA PÁRT A KÖZTÁRSASÁG LÉTREJÖTTE UTÁN

Juan Linz véleménye némiképp eltér Varela álláspontjától. Szerinte a köztársaság létrejöttkor a szocialista párt volt az egyetlen modern, szervezett tömegpárt Spanyolországban.¹⁸⁵ Ezt a nézetet nem mindenki osztja a téma kutatói közül. Tény, hogy a szocialisták sem voltak jelen az egész országban, de a köztársasági pártokhoz képest jól kiépített szervezettel rendelkeztek. Linz szerint a Spanyol Szocialista Munkáspárt éppen ezért nevezhető a legkevésbé tipikusan spanyol pártnak és a leginkább európai pártnak.¹⁸⁶

José Ortega y Gasset 1931. júniusában hasonlóan vélekedett a spanyol politikai pártokról:

„A szocialista párt kivételével az összes többi politikával foglalkozó párt valójában nem tekinthető pártnak, sem ahhoz hasonlóknak. Néhányan közülük az elfajzott és megcsontosodott ellenzék túlélői, mások, ellenkezőleg, a Monarchia elleni harc ürügyén létrehozott improvizációk.”¹⁸⁷

Luis Arranz Notario a brit munkáspárthoz hasonlítja a spanyol szocialista pártot, mivel ez is szakszervezetének, az UGT-nek a politikai szerveként működött. Annak ellenére, hogy a PSOE hamarabb jött létre, mint az UGT, teljes mértékben alárendelődött a szakszervezet érdekeinek. Minden pártagnak kötelező jelleggel be kellett lépnie a szakszervezetbe is. Ez is mutatja, hogy a párt legitimációját kívülről, az UGT-től kapta.¹⁸⁸

A párt és szakszervezete a diktatúra bukása után gyors növekedésnek indult. Ez a tendencia a köztársaság létrejötté után látványos méreteket öltött. A szocia-

¹⁸⁴ Santiago Varela Díaz: *Partidos y parlamento en la II República Española*. Fundación Juan March, Editorial Ariel, 1978. 30. o.

¹⁸⁵ Juan J. Linz: *El sistema de partidos en España*. Narcea, Madrid, 1979. 18, 88. o.

¹⁸⁶ Uo. 89. o.

¹⁸⁷ *Rectificación de la República: artículos y discursos*. Madrid, Espasa-Calpe, 1932. 1337-1338. o. Hivatkozik rá J. Linz: id. mű: 89. o. és Aurelio Martín Nájera: *El grupo parlamentario socialista en la Segunda República: estructura y funcionamiento*. (tesis doctoral) Fundación Pablo Iglesias, Ed. Pablo Iglesias, Madrid, 2000. 97. o.

¹⁸⁸ Luis Arranz Notario: *Modelos de partido*. In: Santos Juliá (Ed.): *Política en la Segunda República* Ayer 20/1995 Marcial Pons, Madrid, 1995. 97. o.

lista pártnak 1928-ban mintegy 8.000 tagja volt, 1930 végén már 18.000. Az UGT-nek 1930-ban kb. 220-230 ezer tagja volt. A köztársaság kikiáltásakor a PSOE-nak kb. 20 ezer tagja volt, az UGT-nek pedig 300 ezer. A taglétszám 1932-re mindkét szervezetben megháromszorozódott. 1933. júniusában a pártnak 75 ezer, a szakszervezetnek pedig több, mint 1 millió tagja volt.¹⁸⁹

Ez az óriási növekedés komoly erőfeszítések eredményeként jött létre. A szocialista párt a köztársaság kezdetén elsősorban a nagy iparvidékekre koncentrált, mindenekelőtt a Madrid–Asztúria–Baskföld alkotta háromszögre. Katalóniában gyakorlatilag nem volt befolyása. Ennek hátterében az anarchoszindikalista szakszervezettel folytatott rivalizálás állt. Vidéken szinte egyáltalán nem voltak jelen a szocialisták. Az 1931. áprilisi községtanácsi választás eredményei is ezt tükrözték. Éppen ezért a legfontosabb feladat a parlamenti választások előtt a vidéki parasztság bizalmának elnyerése volt. Ezt célozták az Ideiglenes Kormány szocialista munkaügyi miniszterének, Largo Caballerónak április és július között hozott rendeletei.

Elsősorban a vidéki parasztság kiszolgáltatott helyzetére próbált megoldást találni, de egyúttal a párt vidéki támogatottságát is igyekezett növelni. A munkaadók és munkavállalók érdekegyeztetésének megkönnyítésére létrehozták a „vegyes bíróságokat” (*jurados mixtos*).¹⁹⁰ A parasztok teljeskörű foglalkoztatottsága érdekében bevezették a kötelező foglalkoztatást (*términos municipales*). Előírták a földek kötelező megművelését (*laboreo forzoso*). Májusban bevezették a nyolc órás munkanapot.

A szocialista munkaügyi intézkedéseknek komoly következményei voltak. Mindenekelőtt gyökeresen megváltoztak a vidéki társadalmi-gazdasági viszonyok. Igyekeztek megakadályozni a visszaéléseket és javítani a munkások helyzetén, de valójában csak a szocialista munkásság helyzetén javítottak. Felhasználva törvényes lehetőségeiket, a szocialisták megpróbálták meggyengíteni a rivális munkásszervezet, a CNT pozícióját. Ennek következtében nem csak a felháborodott munkaadókat, hanem az anarchoszindikalistákat is eltávolították a köztársaságtól. Ez tovább növelte a társadalmi feszültséget és a rendszer törékenységet.

A mezőgazdaságban dolgozók mozgósításában nagy szerepet játszott a Földmunkások Országos Szövetsége (Federación Nacional de Trabajadores de la Tierra – FNTT). A szervezet 1930. április 7-én jött létre 27.340 taggal az UGT agrár szervezeteként. A köztársaság létrejötte után ez a szervezet is hatalmas paraszti tömegeket vonzott magához. 1932-ben már közel 400 ezer tagot számlált.¹⁹¹ Főként Extremadura és Andalúzia napszámosai alkották a szakszervezet gerincét. Ezzel jelentős változás következett be a szocialista mozgalom földrajzi megoszlá-

¹⁸⁹ Santos Juliá: *Los socialistas en la política española, 1879–1982*. Santillana, S. A., Taurus, Madrid, 1997. 161.o.; Artola: id. mű: 655. o.; Gillespie: id. mű: 45. o.; Santiago Varela: id. mű: 32. o.; Juan Linz: id. mű: 80. o.

¹⁹⁰ Ennek előzményei a „paritások bizottságok” (comités paritarios) voltak, amelyeket Primo de Rivera hozott létre.

¹⁹¹ J. Linz: id. mű: 84. o.

sában is. A súlypont az iparvidékekről áttevődött a déli területekre. 1932-ben a tagság csaknem fele (44,6%) az agrárszektorból került ki.

Ez a tendencia aggodalommal töltötte el a párt vezetőségét. Ennek egyik oka az új tagság rendkívül heterogén összetétele volt. A városokban a korábban domináns munkásság mellett középosztálybeli ügyvédek, orvosok, újságírók, közalkalmazottak léptek be jelentős számban a pártba és a szakszervezetbe. Nagyobb problémát jelentett azonban a vidéki parasztok és napszámosok beillesztése a szervezett munkásság közé. A jórészt analfabéta és türelmetlen tömeg átnevelése komoly kihívást jelentett és vegyes érzésekkel töltötte el a párt vezetőit. Az eufória mellett félelmet keltett bennük az a nagy várakozás, amellyel a tömegek a köztársaság felé fordultak. A szocialista vezetők az Ideiglenes Kormány tagjaiként felelősnek érezték magukat, hogy ne keltsenek csalódást a bizakodó tömegekben. Éppen emiatt két irányzat bontakozott ki a vezetőségen belül. Az egyik a köztársaság és kormányban való részvétel mellett kötelezte el magát. Ennek az iránynak Largo Caballero és Indalecio Prieto volt a képviselője. A másik, Besteiro és hívei által fémjelzett álláspont óvatosságra intett. Ők úgy vélték, hogy a szocialista párt identitását komoly veszélybe sodorja a polgári köztársaság melletti elkötelezettség, de ők sem indítványozták a kilépést a koalícióból, mindössze igyekeztek hátridőt szabni az együttműködésnek.

A RADIKÁLIS PÁRT

A legrégebbi köztársasági párt, az Alejandro Lerroux vezette Radikális Párt sem volt felkészülve a tömegpolitika új kihívásaira. Ez sem volt országos méretű szervezet. Helyi autonóm csoportok laza halmazából állt, amelyet Lerroux személye tartott össze. Területi szempontból Aragóniában volt a legjelentősebb befolyása a radikálisoknak. Az áprilisi községtanácsi választás eredményei is ezt támasztják alá: a három aragón fővárosban radikális párti polgármestert választottak. Zaragozában 16 republikánus-szocialista koalíciós jelöltből 11 radikális párti képviselőt választottak meg. Még nagyobb arányú győzelmet arattak Sevillában, ahol 32 koalíciós jelöltből 19 radikális került ki győztesen. Valenciában hasonlóképpen: 32 koalíciós jelöltből 21 radikális győzött. Ezen kívül Galicia néhány városában is sikeresen szerepeltek. Az egyetlen meglepetést a barcelonai eredmények jelentették: itt a radikálisok teljesen háttérbe szorultak az Esquerra jelöltjeivel szemben.

Ezzel szemben Spanyolország jelentős részein alig voltak jelen. Ilyen volt északon Asztúria, Baszkföld, Navarra, az ország középső részén Ó- és Új-Kasztília, valamint Badajoz provincia, délen pedig Cádiz, Huelva, Jaén és Murcia. A Radikális Párt annak ellenére, hogy messze a legnagyobb köztársasági párt volt, az ország területének egyharmadán alig vagy egyáltalán nem volt jelen. Sem jelentőségét, sem szervezetét tekintve sem lehetett országos politikai pártnak tekinteni. Mint fentebb már említettük, helyi szervezetei megőrizték erős autonómiájukat. Így például a sevillai és a valenciai párt önálló névvel rendelkezett. A sevillai Köztársasági Baloldal (Izquierda Republicana – IR) vezetője, Diego

Martínez Barrio egyben az országos párt alelnöke is volt. Saját bevallása szerint a köztársaság kikiáltása előtt szinte alig állt kapcsolatban Lerroux-szal. Pártja csak 1931. novemberében csatlakozott formálisan is a Radikális Párthoz. Hasonló történt a valenciai párttal is. A PURA (Partido de Unión Republicana Autonomista – Autonóm Köztársasági Unió Pártja) a 19. század végén jött létre. A híres köztársasági érzelmű író és újságíró, Vicente Blasco Ibáñez alapította. Ez a párt 1930-ban csatlakozott a radikálisokhoz. Valójában a Radikális Köztársasági Párt autonóm regionális és tartományi szervek hálózata volt, ami Lerroux karizmatikus személye köré összpontosult.

A másik problémát a párt rendkívül heterogén, túlnyomórészt városi jellegű társadalmi bázisa jelentette. Tagsága döntően a középosztályból került ki: hivatalnokok, iparosok, kézművesek, kereskedők, boltosok és vállalkozók, összefoglalóan a kereskedelmi és ipari szektor, azaz a munkaadók alkották a párt gerincét. A helyi szervezetek vezetői is közülük kerültek ki, illetve az ügyvédek képezték a második legfontosabb érdekcsoportot.

Nigel Townson a radikális pártról írott könyvében felhívja a figyelmet arra a fontos tényre, hogy eddig szinte egyáltalán nem születtek tanulmányok a párt és a munkaadók országos szintű kapcsolatának feltárása céljából.¹⁹² Ennek ő több okát is megemlíti. Egyrészt nem léteztek olyan személyes vagy intézményesített kapcsolatok közöttük, mint például a PSOE és az UGT vagy a jobboldali pártok és az agrár szervezetek között. A munkaadók apolitikusnak vallották magukat és inkább a nagyobb mozgásteret kínáló érdekcsoport szerepét vállalták fel. Informális kapcsolataik sem voltak. Óriási nehézséget jelent a kutatók számára az is, hogy a vállalkozók rendkívül megosztottak voltak. Ez részint a párt szervezeteinek lokális jellegéből valamint a spanyol gazdaság szerkezetéből fakadt. Nemcsak földrajzilag, hanem a különböző szektorok szerint is megosztott volt a vállalkozók rétege. Az országos érdekekkel szemben a helyi érdekek élveztek elsőbbséget. Ennek következtében az országos szintű koordináció szinte lehetetlenné vált. Az igazi kapcsolat a párt és a munkaadók között helyi szinten valósult meg.

Meg kell jegyezni azonban, hogy a radikális párt képviselte a leginkább a vállalkozók érdekeit, de korántsem kizárólag ez a párt. Az Acción Nacional (később a CEDA), a monarchista szervezetek, a regionális pártok, mint például a katalán Lliga, szintén felvállalták a vállalkozók érdekeinek képviselését.

Lerroux a párt országos méretekben történő kiépítése mellett rendkívül fontosnak tartotta tömegbázisának kiszélesítését. Ez a törekvése jó alkalmat kínált azoknak a monarchistáknak, akik hatalmi pozíciójukat megpróbálták átmenteni az új rendszer keretein belülre. Közéjük tartozott Romanones gróf is, XIII. Alfonz egykori bizalmasa, Guadalajara tartomány nagyhatalmú caciqué-ja. A gróf utasítására barcelonai hívei egyöntetűen beléptek a radikális pártba. Zaragozában a volt monarchista Santiago Alba és az alkotmányozók vezérének, Melquíades Álvareznek a hívei léptek be a radikálisok közé.¹⁹³

¹⁹² Townson: id. mű: 59. o.

¹⁹³ Townson: id. mű: 58-65. o.

A radikális párt legfőbb problémája – akárcsak a többi köztársasági párté vagy a szocialistáké – továbbra is az volt, hogy vidéken szinte egyáltalán nem volt jelen.

AZ ÚJ KÖZTÁRSASÁGI PÁRTOK KIÉPÍTÉSE

Az újonnan alakult pártok közül az Acción Republicana (AR) 1931. április 14-e után sem volt több, mint értelmiségiekből álló baráti kör. Pártnak aligha lehetett nevezni. Mindössze néhány tartományban volt jelen az országban. A szintén újonnan alakult radikális szocialista párt már előrébb járt szervezetének kiépítésében, de ezt sem lehetett országos méretűnek mondani. A harmadik újonnan alakult köztársasági párt, a konzervatív DLR szintén a pártszervezés kezdeti lépéseinél tartott. Két vezéregyénisége, Miguel Maura és Niceto Alcalá Zamora meghatározó szerepet játszott a pártban. Összességében azt lehet mondani, hogy a köztársasági pártokat a szervezeti egység hiánya, az anyagi eszközök szűkössége és a túlnyomó részben városi tömegekből álló szavazótábor jellemezte. Ez utóbbi rendkívül megnehezítette kiépítésüket és megszilárdításukat egy alapvetően agrár jellegű országban.

A köztársaság létrejötte után az AR csoportján belül felmerült a kérdés: miután elérték a kitűzött célt feloszlassák a csoportot vagy párttá szerveződve folytassák tevékenységüket. Végül 1931. május 19-én megszületett a döntés a párttá alakulásról.¹⁹⁴ Az AR baloldali köztársasági pártként határozta meg önmagát. Létrehozták a párt Országos Tanácsát és megválasztották a vezetőit. Az első Országos Gyűlésre (Asamblea Nacional) 1931. május 26-27-én került sor Madridban, ahol a párt programjának elfogadásával ténylegesen is megtörtént a párttá alakulás. Korábban politikai állásfoglalásukat más köztársasági pártok nézeteivel együtt tették közzé politikai gyűléseken és egyéb propaganda rendezvényeken. Ezek általában a tartományok fővárosaira koncentráálódtak és a madridi csoport tagjai vettek részt rajtuk. Ennek eredményeként jöttek létre az AR helyi szervezetei. Koherens programjuk ekkor még nem volt. Önmagukat ugyan baloldali csoportként definiálták, de bővebben nem fejtették ki elképzeléseiket. A párttá alakulásuknak azonban előfeltétele volt, hogy nézeteiket program formájában összegezzék.

Az 1931. májusában elfogadott program meglehetősen sematikusán fejtette ki elképzeléseiket a köztársaságra vonatkozóan. Főbb pontjai a következők voltak: parlamentáris demokrácia, városi önkormányzat, a régiók önálló jogi személyként történő elismerése, pacifista politika, a hadsereg csökkentése, progresszív adózás, laikus állam, egyházi rendek és intézmények szekularizációja, az oktatás állami monopóliuma, társadalmi tulajdon létrehozása, szociális gondozás, agrárreform.¹⁹⁵ Összehasonlítva ezt a programot a radikális szocialisták 1930. szeptemberében elfogadott – sokkal kidolgozottabb – programjával, az ideológiai hasonlóságok mel-

¹⁹⁴ El Sol 1931. május 22. 4. o.

¹⁹⁵ Espín: id. mű: 314-317. o.

lett megfigyelhető, hogy az AR sokkal kisebb hangsúlyt helyezett a népi ellenőrzés szerepére az állami apparátusban, illetve programjából hiányoztak a szocialista jellegű elemek. A nemek közötti egyenlőség kérdését sem említették meg.

Az AR programját vázlatos jellege folytán nehéz megítélni. Annyit azonban el lehet mondani róla, hogy a radikális szocialistákhoz viszonyítva konzervatívabb hangvételű, a radikális párthoz, illetve a jobboldali köztársaságiakhoz viszonyítva azonban radikális baloldali reformszellemiségűnek mondható.

Az Országos Gyűlésen határozatot hoztak a republikánus-szocialista szövetség fenntartásáról a parlamenti választásig. A választási listán szereplő képviselőjelöltek kijelöléséről az Országos Tanács döntött a helyi szervezetekkel történő egyeztetés után. Ez utóbbi döntés jelezte, hogy egységes pártot kívánnak létrehozni a spanyol republikanizmus hagyományainak megfelelő, helyi pártok laza szervezeteiből álló modell helyett. Továbbra is jellemző maradt azonban a madridi csoport domináns szerepe a párt felépítésében és működésében. Az Országos Tanács 25 tagjából 13 a madridi csoportból került ki.¹⁹⁶

1931 tavaszán az AR az ország 22 tartományában volt jelen. A legfontosabb feladat a párt kiépítése volt, az infrastruktúra megteremtése, a tömegbázis kiszélesítése. Ennek érdekében áprilistól júniusig, a parlamenti választásig rendkívül komoly erőfeszítéseket tettek. Létrehozták a párt központi propaganda titkárságát. Május folyamán számos politikai rendezvényt szerveztek vidéken, aminek az volt a célja, hogy létrehozzák az Acción Republicana helyi szervezeteit. Ez meg is történt többek között a következő helyeken: Aranjuez (Madrid), Burujón, Nava de Ricomalillo, Campillo de la Jara, Yepes, Villasequilla (Toledo) és Bulbiente (Zaragoza).¹⁹⁷ Júniusban folytatódott az intenzív pártszervezés. További helyi szervezetek jöttek létre Toledo provinciában: Buenasbodas, Robledo del Mazo és Pueblo de Casarrubios del Monte településeken.¹⁹⁸

A pártot gyakran „Azaña pártjaként” szokták aposztrofálni, de Azaña nem játszott szerepet a pártszervezésben. Sohasem érdekelték a szervezési kérdések, ő csak a propagandamunkában és a párt ideológiájának megerősítésében volt érdekelt. Ez így volt 1931. április 14-e előtt és később is. A helyi szervezetek belső ügyei iránt sem érdeklődött. Ezt később – joggal – a parlamenti munkájára hivatkozva hárította el. A párt politikájának alakításában viszont főszerepet játszott. Ő fogta össze és irányította az AR parlamenti csoportját.

Az Acción Republicana demokratikus, decentralizált szervezetként épült ki. Az azonos szinten lévő szervezetek nem álltak kapcsolatban egymással, a vertikális kapcsolatok hierarchiájára épült a párt. A felsőbb szervek nem avatkoztak a helyi politikába. Tömegbázisát, szavazótáborát illetően kevés az információ. A párt vezetői kivétel nélkül értelmiségiek voltak, többnyire egyetemi tanárok. A homogén elitet talán lejjebb kompenzálta egy szélesebb társadalmi bázis, de ebben a témában máig nem készültek szociológiai jellegű tanulmányok. Valószínűsíthető,

¹⁹⁶ Avilés Farré: id. mű: 70-71. o.

¹⁹⁷ El Sol 1931. május 24. 3. o.

¹⁹⁸ El Sol 1931. június 9. 8. o.

hogy a pártszervezés későbbi szakaszaiban már osztályközivé vált az AR is. Soha sem vált azonban országos kiterjedésű párttá.

A megszilárdításában és tömegpárttá alakításában elért eredményekben nagy része volt az „új republikánusok” megjelenésének is. Április 14-e után a monarchisták egy része igyekezett csatlakozni valamelyik köztársasági párthoz. Tömeges belépésük hozzájárult a pártok megszilárdításához és országos kiépítéséhez, másrészt félelmet és belső vitákat eredményezett. Az „április 14-e előtti republikánusok” ellenérzéssel fogadták az újonnan érkezetteket. A helyzet csak rosszabbodott, amikor úgy érezték, hogy ezek az „*aitértek*” az ő pozíciójukat veszélyeztetik. Az Acción Republicanának – akárcsak a többi köztársasági pártnak – azonban szüksége volt arra, hogy kiterjessze a tömegbázisát és minél több hívet szerezzen, lehetőleg még a júniusi parlamenti választás előtt.

A köztársasági baloldal másik pártja, a radikális szocialista párt előrébb járt a pártszervezésben, mint az Acción Republicana. Shlomo Ben-Ami számításai szerint 1931. májusában már 5.261 tagja és 168 szekciója volt.¹⁹⁹ Ennél jóval nagyobb taglétszámra találtunk utalást a madridi levéltár anyagában. Eszerint 80 helyi szervezete volt ekkor a pártnak, viszont 15.000 tagot számlált.²⁰⁰

A radikális szocialista párt Második Országos Kongresszusát 1931. május 27-31. között rendezték meg Madridban, amely azonban a párt szélsőbaloldali csoportjának kiválásával végződött. Ennek hangadója José Antonio Balbontín, a madridi csoport akkori vezetője volt. A nézeteltérés a választási szövetségek kérdése körül robbant ki. Balbontín ellenezte a konzervatív köztársasági párttal (DLR) kötendő szövetséget. Véleményével azonban kisebbségbe szorult. A többség a köztársasági erők egységének fenntartása mellett döntött. 1931. június 10-én a madridi csoport úgy döntött, hogy kiválik a pártból és a republikánus-szocialista koalíciótól függetlenül, más baloldali erőkkel lép szövetségre a parlamenti választásra készülve.²⁰¹

Az új párt Forradalmi Radikális-szocialista Köztársasági Párt (Partido Republicano Revolucionario Radical Socialista – PRRRS) néven alakult meg. A legfőbb céljuk az volt, hogy kapcsolatot teremtsenek a középosztály és a munkásság között. Programjuk a következőket tartalmazta: a földeket át kell adni a munkásoknak, munkások részvétele a vállalatok irányításában és a jövedelem elosztásában, a monopóliumok megszüntetése. Az eredeti célkitűzések ellenére – Balbontín elmondása szerint – hamarosan csak kézművesek, munkások és parasztok maradtak a pártban. Ő maga később belépett a Spanyol Kommunista Pártba és az Alkotmányozó Gyűlés egyetlen kommunista képviselője lett.²⁰²

¹⁹⁹ Shlomo Ben-Ami: *Los orígenes...* 394. o.

²⁰⁰ AHN Leg. 47 núm. 16 1931. május 11. A PRRS alicantei szervezetének tiltakozó távirata az áprilisi választási eredmények ellen.

²⁰¹ El Sol 1931. június 18. 8. o.

²⁰² Avilés Farré: *id. mű:* 73. o.

A MONARCHISTÁK A KÖZTÁRSASÁG LÉTREJÖTTE UTÁN

A monarchista erők a köztársaság kikiáltásával elveszítették legfőbb támaszuakat: a király magukra hagyta őket, a monarchista kormány pedig átadta a hatalmat a köztársasági politikusoknak. Ebben az új helyzetben az összezavarodott monarchista jobboldal csak improvizációra volt képes. A helyzetüket súlyosbította, hogy sokan közülük áttáltak az új politikai hatalom oldalára és beléptek valamelyik köztársasági pártba. Többen így próbálták megtartani az április községtanácsi választáson elnyert képviselői helyüket. Mások átmenetileg visszavonultak a politikai élettől.

A jobboldal kétféle válaszreakciót alakított ki a köztársasággal szemben: az ún. „katasztrofisták”, akik közé XIII. Alfonz legradikálisabb hívei és a karlisták tartoztak, az új rendszer erőszakos megdöntését tekintették legfőbb céljuknak. A másik alternatíva az ún. „legalista” álláspont volt, amely a megváltozott körülményekhez alkalmazkodó, éppen ezért realistább válaszreakció volt. Ennek követői elsősorban taktikai megfontolásból nem tulajdonítottak jelentőséget a megváltozott kormány- és államformának, mert azokat „ideiglenesnek” tekintették. Innen ered politikájuk elnevezése is: „ideiglenesség” („accidentalismo”). A katasztrofisták 1936-ig háttérbe szorultak és nem játszottak szerepet a köztársaság politikai életében. A legalista politika célja viszont az volt, hogy „trójai faló” módjára, belülről számolja fel a rendszert. Hatékonyságát jelezte, hogy 1933-ban sikerült létrehozniuk az első jobboldali tömegpártot CEDA (Confederación Española de Derechas Autónomas – Spanyol Jobboldal Autonóm Szövetsége) néven.

A köztársaság létrejöttékor azonban teljes káosz uralkodott a monarchista táborban. Az első jelentős jobboldali szervezet 1931. április 26-án jött létre Nemzeti Akció (Acción Nacional – AN) néven. Nevét 1932. április 29-én Népi Akcióra (Acción Popular – AP) módosították. Ennek oka az 1932. április 12-i kormányrendelet volt, amely csak azoknak a hivatalos szervezeteknek a nevében engedélyezte az „országos” jelző használatát, amelyek erre vonatkozó kormányengedéllyel rendelkeztek.²⁰³ Az Acción Nacional alapítója Angel Herrera Oría, az El Debate jobboldali katolikus lap igazgatója volt. Célja a militáns katolikusok és a dezorganizálódott monarchisták összefogása és újjászervezése volt a vallás és a magántulajdon védelmének jelszavával. Emellett közös ideológiai alapot próbált teremteni a spanyol jobboldal számára a fennálló törvényes keretek között.

Ebben nagy segítségére volt két, több évtizedes múltra visszatekintő jobboldali katolikus szervezet: a Propagandisták Országos Katolikus Egyesülete (Asociación Católica Nacional de Propagandistas – ACNP) és az Agrár Katolikus Országos Konföderáció (Confederación Nacional Católico-Agraria – CNCA).²⁰⁴

²⁰³ Gil Robles visszaemlékezésében megjegyzi, hogy a kormányrendelet ellenére az anarcho-szindikalista szakszervezet (CNT – Confederación Nacional del Trabajo) neve továbbra is Országos Munkakonföderáció maradt. Lásd José María Gil-Robles: *No fue posible la paz*. Editorial Planeta, S. A., 1998. 35. o.

²⁰⁴ Paul Preston: *La destrucción de la democracia en España*. Ediciones Turner, Madrid, 1978. 56. o.

Mindkettő jelentős konzervatív tömegeket tudott megmozgatni a köztársaság haladó reform elképzeléseivel szemben. Sikerükhöz hozzájárult az is, hogy a rendszerváltás békés formája érintetlenül hagyta az uralkodó osztály gazdasági és társadalmi pozícióját. Ennek a két szervezetnek komoly szerepe volt abban, hogy később kudarcot vallottak a köztársaság konszolidálására irányuló kísérletek.

A Nemzeti Akció 1931. májusi kiáltványában így határozta meg önmagát:

*„A Nemzeti Akció nem politikai párt, hanem társadalmi önvédelmi szervezet, amely a fennálló spanyol politikai rendszer keretei között kíván működni. Célja, hogy védelmezze azokat az intézményeket és elveket, amelyek nem egy meghatározott kormányformához kötődnek, hanem bármilyen típusú társadalom lényegét és alapját képezik.”*²⁰⁵

Ez az elvi állásfoglalás a köztársasági keretek elfogadásáról óriási felháborodást váltott ki a monarchisták között. Szégyenletes árulásnak bélyegezték a Nemzeti Akció álláspontját. A monarchisták válasza egy rivális szervezet: a Nemzeti Monarchista Kör (Círculo Monárquico Nacional – CMN) létrehozása volt.²⁰⁶ Ennek első, május 10-i madridi összejövele azonban óriási botrányba fulladt. A madridi nép – tiltakozása jeléül – megtámadta az ABC monarchista napilap székházát.²⁰⁷ Az atrocitást követően a hatóságok ideiglenesen felfüggesztették a két jobboldali lap, az ABC és az El Debate működését, a monarchista szervezetről pedig nem esett többé szó.

Az eset után a monarchisták magatartása gyökeresen megváltozott a Nemzeti Akció irányában. Az alfonzisták számára, akik nem rendelkeztek semmiféle támogatottsággal és „elszigetelt egyének kis csoportját”²⁰⁸ képezték, a legalista katolikus szervezet kínálta az egyedüli lehetőséget arra, hogy a hatalom közelébe kerülhessenek. Ennek következtében a júniusi parlamenti választás előtt a katolikus szervezet képviselőjelöltjei között olyan meggyőződéses monarchisták szerepeltek, mint Antonio Goicoechea, a monarchia volt belügyminisztere; Vallellano gróf, az Országos Monarchista Szövetség (Unión Monárquica Nacional) tagja, aki Primo diktatúrája idején Madrid polgármestere volt; José María Pemán, a diktatúra ideológusa; Pedro Sainz Rodríguez, a fiatal monarchista történész. Antonio Goicoechea a Nemzeti Akció ideiglenes elnöke is volt 1931. októberéig. Ekkor Angel Herrera José María Gil Robles, a tehetséges fiatal ügyvédet jelölte ki a tisztség betöltésére.²⁰⁹

²⁰⁵ Gil-Robles: id. mű: 35. o.

²⁰⁶ A szervezetet Független Monarchista Körnek (Círculo Monárquico Independiente) is nevezték. Megalakulásáról az ABC 1931. április 29-i száma adott hírt.

²⁰⁷ AHN Leg. 16 núm. 16 1931. május 10.

²⁰⁸ Paul Preston: *Las derechas españolas en el siglo XX: autoritarismo, fascismo y golpismo*. Editorial sistema, Madrid, 1986. 82. o.

²⁰⁹ Uo. 82-83. o., illetve 105. o.

A monarchista kapcsolatokhoz hasonló erős szálak fűzték a Nemzeti Akciót a Vatikánhoz. Az ACNP és az El Debate hagyományosan az egyház érdekeit képviselte. A köztársaság éveit alatt Angel Herrera Róma utasításai szerint alakította politikáját, melyeket közvetlenül Tedeschini pápai nunciustól kapott. A Vatikán álláspontja az volt, hogy a spanyol katolikusoknak – az 1918-as bajor példából okulva – össze kell fogniuk a kommunista fenyegetés ellen.

A Nemzeti Akció létrehozása után nagyszabású pártépítő tevékenységbe kezdtek főként Spanyolország konzervatív tartományaiban. Bejárták a tartományi székhelyeket, hogy támogatókat szerezzenek és létrehozzák a párt helyi szervezeteit. Requena Gallego kutatásai szerint Kasztília–La Mancha tartományban, amely hagyományosan jobboldali érzelműnek mondható, nem értek el jelentős eredményeket az első hónapokban. A legnagyobb előrelépést a pártszervezésben Cuencában és Toledóban sikerült véghez vinni. A toledói jobboldali csoport neve Társadalmi Védelmi Centrum (Centro de Defensa Social) volt, majd később átnevezték Agrár Népi Akcióvá (Acción Popular Agraria). Ez a szervezet kezdettől fogva jelentős sikereket ért el és a júniusi parlamenti választáson már két képviselői helyet sikerült szerezniük. A hagyományosan konzervatív Cuenca tartományban azonban mindössze egy képviselői helyet. Ez a siker azonban csak még inkább kiemelte azt, hogy Kasztília–La Mancha többi tartományában csak nagyon lassan és óriási erőfeszítések árán tudták a pártot kiépíteni. Guadalajarában például Romanones gróf befolyásával kellett megküzdeniük. Másutt pedig a monarchisták közül sokan inkább valamelyik köztársasági pártba léptek be.²¹⁰

A legnagyobb támogatást a hagyományosan konzervatív Ó–Kasztíliában és Salamancában tudták megszervezni. Salamancában a Nemzeti Akció az ultrakonzervatív kisbirtokos parasztokat tömörítő keresztényszocialista CNCA befolyását örökölte.²¹¹ A szervezet egyik legfontosabb ágának elnöke XIII. Alfonz volt, mielőtt elhagyta az országot. A CNCA közvetlen örököse a Kasztíliai Akció (Acción Castellana) volt. Vezetői között olyan nagybirtokosok voltak, mint a karlista monarchista Lamamié de Clairac. Ez a szervezet taktikai okoknál fogva végül szintén elfogadta a köztársaságot és csatlakozott a Nemzeti Akcióhoz.²¹²

A KÖZTÁRSASÁG „REPUBLIKANIZÁLÁSA”

A köztársaság létrejöttét nem kísérte politikai tisztogatás Spanyolországban. Ebből is látszott, hogy az új rendszer nem akart forradalmat. Nem indítottak radikális kampányt a köztársaság republikánizálása céljából: nem folytattak politikai tisztogatást a monarchia hivatali apparátusában, mint ahogyan nem akadá-

²¹⁰ Requena Gallego: id. mű: 133-134. o.

²¹¹ A CNCA szervezetét egy palenciai földbirtokos, Antonio Monedero Martín alapította. Nagybirtokosok adományai és az El Debate előfizetői által finanszírozták. 1919-ben 500.000 tagja volt. Lásd Preston: *La destrucción de la democracia*. 63. o.

²¹² Uo. 63-65. o.

lyozták meg az „új republikánusok” tömeges belépését sem a különböző köztársasági pártokba, akik így próbáltak meg biztos állásokba kerülni. Ez azonban csalódást okozott azoknak, akik radikális változásokat vártak a köztársaságtól. A régi monarchista tisztségviselők zöme a helyén maradt, mintha nem is történt volna rendszerváltás.

Erre példa Orense polgári kormányzójának a belügyminiszterhez küldött május 22-i távirata, amiben felhívja a figyelmet „a provincia különleges politikai helyzetére”: a monarchia idején mindössze néhány földbirtokos irányította a területet, akik valódi feudális urak módjára kormányoztak és az összes fontos tisztséget a kezükben tartották. A polgári kormányzó szerint „a rendszerváltozás ellenére a hivatalokat továbbra is ugyanazok a személyek töltik be, akik a caciquismo idején és tovább zaklatják az állampolgárokat, azt a látszatot keltve, mintha ehhez a hatóságok támogatását élveznék.”²¹³

A köztársaság létrejötte után csak a legmagasabb tisztségekből mozdítottak el embereket. A politikai döntéshozó szervek (minisztériumok) élére, a tartományi közigazgatás (polgári kormányzók) és a különböző csúcsszervek, mint államtanács, hadsereg élére köztársasági személyiségeket helyeztek. Más fontos tisztségekből viszont nem váltották le az előző rendszer képviselőit. Ez nem csak a mérsékelt politikai irányvonal következménye volt, hanem sokkal inkább annak tudható be, hogy az Ideiglenes Kormánynak nem volt elegendő embere a tisztségek betöltésére. A legmegbízhatóbb és legrátermettebb embereit felelősségteljes pozíciókba és a legfontosabb és problémás tartományokba helyezte. A lakosság viszont nem értette, hogy mi szükség volt a köztársaság létrehozására, ha továbbra is ugyanazoktól az emberektől függenek a mindennapi életükben. Ez a helyzet sértette azoknak a „régiköztársaságoknak” az érdekeit, akik inkább egyfajta exkluzív klubot szerettek volna csinálni a köztársaságból. Az „áttértek” közül sokan eredetileg monarchistaként megválasztott képviselők vagy polgármesterek voltak. Ezek az „utólag csatlakozók” sokak szerint komoly veszélyt jelentettek az új demokrácia jövője szempontjából. Nem csupán a régi köztársaságiak anyagi érdekeit veszélyeztették, de megakadályozhatták a köztársaság radikalizálódását is.

Néhány szórványos kísérletről eltekintve nincsenek bizonyítékok arra nézve, hogy komoly óvintézkedések történtek volna a minisztériumokban a köztársasági elkötelezettség ellenőrzésére. A köztársaság radikalizálásáért folytatott küzdelem színtere inkább a san sebastián-i koalíció volt, mintsem az adminisztratív apparátus. A különböző pozíciók betöltésénél nem annyira a köztársasági múlt, mint inkább a személyes kapcsolatok, a protekció („enchufismo”) számítottak. A régi típusú nepotizmus tovább élt a köztársaság keretei között is.

Vidéken még inkább szembeötlő volt a rendszerváltás felszínessége. A monarchisták közül sokan úgy igyekeztek megőrizni a hatalmukat, hogy – kifejezve elkötelezettségüket az új rendszer irányában – létrehozták saját „köztársasági centrumukat”. Shlomo Ben-Ami számos példát hoz fel erre a jelenségre a különböző

²¹³ AHN Leg. 16 núm. 17 1931. május 22.

napilapok értesüléseire hivatkozva. Egy tipikus példa az asztúriai Colunga esete, amelyről az *El Crisol* napilap 1931. május 23-i száma tudósított. Itt a helyi caciquék egy volt upetista vezetésével új pártot hoztak létre „Monarchista-Köztársasági Párt” néven, hogy ily módon megakadályozzák a köztársaságiakat abban, hogy átvegyék a hatalmat. Galicia esetében még inkább elmondható, hogy a monarchisták szinte élen jártak a köztársaság ünneplésében. A köztársaság kikiáltása után egy héttel Orense Liberális Pártja egyöntetűen átállt a köztársasági táborba. Mondárizban (Pontevedra) Bugallal gróf hívei követték példájukat. A republikánus-szocialista koalíció helyi képviselői tiltakozó levelet küldtek a belügyminiszterhez, amiben jelezték, hogy Bugallal hívei a helyi monarchista kasszinót engedély nélkül köztársasági centrummá alakították, hogy megőrizhessék hatalmukat. Ezt szégyenletesnek tartották a köztársaságra nézve és hivatalos intézkedést sürgettek az ügyben.²¹⁴

Több településen is a régi caciquék irányításával jöttek létre köztársasági centrumok. Sokan a régi monarchista községtanácsi tisztviselők közül még azzal sem zavartatták magukat, hogy belépijenek valamelyik köztársasági pártba. Miguel Maura belügyminiszter 1931. április 14-i körlevele határozottan megtiltotta, hogy tisztviselőket politikai okokból leváltssanak.²¹⁵ Másol a köztársasági erők kifejezett támogatásával kerültek be monarchista képviselők a községtanácsba, mert úgy vélték, hogy a terület kiegyensúlyozott működéséhez szükség van ellenzékre is. A vidéki körzetekben azonban a monarchista caciquék hegemoniája kifejezetten akadályozta a köztársaság működését.

A köztársaság elnéző politikájának az lett a következménye, hogy egyre növekedett a régi republikánusok ellenérzése és felháborodása. Szerintük az alkalmi jellegű tömeges „áttéréssel” szemben elővigyázatossági intézkedésekre lett volna szükség, még mielőtt a konzervatív erők átvennék a helyi adminisztráció irányítását.²¹⁶

A POLGÁRI KORMÁNYZÓK SZEREPE A KÖZTÁRSASÁG KONSZOLIDÁLÁSÁBAN

A polgári kormányzó a kormány legmagasabb rangú képviselőjeként a tartomány politikai és társadalmi életét irányította. Az Ideiglenes Kormány első lépésként felmentette a monarchista polgári kormányzókat tisztségükből és átmenetileg a tartományi bíróságok elnökeit nevezte ki a helyükre. Majd a tartományi statútum 32-es cikkelyének módosítása után – amely megakadályozta a köztársaságiak kinevezését államigazgatási pozíciókba – megtörtént az új polgári kormányzók kijelölése. Ez a feladat a belügyminiszterre, Miguel Maurára hárult, aki visszaemlékezéseiben részletesen beszámolt a jelöltek kiválasztásának módjáról.

²¹⁴ AHN Leg. 16 núm. 16 1931. május 18.

²¹⁵ AHN leg.16 circular núm. 188

²¹⁶ Shlomo Ben-Ami: Los orígenes... 370. o.

Eszerint a köztársasági pártok átadták listáikat a belügyminiszternek. Ezek az általuk alkalmasnak ítélt jelöltek nevét tartalmazták. A listákat azonban nem a jelöltek rátermettsége és hozzáértése alapján állították össze, hanem az illető köztársasági múltja, a köztársaságnak tett szolgálatai figyelembevételével vagy az őt ajánló miniszterhez, pártvezetőhöz fűződő személyes barátsága alapján. A nevek mellett feltüntették a tartomány nevét is, ahol a jelölt kormányzó kívánt lenni. Ezt a listát az érintett felek a lehető legrövidebb időn belül áttanulmányozták és megvitatták, mivel a tisztségeket sürgősen be kellett tölteni. Miguel Maura szerint kompenzálni kellett az ellenzékiesség hosszú éveit a köztársaság ügyének tett számtalan szolgálatot és erre ez a megoldás tűnt a legkézenfekvőbbnek. Maura és munkatársai igyekeztek azokat a személyeket kiválasztani, akik az általuk képviselt mérsékelt irányvonalnak leginkább megfeleltek és minél inkább háttérbe szorítani a szocialisták jelöltjeit. Visszaemlékezéseiben beszámol arról, hogy mekkora nyomás nehezedett rá a köztársasági pártok felől és arról, hogy sok jelölt egyáltalán nem volt alkalmas a betöltendő pozícióra, ami a későbbiekben komoly problémák forrása lett.²¹⁷

Ezek után érthető, hogy Kasztília–La Mancha öt tartományából háromnak a polgári kormányzója Maura pártjának, a DLR-nek a tagja volt. A másik kettő az Acción Republicana és a Radikális Párt tagja volt. Toledo tartomány élére Maura a saját sógorát, José María Semprunt nevezte ki.

Egy másik tipikus példa Albacete esete volt. A tartomány élére Manuel Azaña javaslatára Arturo Cortést nevezték ki, aki maga is Albacete tartományban lakott, ami önmagában véve szokatlan eljárás volt. Azaña nem csak a barátságukra, hanem Cortes tekintélyére, rátermettségére, valamint a köztársasági mozgalomban játszott szerepére hivatkozva ajánlotta őt. Arturo Cortes ragyogó köztársasági múlttal rendelkezett. Régi republikánusként a Köztársasági Kör, majd pedig az Acción Republicana helyi szervezetének vitathatatlan vezére volt. Tehetségének köszönhetően fontos személyiségeket sikerült a pártjához vonzani. Barátjával, Martí Jarával részt vett az Acción Republicana megalapításában. Politikai tapasztalatainak hiányát tárgyalóképessegével és meggyőző erejével ellensúlyozta.²¹⁸

Az új polgári kormányzók legfontosabb feladata a rendszer konszolidációjának elősegítése volt. Mindenekelőtt a köztársasági pártok és a szocialista párt kiépítését kellett előmozdítaniuk. Másodsorban elősegítették azoknak a monarchistáknak a beillesztését az új rendszerbe, akik őszintén együtt kívántak működni a köztársasággal. A polgári kormányzók hivatalba lépésük után beutazták az egész tartományt, hogy meggyőződjenek a fennálló állapotokról. Valójában a helyi politikusok meggyőzésével igyekeztek létrehozni a köztársasági pártok helyi szervezeteit, ahol azok még nem épültek ki. A polgári kormányzók saját tartományukban folytatott „terítőt” tevékenysége kulcsfontosságú volt a köztársasági pártok számára. Számos monarchista személyiséget sikerült ily módon a köztársaság mellé állítaniuk. Emellett részt vettek a május 31-re kiírt részleges választás jelöltlistáinak

²¹⁷ Maura: id. mű: 265-272. o.

²¹⁸ Requena Gallego: id. mű: 122. o.

összeállításában és az alkotmányozó gyűlési választás kampányának elindításában is. Ennek köszönhetően az a párt, amelynek a polgári kormányzó tagja volt, már a köztársaság első időszakában látványos növekedésnek indult és jó eredményeket ért el a májusi részleges választáson, illetve a júniusi parlamenti választáson is.²¹⁹

A MÁJUSI RÉSZLEGES VÁLASZTÁS

Az 1931. május 31-i részleges községtanácsi választást a történészek többsége figyelmen kívül hagyja, holott óriási szerepe volt a vidéki községtanácsok „republikánizálásában”. Gyakorlatilag előkészítette a republikánus-szocialista koalíció jelöltjeinek elsöprő győzelmét a júniusi alkotmányozó gyűlési választáson, még az olyan tipikusan monarchista beállítottságú provinciákban is, mint Kasztília-La Mancha tartomány provinciáiban.

Az Ideiglenes Kormány felismerte, hogy a sok vidéki monarchista községtanács komolyan veszélyezteti a köztársaság jövőjét és kétségessé teszi a kormánykoalíció győzelmét a közelgő választáson. Miguel Maura belügyminiszter feladata volt, hogy törvényes eszközzel próbáljon változtatni a fennálló állapotokon. Mivel az április 12-i választás napján szinte alig érkeztek visszaéléseket panaszoló bejelentések a belügyminisztériumba, ezekre hivatkozva csak néhány helyen lehetett érvényteleníteni a választást. Megoldásként Maura elrendelte, hogy tizenöt napos határidőn belül a választás tisztasága kapcsán felmerülő bármilyen indokolt panasszal a belügyminisztériumhoz lehet fordulni. A panaszok többsége monarchista visszaélésekre hivatkozott. Amíg ezek elbírálása zajlott a polgári kormányzók Ügyvivő Bizottságokat (*Comisiones Gestoras*) neveztek ki, amelyeknek köztársasági és szocialista tagjai voltak. Ez a rendelkezés, amelyet maga Maura „kissé önkényesnek”, de „szigorúan törvényesnek”²²⁰ nevezett, lehetővé tette sok monarchista községtanács megszüntetését. Maura eljárása felháborította a monarchistákat, akik a vidék erőszakos republikánizálásáról beszéltek. A baloldal viszont határozottabb fellépést követelt a monarchistákkal szemben. Ők a monarchista községtanácsok azonnali leváltását sürgették.

Miguel Maura visszaemlékezései szerint több, mint kettőezer ötszáz kérvény érkezett a belügyminisztériumba.²²¹ Requena Gallego adatai szerint közel három-ezer. Ezek rendkívül gyors, éppen ezért a pusztá formalitás látszatát keltő elbírálása után, május 13-án új választást írtak ki azoknak a községtanácsoknak az esetében, ahol a panasz indokoltnak minősült. Eltérőek az adatok arra nézve, hogy összesen hány esetben tekintették semmisnek az áprilisi választás eredményét. Miguel Maura állítása szerint a 2500 kérvénynek mindössze 5%-át ítélték jogosnak. Shlomo Ben-Ami számításai szerint 882 községtanácsot függesztettek fel. Requena Gallego mindkét számot rendkívül alacsonynak tartja, mivel szerinte

²¹⁹ Uo. 124. o.

²²⁰ Maura: id. mű: 309.o.

²²¹ Uo. 311., 314. o.

csak Kasztília–La Manchában több, mint 250 esetben írtak ki új választást. Néhány tartományban különösen magas volt az érintett községtanácsok aránya: Albacete tartományban 52,3%, Ciudad Reálban 47,4%, Granadában 69,5%, Sevilében 71,3%, Toledóban 49%, és 59,6% Cádizban. Általában ott írtak ki újabb választást, ahol a köztársasági erők és a szocialisták esélyesek voltak a győzelemre vagy ahol a republikánus-szocialista koalíció áprilisban már győzelmet aratott, hogy tovább erősítsék pozícióikat. Nem rendeztek újabb fordulót azokban a tartományokban, ahol a monarchista erők még mindig erősek voltak, a köztársasági pártok viszont nagyon gyengék. Ilyen volt pl. Cuenca és Guadalajara provinciája.²²²

A monarchista ABC cikksorozatban szólalt fel az április 12-én törvényesen megválasztott monarchista községtanácsok – szerintük – törvénytelen felfüggesztése ellen. A jobboldal felháborítónak tartotta, hogy „utólagos érvénnyel, néhány nevelésügyi panasz miatt és a választói akarat ellenében” felszámolják a monarchista községtanácsokat.²²³ A korábban magát forradalminak most pedig köztársaságinak nevező bizottságok tevékenységét a caciquizmushoz hasonlította. Az ABC véleménye szerint a legrosszabb dolog, amit az ideiglenes kormány tehet, ha üldözi és maga ellen fordítja a monarchistákat.²²⁴ Mivel vidéken szinte mindegyik községtanács monarchista, ha mindet felszámolják „gyertyával kell majd köztársaságokat keresni”, akiket a helyükbe tudnak ültetni. A cikk írója felhívja a figyelmet Palma del Río (Córdoba) esetére, ahonnan a monarchistáknak el kellett menekülni a megtorlás elől, holott a „köztársasági” polgármester a diktatúra idején a Hazafias Szövetség (UP) tagja volt.²²⁵

Az ABC szinte kifogyhatatlanul hozta a példákat a monarchista községtanácsok elleni támadásra: Hinojosa, Tarrasa (Katalónia), Cañaveral (Almería) – itt a cikk írója szerint szocialistákból alakult meg az Ügyvivő Bizottság, mivel köztársaságiak nem voltak a településen. A Zaragoza provinciában lévő Sósban „a köztársaságiak egy községtanács helyet sem szereztek, de most övék a városháza” – írja az ABC. Manisesben (Valencia) ugyanez történt. Villarejo de Fuentesben „a vesztes köztársaságiak önmagukat kiáltották ki győztesnek”. Las Nieves (Pontevedra) esetében a monarchista községtanács elmozdítása után egy kormánydelegáció alakított új testületet, ahová két volt upetistát (UP) is bevettek.²²⁶

A jobboldal tiltakozó kampányát a választások részrehajló jellege miatt gyorsan leszerelték. Ebben nagy szerepe volt a május 10-i monarchista provokációnak és az azt követő egyházellenes atrocitásoknak.

²²² Requena Gallego: id. mű: 146. o., Nigel Townson: id. mű: 70. o.

²²³ ABC 1931. április 23. „A monarchista községtanácsok elleni támadás” című cikkben Illescas (Toledo) és Pamplona konkrét esetét említi.

²²⁴ ABC 1931. április 24. „A választások és a községtanácsok felfüggesztése” című cikkben Badajoz provincia példáját hozza fel.

²²⁵ ABC 1931. április 25. „A monarchista községtanácsok elleni támadás” című cikkben Quintanar, El Toboso, Miguel Esteban települések esetét említi.

²²⁶ ABC 1931. április 29. „A monarchista községtanácsok elleni támadás” című cikk.

A kolostorégetések (*quema de conventos*) néven emlegetett egyházellenes atrocitások több okra vezethetők vissza. Része volt benne a katolikus egyház magatartásának is. Segura bíboros május 2-i provokatív hangvételű pásztorlevelében – amellet, hogy méltatta a volt uralkodó, XIII. Alfonz érdemeit – felhívta a figyelmet a köztársaság veszélyeire. A közvetlen kiváltó ok azonban egy monarchista rendezvény volt. A Nemzeti Monarchista Szövetség (UMN) május 10-én tartotta nyitóülését Madridban, ami erőszakos utcai cselekményekbe torkollott. A felháborodott tömeg autókat gyújtott fel és megostromolták a monarchista ABC székházát.²²⁷ Másnap egyházi épületek ellen fordult a nép haragja. Az elkövetkező három napban számos kolostort és más egyházi épületet gyújtottak fel nem csak Madridban, hanem vidéken is, főként Andalúziában. Sevillában – szintén monarchista provokációt követően – a polgári kormányzó bezáratta az ABC helyi székházát és ideiglenesen felfüggesztette a tevékenységét. Ezt követően ismeretlen egyének több kolostor felgyújtását is megkísérelték, de ezeket nagyjából sikerült megakadályozni. A csendőrség hadiállapotot vezetett be a városban és sikerült a nyugalmat helyreállítani.²²⁸

A gyújtogatók kilétéről a hatóságok nem szolgáltattak hivatalos információkat. Feltehetőleg szélsőséges csoportokhoz tartozó egyénekről lehetett szó. Leginkább a kommunisták és az anarchoszindikalisták kerültek szóba, mint valószínű elkövetők. Ezt alátámasztja az a körülmény, hogy vidéken erőszakos cselekmények leginkább ott történtek, ahol erős volt az anarchoszindikalista szakszervezet.²²⁹ Az El Liberal május 12-i számában kétségeinek adott hangot a feltételezett gyújtogatókkal kapcsolatban. A cikk írójában felmerült a kérdés, hogy az épületek „vajon miért belülről gyulladtak meg, és miért nem találtak ellenállásra a behatolók?” Az újság információi szerint „maguk a távozó papok gyújtották fel” a templomokat. Ezt a feltételezést az újság szerint a hatóságok „nem erősítik meg, de nem is cáfolják”. Az El Liberal szerint „monarchista összeesküvés részeként” történtek az atrocitások.²³⁰

A madridi magyar ügyvivő így reagált a történésekre: „A május 10 és 12-ike közt lejátszódott események villámfénnyel világítanak bele a spanyol forradalom boszorkány konyhájába és kísértetiesen sejtetik a jövő körvonalait”. Ismeretei szerint „a tettesek mindenütt fiatalokúak, akik nyilván egységes vezetés szerint járnak el és a közönség indifferens, keleti egykedvűséggel nézi tevékenységüket.” A magyar diplomata úgy látta, hogy a kormány túl későn és nagyon erélytelenül avatkozott be az eseményekbe, így „aligha kerülheti el a bűnpártolás vádját”. Megvonva a történet mérlegét, úgy vélte, hogy „szertefoszlott a mese a választási propaganda szabadságáról, de szertefoszlott minden kilátás egy monarchista restauráció közeli lehetősége iránt is”.²³¹

²²⁷ AHN Leg. 16 núm. 16 1931. május 10.

²²⁸ AHN Leg. 16 núm. 17 1931. május 13.

²²⁹ Shlomo Ben-Ami: Los orígenes... 359. o.

²³⁰ El Liberal 1931. május 12.

²³¹ MOL, K63, 273. csomó, 1931/29/1. tétel, 26/pol./1931

A májusi kolostorégetések közvetlen következményeként egyre erősödő monarchiaellenes hangulat lett úrrá az egész országon. A monarchisták közül néhányan átmenetileg visszavonultak a helyi politikától mások „független” vagy „agrár” jelöltként indultak a választáson. Sokan közülük – felismerve, hogy a monarchia ügye elveszett – álltak a köztársaságiak közé. Albacetében például a májusi választások köztársasági jelöltjeinek 30%-a április 12-én még monarchistaként indult.²³²

A monarchisták átáramlása a köztársasági táborba különböző preferenciák szerint zajlott: a konzervatívok a Liberális Jobboldal (DLR) vagy a radikális párt helyi szervezeteibe léptek be, a liberálisok pedig az Acción Republicana vagy a radikális szocialista párt szervezetébe. Ahol ezeknek a pártoknak még nem voltak helyi szervezetei, ott maguk a monarchisták hozták létre őket. A konzervatívok a DLR, a liberálisok az AR helyi szervezetét alakították meg. Villardevosban (Orense) például a nagyhatalmú cacique, Bugallal hívei kampányt indítottak, hogy létrehozzák a radikális szocialista párt helyi szervezetét. Így próbáltak továbbra is hatalmon maradni. A helybeliek tiltakoztak és válaszul „vidéki forradalmat” helyeztek kilátásba.²³³ Ahol már voltak köztársasági pártok és ezek elutasították a monarchisták felvételét, ott a monarchisták olyan szervezeteket hoztak létre, amelyek minden irányzatot egyesítettek: függetleneket, reformistákat és monarchistákat egyaránt.²³⁴

A köztársasági szervezetek elszaporodása általános jelenség volt egész Spanyolországban 1931 májusában. Megélenkült a politikai aktivitás még vidéken is, ami éles ellentétben állt a korábbi időszakra jellemző közönnyel és apatikus nyugalommal. Rodolfo López, Brihuega (Guadalajara) polgármestere április 26-i táviratában jelezte a belügyminiszternek, hogy a helységben rendezett köztársasági rendezvény sikere és lelkes fogadtatása meggyőzte arról, hogy „a köztársasági eszmék meggyökereztek a nép körében”.²³⁵ Huesca polgármestere május 24-i táviratában hasonlóan sikeres köztársasági rendezvényről számolt be, ahol „a lelkes közönség egyfolytában az új rendszert és vezetőit éljenezte”.²³⁶

Kasztília–La Mancha napilapja, a „Vida Manchega” tudósításai szerint május folyamán sorra alakultak a köztársasági pártok helyi szervezetei. Május 5-én Brazatortasban rendeztek köztársasági összejevetelt, ahová meginvitálták a nőket, hogy „kövessék a férfiakat és működjenek együtt a köztársaság fenntartásában”. Május 6-án megalakult a „Csoportosulás a köztársaság szolgálatában” elnevezésű szervezet bizottsága a provinciában, olyan nagy tekintélyű értelmiségiek közreműködésével, mint doktor Maraón, Ortega y Gasset és Pérez de Ayala. Május 12-én kiáltványt adott közre a lap, amelyben bejelentették a provincia köztársasági ifjúsági szekciójának a megalakulását: „Ciudad Reálban létrejött a Köztársasági

²³² Requena Gallego: id. mű: 148. o.

²³³ AHN Leg. 5 núm. 6 1931. május 8.

²³⁴ Requena Gallego: id. mű: 148. o.

²³⁵ AHN Leg. 4 núm. 4 1931. április 26.

²³⁶ AHN Leg. 4 núm. 5 1931. május 24.

Ifjúság, amelynek céljai: intenzív köztársasági és kulturális propaganda, a holnap emberének megformálása”. Létrehoztak egy bizottságot, aminek az volt a feladata, hogy felvegye a kapcsolatot a már működő ifjúsági szervezetekkel, illetve elősegítse újabbak létrehozását: „Minden községben, ha csak egyetlen jelentkező is van... Minden érdeklődő forduljon egyedül vagy kollektíven ehhez a Bizottsághoz és akkor hamarosan közös erővel létrehozhatjuk a Köztársasági Ifjúságok Föderációját a provinciában.” A Vida Manchega május 14-i számában a radikális szocialista párt Ciudad Reál-i helyi szervezetének alakuló gyűlésére invitálta a szimpatizánsokat. Az újság június 4-i száma pedig már 200 tagról számolt be. Május 19-én a DLR helyi szervezetének alakuló gyűléséről lehetett olvasni.²³⁷

Ez a gyors politizálódás azonban nagy zűrzavarral és az új politikai csoportok közötti rivalizálással járt. Az intenzív választási kampányt teljes mértékben a kormány támogatását élvező baloldali szervezetek uralták. Ez egyfajta előkampánya volt a június 28-i választásnak. A monarchiaellenes hangulat egyre fokozódott. A monarchisták sok helyen inkább távolmaradtak a választástól. Mivel a kormánykoalíciónak nem volt ellenzéke, ezért egymás pártjaival kellett harcba szállniuk a választási küzdelemben. Különböző helyi választási koalíciókat és listákat hoztak létre. Az esetek többségében azonban a republikánus-szocialista koalíció vagy a tisztán republikánus koalíció indított jelölteket.

A választási eredmények jelzik, hogy a polgári kormányzóknak meghatározó szerepük volt az eredmény alakulásában. Albacetében például az Acción Republicana csak 1930-ban kezdett szerveződni. A májusi választáson ehhez képest a képviselői helyek 40%-át sikerült megszereznie. Ennek oka, hogy a polgári kormányzónak, Arturo Cortesnek, aki az AR tagja volt, sikerült meggyőznie a helyi caciquét arról, hogy az ő pártjához csatlakozzanak. Hasonló történt Ciudad Reálban és Toledóban is, ahol a polgári kormányzók a DLR tagjai voltak. Az ő áldásos közreműködésükkel sikerült győzni a májusi választáson, annak ellenére, hogy a DLR csak április 12. után jött létre ezekben a provinciákban. Villacañasban (Toledo) például „elsöprő többséggel” győzött a DLR 11 jelöltje, „mindenfajta propaganda és a választókkal való kapcsolat nélkül”.²³⁸

A májusi választások hivatalos eredményét az 1931. június 2-i sajtóban tették közzé. Eszerint 4.640 köztársasági és 660 nem köztársasági képviselőt választottak meg. Ezek azonban csak részadatok, mivel előfordult, hogy a polgári kormányzók nem informálták a belügyminisztert a választások eredményéről. Shlomo Ben-Ami levéltári forrásokon alapuló számításai szerint ennél valamivel több: 7.612 köztársasági és 951 nem köztársasági képviselőt választottak meg.²³⁹ A számadatok jól illusztrálják a radikális változást, ami a májusi választásnak tudható be: mindenütt a köztársaságiak győztek. Ez azonban azt is jelentette, hogy akik áprilisban a monarchistákra szavaztak, azok most a köztársasági pártokra adták le a voksukat. A témába vágó helytörténeti munkák is ezt támasztják alá. Sevillában

²³⁷ Vida Manchega 1931. május 5., 6., 8., 12., 14., 19., június 4.

²³⁸ AHN Leg. 30 núm. 13 1931. június 1.

²³⁹ Shlomo Ben-Ami: Los orígenes... 376. o.

például a 889 képviselői helyből a monarchisták egyetlen egyet sem tudtak szerezni. Albacete, Ciudad Real és Toledo tartományokban 1.223 helyből 10-et szereztek meg a monarchisták (kevesebb, mint 1%-ot), a köztársasági pártok viszont 77%-ot, a szocialisták pedig 21%-ot értek el. Cádiz, Granada és Valencia tartományokban hasonló eredmények születtek.²⁴⁰

Ebben nagy szerepe volt az Ügyvivő Bizottságok „republikánus caciquizmusának”. Ezek feladata – hivatalosan – a sürgős adminisztratív ügyek intézése volt a május 31-i választásig.²⁴¹ Valójában azonban a köztársaság ügynökeivé váltak: tüntetéseket szerveztek az új rendszer mellett, megváltoztatták a monarchisták nevét viselő utcaneveket, elűzték a monarchistákat a falvakból, ellenőrzésük alá vonták a városi szolgáltatásokat. Még az is előfordult, hogy szembeszegültek Maura döntésével és választást akartak kiírni ott, ahol az áprilisi állapotokat kellett volna helyreállítani.²⁴²

A májusi „köztársasági” győzelem, akárcsak az áprilisi „monarchista” győzelem a caciquizmus jegyeit hordozta magán. Az átállás a monarchista caciquizmusról a köztársasági caciquizmusra azonban nem ment mindig simán. Előfordult, hogy még az Ügyvivő Bizottságok sem tudták kiküszöbölni a nagyhatalmú monarchista caciquék választókra gyakorolt befolyását. Granada, Ciudad Real, Burgos, Jaén, Málaga és Pontevedra falvaiban előfordult, hogy a republikánus-szocialista koalíció visszalépni kényszerült a választáson a monarchista caciquék épségben maradt hatalmával szemben. Hasonló tendencia tapasztalható La Coruña, Murcia, Castellón, Alicante, Lugo és Huelva tartományokban is, ahol a monarchistáknak sikerült megőrizni a befolyásukat. A júniusi alkotmányozó gyűlési választáselőestéjén még mindig voltak monarchista községek Spanyolországban.

A meghatározó tendencia azonban az volt, ami a köztársaságiak csaknem teljes győzelmét eredményezte a májusi választáson: egy újkeletű és felületes vidéki republikanizmus. Nehezen hihető ugyanis, hogy egy község, ami hat héttel korábban még „meggyőződéses” monarchista volt, utóbb „meggyőződéses” köztársasági lett volna. A májusi részvétel lehetővé tették, hogy a júniusi általános választás előestéjén a köztársaságiak ellenőrzése alá kerüljön több száz vidéki község. Az eredmények jól illusztrálták a republikánus-szocialista koalíció megerősödött pozícióját.

Igazat lehet adni Nigel Townsonnak abban, hogy a választás igazi győztese az ország nagy részében a cacique volt. Mindössze annyi történt, hogy a Restauráció rendszerének monarchista caciquizmusát köztársasági caciquizmus váltotta fel. Másfelől a monarchisták beillesztése a rendszerbe hozzájárult a köztársasági pártok megerősödéséhez és a rendszer megszilárdításához. A köztársaságnak az volt az érdeke, hogy a monarchistákat belül tudja a rendszeren. A problémát a későbbiekben majd az jelenti, hogy a helyi politikában továbbra is pozícióban lévő volt monarchisták ellenállnak a reformoknak és igyekeznek gátolni a kormány tevékenységét.

²⁴⁰ Townson: id. mű: 72-73. o.

²⁴¹ Maura körlevele az Ügyvivő Bizottságok feladatáról. AHN Leg. 29 núm. 74 1931. április 16.

²⁴² Shlomo Ben-Ami: Los orígenes... 374. o.

1931. JÚNIUS 28-I ALKOTMÁNYOZÓ GYŰLÉSI VÁLASZTÁS

Javier Tusell szerint az 1931-es alkotmányozó gyűlési választások több szempontból is átmeneti jellegűek voltak. Az Ideiglenes Kormány aktívan részt vett a választási kampányban, ami szokatlan a parlamentáris demokráciákban, ám megszokott a spanyol politikában. Célszerű megvizsgálni tüzetesebben, hogy milyen mértékben befolyásolta a kormány a választási eredmények alakulását, hogy eldönthessük: mennyiben jelentett döntő változást az 1931-es júniusi parlamenti választás az ország politikai életében.²⁴³

Az Ideiglenes Kormány és Miguel Maura belügyminiszter eltökélt szándéka volt, hogy részrehajlás nélkül irányítsák a választási előkészületeket. A belügyminiszter 1931. június 8-án körlevelet küldött a polgári kormányzóknak, amiben meghatározta a feladataikat a választási időszakra vonatkozóan.²⁴⁴ Ebben felhívta a figyelmüket, hogy tartsák távol magukat a választási küzdelemtől és szigorúan csak az adminisztrációs feladatok végrehajtására és a közrend fenntartására szorítkozzanak.

A kormány többször is hangoztatott szándékával ellentétben azonban a rendelkezésre álló források más képet rajzolnak elénk. A tartományok szerint összeállított jelöltlisták, a belügyminiszter és a polgári kormányzók levelezése és a helyi sajtó adatai alapján úgy tűnik, hogy a kormány aktívan részt vett a jelöltlisták összeállításában. Sőt, ezen túlmenően, részben a politikai jobboldali válaszreakció hiánya folytán, beavatkozásának mértéke időnként meghaladta a stabil demokratikus intézményeknél megengedettet. Tusell hangsúlyozza, hogy ez nem jelenti azt, hogy az 1931-es parlamenti választás csaláson alapult volna. Ez a választás a spanyol választók függetlenedési folyamatát tükrözte, és sokkal őszintébb volt, mint a korábbiak – beleértve az 1931 áprilist is – de távol állt a demokratikus ideáltól.²⁴⁵

Az alkotmányozó gyűlési választás kampányában különösen fontos szerepet játszottak a polgári kormányzók. Az előző liberális oligarchikus rendszerben a polgári kormányzóknak meghatározó szerepük volt a választások idején. Ők állították össze a jelöltlistát, ami végül természetesen győztesen került ki a „küzdelemből”. A polgári kormányzó tehát nem adminisztratív szereplője, hanem aktív résztvevője volt a folyamatnak. A köztársasági létrejöttével a polgári kormányzó szerepe nem csökkent. Ez részben annak tudható be, hogy az új rendszer politikai „elitje” rendkívül szűk csoportra korlátozódott. A központi adminisztrációban tisztséget betöltő politikai vezetők egyúttal parlamenti képviselő jelöltek is voltak. Általános jelenség volt az, hogy egy adott tartomány polgári kormányzója egy másik tartomány képviselőjeként indult a választáson. Az országos és a helyi sajtó számos példát hoz ennek alátámasztására. Két dolgot kell megemlíteni ezzel kapcsolatban. Az egyik, hogy ezek a jelöltek a választást megelőző napon nem szerepeltek a hivatalos jelöltlistán. A másik pedig az, hogy nem minden esetben kerültek ki győztesen a választási küzdelemből.²⁴⁶

²⁴³ Javier Tusell: *Las Constituyentes de 1931: Unas elecciones de transición*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid, 1982. 17. o.

²⁴⁴ AHN Leg. 30 A núm. 15/231, circular núm. 95 1931. június 8.

²⁴⁵ Tusell: *Las Constituyentes...* 19. o.

²⁴⁶ AHN Leg. 30 A núm. 16 és 17

A polgári kormányzók azonban nem csak képviselőjelöltként vettek részt a választási kampányban, hanem mint a hatalmon lévő republikánus-szocialista kormány képviselői is. Ebben a tekintetben fontos szerepük volt a képviselőjelöltek hivatalos listájának összeállításában. Nincs bizonyítékunk arra nézve, hogy a belügyminisztérium utasítására tették volna ezt, de kétségtelen, hogy saját pártállásuk gyakran befolyásolta őket a feladat végrehajtásában. Jobbik esetben kikérték a belügyminiszter véleményét a problémás esetekben, de előfordult, hogy saját szakállukra hoztak politikai döntéseket. A képviselőjelöltek névsorának összeállítása mellett döntő szerepük volt adott esetben az áprilisi választás érvénytelenítésében és új községtanácsi választás kiírásában is. Elméletileg csak a választóközönség adminisztratív ügyeiért feleltek, valójában azonban sokkal nagyobb politikai befolyással rendelkeztek.

Az *El Liberal* 1931. május 6-i számában Rafael Marin del Campo cikke külön figyelmet szentelt a polgári kormányzók szerepének az új politikai rendszer megszilárdításában. A cikk írója szerint az április 12-i választás eredménye sokkal inkább a monarchia ellen irányuló általános és mély ellenszenvet fejezte ki, mintsem az erős köztársasági elkötelezettséget. Ezért úgy véli, hogy a polgári kormányzóknak, mint a köztársaság „apostolainak” az a feladatuk, hogy elősegítsék a köztársasági szellemiség meggyökerezését, kezükbe vegyék a köztársasági szervezetek kiépülését ott, ahol ezek még nincsenek jelen, városban és vidéken egyaránt. A cikk írója úgy véli, hogy „a polgári kormányzók kezében van a köztársaság és egész Spanyolország sorsa”, rajtuk múlik, hogy sikerül-e megszilárdítani az új politikai rendszert.²⁴⁷

Teljes mértékben azonban nem lehet rekonstruálni a polgári kormányzók tevékenységét sem a sajtó, sem pedig a hivatalos levelezés alapján. Alapos helytörténeti kutatásokra támaszkodó monografikus munkákból lehetne megítélni pontosan, hogy mennyire volt meghatározó ezeknek a kormánytisztviselőknek a tevékenysége a választások kapcsán. A rendelkezésünkre álló csekély számú történeti munka alapján úgy tűnik, hogy sorsdöntő szerepük volt a választási eredmények alakulásában.²⁴⁸

Az alkotmányozó gyűlési választás átmeneti jellegére utalnak a választási erőszak különböző formái is. A levéltári anyagban olvasható tiltakozások az erőszakos cselekmények, visszaélések ellen a caciquizmus módszereit idézik fel, kiváló példa erre Galicia, Ciudad Real vagy Granada esete. Lugo-ból (Galicia) érkezett bejelentés szerint a provincia régi caciqué-i megpróbálták sabotálni a köztársasági választás eredményét: „Ribas del Sil községtanácsa aljas manőverrel eltávolította a megválasztott köztársasági községtanácsi képviselőket...”²⁴⁹ A tiltakozások legjellemzőbb vonása, hogy nem igazán fontos a visszaélést elkövetők pártállása, mert a küzdelem nem ideológiai indíttatású, hanem személyhez kötött. Másfelől viszont az erőszakos cselekmények az első köztársasági időszak heves politikai összecsapásaira emlékeztetnek.

²⁴⁷ *El Liberal* 1931. május 6.

²⁴⁸ Tusell: *Las Constituyentes...* 23. o.

²⁴⁹ AHN Leg. 38 núm. 11

Ez pedig a tömegek erőteljes politizálódásának következménye volt. Ezt példázza Baszkföld, Katalónia, Asztúria és Valencia esete.²⁵⁰

Nem csak a júniusi alkotmányozó gyűlési választás, hanem a pártrendszer alakulása szempontjából is meghatározó szerepe volt két rendeletnek, amelyek a választójog megreformálására irányultak. Mindkettő célja az volt, hogy kiterjessze a választójogot és demokratikusabbá tegye a gyakorlását, és megszüntesse a nagyobb városok hagyományos túlsúlyát.

Az első az 1931. április 25-i rendelet volt, amely a választók életkorát lecsökkentette 23 évre. Ezzel négyeszeresére nőtt a választójoggal rendelkezők száma. Jobboldali körökben heves ellenérzéseket gerjesztett ez a lépés. Az ABC felháborítónak nevezte, hogy egy „de facto” kormány a cortes választások előtt megváltoztatja a választójog törvényi feltételeit és ily módon manipulálja a választási esélyeket. „Hét év diktatúra után csak a forradalmi dialektika változott” – írta az újság.²⁵¹ A jobboldal – egyébként megalapozottan – attól tartott, hogy a fiatal új szavazók táborában elsősorban a köztársasági pártokat támogatja majd a parlamenti választásokon. Ezt látszik megerősíteni Almagro polgármesterének a belügyminiszternek címzett június 23-i levele, amiben felhívja a figyelmet arra a körülményre, hogy a vidéki parasztok, zömében fiatalok és „a köztársaság lelkes hívei”, nem tudnak részt venni a parlamenti választásokon az aratási munkák miatt. Kéri, hogy „tanulmányozzák a problémát”. A megoldásra is javaslatot tesz: ingyenes utaztatással lehetne segíteni a helyzeten.²⁵²

A másik, még nagyobb horderejű rendelet az 1931. május 8-i választójogi rendelet volt.²⁵³ Miguel Maura belügyminiszter javaslatára módosították az 1907-es Antonio Maura-féle választójogi törvényt. Egykamarás rendszert hoztak létre. A visszaélések elkerülése végett eltörölték a korábbi apró, egyszemélyes körzeteket. A közigazgatási egységek szerinti szavazásról áttértek a választókörzeti rendszerre. A szavazók az 50 provinciában és a nagyobb városokban a pártok által állított „zárt” listákra szavazhattak, egészükben elfogadva vagy mellőzve őket. Lélekszám szerint határozták meg, hány képviselőt küldhet a provincia a cortesbe: 50 ezer lakos választhatott egy képviselőt és minden újabb 30 ezer után választhattak még egy képviselőt. Madrid, Barcelona és a százezernél több lakost számláló városok – Córdoba, Murcia, Málaga, Cartagena, Sevilla, Valencia, Bilbao, Zaragoza – önálló választókörzetnek minősültek. Ceuta és Melilla kivételt képeztek: fejenként egy képviselőt választottak. Minden adott provinciában induló párt listáján annyi név szerepelhetett, ahány képviselő megválasztására jogosultak voltak. A „korlátozott szavazat” (*voto limitado*) elve viszont kizárta, hogy a győztes párt a provincia valamennyi mandátumát megszerezze. 20% erejéig a helyeket az ellenzéknek biztosították. Egyelőre megmaradt a nők kirekesztése a szavazásból.²⁵⁴

²⁵⁰ Uo. 73-76. o.

²⁵¹ ABC 1931. április 28.

²⁵² Archivo General de Administración de Alcalá de Henares Fondo 8, 25.01: Cuestiones electorales – correspondencia, Asign. 189 1931. június 23.

²⁵³ (Ed.) R. Sainz de Varanda: *Colección de leyes fundamentales*. Madrid, 1957. 629-632. o.

²⁵⁴ Harsányi Iván: *Választások a 20. századi Spanyolországban* 114. o.

Az új választási rendszer egyértelműen a pártoknak kedvezett az egyéni jelöltekkel szemben. Megnehezítette viszont az új pártok megjelenését, kivéve, ha más pártokkal koalícióban indultak a választáson. Ez a kétpártrendszer kialakulásának kedvezett volna, a listás szavazás azonban koalíciók létrehozását eredményezte. A választási rendszernek köszönhetően sohasem lehetett pontosan megítélni az egyes pártok tényleges erejét.²⁵⁵

Az ABC ezt a reformot sem hagyta szó nélkül. Felhívta a figyelmet a rendelet diszkriminatív jellegére, amelynek – meglátása szerint – az a célja, hogy „az alkotmányozó gyűlési választáson a köztársasági erőké legyen az oroszlánrész”. Az újság szerint a kormány hibát követett el a választójog megreformálásával és ennek „komoly következményei lesznek a rendszer törvényes megszilárdítására nézve”.²⁵⁶

A VÁLASZTÁSI KAMPÁNY

A köztársaság első hónapjaiban egyre markánsabbá váltak a san sebastián-i koalíciót alkotó pártok közötti különbségek, különös tekintettel az ideológiai nézetkülönbségekre. Amíg a köztársaság létrejötte előtt a különbségek minimalizálására törekedtek, addig a júniusi választás előestéjén a választási kampány hevében az eltérő programok és célkitűzések hangsúlyozása vált fontossá. Ez azonban az áprilisi választási szövetség felbomlásához vezetett.

A szocialisták a polgári köztársaság támogatása mellett foglaltak állást, ám ez nem jelentette a san sebastián-i paktumhoz való hűséget is. Éppen ellenkezőleg, választási kampányuk során igyekeztek kiemelni saját programjuk eltérő vonásait és hangnemük egyre radikálisabbá vált. A tanulatlan falusi parasztok megnyerésére vidéken még szélsőségesebb hangvételű kampányt folytattak, ami már a rivális CNT módszereihez közelített. A koalíció többi pártját illetően kapcsolatuk alkalmi jellegét emelték ki és hangsúlyozták, hogy nem tesznek engedményeket polgári szövetségeseiknek. Úgy látszott, hogy a szocialisták tudatában vannak a koalíció széthullásának, de ez számukra kedvező fejleménynek tűnt. Még élesebbé váltak a konzervatív DLR elleni támadásaik. Számukra ez a párt testesítette meg a reakciós polgári köztársasági erőket, és a legfőbb akadályozó tényezőnek tekintették.

Kétségtelen, hogy a köztársasági jobboldal egyre erőteljesebben hangsúlyozta konzervatív álláspontját, miközben a szocialisták és a baloldali polgári erők radikálisabb köztársaságot kívántak. Maura és Alcalá Zamora a DLR kampányának vezetőjéül Joaquín Chapaprieta, volt monarchista politikust nevezte ki. A legfőbb cél a köztársaság „jobbra tolódása” volt. Chapaprieta potenciális tömegpártnak látta a DLR-t, ehhez azonban támogatókat kellett találni. A vidéki caciquék előszeretettel választották ezt a pártot, mert ésszerű kompromisszumnak látták jobb-

²⁵⁵ J. Linz: id. mű: 116-118. o.

²⁵⁶ ABC 1931. május 8.

oldali nézeteik és a kényszerűvé vált republikánus elkötelezettség ötvözésére. A magát köztársaságinak valló katolikus El Debate is közeledett a DLR-hez. Figyelmeztette azonban, hogy ne engedjen a koalíció szélsőséges tagjainak, mert különben elszigetelődik a bal- és a jobboldal támadásaival szemben egyaránt. Miguel Maura személyesen is megkereste Angel Herrerát, hogy megkérje, személyes befolyásával támogassa a pártot.²⁵⁷ Annak, hogy ez mégsem sikerült több oka is volt. A májusi „kolostorégetések” miatt a DLR jócskán veszített a hiteléből a katolikusok körében. Ehhez még hozzájárult Miguel Maura szerepe a monarchista községtanácsok felfüggesztésében a májusi választás előestéjén. Közben kialakultak a feltevélei egy önálló jobboldali szervezet létrehozásának, ezért Herrera visszautasította Maura ajánlatát. Tény, hogy Maura elsősorban miniszterként és nem pártvezetőként cselekedett a köztársaság első hónapjaiban.

A DLR képtelen volt beintegrálni a hagyományos jobboldalt a köztársasági politikába, aminek komoly következményei lettek később a köztársaság jövőjére nézve. Többek között emiatt sem válhatott a köztársaság „minden spanyol köztársaságává”. A volt monarchisták tömeges beáramlása miatt a jobboldal haladó csoportjait sem sikerült magához vonzania. A katolikusokat sem tudta konzervatív köztársasági tömegpártba tömöríteni.

Ez a tendencia súlyos belső válsághoz, majd pedig szakadáshoz vezetett. A pártot elhagyók erőteljes kampányt indítottak a két vezető, Alcalá Zamora és Maura ellen. Azzal vádolták őket, hogy autokratikus módszerekkel irányítják a pártot. Bizonyítékul felhozták, hogy a DLR az egyetlen köztársasági párt, amely létrejötté óta még nem rendezett demokratikus országos gyűlést. Rámutattak a párt elszigeteltségére, és úgy vélték: ha nem következik be politikai irányváltás a centrum felé és nem szűnik meg a vezetők tekintélyuralma, akkor a DLR továbbra is az előző rendszer anakronisztikus csökevénye marad. A bírálók nem láttak lényeges különbséget a DLR és a Nemzeti Akció között. Maura nem tulajdonított jelentőséget ezeknek a kritikáknak, de a támadások felerősödtek a koalíció többi pártjának irányából is. Ennek következtében a júniusi választás előestéjén a DLR elvesztette jelentőségét a jobboldal progresszív erőivel szemben, és elszigetelődött a köztársasági táborban is.

A választási kampány során minden oldalról támadták a DLR-t. A jobboldalt megijesztette a választási beszédek – szerintük – helyenként forradalmi hangvétele. A kampány egyik leginkább baloldali hangvételű beszédét Maura mondta el Zamorában. Keményen elítélte a katolikusokat, amiért nem tudták megvédeni a templomokat a kolostorégetések idején. Kiállt az állam és egyház szétválasztása ellen és a latifundiumok felszámolása mellett.²⁵⁸ A baloldal számára viszont a DLR a volt monarchisták és caciquék gyülekező helye volt. Még a volt konstitucionalista, Melquíades Álvarez új pártját, a Liberális Demokrata Köztársasági Pártot (Partido Republicano Liberal Demócrata – PRLD) is szívesebben látták a köztársasági táborban, mint a DLR-t.

²⁵⁷ Shlomo Ben-Ami: Los orígenes... 388. o.

²⁵⁸ Maura zamorai beszédét az ABC 1931. június 16-i száma közli.

Elképzeléseit tekintve a DLR a koalíció pártjai közül a Radikális Párthoz állt a legközelebb. Mindkét párt az autonómia ügyét támogatta a szeparatizmussal szemben. A vallásszabadság kérdésében az egyház és az egyházi rendek tekintélyének megőrzéséért szálltak síkra. Mérsékelt agrárreform szükségességét ismerték el, ami hozzájárulna a kisbirtokosokra támaszkodó konzervatív köztársaság létrehozásához. A DLR azonban nem rendelkezett sem olyan történelmi múlttal, sem akkora erővel, mint a radikálisok.

A Radikális Párt esetében is megfigyelhető egyfajta jobbratulódás, de ez Lerroux vitathatatlan tekintélye és a párt viszonylag stabil szerkezete miatt nem okozott komoly válságot. A köztársaság első két hónapjában Lerroux pártja katolikusok, polgárok és tőkés vállalkozók menedékévé vált, akik az új rendszerben is meg akarták őrizni pozíciójukat. A pártvezér választási beszédei garanciát jelentettek ezeknek a társadalmi csoportoknak arra, hogy a köztársaság szavatolni fogja a rendet, nyugalmat és a vallás védelmét. Negyvenezer ember előtt mondott június 26-i valenciai beszédében Lerroux olyan köztársasági ideál mellett szállt síkra, amely „nem csak a köztársaságiaké, hanem minden spanyolé”. Ehhez elengedhetetlennek tartotta a megbékélést azokkal, akiket korábban ellenségnek kiáltottak ki. Ebben látta a köztársaság megszilárdításának zálogát.²⁵⁹

Lerroux katolikus egyházhoz való viszonya meglehetősen ellentmondásos volt. Köztársasági politikusként szükségesnek tartotta állam és egyház szétválasztását, a szabad vallásgyakorlást és az egyházi rendek tevékenységének korlátozását. Biztosítani igyekezett azonban a katolikusokat arról, hogy a vallási reform nem fogja csorbítani a katolikus vallás pozícióját Spanyolországban. A májusi kolostorégetés kényes témáját Lerroux vérbeli politikusként mindig az aktuális hallgató közönség szája íze szerint kezelte. Ez az ellentmondásos magatartás a radikális párt által megcélzott középosztály rendkívül heterogén jellege miatt alakult ki. Másrészt a párt centrista politikájának következménye volt. Egyaránt meg akarta nyugtatni a köztársasági érzelműket és a katolikusokat is. Hasonlóan ellentmondásosan kezelte Lerroux az agrárreform kérdését is. Mérsékletet és fokozatosságot hirdetett. Elismerte a reformok szükségességét, de csakis a tulajdon elvének megsértése nélkül.

A radikális párt választási propagandájának rendkívül mérsékelt hangvétele nem tudta leplezni a párt populista jellegét és demagógiáját. Lerroux barcelonai beszédében hangot adott a népbe és mindenekelőtt a munkásosztályba vetett mélységes hitének. Valenciában pedig kijelentette, hogy a rend a nép, a szervezett munkásság akaratának függvénye. Ezzel a kissé anakronisztikusnak tűnő populist hangvétellel jelentős társadalmi csoportokat tudott a maga oldalára állítani.

A radikálisok elképzelése a köztársaságról teljesen ellentmondott a polgári baloldal és a szocialisták elképzeléseinek. Utóbbiak a reformokban látták a köztársaság megszilárdításának kulcsát és republikánizálni akarták a nemzetet. A radikálisok viszont a köztársaságot akarták nemzetivé tenni. Ezzel együtt a júniusi választás előestéjén a radikálisok a koalíció pártjai mellett kötelezték el magukat.

²⁵⁹ Townson: id. mű: 74. o.

Lerroux dicshimnuszokat zengett a baloldali köztársaságiak reformjairól, és annak ellenére, hogy a szocialista miniszterek nem voltak népszerűek a radikális párt híveinek körében, a nyilvánosság előtt nem kritizálta tevékenységüket. Fontos előrelépésnek tartotta, hogy sokéves ellenségeskedés után, a köztársasági erőknél sikerült megegyezésre jutniuk a szocialistákkal.²⁶⁰

Lerroux új „arca” és a koalícióban elfoglalt sajátos pozíciója leginkább a mérsékelt köztársasági és a monarchista sajtót ragadta meg. Az El Sol hasábjain magasztaló cikkek sora jelent meg róla. „Köztársasági apostolként” üdvözölték, mint a „köztársaság legkiemelkedőbb alakját”. A „helyzet urának”, „nagy államférfinak” és „a jövő emberének” nevezték. A La Época című napilap a jövődőlő miniszterelnököt látta benne. A nem köztársasági jobboldal is várakozással figyelte a radikális vezér tevékenységét. Lerroux volt az egyetlen politikus, aki a választási kampány idején megjelent az ABC címlapján, nem is egyszer, hanem három alkalommal. A monarchisták kiemelkedő alakja, José Calvo Sotelo Lerroux-ban és Melquíades Álvarezben látta a béke és a rend védelmezőjét. Az El Debate a valenciai választási beszéd kapcsán kiemelte Lerroux mérsékelt hangnemét, szembeállítva Azaña radikális hangvétellő beszédével, amely ugyanazon a rendezvényen hangzott el. Azañát (akárcsak a radikális szocialista Marcelino Domíngót) a „konzervatív köztársaság ellenségeként” aposztrofálták.²⁶¹ Az ABC és az El Debate a koalíció széthullásának egyértelmű jeleként értékelte a republikánus-szocialista tábor választási kampányának különbségeit.

A még mindig szervezetlen és demoralizálódott jobboldal – tisztán stratégiai megfontolásból – potenciális szövetségest látott a radikális pártban. Mind a monarchisták, mind a legalista jobboldal hátat fordított viszont a DLR-nek. Vezetőikben, Miguel Maurában és Alcalá Zamorában a monarchia árulóit látták, de nem bocsátották meg nekik azt sem, hogy a májusi kolostorégetések idején nem viselkedtek katolikushoz méltóan. A hagyományos jobboldal Lerroux-szal kapcsolatos várakozásait egy önmagát megnevezni nem kívánó politikus az El Debate 1931. június 26-i számában fogalmazta meg. (Ez a névtelen figura feltehetően Gil Robles volt, mivel az El Debate a Nemzeti Akció szócsőve volt.) Megjósolta, hogy a san sebastián-i koalíció a radikálisok és a szocialisták közötti egyre élesebb konfliktus miatt fog felbomlani. A jobboldal a radikálisokat fogja támogatni, addig, amíg saját erőit kellőképpen újjá nem szervezi az önálló politizálásához.²⁶²

A koalíción belül a DLR és a radikálisok konzervatív beállítottsága összeegyeztethetetlen volt a baloldali köztársasági pártok hangsúlyos baloldaliságával. A radikális szocialisták leginkább az „új republikánusok” tömegei miatt aggódtak, holott a párt látványos növekedése feltételezi, hogy ők is elfogadták az új jelentkezőket.²⁶³ A májusi kolostorégetések meggyőzték a pártot arról, hogy a rendszerellenes összeesküvések megelőzésére radikális köztársaságra van szükség. Ezen a ponton teljesen eltért a vé-

²⁶⁰ Uo. 78. o.

²⁶¹ El Debate 1931. június 10., 12., 21.

²⁶² Townson: id. mű: 81. o.

²⁶³ A PRRS-nek 1931. májusában 5.261 tagja és 168 szekciója, 1932. májusában pedig már 72.815 tagja és 1.083 szekciója volt. Shlomo Ben-Ami: Los orígenes... 394. o.

leményük a koalíció jobboldalának és centrumának álláspontjától. A radikális szocialista párt választási programjának legfőbb pontja a köztársaság radikalizálása volt. Ezt azonban az aktuális heterogén összetételű kormánnyal, amelyben a jobboldal mérsékelt hangvétele dominált, nem lehetett megvalósítani. Álvaro de Albornoz június 20-i valenciai beszédében, mintegy negyvenezer fős tömeg előtt kijelentette, hogy a kormányban csak köztársaságiaknak van helyük és nem volt monarchistáknak. Csak baloldali kormány lehet képes „republikánizálni a köztársaságot”.²⁶⁴

Az Acción Republicana is hasonló hangnemet ütött meg, de ez a csoport továbbra is a pártszervezés kezdeti lépéseinél tartott. Nem volt meg a kellő infrastruktúrája ahhoz, hogy önálló választási kampányt folytasson. Azaña kampány nyitó beszédét június 7-én mondta Valenciában, a Köztársasági Szövetség által szervezett rendezvényen mintegy harmincezer ember előtt. Június 11-én Albacetében, 14-én Alicantében, 21-én Ávilában mondott beszédet. Június 25-27. között Toledo provinciában tett kampány körutat, ahol az Acción Republicana önállóan indult a választáson. Azaña a következő témákról beszélt a kampány során: a köztársaság forradalmi eredete, az alkotmány, a felelősségre vonás kérdése, költségvetés, agrárreform. Keményen kritizálta a régi rendszert és a dinasztiát. Önmagát a radikális konstruktivizmus hívének nevezte.²⁶⁵

Választási beszédei közül egyedül a június 7-i valenciai beszéde maradt fenn teljes terjedelmében. Másik három beszédéből (Alicante Ávila, Toledo) részletek maradtak fenn a madridi sajtóban. A valenciai beszéd Azaña politikai életművének egyik legfontosabb darabja.²⁶⁶ Rendkívül határozott, egyesek szerint agresszív hangneme miatt óriási visszhangot váltott ki. Innen eredt Azaña demagóg híre is. Mindenekelőtt hangsúlyozta a köztársaság forradalmi eredetét, az előző rendszer politikusainak felelősségre vonását pedig fontosabbnak ítélte az alkotmány ügyénél. A beszéd második fele már pozitívabb hangvételű, de hasonlóan energikus volt. Új állam létrehozását tartotta szükségesnek, olyan köztársaságét, amely garantálni tudja a békét az országon belül és kívül egyaránt. Utalt a caciquizmus felszámolásának szükségességére és – az általános vélekedéssel ellentétben – itt említette meg először a katolikus vallás helyzetére vonatkozó tézisé, ami később hozzásegítette a kormányfői tisztséghez. A történészek többsége szerint Azaña október 13-án fejtette ki először nyilvánosan azt a nézetét, hogy „Spanyolország megszűnt katolikusnak lenni”. Valójában már június 7-én így fogalmazott: „Spanyolország katolikus ország volt: a spanyolok évszázadokon keresztül kizárólag katolikusként gondolkodtak. Hogy ez jó-e vagy sem, nem tudom, nem érdekel: mára ez már eltűnt a nemzet kollektív lelkiületéből. Vannak katolikusok Spanyolországban, de a gondolkodást már nem a katolicizmus határozza meg”.²⁶⁷

Ezek voltak beszédének legfontosabb gondolatai, de mégsem emiatt támadták Azañát. A jobboldal kiforgatta a pártvezér szavait és önkényesen összekapcsolt

²⁶⁴ Shlomo Ben-Ami: Los orígenes... 395. o., J. Avilés Farré: id. mű: 75. o.

²⁶⁵ Espín: id. mű: 58. o.

²⁶⁶ Ennek ellenére ez a beszéd nem került be Azaña válogatott műveibe. Elsőként Eduardo Espín adta közre teljes terjedelmében. Lásd: Espín: id. mű: 323-334. o.

²⁶⁷ Espín: id. mű: 331. o.

két, egymástól függetlenül megemlített témát: a hadsereg és a caciquizmus kérdését. A hadseregről Azaña – úgyis mint hadügyminiszter – a legnagyobb elismerés hangján szolt beszédében és példaértékűnek nevezte a rendszerváltásban játszott szerepét. Néhány gondolattal később – a belső rendre utalva – a caciquizmus gyökeres felszámolásának szükségességét hangsúlyozta. A valenciai beszéd köré jóval később az a legenda szövődött, hogy Azaña a hadsereget akarta felszámolni. Ezt a véleményt több történész is osztja.²⁶⁸ Az El Sol című napilap viszont a legnagyobb elismerés hangján szolt Azañáról. Az újság szerint az Acción Republicana „fontos szerepet fog játszani a parlamenti választásokon”.²⁶⁹

Katalóniában – az anarchoszindikalista CNT támogatásával – az Esquerra volt a legbefolyásosabb párt. A jobboldali Lliga nem tudta veszélyeztetni az Esquerra hegemoniáját. Itt a san sebastián-i koalíció nem alakult át választási szövetséggé. A CNT nyíltan azt tanácsolta tagjainak, hogy ne szavazzanak se Lerroux-ra, se a Lligára, sem pedig a szocialistákra. A köztársasági pártok nem tudtak komoly alternatívát kínálni az Esquerrával szemben. Végül Lerroux-nak sikerült létrehozni a szocialisták támogatásával – akik Katalóniában alig voltak jelen – és a Lliga kihagyásával egy ún. „megegyezési jelöltlistát” (*candidatura de concordia*). Így tudták a san sebastián-i paktumot a cortes elé vinni.

Az Esquerra a szociális kérdésre koncentrált és szélsőséges nacionalista demagógia jellemezte a hangnemét, ami elfogadhatatlan volt a Lliga és a republikánus-szocialista koalíció számára egyaránt, viszont példátlan választási győzelmet eredményezett az Esquerrának. Maciá kritikusai szerint a párt heterogén jelöltlistája – amelyen baloldali köztársaságiak, a CNT barátai, katalanisták, szocialisták és nacionalisták szerepeltek – Maciát az összes katalán megbékítő elnöke helyett baloldali és szektás pártvezérré tette.²⁷⁰

A san sebastián-i paktum pártjai közötti egyre növekvő ellentétek nem csak a választási programokban mutatkoztak meg, hanem az áprilisi győztes választási szövetség megszűnésében is. A san sebastián-i koalíció helyi szinten már sokkal hamarabb szétesett, mint ahogyan az országos szinten és 1931. október 13-án parlamenti szinten is megtörtént volna. Az Ideiglenes Kormány viszonylagos egysége ellenére nem jött létre országos szintű választási szövetség a koalíció pártjai között. Elméletileg április 27-én megegyeztek a Köztársasági Szövetség pártjai a republikánus-szocialista koalíció fenntartásáról a parlamenti választásig. Valójában azonban a koalíció szétesett még a júniusi választás előtt, és helyette a legváltozatosabb alkalmi választási szövetségek jöttek létre, nem csak a különböző régiókban, hanem egy adott provincián belül is. Mivel a kormánynak nem volt igazi ellenzéke, ezért ezek az alkalmi szövetekkezések a koalíció erejét és nem a gyengeségét jelezték.

²⁶⁸ Uo. 60. o. Azaña 1931. szeptember 14-én az AR országos gyűlésének záróülésén mondott beszédében utalt erre az utólagos, „nem túl jóindulatú” ferdítésre. Lásd: Manuel Azaña: *Obras completas*. II. Ediciones Giner, Madrid, 1990. 38-39. o.

²⁶⁹ El Sol 1931. június 19.

²⁷⁰ Shlomo Ben-Ami: *Los orígenes...* 396-397. o.

Országos szinten a republikánus-szocialista koalíció 63 választókörzetből mindössze 11-ben maradt fenn (17%). Sok helyen csak azért bomlott fel, mert nem tudtak megegyezni a képviselői helyek elosztásáról vagy ideológiai okok miatt. 25 választókörzetben (40%) viszont teljesen megszűnt a koalíció, mert a véleménykülönbségek nem bizonyultak összeegyeztethetőnek.²⁷¹

A választási szövetségek nagyon összetett képet mutattak és rendkívül eltérőek voltak az egyes választókörzetekre lebontva. A radikálisok és a szocialisták képezték a mérleg nyelvét, ezért a választási koalíciókat is az ő részvételük vagy távolmaradásuk szerint osztályozták. Ha minkét párt részt vett benne „szokásos” köztársasági-szocialista koalícióról beszéltek, ha a radikálisok maradtak távol „baloldali”, ha pedig a szocialisták „köztársasági” koalícióról beszéltek.²⁷²

A san sebastián-i koalíció bukása nem csak a legitim különbségekben vált nyilvánvalóvá, hanem a kölcsönös támadásokban és üldözésekben, amik a korábbi rendszer legfőbb sajátosságai voltak. Maura belügyminiszter korábban már említett június 8-i körlevele ellenére, amiben pártatlanságra szólította fel a polgári kormányzókat, számos visszaélés történt. A szocialistáknak nem voltak saját polgári kormányzóik, ezért gyakran estek hivatalos diszkriminatív intézkedések áldozatául. Sevillából a szocialisták arra panaszkodtak, hogy a „teljesen eltúlzott kommunista veszélyre” hivatkozva munkás szakszervezeteket zártak be és tömeges letartóztatások történtek, „miközben nem lépnek fel a monarchista összeesküvőkkel szemben”. „Néhány köztársasági polgármester pedig kifejezetten betiltotta a szocialista összejöveleteket, amivel öntudatlanul a CNT érdekeit szolgálják”.²⁷³ A szocialista polgármesterek viszont hasonlóképpen visszaéltek hatalmukkal. Andalúziában a köztársaságiak és a szocialisták viszonya egyre jobban kiéleződött. Jaénban a köztársaságiak szerint „már teljesen lehetetlenné vált a szövetség a szocialistákkal”, ezért „visszahívták a köztársasági csoportot a városházáról”.²⁷⁴

A monarchisták választási kampánya gyakorlatilag jelentéktelen volt. Ebben nagy szerepe volt a májusi kolostorégetést követő egyre fokozódó monarchiaellenes hangulatnak. A régi monarchista vezetők közül Santiago Alba és García Prieto felszólították híveiket, hogy keressenek pártot maguknak. Romanones jobbnak látta Madrid helyett inkább Guadalajarában indulni független monarchista képviselőjelöltként a választáson. García Prieto Leónban akart indulni jelöltként, de a vidéki monarchista községtanácsok megszüntetése után felhagyott a gondolattal. Egyedül José Calvo Sotelo vállalta fel monarchista múltját és a diktatúra idején játszott szerepét, ő viszont eközben Portugáliában tartózkodott. Megválasztása után a kormány nem vállalta a felelősséget a biztonságáért, amennyiben hazatér Spanyolországba. A monarchista ABC-t a májusi kolostorégetéseket követően ideiglenesen felfüggesztették. Június első hetében jelent meg újra, és ekkor a választásoktól való távolmaradásra biztatta híveit.

²⁷¹ Townson: id. mű: 80. o.

²⁷² Avilés Farré: id. mű: 76. o.

²⁷³ AHN Leg. 16 núm. 17 1931. május 15.

²⁷⁴ AHN de Salamanca Leg. 1125 doc. 82 Jaén, 1931. június 16.

Mivel a monarchisták soraiban teljes káosz uralkodott a tradicionális Spanyolország értékeinek védelmét a júniusi választáson a Nemzeti Akció csoportja, Kasztília és León agrárius képviselőjelöltjei, a karlisták és a baszk nacionalisták vállalták fel. Az áprilisi választástól eltérően azonban a júniusi parlamenti választáson már nem került szóba a monarchia kérdése. Az aktuális feladat a katolikus vallás és a hagyományok védelmezése volt a kormány antiklerikális politikájával és egyes tagjainak a társadalmi és agrár kérdésben megmutatkozó határozott baloldaliságával szemben. Gil Robles memoárjában „Spanyolországban addig még sosem tapasztalt intenzitású írásos és szóbeli propaganda hadjáratról” ír a parlamenti választások előtt. Ő maga 14 nap alatt 80 rendezvényen mondott beszédet.²⁷⁵ Tömegbázisuk azonban csekély volt. A formálódóban lévő Nemzeti Akció és szövetségei nem voltak komoly riválisai a baloldálnak.²⁷⁶

Az El Liberal június 20-i számában összegezte a különböző sajtóorgánumok véleményét a választási kampányról és a várható kilátásokról. Az ABC úgy látta, hogy gyakorlatilag „nincs harc és nem lesz konkurenciája” a baloldálnak a választáson. Az El Debate ironikus megjegyzést tett az új politikai divatra, miszerint „mindenki képviselő akar lenni”. Az El Liberal véleménye szerint még erősebb küzdelemre lehet számítani, mint április 12-én. A cikk írója szerint „a Nemzeti Akció gyenge és megosztott”, a köztársasági baloldal ugyancsak, ezért „a legvalószínűbb, hogy a DLR fog győzni sok helyen”.²⁷⁷

Barcza György vatikáni magyar követ június 27-i jelentésében a Szentszék pesszimizmusáról számolt be a spanyol parlamenti választást illetően: „A bíbornok államtitkár semmi jót sem vár a cortez-választásoktól – írja. Bár a Szentszék az összes püspököket és általuk a híveket is utasította, hogy vegyenek részt a választásokon és amennyire csak lehetséges, segítsék győzelemre a mérsékelt érzelmű józan elemeket, mégis az általános terror olyan nagy, és a lakosság annyira meg van félemlítve, hogy csak kevés kilátás van arra, hogy a helyzet a választások után a maitól eltérő és kedvezőbb képet mutasson.”²⁷⁸

A magyar liberális sajtó is élénk érdeklődéssel figyelte a spanyol parlamenti választás alakulását. A Pesti Napló figyelmét elsősorban a radikális párt vezérének egyénisége ragadta meg: „Okos, ügyes, temperamentumos, energikus politikus Alejandro Lerroux – írta a lap – és nem csoda, ha nagyon sokan benne látják a közel jövő miniszterelnökét, a köztársaság valódi megalapítóját és a rend védőjét a szélsőséges elemekkel szemben.”²⁷⁹ A június végi választás kimenetelével kapcsolatban úgy vélte az újság, hogy – miután „az egész ország annyira a köztársaság kikiáltásának hatása alatt áll” – az első választási fordulóban a „királypártiak jóval kevesebb szavazatot fognak kapni, mint amennyi

²⁷⁵ Gil Robles: id. mű: 38. o.

²⁷⁶ Shlomo Ben-Ami: Los orígenes... 381-382. o.

²⁷⁷ El Liberal 1931. június 20.

²⁷⁸ Barcza vatikáni követ jelentése a külügyminiszternek a római katolikus egyház helyzetéről a Spanyol Köztársaságban. 66/pol. 1931. június 27. In: B. Lőrincz: 321-322. o.

²⁷⁹ Pesti Napló 1931. június 19. 1. o.

őket az ország lakosságának mélyebb meggyőződése alapján egy higgadtabb választáson megilletné”.²⁸⁰

A JÚNIUSI VÁLASZTÁS EREDMÉNYE

A június 28-i választást sokan feldolgozták. Ennek oka, hogy első pillantásra könnyebben kutathatók és értelmezhetőek az adatai, mint az áprilisi községtanácsi választásé. Mégis az új alkotmányozó gyűlés pontos összetételével kapcsolatban ellentmondásosak a vélemények. Ennek oka – többek között – „hogy a választójogi törvény értelmében a 20%-nál kevesebb szavazatot elért helyek betöltésére új választási fordulót kellett kiírni. A június 28-i első fordulóban 12 képviselői hely maradt üresen. A lugó-i (Galicia) választást utóbb érvénytelenítették, itt augusztus 23-ra írtak ki újabb fordulót.

Spanyolország választási képe teljesen átalakult az 1931. júniusi általános választás után. A részvételi arány az áprilisi községtanácsi választáshoz képest 67%-ról 70,1%-ra nőtt.²⁸¹ A Restauráció idején a köztársasági pártok és a szocialisták sohasem szereztek együtt összesen 50 képviselői helyet a cortesben. Most 470 helyből több, mint 400-at szereztek, tönkretéve az ellenzékét, akárcsak a májusi részleges községtanácsi választáson. Calvo Sotelo képviselői aktájának érvénytelenítésével mindössze egyetlen független monarchista képviselő került be az alkotmányozó gyűlésbe Romanones gróf személyében.²⁸² A monarchista és katolikus jobboldalt a 21 fős ún. agrárius kisebbség képviselte a parlamentben. A 3 képviselői hellyel rendelkező legalista Nemzeti Akció, Gil Robles vezetésével, a későbbiekben fokozatosan eltávolodik majd a katasztrofista megoldást preferáló monarchistáktól.

A végeredményt tekintve a szocialisták vitték a legtöbb képviselőt a parlamentbe 117 fővel, de Lerroux személyes győzelme és a Köztársasági Szövetség támogatása ellensúlyt teremtett a szocialistákkal szemben. A radikálisok 94 helyet szereztek, őket a radikális szocialisták követték 58 fővel, majd a DLR 27 fővel, végül az Acción Republicana 26 fővel.

A radikális képviselők csaknem fele azokról a területekről származott, ahol a párt hagyományosan nagy befolyással bírt, mint Andalúzia, Aragónia, Galicia, Santa Cruz de Tenerife és Valencia. A barcelonai áprilisi megalázó választási vereség után itt a párt válságba került, és a júniusi választáson egyetlen képviselői helyet sem tudott szerezni. Összességében a radikálisoknak sikerült javítani a pozíciójukon a hagyományos befolyási területeiken, de vidéken is nagy erőfeszítéseket

²⁸⁰ Pesti Napló 1931. június 25. 3. o.

²⁸¹ A részvételi arány növekedése földrajzilag egyenetlenül alakult. A legjelentősebb mértékű Galiciában volt (8,6%), de még így is alacsony maradt. Ez volt az egyik legelmaradottabb területe Spanyolországban. Granada, Zaragoza és Córdoba kivételével, a vidéki részvételi arány magasabb volt a városinál. Lásd: Linz: id. mű: 119-120. o.

²⁸² Morodo: id. mű: 98. o.

tettek, ahol addig szinte egyáltalán nem voltak jelen. Ennek eredményeként a júniusi választáson több, túlnyomórészt vidéki vagy konzervatív választókerületben is győzni tudtak, mint pl. Ávila, Badajoz, Burgos, Cuenca, León, Murcia és Toledo.

A radikális párt, akárcsak a többi köztársasági párt, nem csak jelentősen megnövelte társadalmi bázisát, hanem kiterjesztette a vidéki választókra. Ennek ellenére megmaradt alapvetően városi pártnak. Képviselőinek szociális összetételét tekintve több, mint 40%-a ügyvéd volt. Hasonló az arány a radikális szocialistáknál és kisebb mértékben az Acción Republicana esetében. A radikális párt képviselői csoportjának közel negyede az üzleti szférából származott. A köztársasági baloldal képviselői között gyakorlatilag nem voltak üzletemberek. Az Acción Republicana csoportjában különösen magas volt az egyetemi tanárok aránya. A radikális szocialista képviselők között a másik két párthoz viszonyítva sok újságíró és író volt. A parlamenti csoportok szociális változatossága megmagyarázza a pártok eltérő politikai elképzeléseit is. A baloldal számára fontosabb volt az ideológia és a reformok megvalósítása. A radikálisok sokkal gyakorlatiasabb megfontolások szerint a rend megőrzését tartották a legfontosabbnak. Az üzleti világgal való kapcsolataik miatt különösen ellenséges volt a viszonyuk a szakszervezetekkel.²⁸³

A tömegpártok hiányára utal, hogy számos provinciában a köztársaságiak még mindig helyi autonóm pártokba tömörültek. A júniusi választások főszereplői is ezek voltak. Előfordult, hogy a helyi pártok országos pártok tagjait jelölték parlamenti képviselőnek. Máskor pedig a helyi szervezetek megválasztott tagjai léptek be személyesen az országos méretű pártokba a választás után. Ebből is látszik, hogy a választás eredménye helyi szinten alakult ki és csekély volt az országos koordináció.

Az Acción Republicana szinte összes képviselője a radikálisokkal létrehozott koalícióban került ki győztesen. A PRRS képviselőinek fele a „szokásos” republikánus-szocialista koalíció kereteiben győzött. Spanyolország keleti provinciáiban a választási küzdelem legjellemzőbb vonása a radikálisok és a radikális szocialisták párharca volt. Délen viszont a köztársasági erők és a szocialisták egyre fokozódó ellenségeskedése akadályozta meg a koalíció létrehozását. Fentebb már utaltunk Jaén esetére, ahol a köztársaságiak úgy látták, hogy „már teljesen lehetetlen választási szövetséget létrehozni a szocialistákkal. A köztársasági kisebbség elhagyta a községtanácsot.” A jövőre nézve megjegyezték, hogy hamarosan a szocialistákat fogják üldözni.²⁸⁴

A választási eredmények tükrében megállapíthatjuk, hogy a nem köztársasági jobboldal jelentősebb erőt képviselt, mint a köztársasági jobboldal. Alcalá Zamora pártja, a DLR rendkívül gyengén szerepelt a választáson. A legfontosabb körülmény mégis az volt, hogy sem a baloldali köztársaságiak, sem Lerroux nem tudták egyedül uralni a contest. A szocialisták óriási győzelme szükségessé tette, hogy

²⁸³ Townson: id. mű: 82-83. o.

²⁸⁴ AHN de Salamanca Leg. 1125 doc. 82 1931. június 16.

bent maradjanak a kormányban. Prieto viszont hangsúlyozta, hogy pártja nem hajlandó részt venni olyan kormány tevékenységében, amelynek Lerroux a vezetője. Azaña, a szocialisták és a radikális szocialisták közeledése egymáshoz jelentősen gyengítette Lerroux parlamenti pozícióját.

A megválasztott parlamenti képviselőknek az érvényben lévő szabályok szerint nyilatkozatot kellett tenniük, hogy a parlament melyik frakciójához kívánnak csatlakozni. Minimum 10 fő alakíthatott önálló frakciót. Ez hozzájárult a pártrendszer kohéziójához, miután sok független illetve kisebb szervezethez tartozó képviselőt arra ösztönözték, hogy a nagy pártok által vezetett frakciókba lépjenek be. Az Alkotmányozó Gyűlés megnyitásakor a következő parlamenti csoportok jöttek létre: szocialista, radikális, radikális szocialista, köztársasági jobboldal (DLR), katalán baloldal, Acción Republicana, baszk-navarrai csoport, föderalisták, agráriusok és a Galíciai Köztársasági Föderáció (FRG) csoportja, hét köztársasági kisebbség, két jobboldali és egy szocialista.²⁸⁵ Ezeknek az összetétele természetesen állandóan változott a törvényhozási ciklus során.

Az egymásnak ellentmondó adatokkal szemben az AR és a PRRS parlamenti csoportjának létszámát pontosan meg lehet határozni. A választások második fordulójának²⁸⁶ és az október 4-i kiegészítő választások²⁸⁷ eredményét is figyelembe véve az AR 26, a radikális szocialisták pedig 55 parlamenti hellyel rendelkeztek. A képviselők földrajzi megoszlása rendkívül szórt jellegű volt. Mindkét párt jelen volt szinte az összes régióban, de sehol sem tudtak hegemon szerephez jutni. A PRRS jelentősebb eredményeket ért el Asztúriában (25%), Ó-Kasztíliában (17%), Baszkföldön (17%), Aragóniában (23%), Valenciában (21%) és Murciában (20%). Az AR jelentősebb eredményt csak Murciában ért el (25%). Ebben óriási szerepe volt az Albacetében született eredményeknek, ahol az AR tagja, Arturo Cortés volt a polgári kormányzó.²⁸⁸

A VÁLASZTÁSI EREDMÉNYEK VISSZHANGJA

A monarchista ABC szerint a júniusi parlamenti választásokon nem volt igazi harc. A kérdés az volt, hogy mekkora ellenzéke lesz a cortesben a kormánynak, miután a monarchistákat eleve kizárták a küzdelemből.²⁸⁹ Minden lap kiemelte Lerroux „példátlan győzelmét”. Az El Liberal cikkírója szerint a köztársaság hí-

²⁸⁵ El Sol 1931. július 18.

²⁸⁶ A második forduló július 12-én rendezték meg. Az Acción Republicana számára nagyon kedvező eredménnyel zárult. 2 képviselői helyet sikerült megszerezniük. Az egyiket Madridban, a másikat pedig Albacetében. Lásd: Avilés Farré: id. mű: 67. o.

²⁸⁷ Az 1931. október 4-én megrendezett kiegészítő választások voltak az alkotmányozó időszak utolsó jelentős választásai. 20 választóközterben 33 képviselői helyért folyt a küzdelem. Ebből 10 Lugóban üresedett meg, miután érvénytelenítették a júniusi választásokat. Lásd: Espín: id. mű: 69. o.

²⁸⁸ Avilés Farré: id. mű: 82-83. o.

²⁸⁹ ABC 1931. június 30.

vei elégedettek lehetnek az eredménnyel, ami a rendszer határozott konszolidációját mutatja. „A köztársaság még nagyobb vitalitással született újjá” – írja a lap – mint ahogy létrejött. „A nép megtette a magáét, most a képviselői következnek.”²⁹⁰

A madridi magyar ügyvivő részletes jelentésben számolt be a június 28-i spanyol parlamenti választások eredményéről. „A monarchisták, mint várható volt – írja – szerephez nem jutottak.” Romanones megválasztását az idős monarchista politikus személyes presztízsének tulajdonította. A jobboldali köztársasági pártok szereplésének mérlegét is veszteségesnek látta. Úgy vélte: a spanyol jobboldali pártoknak még sokat kell tanulniuk. A választás legfontosabb mozzanatának Lerroux radikális pártjának „váratlanul nagy előretörését” értékelte. Az ügyvivő szerint a cortes második legnagyobb pártjaként „döntő szerepet fog játszani a jövő politikai fejleményeiben”: az ő állásfoglalása fogja a politikai fejlemények irányát eldönteni. A jövő kormány összetételét illetően a jobboldali köztársasági párt „letörése” után – véleménye szerint – jobbközép kormánytöbbség nehezen képzelhető el. A szocialisták elzárkóztak a radikálisokkal való együttműködéstől, ezért – az ügyvivő szerint –, „zavarosak a kilátások”.²⁹¹

1931 nyarán ún. „extrém pluralista” pártrendszer jött létre Spanyolországban, amelyet 19 párt, illetve csoport képviselt a parlamentben. Nem lehet azonban „polarizált pluralizmusról”²⁹² beszélni több okból sem. A rendszerellenes pártok jelentéktelenek voltak. A legerősebb baloldali párt a kormánykoalíció tagja volt. A szélsőbaloldalnak mindössze egy képviselője került be a parlamentbe. A jobboldali ellenzék pedig gyenge és megosztott volt. Nem érvényesültek centrifugális tendenciák a centripetális erőkkel szemben és a kormánynak sem kellett „felelőtlen ellenzékkal” számolnia. Ez persze nem jelentette azt, hogy ez a pártrendszer könnyen konszolidálódhatott a jövőben.

A köztársaság első pártrendszere több kérdést is felvetett a jövőre vonatkozóan. A júniusi választás legfőbb eredménye a rendszer konszolidációjára nézve az volt, hogy megerősítette a köztársaság legitimációját, de eleve kizárta az új rendszerből azokat, akik nem voltak köztársasági érzelműek. A köztársasági pártoknak gyakorlatilag nem volt ellenzéke. A hagyományos jobboldal szinte teljesen kiszorult a parlamentből: 470 parlamenti helyből mindössze 30-at sikerült megszerezniük. Ez komoly problémát jelentett a pártrendszer jövőbeni megszilárdítása szempontjából. Egy tradicionális társadalomban, ahol az egyház és a hadsereg még a közelmúltban is rendkívül fontos szerepet játszott, látszólag nem létezett a

²⁹⁰ El Liberal 1931. június 30.

²⁹¹ MOL, K63, 273. csomó, 29/1. tétel, 37/pol./1931

²⁹² A polarizált pluralizmus modelljét Giovanni Sartori alkotta meg. Ennek jellemzője, hogy öt-hatnál több releváns párt van, közöttük vannak rendszerellenesek is, amelyek kétségbe vonják a rendszer legitimitását; a kormánynak mindkét oldalon van – egymást kölcsönösen kizáró – ellenzéke. A modell két alapvető sajátosságát Sartori további vonásokkal is kiegészítette: a rendszer központi helyét egy párt vagy egy koalíció foglalja el; a közvélemény rendkívül polarizált; a centrifugális tendenciák vannak előtérben a centripetálisokkal szemben.

jobboldal. Ezt a tendenciát nem sikerült kompenzálni a rendszer erőinek oldaláról sem: a köztársasági mozgalom 1930 óta tapasztalt látványos terjedése ellenére a köztársaságnak nem volt elég szilárd a társadalmi bázisa. A másik problémát a túlságosan heterogén san sebastián-i koalíció jelentette. Ez választási koalícióként tökéletesen működött, de az már kérdéses volt, hogy kormánykoalícióként megállja-e a helyét. A legfőbb gondot az jelentette, hogy a köztársasági pártok nem tudtak megegyezni a szocialisták szerepéről a jövő kormányban. A szocialisták viszont az alkotmányozó cortes legnagyobb létszámú kisebbségét alkották és nélkülük elképzelhetetlen volt a kormányzás.

A demokrácia gyors és sikeres konszolidációjának előfeltétele, hogy az átmenet időszakában létrejövő pártok minél teljesebben átfogják a társadalmat és minél szervezettebben integrálódjanak az új rendszerbe. Spanyolországban az 1930–31 folyamán kialakult pártrendszer a legkevésbé sem hasonlított ehhez a modellhez, miután a társadalom egy jelentős szektorát kívül hagyta az új politikai rendszeren. Éppen ezért a köztársaság jövőjét illetően több kérdés is felmerült: mennyire széles a társadalmi konszenzus, amin a köztársaság létrejött? Hogyan fog újjászerveződni a jobboldal, és mekkora veszélyt jelenthet ez a csoport az új rendszer konszolidációjára nézve?

IV. fejezet

AZ ERŐVISZONYOK ALAKULÁSA AZ ALKOTMÁNYOZÓ GYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK UTÁN

(1931. JÚLIUS-DECEMBER)

A KÖZTÁRSASÁG LÉTREJÖTTÉNEK HATÁSA A SZELLEMI ÉLETRE

A '30-as évek gazdasági, társadalmi, szellemi válsága erőteljesen hatott a spanyol értelmiségi és művészi körökre is. Már a monarchia válságának eredményeként létrejött diktatúra is erőteljes reakciót váltott ki a szellemi elitből. Primo de Riverának nem sikerült maga mellé állítania az értelmiséget. Sőt, az egyetemek, az ügyvédi kamarák, a híres értelmiségi kör, az Ateneo a diktatúra szilárd és eltökélt ellenzékévé váltak. Az író és filozófus Miguel de Unamuno egyike volt azoknak, akik kezdettől fogva határozottan szembehelyezkedtek az új rezsimmel. Unamuno száműzése után sem tért vissza Spanyolországba. Tiltakozása jeléül, önkéntes számkivetettséget vállalva, Párizsban telepedett le.

A Második Köztársaság létrejöttében meghatározó szerepe volt az értelmiségieknek. Némelyik párt és csoportosulás kimondottan belőlük állt, mint pl. Azaña pártja, a Köztársasági Akció vagy a José Ortega y Gasset által vezetett „Csoportosulás a köztársaság szolgálatában” elnevezésű csoport. A szellemi elit kezdetben rendkívül ígéretesnek ítélte meg az új rendszert. Az Alkotmányozó Gyűlésbe is nagy számú értelmiségi képviselő került be: összesen 45 egyetemi tanár. Ugyanakkor Unamuno felhívta a figyelmet ennek lehetséges veszélyeire is. Úgy látta, hogy erre a sajátos helyzetre válaszul egyfajta „pedagógusellenes párt” létrejötte várható.²⁹³

Ennek a felfokozott elragadtatottságnak – paradox módon – nagyrészt csalódás lett a vége. Az értelmiség kiábrándulása a köztársaságból viszonylag hamar, már az első „bienio” alatt bekövetkezett. Ortega számára például a köztársaság nemcsak a monarchia megszűnését jelentette, hanem az összes spanyol intézmény radikális reformját is feltételezte. Ezzel szemben a filozófus keményen bírálta már az 1931. júniusi alkotmányozó gyűlési választás kampányát, majd pedig az alkotmányozó időszak „üres ígéreteit” is. Ortega nagyon hamar kiábrándult a köztársaságból és annak „kiigazításáért” („*rectificación*”) szállt síkra. Már 1932-ben kialakult körülötte egy fiatalokból álló csoport, amely autentikus és modern köztársasági intézmények létrehozását tűzte ki céljául. Ortega utolsó politikai cikkeit a jobboldal 1933-as választási győzelme után írta, majd elnémult.

²⁹³ Manual de Historia de España. 411. o.

Unamuno ellenben végig hallatta hangját, kifejezve a köztársaság sorsa felett érzett egyre növekvő aggodalmát. Már az alkotmányozó időszakban bírálta a katalán kérdés megoldását, a kisnemzeti nacionalizmusokat és az antiklerikalizmus megnyilvánulásait. 1933-ban a jobboldal mellett tette le a voksát. Később a fasiszmus térnyerésétől tartva az emigráció gondolata is felmerült benne.

Ortega és Unamuno mellett azonban mások is egyre elégedetlenebbek voltak a köztársaság sorsának alakulása miatt. A történész Menéndez Pidal a regionalizmusok és a nacionalista törekvések miatt egyenesen a köztársaság felbomlásától tartott. A kiemelkedő költő, Ramón Valle Inclán a diktatúra mellett tette le a voksát, Lenin és a fasiszmus között ingadozva. Az idősebb értelmiségi korosztály egy része aggodva várta a fejleményeket, egyre inkább eltávolodva a politikától, másik részük pedig a szélsőséges megoldások felé fordult. A fiatalok azonban (és nemcsak ők), belevetették magukat a köztársasági politika formálásába. A '27-es nemzedék jelentős része is aktívan részt vett a politikai életben, köztük Rafael Alberti és Federico García Lorca.

A politikailag aktív értelmiségiek fórumot is találtak véleményük, filozófikus mondanivalójuk közzétételére: az Acción Española folyóirat a diktatórikus monarchizmus propagálója volt, míg a Leviatán a Largo Caballero-féle szocializmus hirdetője volt.

A KÖZREND FENNTARTÁSÁNAK NEHÉZSÉGEI 1931 NYARÁN

A magyar diplomácia mindvégig élénk érdeklődéssel kísérte a második köztársaság politikai és eszmei küzdelmeit. Hevesy Pál madridi magyar ügyvivő a spanyol politikai helyzet véleménye szerint aggasztó alakulásáról számolt be 1931. július 30-i jelentésében.²⁹⁴ Borúlátó észrevételeit több mozzanatra vezette vissza. A parlamenti választást követően országszerte súlyos sztrájkok robbantak ki. Ezek közül a legjelentősebb az amerikai érdekeltségű madridi Telefonszakszervezet (Telefónica) munkabeszüntetése volt.²⁹⁵ Az anarchoszindikalista szakszervezet július 4.-re meghirdetett sztrájkja rendkívül nehéz helyzetbe hozta a szocialistákat. A szocialista pénzügyminiszter, Indalecio Prieto a részvényesek megnyugtatója és a tőke kiáramlásának megakadályozása végett kénytelen volt az UGT tagjait alkalmazni „sztrájektörökként” az anarchoszindikalista munkásokkal szemben. A magyar diplomata a forradalmi jellegű sztrájkok továbbterjedésétől, esetleg általános sztrájk kirobbanásától is tartott. A monarchisták tehetetlenségének és tétlenségének jelét látta abban, hogy a júniusi parlamenti választáson jóformán nem is jelentek meg a nyilvánosság előtt. Ennek ellenére Hevesy annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a spanyol nép többsége nem akarta a köztársaságot, és az

²⁹⁴ MOL K63 273. csomó 29/1. tétel 43/pol.

²⁹⁵ Nemzeti Újság 1931. július 15. 5. o. „Ostrom Európa legmagasabb felhőkarcolója ellen”; július 19. 15. o. „Folytonos sztrájkok bénítják meg Spanyolország gazdasági életét”; július 23. 2. o.; július 24. 4. o.; július 25. 2. o.

április 14-i forradalom egy kisebbség műve volt Spanyolországban. Az április 12-i községtanácsi választással kapcsolatban – ahogyan korábban is tette – kétségbevonta a közzétett választási részeredmények hitelességét, és választási manipulációról beszélt. Azt azonban elismerte, hogy a spanyol köztársasági kisebbség időközben – április és június között – a körülmények hatása alatt, „legalább ideiglenesen, de többséggé vált”. A köztársaság jövőjére nézve a legfőbb veszélyforrást Hevesy nem a kormány tevékenységében, hanem a szélsőséges mozgalmak terjedésében látta.

A köztársaság létrejötte utáni hónapokban az egyik legforrongóbb tartomány Andalúzia volt. Ez a terület hagyományosan az anarchisták és az anarchoszindikalisták gyűjtőterülete volt. A szocialista párt a köztársaság első hónapjaiban sem tudta jelentősen megerősíteni a pozícióit a déli országrészben. A gazdasági válság és az egymást követő rossz termésű évek is ezt a mezőgazdasági területet sújtották a leginkább. A köztársaság alatt is folyamatosan nőtt a munkanélküliség, ami ideális táptalajt jelentett az anarchista és a kommunista eszmék terjedésének. Ennek tudható be, hogy a Largo Caballero által hozott munkástörvények az itt élők helyzetén nem javítottak. A munkaadók és a munkavállalók viszonya egyre feszültebbé vált. A munkaadók csak szervezett munkásokat voltak hajlandók foglalkoztatni, azaz a szocialista szakszervezet, az UGT tagjait. A két legfontosabb iparágban, az élelmiszeriparban és az építőiparban is egyre romlott a helyzet.

A rendfenntartó szervek is ezekről a nehézségekről számoltak be. Sevilla főkapitánya 1931. június 1-én kelt részletes jelentésében rendkívül súlyosnak ítélte az andalúziai állapotokat.²⁹⁶ Vidéken az anarchista befolyás erősödéséről, a városokban pedig a kommunisták térnyeréséről számolt be. A munkásszervezeteket öt csoportra osztotta: az UGT-hez kapcsolódó grémiumok, az autonóm szakszervezetek, a CNT-hez kapcsolódó szindikalisták, kommunisták által szervezett társulások, amelyek még nem tartoztak egyik helyi szakszervezethez sem, illetve a Nemzetközi Vörös Szakszervezethez (Profintern) kapcsolódó csoportok. Számításai szerint akkor a munkások kétharmada az utóbbi három szervezetben tömörült. Ezek a szakszervezetek pedig nem vettek részt a munkaadók és munkavállalók közötti érdekegyeztetést irányító Paritásos Bizottságok munkájában, ezért a munkahelyi békére törekvő munkaadók nem alkalmazták a tagjaikat, ami a munkanélküliség további növekedéséhez vezetett.

A főkapitány az andalúz falvakban uralkodó zavar és indulat okát a politikai pártok hegemoniáért folytatott küzdelmében látta. Erről úgy vélte, hogy rendkívüli módon károsítja a köztársaság konszolidációját, a jogrendet, a békét és a munkát. A legsúlyosabbnak Córdoba tartomány helyzetét ítélte meg. Itt már röviddel a köztársaság létrejötte után, május 19-én kirobbant egy mozgalom, amit csak nagy nehézségek árán tudtak leverni, de úgy vélte, a helyzet azóta csak rosszabbodott. Ebben a térségben a munkásság nagy része jól szervezett és lázadó szellemiségű volt, bár voltak jelei az apolitikus magatartásnak is. A május 31-én

²⁹⁶ Archivo de Ministro de Asuntos Exteriores (MAE), Archivo de Barcelona, Caja RE 131, Carp. 3, Pl.1

rendezett utóválasztáson – írta – a szélsőséges irányzatok, a kommunisták és anarchisták törtek előre. (Elég különös megállapítás, hiszen az anarchisták nem indítottak jelölteket.)

A főkapitány az 1931 nyarán Andalúziában uralkodó állapotokat az 1918-as forradalmi időszakhoz hasonlította. Jelentésének végén konkrét eszközöket is javasolt az áldatlan állapotok megoldására: az agrárstruktúra átalakítását, a földek újraosztását, a túlélést biztosító kistermelői réteg létrehozását. A termék-szerkezet kapcsán a dohány és a gyapot termesztésének fokozását, emellett a Guadalquivir folyó vízrajzána átalakítását sürgette. Úgy látta, sok paraszt viszszerterne a városból, ha biztosítottak látná a megélhetését szülőföldjén. Jelentésének második felében viszont kibújt belőle a rendőr. A reformok végrehajtásáig rendkívüli állapot kihirdetésével vélte megoldhatónak a közrend fenntartását. Egyetlen célravezető megoldásnak a forradalmi módszereket preferáló „illegális” szakszervezetek felosztatását és tagjaik deportálását, a kommunista sajtó betiltását, a cenzúra bevezetését, a sztrájkjog felfüggesztését és a rendfenntartó erők megerősítését tartotta.

Véleményével nem volt egyedül. A Második Hadtest tábornokának 1931. július 30-án kelt levele szintén Andalúzia helyzetével foglalkozott.²⁹⁷ Elismerte viszont a szociális viszonyok szerepét a bajok gerjesztésében. Szerinte Andalúzia problémájának gyökere abban rejlett, hogy évszázadokon keresztül, „kapzsiságból és önzésből”, tudatlanságban tartották a parasztokat, „és most félnek tőlük”.

A CNT A MÁSODIK KÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSA UTÁN

A szocialista szakszervezet, az UGT legfőbb riválisa, az anarchoszindikalista CNT 1931 tavaszán óriási ütemben szerezte vissza korábbi, a diktatúra előtti időszakban kiépített pozícióit, helyi és regionális szakszervezetek és csoportok csatlakozásával. Csak Katalóniában 1931. májusára 105 ezer fővel gyarapodott a CNT helyi szervezeteinek tagsága, augusztusban pedig már összesen 400 ezer főre emelkedett.²⁹⁸

A madridi magyar ügyvivő, Mengele Ferenc²⁹⁹ véleménye szerint „az a tény, hogy a szindikalista mozgalom ellentétben a többi európai országokkal Spanyolországban oly kiváló jelentőségre tett szert, nyilván abban leli magyarázatát, hogy a spanyol és főleg a katalán individualizmus az állami szocializmustól és hatósági beavatkozástól irtózik és a népjellemnek a szakszervezeti forma inkább

²⁹⁷ Archivo de Ministro de Asuntos Exteriores (MAE), Archivo de Barcelona, Caja RE 131, Carp. 3, Pl. 4

²⁹⁸ Antonio Bar Cendon: La „Confederación Nacional del Trabajo” frente a la II República. In: Estudios sobre la II República española (Selección y presentación por Manuel Ramírez) Editorial Tecnos, Madrid, 1975. 232, 236. o.

²⁹⁹ Azonos Marosy Ferencel, aki a nyugati magyar emigráció képviselőjében, Franco tábornok kormányzatának támogatásával 1949-től Madridban Magyar Királyi Követséget létesített és vezetett.

megfelel”.³⁰⁰ Tény, hogy az anarchoszindikalista szakszervezet a szocialisták mellett a második legnagyobb politikai erő képviselte a köztársaság elején.

A CNT vezetése rendkívül megosztott volt már a monarchia megbuktatásáért folytatott harc kérdésében is. Amíg a szindikalista vonal képviselői hajlandónak mutatkoztak a köztársasági erőkkel összefogva tevékenyen részt venni a küzdelemben, a doktriner anarchista irányzat képviselői mindenfajta együttműködést elutasítottak. Többek között ennek tudható be, hogy a CNT a köztársaság kikiáltása utáni első hetekben várakozó álláspontra helyezkedett. Az első hivatalos állásfoglalást a Solidaridad Obrera című anarchoszindikalista lap 1931. május 14-i számában tette közzé. Ebben igyekeztek minimalizálni a rendszerváltozás súlyát, majd pedig – elvi apolitikusságuk ellenére – olyan programot fogalmaztak meg, amely számos politikai és szociális követelést tartalmazott a munkásság érdekében. Tagadták az állam létjogosultságát, de konkrét politikai, jogi, gazdasági követeléseket fogalmaztak meg a „megtagadott” állammal szemben, úgymint a polgári szabadságjogok sérthetetlenségét és a földkérdés mielőbbi megoldását, ám elutasítva a kisbirtokok létrehozását. Végül hajlandónak mutatkoztak együttműködni a kapitalista rendszerrel abból a célból, hogy „amikor eljön az igazi társadalmi forradalom pillanata, addigra Spanyolország az európai fejlett államok szintjén legyen”.³⁰¹

A meglehetősen ellentmondásos kiáltvány a mérsékelt szindikalista vezetők, köztük Ángel Pestaña és Juan Peiró véleményét fejezte ki, akik ekkor még domináns szerepet játszottak a CNT vezetésében az anarchista irányt képviselőkkel szemben, akiknek vezetője többek között García Oliver és Buenaventura Durruti volt. 1931 nyarára azonban megváltozott a helyzet. A libertárius eszméket hirdető Ibériai Anarchista Föderáció (Federación Anarquista Ibérica – FAI) egyre nagyobb befolyásra tett szert a CNT-ben. Ennek alapjául az 1928. januárjában, a CNT újjászervezésekor és a FAI megalakításakor³⁰² született egyezség szolgált, amely a CNT és a FAI közös „akcióbizottságok” (*comités de acción*) keretében történő együttműködéséről határozott. Ez azonban csak a köztársaság kikiáltása után lépett életbe, amikor a két szervezet – azonos számú taggal – „védelmi bizottságokat” (*comités de defensa*) hozott létre, amelyek a FAI-nak tényleges számbeli súlyához képest jóval nagyobb befolyást biztosítottak.

A belső konfliktus a CNT 1931. július 11-én kezdődő rendkívüli kongresszusán vált nyilvánvalóvá. A madridi Teatro del Conservatorio-ban rendezett kongresszus küldöttei mintegy 511 szakszervezetet képviseltek, amelyeknek akkor összesen több mint félmillió tagja volt. A legfontosabb kérdés a CNT szervezeti megújítása volt. Ennek vitája kapcsán egyértelművé vált, hogy feloldhatatlan ellentét feszül a mérsékelt „reformista” vagy más néven szindikalista irányvonal és

³⁰⁰ MOL K63 29/1. tétel 46/pol 1931. szeptember 30.

³⁰¹ „Al proletariado español en particular y a los ciudadanos en general”: Solidaridad Obrera, 1931. május 14.

³⁰² A CNT a diktatúra 1923. őszi kiépülésekor önfeloszlatással próbálta kivonni magát a rendőri üldözés alól.

a FAI hatása alatt álló, forradalmi módszereket sürgető „szélsőségesek” között. Ez utóbbiak ekkor még nem tudták magukhoz ragadni a vezető pozíciókat. A másik fontos kérdés az Alkotmányozó Gyűléshez való viszonyuk tisztázása volt. Ennek kapcsán a májusi nyilatkozathoz hasonló jellegű álláspontot fogadtak el. Ebben hangsúlyozták a szervezet antiparlamentáris jellegét, és nem mondtak le a „közvetlen forradalmi akciókról”, melyeknek célja a libertárius forradalom megvalósítása.

A CNT köztársaság-ellenes állásfoglalásában – ahogyan erre már fentebb utaltunk – fontos szerepet játszottak a szocialista munkaügyi miniszter, Largo Caballero által alkotott munkástörvények is, amelyek az UGT tagságának kedveztek. Emiatt az anarchoszindikalista munkások és parasztok úgy érezték, hogy a köztársaság nem akarja őket „befogadni” a rendszerbe. Largo Caballerót egyesek azzal vádolták, hogy „megosztó és testvérgyilkos” politikájával egymás ellen uszítja a két szakszervezetet.³⁰³ Az UGT és a CNT egyre kíméletlenebb rivalizálását Manuel Azaña, a polgári baloldal vezetője egyfajta „munkás polgárháborúnak” nevezte.

A FAI növekvő befolyásának és a kongresszus első szavazásain elért sikereinek ellenére a régi, mérsékelt vezetők egyelőre meg tudták őrizni pozícióikat a CNT irányításában. Továbbra is Pestaña maradt az Országos Bizottság főtitkára. A kongresszus után, 1931. augusztusában a CNT tagjainak egy csoportja, köztük Pestaña és Peiró, felhívást intézett a tagokhoz. A kiáltvány, aláíróinak száma után, a „Harmincak kiáltványa” nevet kapta. Ebben elítélték a forradalmi kalandorságot, és a forradalmi akciók meghirdetésének kizárólagos jogát a CNT vezetősége számára követelték.

A szakadás azonban elkerülhetetlenné vált. 1931. októberében, a CNT katalán regionális gyűlésén élénk és heves vita után a Solidaridad Obrera című lap új igazgatójává többségi szavazattal Juan Peiró helyett a faista csoport képviselőjét, Felipe Aláizt választották. A két irányzat közötti konfliktus nem csupán elvi szakadást eredményezett a CNT szervezeteiben, hanem területit is, a FAI befolyásának mértékétől függően. A „tisza” anarchisták azonban csak Katalóniában tudtak domináns szerepre szert tenni.³⁰⁴

Ángel Pestaña a CNT-ből kizárt szakszervezetek („Harmincak”) részvételével – szakítva az anarchoszindikalisták apolitikus állásfoglalásával – 1934. áprilisában pártot alapított Szindikalista Párt (Partido Sindicalista) néven. 1935 márciusi programnyilatkozatukban hangsúlyozták, nem a hagyományos értelemben vett politizálás hívei. Az alapítók legfőbb célja a munkások és termelők érdekeinek védelme, végcéljuk pedig a társadalom átalakítása és a kapitalizmus felszámolása révén a munkáshatalom megteremtése volt.³⁰⁵ A Szindikalista Párt befolyása azonban mindvégig csekély maradt.

³⁰³ José Peirats: *La CNT en la revolución española*. Tomo I, Carvajal S. A., Colombia, 1988. 53. o.

³⁰⁴ Uo. 59. o.

³⁰⁵ Bases documentales... Tomo 9, 308-309. o.

A MAGYAR JOBBOLDALI SAJTÓ REFLEXIÓJA

A magyar sajtó orgánumai, működtetőik felfogásának megfelelően, ugyancsak követték a spanyol eseményeket. A szélsőséges mozgalmak terjedésének veszélyére hívta fel a figyelmet például a Nemzeti Újság madridi tudósítója, Neller Mátyás. A jobboldali lap rendszeres tudósításokat közölt a spanyol köztársaság fejleményeiről. A magyar tudósító ideológiai indíttatása egyértelműen kitűnik a beszámolókból. A júniusi parlamenti választás kapcsán Neller rendkívül veszedelmes tendenciaként értékelte – az általa „spanyol girondistának” titulált – Alcalá Zamora mérsékelt, konzervatív köztársasági pártjának háttérbe szorulását. A spanyol események alakulását párhuzamba állította az 1917-es oroszországi és az 1918-as magyar őszirózsás forradalommal, és egészében véve törvénytelennek nevezte a spanyol választásokat. Törvénytelen eszközök és terror alkalmazásáról számolt be; általános sztrájkokról, utcai harcokról, súlyos sebesültekről és halottakról tudósította a magyar közvéleményt. A tudatosan felnagyított kommunista veszély azonban téves és jócskán egyszerűsítő képet rajzolt a köztársaság állapotairól.³⁰⁶

Neller szerint Spanyolországban a választóknak mindössze 55%-a szavazott a júniusi parlamenti választáson. A maradék 45%-nyi, véleménye szerint monarchista tömeg „passzív rezisztenciával bojkottálta a választásokat és várja az újabb eseményeket” –, írta a Nemzeti Újság július 1-i számában. Valójában a monarchista jobboldal még nem tért magához, nem szedte össze magát, mivel szervezetileg teljesen széthullott, és zavarodottan állt az események előtt.

A spanyol forradalom tanulságairól írott július 10-i vezércikkében Neller a monarchia bukásának egyedüli felelősét a baloldali sajtóban jelölte meg. Ám keményen bírálta a jobboldali sajtót is, mert az szerinte nem tudta képviselni és megvédeni a spanyol jobboldal álláspontját és érdekeit a közvélemény előtt.³⁰⁷

A köztársaság jövőjére nézve a legveszélyesebb tényezőnek a szocialistákat tartotta, akikről azt vallotta, hogy „a kommunizmus feltartóztathatatlan úttörői” Spanyolországban. A kommunistákat viszont ekkor még nem tartotta igazán veszélyes tényezőnek. „A kommunizmus Spanyolországban szertehulló tömeg – írta –, mely csak a zavargások folytán egyesül, melynek nincs kimondottan politikai hatalma, de nem is törekszik ilyenfajta babérokra... nem olyan alaposan megszervezett párt, mint például a szocialisták, akiknek páratlan szervezőképességétől tanulhatnak a konzervatívok és jobboldaliak.”³⁰⁸

A parlamenti választási eredmények ismeretében a spanyol napilapokhoz hasonlóan Lerroux-t, a radikális pártvezért Neller mint „leendő miniszterelnököt” említette, és „a jövő spanyol politikai vezéregyéniségének” titulálta. Rendkívül kedvező véleménye volt róla „föltétlen konzervativizmusa” miatt; a rend és a konszolidáció következetes hívét látta benne. Úgy vélte, hogy a szélsőséges elemek – „felforgatók és kommunisták” – komoly ellenfélre számíthatnak benne. A Lerrouxra leadott példát-

³⁰⁶ Nemzeti Újság 1931. július 1. 6. o.

³⁰⁷ Nemzeti Újság 1931. július 10. 1-2. o. „A legfőbb tanulság” című vezércikk

³⁰⁸ Nemzeti Újság 1931. július 11. 8. o.

lan mennyiségű szavazatban pedig annak bizonyítékát látta, hogy a spanyol nép nem forradalmár beállítottságú, hanem a konszolidáció híve. A Radikális Párt egyházellenességét azonban destabilizáló tényezőként értékelte a köztársaság jövője szempontjából.³⁰⁹ Mindenesetre a valaha ultraradikalizmusáról híres pártvezérben Neller meglátta a következő évek egyik emblematikus jobbközép politikusát.

A KOALÍCIÓ HELYZETE A VÁLASZTÁS UTÁN

Ezzel a véleményével a Nemzeti Újság tudósítója nem volt egyedül. A győztes republikánus-szocialista koalíción belüli első komoly ellentét közvetlenül a választási eredmények közzététele után, a radikálisok és a szocialisták között bontakozott ki. A júniusi alkotmányozó gyűlési választás után egyre nyilvánvalóbbá váltak a köztársasági pártok közötti ideológiai, és a vezetőik közötti személyes ellentétek. A Köztársasági Szövetség a hivatalos állásfoglalás szerint egyetlen parlamenti csoportot alkotott volna az Alkotmányozó Gyűlésben, de a szervezet jövője egyre bizonytalanabbnak tűnt. Nyilvánvalóvá vált, hogy az eredetileg alkalmi jellegűnek szánt szövetség a választás után betöltötte a funkcióját, de – egyelőre még – létezett.

A választási eredmények nem könnyítették meg a pártrendszer stabilizálását, sőt, megkérdőjelezték az Ideiglenes Kormány összetételét is. A kormányfő, Niceto Alcalá Zamora pártja, a konzervatív DLR rendkívül gyengén szerepelt a választáson. A várakozásokkal ellentétben alig több, mint 20 képviselői helyet szerzett. Ennek hátterében a párt tömegbázisának folyamatos csökkenése állt, ami egyrészt a szinte akadálytalan májusi kolostorégetéseknek, másrészt a monarchisták, sőt, volt „upetisták” és Somatén (primo de Rivera Polgárőrsége) tagok belépésének is betudható. A választási kudarcot követően a párt nevét is megváltoztatták egy új imázs kialakítása végett. 1931. augusztusától a Liberális Köztársasági Jobboldal (Derecha Liberal Republicana – DLR) Progresszista Párt (Partido Republicano Progresista – PRP) néven szerepelt. A névváltoztatás ellenére a párt egyre inkább marginális politikai erővé vált, majd 1932. januárjában ketté is szakadt. Az Alcalá Zamora vezette szárny megtartotta az eredeti nevet, a kilépő Miguel Maura pedig Konzervatív Köztársasági Párt (Partido Republicano Conservador – PRC) néven alapított pártot.³¹⁰

Az 1931. júniusi alkotmányozó gyűlési választás után többek is úgy vélték: indokolatlanná vált, hogy a továbbiakban olyan párt vezetője töltsen be a kormányfői tiszteket, amelyik a legtöbb parlamenti helyet szerzett Radikális Párthoz képest csak alig harmadannyi képviselői mandátummal rendelkezik.

A Radikális Párt választási eredményét sokan Lerroux személyes győzelmének tekintették. Nem teljesen alaptalanul. A kevésbé artikulált struktúrájú párt való-

³⁰⁹ Nemzeti Újság 1931. július 7. 9. o.

³¹⁰ Luis Íñigo Fernández: *La Derecha Liberal en la Segunda República española*. UNED, 2000. Conclusión

jában Lerroux karizmatikus személye köré szerveződött. Miután hat választókörzetben került ki győztesen, jogosan merült fel annak a lehetősége, hogy az új kormány a radikálisok vezetésével alakuljon meg. A vélemények azonban megoszlottak a jövőt illetően. A szocialista Indalecio Prieto június 30-i „nem hivatalos” állásfoglalásában határozottan elzárkózott egy esetleges Lerroux által irányított kormányban való együttműködéstől vagy annak támogatásától.³¹¹ (Neller Mátyás tudósítása szerint: „megbomlott az antimonarchisták egysége”³¹²) Prieto ideális miniszterelnök jelöltnek továbbra is Alcalá Zamorát, a köztársasági jobboldal vezetőjét tartotta. Nyilvánvalóan sokkal kevésbé tartott Zamorától és pártjától, mint a radikálisoktól és főként a mögöttük felsorakozó munkáltatói szervezetektől. Rendkívül heves kirohanása a radikálisok ellen a párt többségének véleményét tükrözte.

A szocialisták elhatárolták magukat Prieto nyilatkozatától, de a két párt közötti hagyományos rivalizálás egyre erőteljesebbé vált az elkövetkező hónapokban. A republikánus–szocialista koalíció pártjai egyhangúlag elkötelezték magukat a köztársaság konszolidációja mellett, ez azonban nem akadályozta meg a szocialistákat abban, hogy kemény hangon bírálják a radikálisok konzervativizmusát. Opportunistának, korruptnak, a „republikanizmus legrosszabb fajtájának” titulálták a párt politikáját, emiatt „szükségyszerű, de nem kívánt szövetségeseeknek” tekintették a radikálisokat. A szocialisták elsősorban attól tartottak, hogy a radikális párt irányítása alatt veszélybe kerülnének a köztársaság már megvalósított és még megalkotásra váró reformjai. Félttek attól is, hogy a radikálisok készek kiszorítani őket a kormányzásból, ezért minden lehetséges alkalmat megragadtak, hogy támadásokat intézzenek Lerroux ellen.

Lerroux rendkívül higgadtan reagált Prieto kijelentésére. Korainak vélte kormányalakításról beszélni és – ekkor még – nélkülözhetetlennek tartotta a szocialistákkal való együttműködést és a koalíció fenntartását. Július 5-i, az *El Sol* című újság számára adott exkluzív interjújában utalt a köztársasági baloldal jövőbeni központi szerepére, és felhívta a szocialisták figyelmét arra a tényre, hogy az új parlamentben a Köztársasági Szövetségnek több mandátuma van, mint a szocialista pártnak. Ily módon megkérdőjelezte a szocialisták, mint a legnagyobb parlamenti kisebbség döntő pozícióját, és hangsúlyozta a köztársasági baloldal kulcsfontosságú szerepét. Ez is jelezte a radikálisok és a szocialisták közötti jövőbeni konfliktus erővonalait.³¹³

Valójában Lerroux korántsem rendelkezett megfelelő támogatással ahhoz, hogy kormányt alakítson. Miután egyértelművé vált, hogy a szocialisták nem hajlandók együttműködni egy radikálisok által vezetett kormánnyal, a radikális szocialisták is csatlakoztak a szocialisták álláspontjához. A többi köztársasági párt támogatása nem lett volna elegendő ahhoz, hogy Lerroux működőképes kormányt hozzon létre. Politikai ambícióit tekintve Lerroux 1931. júliusában úgy érezte,

³¹¹ *El Sol* 1931. június 30.

³¹² *Nemzeti Újság* 1931. július 11. 7. o.

³¹³ *El Sol* 1931. július 5.

hogyan még nem jött el az ő ideje. Ennek megfelelően kialakított új stratégiája abban állt, hogy mielőbb készüljön el az új alkotmány, majd pedig – az Alkotmányozó Gyűlés feloszlata után – írjanak ki új választást. A radikálisok vezére úgy vélte, hogy pártja egy esetleges újabb választáson még több szavazatot kapna, ily módon lehetőség nyílna egy tisztán polgári köztársasági kormány alakítására. Lerroux ennek kívánt a vezetője lenni.

Indalecio Prieto támadása a Radikális Párt ellen előrevetítette a későbbiekben egyre inkább kiéleződő konfliktust. A szocialisták stratégiája azonban kétélű fegyvernek bizonyult. Legfontosabb céljuknak a széleskörű reformprogram végrehajtását tekintették, miközben a széles középosztálybeli tömegbázissal rendelkező Radikális Párt elleni fellépésükkel veszélybe sodorták a köztársaság konszolidációját. Az ún. „nem köztársasági” vagy hagyományos jobboldalt, amely ebben az időben még csak látnis veszélyforrás volt, messzemenően alulbecsülték. Az ekkor még centrista pozícióban lévő Lerroux-t és híveit jobboldaliaknak titulálva, bennük jelölték meg a reformok és a köztársaság ellenzékét. Ezzel a lépésükkel a középosztály jelentős részét elidegenítették a köztársaság fő erőitől. Ez a pusztán ideológiai szempontból megmagyarázható megközelítés hosszú távon rendkívül súlyos következményekkel járt a köztársaság további sorsára nézve.

Prieto elutasító megnyilvánulását követően a szocialisták egyre inkább szembe helyezkedtek a radikálisokkal, miközben a köztársasági baloldallal egyre szorosabb kapcsolatokra törekedtek. A köztársasági baloldalhoz fűződő viszony azonban a radikálisok számára is döntő tényezővé vált. Önmagában egyik párt sem volt képes kormányt alakítani, de a polgári baloldallal szövetségben már igen. Emiatt a Köztársasági Akció pártja és a radikális szocialisták egyre inkább a mérleg nyelvének szerepét játszották az új Cortes erőviszonyait tekintve. Csakhogy a polgári baloldali pártoknak is voltak fenntartásai Lerroux pártjával kapcsolatban. Azzal vádolták a radikálisokat, hogy a volt monarchisták menedékévé váltak. Ez a vád csak részben tekinthető jogosnak, mivel – amint erre már korábban rámutattunk – az összes köztársasági párt kénytelen volt befogadni a volt monarchistákat a választások előtt, az intenzív pártépítés időszakában. Emellett a polgári baloldal is elkövette azt a hibát, hogy a radikális pártot a jobboldallal azonosította, és jóformán nem vett tudomást a az ún. nem köztársasági jobboldal létezéséről. Kizárólag a radikálisokat tekintették veszélyforrásnak a köztársaság jövőjére nézve. Ez akkor is aránytélvesztés volt, ha a legfőbb, még közösen elhatározott reformok végrehajtása után várható volt a fékező szándékú radikálisok erősödése, előtérbe kerülése.

A PRRS 1931. július 25-27. között rendezett rendkívüli kongresszusának, akárcsak a szocialistákénak, fő témája – az alkotmánytervezet megvitatása mellett – a kormány munkájában való további részvétel kérdése volt. A kongresszus megnyitását megelőző napon állították helyre a rendet Sevilleben, ahol a CNT felhívására néhány nappal korábban általános sztrájk robbant ki. A halálos áldozatok számáról eltérő adatok állnak a rendelkezésünkre. A madridi külügyminisztérium levéltárában található jelentés arról számol be, hogy a sevillei Mária Lujza parkban július 22-23. között zajlott atrocitásokban a rendfenntartó erők általában tör-

vényesen jártak el.³¹⁴ Valójában számos jel arra mutatott, hogy a csendőrség a monarchiától örökölt hírhedt „Ley de Fugas”-t alkalmazta, azaz „szökés közben” lőtte agyon a munkásokat. Ezek után komoly dilemmát jelentett a radikális szocialisták számára, hogy továbbra is részt vegyenek-e a munkásokkal ilyen kíméletlen eszközökkel fellépő kormány tevékenységében. Végül jól felfogott érdekből mégis az együttműködés mellett döntöttek.

A PÁRTOK AZ ALKOTMÁNYTERVEZET VITÁJA IDEJÉN

1931 nyarán a legfontosabb feladat a köztársaság megszilárdítása volt, ezt azonban minden párt a saját elképzelései szerint vélte megvalósíthatónak: a szocialisták a széleskörű, radikális és a lehető legrövidebb időn belül végrehajtandó reformprogram által; a baloldali köztársasági pártok ugyancsak radikális reformokat sürgettek, ám nem érezték annak a szükségességét, hogy egyúttal kiszélesítsék a köztársaság társadalmi bázisát. Egyfajta zártkörű klubként képzelték el az új rendszert, és kíméletlenül felléptek minden másként gondolkodóval szemben. Ez a kirekesztő politika rendkívül megnehezítette a köztársaság konszolidációját. Egyedül a Radikális Párt törekedett tudatosan társadalmi bázisának szélesítésére, akár a volt monarchisták integrálása által. Lerrox populista politikájának szerves részét képezte, hogy szinte minden társadalmi réteget megszólítson, erőt gyűjtsön; a társadalmi, gazdasági problémák orvoslására azonban nem volt kidolgozott elképzelésük.

Az egyes köztársasági pártok politikai karaktere, ideológiája (kiváltképp az újsütetű pártoké) leginkább éppen az alkotmánytervezet vitája során öltött határozott formát. A Második Köztársaság Alkotmányozó Gyűlését 1931. július 14-én, a Bastille ostromának évfordulóján nyitották meg ünnepélyes keretek között, és 1933. október 9-ig működött.³¹⁵ Ideiglenes – majd július 28-tól tényleges – elnökévé a szocialista Julián Besteirót választották. Az új parlament gyökeresen szakított a Restauráció rendszerének hagyományaival, és merőben újfajta politizálás színtere lett. Ennek egyik legfőbb ismérve az volt, hogy megpróbált közvetlen kapcsolatot teremteni a társadalom és az annak érdekeit felvállaló és képviselő politikusok között. A volt monarchista képviselők közül mindössze néhányan jutottak be a köztársaság parlamentjébe, közöttük Romanones gróf, Ossorio y Gallardo és Santiago Alba. A képviselők túlnyomó többsége azonban nem rendelkezett politikai tapasztalatokkal.³¹⁶ Ez is jelzi, hogy a parlamentáris demokráciának nem vol-

³¹⁴ Archivo de Barcelona de MAE, Caja RE. 131, Carp. 3. Orden público y partidos políticos, Pl. 3.

³¹⁵ A Nemzeti Újság 1931. július 21-i számában Neller Mátyás – az Alkotmányozó Cortes megnyitása alkalmából Primo de Rivera dicsőítésének szentelte tudósítását. „A spanyol történelem egyik legkiemelkedőbb és a világtörténelem egyik legmarkánsabb egyéniségének” nevezte, aki – véleménye szerint – „ezelőtt egynéhány esztendővel megmentette országát”.

³¹⁶ A Nemzeti Újság szerint „reálpolitika helyett a szenvedélyek” és „demagógia uralkodnak” a spanyol Cortesben, a képviselők pedig „politikailag iskolázatlanok”. A cikk írója keményen bírálja Ortega y Gasset és Manuel Azaña parlamenti szereplését.

tak hagyományai Spanyolországban. (Az Első Köztársaság idején /1873-1874/ még a köztársasági elnök és a kormányfő tisztsége sem vált szét egymástól.)

A szocialista párt kivételével politikai tömegpártokról egyelőre továbbra sem beszélhetünk, mint ahogy kiforrott pártrendszerrel sem. A létező politikai pártok legfőbb jellemzője, hogy nem volt határozott ideológiájuk, programjuk. A szocialistákat leszámítva, a parlamenti csoportok rendkívül fegyelmezetlen magatartást tanúsítottak az alkotmánytervezet vitája során. A legfegyelmezetlenebbek a radikális szocialisták voltak, sokan – éppen emiatt – őket hibáztatják a republikánus-szocialista koalíció későbbi bukásáért is.³¹⁷

Ennek legfőbb oka az volt, hogy a pártok kezdeti kiépítésük fázisában jártak. Tagságuk zöme a júniusi választás előtt vagy közvetlenül utána lépett be. A pártfegyelem hiánya olyan fenyegető méreteket öltött, hogy például José Giral, a Köztársasági Akció parlamenti csoportjának vezetője 1931 augusztusában több alkalommal is le akart mondani tisztségéről.³¹⁸ A pártfegyelem – kiforrott ideológia híján – a párt vezetőjének személyes hatásától függött. A köztársasági pártok intézményesülésük alatt, de a későbbiekben is, erősen perszonalista vonásokat mutattak. Egyértelműen bizonyítható ez Lerroux vagy Azaña pártjánál, de igaz Alcalá Zamora pártja esetében is. Éppen ezért a pártvezetőknek óriási szerepük és felelősségük volt az Alkotmányozó Gyűlés működésében is. Mivel egyik párt sem tudott döntő többséget szerezni a Cortesben, a politikai stabilitás és a hatékony parlamenti munka – ahogyan később látni fogjuk – sokban a politikai pártok vezetőinek beszédeitől, magatartásától függött.

Az alkotmányozó időszak hatalmi erőviszonyainak tekintetében a két meghatározó személyiség kétségtelenül Manuel Azaña és Alejandro Lerroux volt. Lerroux elsőprő erejű választási győzelmére alapozva igyekezett vezető pozíciót kivívni a maga és pártja számára. 1931. júliusában – ahogyan az az El Sol című lapnak adott interjújából is kiderül – még nem akart miniszterelnök lenni, de határozott elképzelései voltak arra nézve, hogyan alapozhatná meg ezt az ambícióját. Az Alkotmányozó Gyűléssel kapcsolatban továbbra is úgy vélte, hogy miután elkészül az új alkotmány – lehetőleg minél hamarabb – a parlamentet fel kell oszlatni és új választást kell kiírni. Ettől pedig saját pártja pozíciójának jelentős erősödését remélte, nem alaptalanul. Ehhez azonban szövetségesekre volt szüksége. Lerroux a Köztársasági Szövetséget szerette volna megnyerni tervéhez, amely egyetlen parlamenti csoportként döntéshozó pozíciót jelentett volna számára. Ezt azonban nem sikerült elérnie. Többek között Manuel Azaña ellenállása miatt, aki ragaszkodott saját pártjának, a Köztársasági Akciónak a függetlenségéhez a parlamenti munka során.

A Köztársasági Szövetség jövője a júniusi parlamenti választás után egyre bizonytalannabbá vált. Azaña arra törekedett, hogy fenntartsa a koalíciót legalább az alkotmány megszületéséig, ez azonban nem zárta ki, hogy a Szövetséget alkotó egyes pártok saját politikai meggyőződésüket képviseljék az alkotmány tervezeté-

³¹⁷ Mercedes Cabrera Calvo-Sotelo: Las Cortes republicanas In: Santos Juliá, ed.: Política en la Segunda República Ayer 20/1995. Marcial Pons, Madrid, 1995. 19. o.

³¹⁸ Espín: id. mű: 75. o.

nek vitája alatt. A Köztársasági Akció vezetője a jelek szerint tisztában volt Lerroux törekvéseinek valódi tartalmával. Erre utal július 17-én, pártjának összejövetelén elhangzott beszédének burkolt fenyegetése is, amelyben kíméletlen fellépést ígért azok ellen, akik bármi módon kétségbevonják a köztársaság intézményeit.³¹⁹

1931 nyarán Manuel Azaña legfőbb célja pártjának megerősítése volt. Ehhez mindenekelőtt szilárd ideológiai alapot kellett teremtenie, és homogenizálni a párton belüli álláspontokat. A Köztársasági Akció – akárcsak a Radikális Párt – nem rendelkezett határozott ideológiával. Az aktuális szervezési feladatokat a pártvezér az 1931. szeptember 12-13-án rendezett második Országos Gyűlésen fogalmazta meg. A pártépítési feladatokból ugyan kivonta magát, de a parlamenti csoport tevékenységét ellenőrzése alatt tartotta. Erre szükség is volt, mert mint arra korábban utaltunk, nagyfokú fegyelmezetlenség jellemezte a működését, főként Azaña távollétében. A párt tagjai személyes tiszteletet, csodálatot éreztek vezetőjük iránt, ez azonban nem jelentette, hogy ideológiailag is azonosultak volna minden fő elképzelésével. Meg kell jegyezni, hogy Manuel Azaña az alkotmánytervezet vitájának kezdetén még nem volt az a karizmatikus politikus, amilyenné nagy visszhangot keltő parlamenti beszédeivel vált. Ahogyan Mercedes Cabrera fogalmaz: „Azaña a parlament gyümölcse volt és nem volt vetélytársa a Cortesben.”³²⁰ Elsődleges feladatának egységes álláspont kialakítását tartotta. Ez nem volt könnyű feladat, mert a párt tagjainak többsége sokkal kevésbé volt baloldali, mint ő maga. Ennek dacára a parlamenti csoport az alkotmánytervezet vitája során vezetőjének és a párt progresszista szárnyának baloldali pozícióját képviselte.³²¹

Lerroux, mint a Radikális Párt vezetője szintén fontosnak tartotta pártjának további építését, ő azonban egészen más szempontok szerint törekedett erre. A szervezés terén a radikálisok nagy hiányosságokkal küzdöttek: vidéki szervezeteik önállósága rendkívül nagy, Lerroux szemszögéből túl nagy volt, és nem jött létre felettük országos koordináló szerv. Ennek megoldására 1931. augusztusában a párt legfőbb vezetői tervezetet dolgoztak ki, amelyben elhatározták Országos Tanács felállítását, új vidéki struktúra kiépítését és rendszeres évi kongresszus összehívását.³²²

A gyakorlatban azonban ebből szinte semmi nem valósult meg: nem jött létre az Országos Tanács és – a többi párttal ellentétben – országos kongresszust sem hívtak össze egészen 1932 elejéig. Emiatt Lerroux legközelebbi munkatársa, Martínez Barrio is panaszt emelt, aki úgy vélte, ezzel komoly lehetőségeket veszített a párt. A Radikális Pártnak saját újságja sem volt, nem úgy, mint a legfőbb riválisuknak tartott szocialistáknak az *El Socialista*. Lerroux nem tűrte a kritikát, és a párt érdekét gyakran alárendelte a saját személyes érdekeinek, hatalmi törekvéseinek. Sokkal hatékonyabb volt a politikája a párt tömegbázisának szélesítését illetően. 1931. augusz-

³¹⁹ Azaña: *Obras completas* II. kötet 37. o.

³²⁰ Mercedes Cabrera Calvo-Sotelo: *id. mű*: 26. o.

³²¹ Azaña: *Obras completas* IV. kötet 98. o.

³²² Archivo de Salamanca, Serie Político-Social de Madrid, Carp. 570, Leg. 769

tus 23-án Valladolidban elmondott beszédében ismét hangsúlyozta, hogy a köztársaság konszolidációja érdekében a volt monarchistákat is integrálni kell az új rendszerbe. Lerroux populista és demagóg szövegekkel tűzdelt beszédében rendet ígért, reformokat és új korszak kezdetét. Önmagát így jellemezte: „forradalmár vagyok a konzervativizmussal szemben, konzervatív a forradalommal szemben”. Valójában – akárcsak a választási kampány idején elhangzott beszédeiben – semmilyen konkrét programot nem kínált a problémák orvoslására.³²³

Lerroux-zal ellentétben, Azaña nem tartotta fontosnak a volt monarchisták integrálását. 1931. szeptember 14-én, a Köztársasági Akció Országos Gyűlésének zárórendezvényén elhangzott beszédében úgy fogalmazott, egyáltalán nem tart attól, hogy ellenségei is vannak a köztársaságnak: „Ha a köztársaságnak nem lennének ellenségei, ki kellene találni őket... az ellenség létezése az egészség jele...”³²⁴ A köztársaság tömegbázisának szélesítésével kapcsolatban sokkal aggasztóbbnak látta azt a tényt, hogy hiába teltek el hónapok a köztársaság létrejötte óta, a köztársasági szellemiség nem jutott el a vidéki lakossághoz. Ennek okát a cacikizmusban jelölte meg, amely véleménye szerint továbbra is meghatározó sajátossága maradt a vidéki létformának. Éppen ezért az egyik legsürgősebb feladatnak ennek a gyökeres kiirtását tartotta, mégpedig a közigazgatás megreformálásával.

Azaña állítását levéltári források és a sajtó is alátámasztják, amelyek a cacikizmus tényleges „túléléséről” számolnak be még 1931 őszen is, elsősorban Spanyolország elmaradottabb régióiban, mint például Galiciában, de másutt is. A szocialisták lapja külön cikksorozatot szentelt a témának, amelyben időről-időre hírt adtak a különböző visszaélésekről. Az *El Socialista* 1931. szeptember 30-i számában is központi helyet foglalt el a caciquék „parazitizmusa”, akik „újsütetű republikánusokként” igyekeznek átmenteni a hatalmukat az új rendszer keretei közé. A lap felhívást intézett a közvéleményhez, hogy „vaserkölcscsel” igyekezzenek megakadályozni a volt monarchisták ügyeskedéseit. Andalúziából is érkeztek tiltakozások a belügyminisztériumhoz, főként a szocialisták részéről, amelyek a törvényesen megválasztott köztársasági községtanácsok erőszakos felszámolásáról adtak hírt. Ezek helyébe a régi caciquék saját „köztársasági” községtanácsot állítottak.³²⁵ De nemcsak a szocialisták, hanem más köztársasági pártok is panaszkodtak hasonló eljárás miatt. A Köztársasági Akció pártja Cuencából 1931. október 27-én kelt tiltakozó táviratában a polgári kormányzó ellen emelt panaszt, aki „jogtalanul és önkényesen”, a „caciquizmus módszereit idéző eszközökkel” mozgított el posztjáról három törvényesen megválasztott köztársasági községtanács képviselőt.³²⁶

Azaña ráérezett Lerroux titokban dédelgetett tervére, és tudta, hogy a radikálisok vezérének kapóra jönne a parlament feloszlata és új választás kiírása. Éppen ezért szeptember 14-i beszédében kitért az Alkotmányozó Gyűlés szerepére és jövőjére is.

³²³ *El Sol* 1931. augusztus 24.

³²⁴ Azaña: *Obras completas* IV. kötet 33. o.

³²⁵ AHN FC Min. Interior Serie A Leg. 38 núm. 10

³²⁶ Uo.

Hangsúlyozta, hogy az aktuális Cortesnek az alkotmány elfogadásán túl számos egyéb feladata van: az agrárreformtól kezdve egészen a költségvetés elfogadásáig. Semmiképpen sem lehet felosztatni a parlamentet és új választást kiírni az új választójogi törvény megalkotása nélkül, pusztán pártérdekeket követve, mert ez törvénytelen lenne, és végzetes következményekkel járna a köztársaság sorsára nézve: Azaña szerint „egyenértékű lenne a diktatúrával”. Beszédében ugyan kétségbevonta, hogy létezne olyan politikus Spanyolországban, aki hajlana erre a „puccsista” magatartásra, de valójában ez burkolt fenyegetés volt Lerroux felé.

AZ ALKOTMÁNYTERVEZET VITÁJA

Az alkotmánytervezet vitája 1931. augusztusa és decembere között komoly szakítópróbát jelentett a rendkívül heterogén összetételű kormány és a parlament között. A pártok valójában ez alatt a négy hónap alatt nyerték el saját politikai arcukat. Ekkor fogalmazták meg álláspontjukat a legfontosabb kérdésekben, amelyet később, a köztársaság első két évének reformkurzusa alatt többé-kevésbé következetesen képviseltek. Már az első cikkely, az új rendszer meghatározása kapcsán komoly véleménykülönbségek merültek fel közöttük. A szocialisták a „munkások állama” kifejezés mellett érveltek, ez azonban túlzottan marxista csengése miatt elfogadhatatlan volt a polgári pártok számára. Végül kompromisszumos megoldásként Spanyolországot „az összes dolgozó demokratikus köztársaságaként” határozták meg.

Santiago Alba, a volt monarchista képviselők egyike parlamenti felszólalásában kifakadt amiatt, hogy teljes mértékben hiányzik az összhang a Cortes és a kormány között, ami rendkívül megnehezíti közös álláspontok kialakítását. Emiatt a túl heterogén összetételű kormányt hibáztatta. Azaña Santiago Albához intézett válaszában rámutatott arra, hogy éppen ez a heterogén jelleg a kormány létezésének legfőbb mozgatórugója, ennek a sokszínűségnek köszönheti a Köztársaság a létezését.³²⁷ Alcalá Zamora, az Ideiglenes Kormány elnöke is kötelességének érezte, hogy reagáljon Santiago Alba vádjaira. Ő is a San Sebastián-i Paktumra hivatkozott, amely a monarchiaellenes politikai erők legszélesebb körének szóbeli megegyezésével jött létre, majd ennek szellemében alakult meg a Köztársaság Ideiglenes Kormányja is.³²⁸

A fentebb hivatkozott san sebastián-i paktumnak ellentmondó szellemiségben zajlott viszont a *katalán autonómia* ügyének vitája. Ebben a kérdésben a köztársasági pártok és a szocialisták azonos álláspontot képviseltek a katalán nacionalistákkal szemben: a központi állam érdekeit előtérbe helyezték a kisnemzeti régiók érdekeivel szemben. Elvileg nem utasították el a katalán autonómia gondolatát, de a gyakorlatban igyekeztek minden eszközzel korlátozni a katalánok önrendelkezését, amivel kockára tették a katalán pártok köztársaság iránti támogatását is.

³²⁷ Diario de sesiones de las Cortes Constituyentes de la República española – továbbiakban: DSCC –1931. szeptember 16. (Biblioteca Nacional)

³²⁸ DSCC 1931. szeptember 17.

Szeptember utolsó és október első napjaiban tárgyalták az alkotmánytervezet második és harmadik cikkelyét az „Állampolgárságról”, illetve a „Spanyolok jogairól és kötelességeiről”. Mivel a vallással és a katolikus egyház helyzetével kapcsolatos cikkelyek megvitatását későbbre halasztották, a többi témában nem mutatkoztak jelentős nézetkülönbségek, kivéve a *női választójog* kérdését. Erre vonatkozóan a reformok mellett egyébként erősen elkötelezett polgári baloldali pártjai sem mutatkoztak egységesnek. Az e kérdésben vallott álláspontok kereszteték a bal- és a jobbközép választóvonalát. A radikálszocialisták – a párt programjába foglaltakkal ellentétben – hevesen elleneztek a választójog kiterjesztését a nőkre. A kérdés tárgyalása során heves vita alakult ki az alkotmányozó gyűlés két képviselője között. A radikális szocialista képviselőnő, Victoria Kent – az egyetlen nő pártjának képviselői között – azt a határozott álláspontot képviselte, hogy még korai lenne kiterjeszteni a választójogot, mivel a nők még nincsenek kellően felkészülve a választójog gyakorlására: „...néhány év szükséges ahhoz, hogy a nők megtapasztalják, mennyivel jobb a köztársaság, mint a monarchia.” Véleménye szerint veszélyes lenne azonnal megadni a választójogot a nőknek.³²⁹

Ennek háttérében a köztársasági baloldali pártoknak az a félelme húzódott meg, hogy a nők jelentős része, erősen vallásos lévén, az egyház befolyása alatt a jobboldali pártokra adná a szavazatát. (A köztársasági szabadgondolkodókról mellesleg az a hír járta, hogy azt sem voltak képesek elérni, hogy saját feleségeik ne járjanak misére.)

Victoria Kent felszólalására Clara Campoamor, a radikális párt képviselője válaszolt. A radikálisok szintén elutasították a női választójog bevezetését, Clara Campoamor azonban – a pártfegyelem hiányának újabb példáját demonstrálva – határozottan kiállt a kérdés pozitív eldöntése mellett. Számos példát említett a nők cselekvő állásfoglalására a marokkói és a kubai háborúk kapcsán. Úgy vélte, a köztársaság részéről politikai hiba lenne elutasítani a női választójogot, és annak azonnali bevezetése mellett kardoskodott.³³⁰

Victoria Kent végül egy módosító indítványt terjesztett be, amelyben azt javasolta, hogy a nők csak akkor vehessenek részt a parlamenti választáson, ha előtte már két egymást követő községtanácsi választás során érvényesítették választójogukat. Ezt az indítványt azonban elutasították.

A szocialisták magatartását e témában nagy mértékben befolyásolta az a körülmény, hogy a munkásnőket sokkal kevésbé tudta a befolyása alá vonni a katolikus egyház. Támogató szavazataikkal el is döntötték a kérdést. Az Alkotmányozó Gyűlés elég szoros többséggel, 161 igen és 121 nem szavazattal a női választójog azonnali *bevetése* mellett foglalt állást. Ily módon Spanyolország ebben a tekintetben Európa egyik leghaladóbb országává lett. A baloldali félelmei azonban később beigazolódtak. Az 1933. őszi parlamenti választáson a nők jelentős része szavazataival a jobboldali katolikus pártot, a CEDÁ-t erősítette. Clara Campoamor pedig utóbb „halálos bűnnek” nevezte saját harcát, amit a női választójog bevezetéséért

³²⁹ DSCC 1931. október 1.

³³⁰ Uo.

vívott.³³¹ Az 1931-es köztársasági alkotmány Spanyolország történetében először ismerte el a nemek közötti egyenlőséget, és az alatt a rövid idő alatt, amíg érvényben volt, nők is kerülhettek fontos állami tisztségekbe, lehettek akár diplomaták, mérnökök, jegyzők. A korszak asszonyainak sajátos családi és társadalmi pozíciója, valamint a politika labilitása miatt azonban csak nagyon kevés nő vett részt ténylegesen a közéletben, bár számuk azért egyre nőtt.³³²

A VALLÁSI KÉRDÉS

A leghevesebb vita az alkotmánytervezet vallással foglalkozó cikkelyének tárgyalása során bontakozott ki. Az antiklerikalizmus a liberális polgári köztársaságok egyik legfontosabb jellemvonása volt, amely a radikális szocialistáknál szélsőséges módon, a Köztársasági Akció esetében mérsékeltebben nyilvánult meg. A két párt parlamenti csoportjaiban mindössze egy képviselő vallotta magát katolikusnak: Claudio Sánchez-Albornoz.³³³ Lerroux radikális pártjának heves kezdeti antiklerikalizmusa sokat szelődött a Második Köztársaság idejére. A pártvezér meglehetősen pragmatikusan kezelte a vallási kérdést, pillanatnyi érdekei határozták meg állásfoglalását. A DLR azonban, mint konzervatív köztársasági párt, katolikus politikusokból állt, élén a miniszterelnökkel, Alcalá Zamorával és a belügyminiszterrel, Miguel Maurával.

Az eredeti tervezet szerint az egyház és az állam szétválasztásán túl az összes egyházi rendet feloszlatták volna, és javaikat elkobozták volna. A radikálisok és a Köztársasági Akció kezdeményezésére azonban Miguel Maura módosító indítványt nyújtott be, amelynek értelmében csak azokat a rendeleteket oszlatták volna fel, amelyek veszélyt jelentettek a nemzet biztonságára. Ez a javaslat elsősorban a jezsuiták ellen irányult. A radikális szocialisták azonban ezt nem fogadták el és ragaszkodtak az eredeti szöveghez. Az ő álláspontjuk az volt, hogy az állam laicizálásán túl meg kell szüntetni az egyház társadalmi és politikai befolyását is. A szocialisták sem akartak lemaradni mögöttük, sőt, elképzelhető volt, hogy a radikálisok közül – akik elvben antiklerikálisok voltak – sokan szintén az eredeti tervezet mellett szavaztak volna, a párt vezérének, Lerroux-nak az instrukciója ellenére is.

Azaña pártja sem volt egységes a vallási kérdésben. Négyen vagy öten a radikális szocialisták álláspontjával értettek egyet, mert azt haladóbbnak tartották. Azaña úgy ítélte meg, hogy a szavazás sorsa ezeken a képviselőkön múlik. Amennyiben pedig ők a radikális szocialisták tervezete mellett szavaznak, az Maura és Alcalá Zamora lemondását vonja maga után, ez pedig beláthatatlan következményekkel járó válságot fog kirobbantani. Ezért a Köztársasági Akció parlamenti csoportja a mérsékeltebb tervezet támogatása mellett döntött.³³⁴

³³¹ Clara Campoamor: *Mi pecado mortal: El voto femenino y yo*. Barcelona, 1981.

³³² *Españolas en la transición – De excluidas a protagonistas (1973-1982)* Biblioteca Nueva, S. L., Madrid, 1999. 165-166. o., 219. o.

³³³ Avilés Farré: id. mű: 103. o.

³³⁴ Azaña: *Diarios completos*. Crítica, Barcelona, 2000. 312-313. o.

Ezt követően, október 13-án hangzott el Azaña híres beszéde, amelyben kompromisszumos megoldást javasolt a vallási kérdés megoldására.³³⁵ Sokat idézett mondata, mely szerint „Spanyolország megszűnt katolikus ország lenni”, az akkori, eredeti kontextusban értelmezve kevésbé tűnik olyan szélsőségesen antiklerikális „kirohánásnak”, mint a szövegkörnyezetből kiragadva. Azaña ezzel a mondatával azokra a változásokra utalt, amelyek már hosszú ideje zajlottak a spanyol társadalomban, és úgy vélte, elérkezett az ideje, hogy az államot a megváltozott körülményekhez igazítsák. A problémát a maga részéről nem is vallási, hanem politikai kérdésnek minősítette, mivel azon a véleményen volt, hogy az igazi vallási kérdés valójában lelkiismereti kérdés. Az állam intézményrendszerének átalakítása kapcsán legelső lépésnek az egyház és az állam teljes szétválasztását tartotta. Az egyházi rendek kapcsán pedig azt indítványozta, hogy az eredeti tervszellel ellentétben ezek helyzetét azonnal rendezék, de csak a társadalomra legveszélyesebbnek tartott jezsuita rendet oszlassák fel. Azaña az oktatás területén tartotta a legkárosabbnak az egyház befolyását, ezért azt javasolta, hogy az összes szerzetesrendnek tiltsák meg az oktatási tevékenységet. Beszédének végén a szocialistákhoz intézte szavait. Arra figyelmeztette őket, hogy csak akkor szavazzanak a radikális szocialisták tervezete mellett, ha a jövőben a kormányzás felelősségét is hajlandók lesznek vállalni.

Azaña felszólalása eldöntötte a vitát. Az ő módosító indítványa mellett szavazott saját pártjának nagyobb része, a szocialisták, a radikálisok (Lerroux nem volt jelen a parlamentben a szavazás idején, taktikus passzív magatartása óriási csalódást jelentett Alcalá Zamoráék és a katolikus egyház számára is), a katalán Esquerra, néhány gallego képviselő és a Csoportosulás a köztársaság szolgálatában nevű értelmiségi csoport tagjai. A radikális szocialisták – Marcelino Domingo kivételével – tartózkodtak. A javaslat ellen azonban nem csupán a szélsőjobboldal képviselői, az agráriusok és a függetlenek szavaztak, hanem a köztársasági jobboldalt képviselő Progresszista Köztársasági Párt (Partido Republicano Progresista, a DLR új elnevezése) képviselői is, élükön a kormányfővel, Alcalá Zamorával és a belügyminiszterrel, Miguel Maurával, aki ekkorra már elhagyta a pártot. Miután a 26. cikkelyt Azaña módosító javaslatával és 178 igen, 59 nem szavazattal elfogadták, mindketten benyújtották lemondásukat. Ezzel megszűnt a koalíció és kirobbant a Második Köztársaság első kormányválsága.

Két kérdés is felmerülhet a vallási kérdés kapcsán. Az egyik: volt-e reális esélye a mérsékeltbb módszerekkel történő megoldásnak? A katolikus politikusok, mint Alcalá Zamora vagy Gil Robles és más kortársak visszaemlékezései nem említenek konkrétumokat alternatív megoldási mód tekintetében.³³⁶ A másik kérdés: szándékában állhatott-e eredetileg Azañának Alcalá Zamora megbuktatása? Minden jel arra mutat, hogy nem. Azaña mindössze mérsékelni akarta a radikális szocialisták követeléseit. („Moderátor” szerepét a katolikus egyház is elismerte, ennek ellenére utóbb az antiklerikalizmus megtestesítőjeként maradt meg a köztudatban.) Beszédét nem rögtönözte; legfőbb gondolatait már korábban, több fórumon is kifejtette.

³³⁵ Azaña: *Obras completas* II 49-58. o.

³³⁶ Alcalá Zamora: *Memorias* 193, 500. o., Gil Robles: *id. mű.* 53. o.

Az ennek nyomán kirobbanó kormányválság pedig mindenkit váratlanul ért. Alcalá Zamora az alkotmányozó időszak alatt már többször is benyújtotta lemondását, a válság azonban ezúttal visszafordíthatatlannak bizonyult.

A válság előzetes megtervezése ellen szól az a tény is, hogy az új kormányfőjelölt Alejandro Lerroux volt. A helyzet megoldására összehívott minisztertanácson azonban Lerroux elutasította a felkérést, és Azañát javasolta maga helyett. Miután a radikálisok és a szocialisták „kölcsonösen semlegesítették” egymást, a radikális szocialistákat pedig nem vették komolyan számításba – annak ellenére, hogy kétszer annyi képviselőjük volt a parlamentben, mint a Köztársasági Akciónak – nem maradt más hátra, mint az átúto erejű szónok, Azaña jelölése. A radikálisok vezére túl korainak érezte a pillanatot a kormány átvételéhez. Először a saját helyzetét akarta megerősíteni. Emellett bízott Azaña gyors bukásában. Lerroux jobbkeze, Martínez Barrio visszaemlékezéseiben azt írja, hogy Lerroux „titkos vágya” az volt, hogy Azaña bukása és az Alkotmányozó Gyűlés feloszlata után ragadja magához a hatalmat.³³⁷

A szocialisták örömmel üdvözölték Lerroux visszalépését és támogatták Azañát, aki a körülmények kényszerítő hatására elfogadta a jelölést, de ő maga és több híve is túl korainak tartotta ezt a fordulatot. Azaña néhány hónap alatt a relatív ismeretlenségből a baloldal legkiemelkedőbb figurája lett, de pártja továbbra is elég kis párt volt ahhoz, hogy ne jelentsen veszélyt a többiek számára. Az új miniszterelnöknek egyetlen feltétele volt: a két távozó miniszteren kívül a többiek maradjanak a helyükön. Azaña megtartotta a hadügyminiszteri tárcát is, így csak a belügyminiszteri tárcát kellett betölteni. Erre a posztra a korábbi tengerészeti minisztert, a galíciai Santiago Casares Quirogát jelölte ki. Helyébe pedig barátját, a Köztársasági Akció parlamenti csoportjának vezetőjét, José Giral nevezte ki. Ezáltal jelentős balratolódás következett be a kormányban.³³⁸

Azañát számos támadás érte október 13-i beszéde kapcsán. A jobboldali propaganda előszeretettel idézte a „Spanyolország megszűnt katolikus ország lenni” mondatát, amely azonban nem volt más, mint a bekövetkezett spanyol kulturális és szellemi fejlődés egyfajta összegzése. Meglehet, túl erős kifejezést használt Azaña a valóság érzékeltetésére, de tévedés és felületes megközelítés lenne sorsdöntő jelentőséget tulajdonítani ennek az egyetlen mondatnak. Emellett nem véletlen, hogy Azaña a katolikus jobboldal céltáblájává vált, mivel hamarosan kiderült, hogy ő az egyetlen köztársasági politikus, aki képes arra, hogy következetesen folytassa a megkezdett reformokat. Egyidejűleg arra is képes volt, hogy mérsékelt mederben tartsa a változásokat, és fokozatosan vezesse be őket. Politikájával a szocialistákat is maga mellé tudta állítani. Ezt a fajta közvetítő szerepét a legkevésbé éppen a vallási kérdés kapcsán szokták elismerni. Egyetlen dologban tévedett Manuel Azaña, és ez a tévedése utóbb komoly problémákat okozott a köztársaságnak: alulértékelt a katolikus egyház befolyását a spanyol

³³⁷ Diego Martínez Barrio: *Memorias: La Segunda República Española vista por uno de sus principales protagonistas*. Barcelona, Planeta, 1983. 90. o.

³³⁸ Azaña: *Diarios completos* 317-321. o.

társadalomban és a néptömegekre gyakorolt mozgósító hatását. Az viszont kétségtelen, hogy október 13-i beszéde személyes és politikai fejlődésének logikus következménye volt.

AZAÑA ELSŐ KORMÁNYA

A kormány vezetésében történt változás következményei gyorsan és egyértelműen megmutatkoztak. A kormány irányvonala – a korábbiakhoz képest – határozottabbá vált. Kétségtelen, hogy Azañának sokkal szilárdabb elképzelései voltak arról, hogy mit szeretne elérni, mint Alcalá Zamorának. Október 14-én mutatta be kormányát és programját az Alkotmányozó Gyűlésben. Beszédében sajnálatát fejezte ki Maura és Alcalá Zamora lemondása miatt. Kitért arra is, hogy „személyes tragédiaként” nehezedik rá a felkínált pozíció súlya, de kénytelen alárendelni magát a Köztársaság érdekeinek.³³⁹ Kormányának legfőbb feladatáknak az alkotmánytervezet vitájának mielőbbi befejezését és az alkotmány megszavazását jelölte meg. Ezen túlmenően a legsürgetőbb teendőként az agrárreform előkészítését és a költségvetés megszavazását említette. Beszéde végén figyelmeztetett arra, hogy „a köztársaság minden spanyolé, de aki nem tartja tiszteletben, annak van félnivalója”. Ígéretet tett arra is, hogy kormányzása alatt nem fog csökkenni a kormány tekintélye. Ezzel a „keménykezű” kormányfő új imázsát alapozta meg, holott csak az új rendszer működését akarta biztosítani, igaz, hogy a legortodoxabb módon.³⁴⁰

Ezt igazolja az is, hogy néhány nappal kormányra kerülése után Azaña már nélkülözhetetlennek tartotta, hogy törvényes eszköz legyen a kezében ahhoz, hogy kiküszöbölhessen minden törekvést, amely megnehezítheti a köztársaság konszolidálását. Már korábban felvetődött a gondolata a „Köztársaság védelméről” (*Ley de Defensa de la República*) szóló törvénynek. Végül gyorsított eljárás után, október 21-én szavazták meg a törvényt, amely egyike lett a Második Köztársaság néhány „jakobinus ízü” rendelkezésének. Paradox eszköz volt ez a béke és a rend fenntartására és a köztársaság megszilárdítására, mivel széles jogkörrel ruházta fel a belügyminisztériumot, hogy ily módon – ha szükséges, az alkotmányban garantált alapvető emberi szabadságjogokat is felülbírálvá – elejét vehesse minden köztársaságellenes cselekménynek. Elsősorban ugyan a monarchista szervezkedések ellen irányult a törvény, de vélhetőleg a másik fő célja az anarchoszindikalista cselekmények megfékezése volt. A CNT ugyanis nem fogadta el a vegyes bíróságok közvetítő szerepét a munkaadók és a munkavállalók konfliktusaiban, ezért az általuk szervezett sztrájkok a törvény hatáskörébe tartoztak. A szeptemberi Barcelonában kirobbantott általános sztrájkjuk 17 halálos áldozat-

³³⁹ Paul Preston meglátása szerint 1931. október 13. után Azaña „furcsa elegyét mutatta az energikus eltökéltségnek és a depresszív hajlamnak, hogy bedobja a törölközőt...” Lásd Paul Preston: *El vencedor y el vencido: Franco y Azaña*. In: Alicia Alted, Ángeles Egido León y María Fernanda Mancebo (eds.): *Manuel Azaña: Pensamiento y acción*. 1998. 314. o.

³⁴⁰ Azaña: *Obras completas* II 59-63. o.

tal járt. Ennek ellenére Azaña határozottan kijelentette, hogy a törvény nem irányul a törvényes követeléseikért küzdő munkások ellen.³⁴¹ Eredetileg a Köztársaság védelméről szóló törvény az alkotmány életbe lépéséig maradt volna érvényben, kivéve, ha a parlament is megszavazza, amit viszont el is ért. Így a törvény egészen Azaña második kormányáig, 1933. júliusáig érvényben maradt; akkor a liberálisabb hangvételű „Közfrendről szóló törvény” (*Ley del Orden Público*) váltotta fel.³⁴²

MAGYAR REFLEXIÓK

A magyar diplomáciát módfelett érdekelték a Köztársaság világnézeti polémiái. Mengele magyar követségi titkár és ideiglenes ügyvivő október 15.-i jelentésében részletesen beszámolt az egyházi vitáról, amelynek végkifejletét így jellemezte: „Éppoly hirtelen jött, mint amilyen mélyreható kihatással lehet a spanyol köztársaság további fejlődésére”.³⁴³ Külön kitért Azañára, aki „addig egy pápaszemes varangyhoz hasonlóan mozdulatlan hidegséggel figyelte padjáról az egyházi vitát”. Beszédét így jellemezte: „Magas filozófiai lendülete mellett szakszerű, higgadt, bravúros szónoki teljesítmény volt – a technikailag legjobb politikai beszéd, amelyet nemcsak a Cortesben, de 5 ország parlamentjében valaha hallottam”. Mengele meglátása szerint Azaña, aki a két fő vetélytárs, a radikálisok és a szocialista párt között közbülső helyet foglalt el, „közös megegyezéssel és szinte magától értetődően vette át a hatalmat”. Jelentésében megemlítette Tedeschini nunciust nevét, mint a „történelmi dráma kulissza mögötti főszereplőjét”, aki a „legsímább és legaktívabb diplomata – írja –, akit a Kúria valaha kiküldött”. A vallási kérdés megoldását a magyar diplomata a republikánusok szempontjából félsikerként értékelte, mert „az egyházi vagyon egy része, a jezsuitáké kivételével, megmenekült”. Rámutatott arra is, hogy a női választójog révén a katolicizmus új gárdát kapott Spanyolországban, Alcalá Zamora pedig máris bejelentette a harcot az alkotmány revíziójáért. Mengele benyomása szerint – bár a legutolsó fejlemények csökkentették az egyház és az állam közötti konkordátum lehetőségét – a nyílt szakadást mindkét fél realpolitikussai továbbra is igyekeznek elkerülni.

Barcza György, vatikáni magyar követ 1931. október 22-i jelentésében számolt be a spanyol vallási kérdés szentszéki visszhangjáról.³⁴⁴ Ő úgy ítélte meg, hogy maga az állam és az egyház szétválasztása és a különböző vallásfelekezetek egyenjogúsítása még nem lenne olyan súlyos csapás a Szentszékre nézve. A változás azonban olyan hirtelen következett be, hogy az intézkedés nem annyira jogi, mint inkább kimondottan egyházellenes, ateista karakterű aktusnak tűnt. Mind erkölcsi, mint anyagi szempontból csapásnak látta az alkotmánynak a jezsuita rend feloszlataáról rendelkező

³⁴¹ Uo. 67-68. o., El Sol 1931. október 15.

³⁴² Gerald Brenan: *El laberinto español*. Plaza & Janés Eds., S. A., Barcelona, 1996. 312. o.

³⁴³ MOL K63 273. csomó 29/3. tétel 48/pol

³⁴⁴ Barcza vatikáni követ jelentése a külügyminiszternek az állam és egyház szétválasztásáról Spanyolországban. In: B. Lőrincz: 324-326. o.

cikkelyét. Elismerte ugyan, hogy a jezsuita rend rendkívül nagy befolyással bírt a monarchia alatt, de az oktatás területén betöltött szerepét „állami hivatásként” értékelte, amely – bizonyos politikai korlátok között – továbbra is nagy hasznára válhatott volna az államnak. Barcza információi szerint, akárcsak a madridi magyar ügyvivő megglátása szerint, a történetek ellenére egyelőre nem merült fel a diplomáciai kapcsolat megszakításának lehetősége. Ennek oka, hogy az egyház csak így tudta továbbra is képviselni a katolikus hívek érdekeit. Ám a Szentszék megglátása szerint – írta – a spanyol kormánynak is érdekében állt a hivatalos viszony további fenntartása.

A KÖZTÁRSASÁGI ELNÖKI TISZTSÉG BETÖLTÉSÉNEK KÉRDÉSE

A radikálisok és a szocialisták közötti ellenséges viszony tovább romlott Azaña kormányra kerülése után, ami ingataggá tette a republikánus-szocialista koalícióra épülő kormány helyzetét. Lerroux 1931. október 19-i, Santanderben elmondott beszédében a köztársasági erőkhöz intézett felhívást, egységes fellépésre szólítva őket a szocialistákkal szemben. A parlamentben pedig a radikális párt képviselői obstrukciós politikával igyekeztek meggátolni a szocialisták javaslatainak elfogadását. A szocialista sajtó válaszul a radikális pártot a „jobboldal bábjának”, Lerroux-t pedig a „jobboldal caudilló-jának” titulálta.³⁴⁵ Ez az ellenséges viszony semmiképpen sem vált hasznára a köztársaság szilárdságának, mivel egyre inkább aláásta a kormánykoalíció amúgysem túlzottan stabil helyzetét.

A radikálisok és a polgári baloldal pártjai közötti viszony sem alakult sokkal békésebben 1931. októberében. Október 30-án, a kormányfő kérésére összehívott kormányülésen Lerroux ugyan ígéretet tett, hogy lemond az obstrukciós politikáról, és nagyobb szolidaritást vállal a kormányzó politikai erőkkal, ennek ellenére egyre nőtt az ellentét a polgári baloldal és a centrum között. Azaña szerette volna semlegesíteni Lerroux politikai ambícióit, és éppen ekkoriban került terítékre a leendő köztársasági elnök személyének kijelölése. Azaña jelöltje eredetileg Alcalá Zamora volt egészen addig, amíg ki nem lépett a kormánykoalícióból és meg nem hirdette az alkotmány reformjéért vívott küzdelmet. Ezt követően az új jelöltje Lerroux lett, akit ezen az úton szeretett volna eltávolítani az aktív közvetlen politizálástól. Ettől azt is remélte, hogy a vezér nélkül maradt radikális párt szétesik, s neki lehetősége nyílik egy nagy köztársasági párt létrehozására, saját irányítása alatt. Ráadásul a Radikális Párt balszárnyán többen is elégedetlenek voltak Lerroux egyrer konzervatívabb hangvételű politikájával. Ez a jelentős létszámú csoport, kb. 10-15 ember, komolyan foglalkozott azzal a gondolattal, hogy elhagyja a pártot, és átül a Köztársasági Akció padsoraiba. Eerre azonban végül nem került sor.³⁴⁶

November 2-án a kormányfő indítványára a miniszterek közös ebédén vettek részt a Cortes épületéhez közeli Lhardy étteremben, ahol a kormány és az Alkotmányozó Gyűlés jövőjéről folytattak eszmecserét. A munkaebédén Largo

³⁴⁵ El Socialista 1931. október 25

³⁴⁶ Avilés Farré: id. mű: 117. o.

Caballero ismét hangsúlyozta, hogy a Cortes idő előtti feloszlását a szocialisták puccskísérletnek tekintnék. Ezek után mindannyian, beleértve Lerroux-t is, egyetértettek abban, hogy az Alkotmányozó Gyűlés feladatai közé tartozik a kiegészítő alaptörvények megalkotása is: többek között a Katalán Statútumé, az agrárreformé, a vallási gyülekezetekről szóló törvényé, a közoktatásról és a választójogról szóló törvényé. Ezen a megbeszélésen döntöttek arról is, hogy Alcalá Zamorát jelölik a köztársasági elnöki posztra, amennyiben eláll az alkotmány revíziójára irányuló törekvéséről. Lerroux tehát – a többség véleményének hatására – ismét kénytelen volt ideiglenesen feláldozni a saját érdekeit.³⁴⁷

A JUAN MARCH-ÜGY

November elején a Juan March-ügy zaklatta fel a közvéleményt, amely a per folyamán korrupciós botrányra nőtte ki magát. Juan March, a 34 éves mallorcai multimilliomos még Primo de Rivera diktatúrája előtt gazdagodott meg. Óriási vagyonát a diktatúra idején tovább növelte. 1926-ban létrehozta saját bankját, Banca March néven. 1927-ben pedig dohánymonopóliumot szerzett Észak-Afrikában, majd a dohánycsempészetből származó jövedelemmel gyarapította birodalmát. A köztársaság kikiáltása után létrehoztak egy parlamenti vizsgálóbizottságot, amely a diktatúra alatti visszaéléseket volt hivatott nyilvánosságra hozni. Ennek eredményeként tartóztatták le a mallorcai pénzmágnást is, annak ellenére, hogy parlamenti képviselőként mentességet élvezett. Az ellene folytatott vizsgálat legfőbb célja az volt, hogy demonstrálják: szakítanak a monarchiát jellemző korrupcióval.

March november 5-én mondta el védőbeszédét a parlamentben, amelyben elutasította az ellene felhozott vádak. Hangsúlyozta, hogy kizárólag „saját üzleti ösztönének és fáradhatatlan munkájának” eredményeként tett szert hatalmas vagyonára.³⁴⁸ Mindenki számára köztudott volt, hogy March szoros baráti és üzletlátsáris viszonyban állt Lerroux-szal és a radikális párt más tagjaival is. A botrány akkor pattant ki, amikor kiderült, hogy Lerroux jobbkeze, Emiliano Iglesias – Juan March barcelonai üzleti ügyeinek intézője és melleleg jóbarátja – korrupciós eszközökkel igyekezett befolyásolni a vizsgálóbizottság munkáját.³⁴⁹ Ez a tény alá támasztani látszott a radikálisok ellen felhozott korrupciós vádak, amelyeket főleg a szocialisták hangoztattak előszeretettel. A parlamenti vizsgálat során azonban kiderült, hogy nem csupán a radikálisok, hanem más pártok és politikusok is sokat köszönhetnek a milliomosnak. Közéjük tartozott a liberális monarchista Santiago Alba, March személyes jóbarátja, de köztársasági politikusok is, köztük Marcelino Domingo, Miguel Maura vagy doktor Marañón. Igaz, a szocialista párt mallorcai szekciója is sokat köszönhetett a magát minden oldalról biztosítani

³⁴⁷ Townson: id. mű: 111. o., Azaña: *Diarios completos* 346. o.

³⁴⁸ Indalecio Prieto, a szocialista pénzügyminiszter „kalandor üzletembernek” és „csempésznek” nevezte Juan Marchot. DSCC 1931. november 5.

³⁴⁹ Azaña: *Diarios completos* 350-351. o.

igyekvő Marchnak, aki a szigeten Népházat építtetett számukra 1924-ben. Emellett számos sajtóorgánus is March ellenőrzése alatt állt, köztük jobboldali és baloldali, még anarchoszindikalista lapok is. 1930-ban a Forradalmi Bizottság képviselői is megkeresték a mágnást azzal a kéréssel, hogy finanszírozza a forradalmat, amit azonban ő határozottan elutasított, meggyőződéses monarchista álláspontjára hivatkozva.

Nigel Townson, a radikális párt történetének kiváló kutatója „következetlen” és „álszent” vizsgálatról beszél a Juan March-ügy kapcsán, amelyben nagy szerepet kapott a személyes bosszú és a részrehajlás is. A vizsgálat főügyésze, Ángel Galarza Juan March legfőbb ellenségének legjobb barátja volt.³⁵⁰ A miniszterelnököt, Azañát is aggasztotta, hogy a felelősségrevonás egyre inkább a személyes bosszú jellegét öltötte. Emiatt felesleges időpazarlásnak és célszerűtlennek tartotta a vizsgálatot.³⁵¹ (1932-ben ő maga is felkereste Marchot, hogy anyagi támogatást szerezzen tőle a remélt portugál forradalom támogatásához.)

A korrupciós botrány kapcsán ismét elmérgesedett a viszony a radikálisok és a szocialisták között. Az *El Socialista* című lap kíméletlen lejárató célzatú kampányt indított a radikálisok ellen, akik válaszul a koalícióból való kilépéssel fenyegetőztek. Végül a szocialista párt – a koalíció fentartása érdekében – elhatárolta magát lapja kijelentéseitől, és békítőleg közeledett a radikálisokhoz, amit azok el is fogadtak.³⁵²

A helyzetet súlyosbította, hogy Lerroux – ahogyan Martínez Barrio fogalmazott – a „nagy távollévő” (*„gran ausente”*) szerepét öltötte magára. Mint külügyminiszter aktívan részt vett a Népszövetség munkájában, sőt, 1931 őszen Spanyolország lett a nemzetközi szervezet soros elnöke. Az ebből adódó elfoglaltságaira hivatkozva Lerroux hosszú időkre távol maradt az Alkotmányozó Gyűlés munkájától. Csak az októberi kormányválság előtt tért vissza Spanyolországba, akkor is a miniszterelnök, Alcalá Zamora határozott kérésére, aki azt szeretne volna, hogy Lerroux működjön közre a Vatikánnal való megegyezésben az alkotmánytervezet vallási kérdéssel foglalkozó cikkelyeinek tárgyalása előtt. A radikális párt vezére azonban akkor sem vett részt az alkotmánytervezet vitájában, amikor éppen Madridban tartózkodott. Augusztus 24-i valladolidi beszédét követően legközelebb csak október 14-én szólalt fel ismét a parlamentben egy rövid hozzászólás erejéig, amelyben saját személyének fontosságát igyekezett kidomborítani a kormány átalakítása kapcsán. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a parlamenten kívül sem foglalkozott sem a párt ügyeivel, sem a pártot támogató érdekcsoportok problémáival. (1931 végéig a Radikális Párt nem hívott össze Országos Kongresszust sem.) Ez komoly problémát jelentett egy olyan pártban, ahol a vezetés egyetlen személy – az alapító és vezér – kezében összpontosult. Ennek köszönhetően 1931. november 11-én bíráló hangvételű vezércikk jelent meg a radikálisok vezéről az *El Sol*

³⁵⁰ Townson: id. mű: 113. o.

³⁵¹ Azaña: *Memorias políticas y de guerra I*. Afrodisio Aguado, S. A., Madrid, 1976. 449-454. o.

³⁵² Azaña véleménye szerint a radikálisok „kevésbé is beérték”. Azaña: *Diarios completos* 359. o.

című polgári köztársasági napilapban. Ebben az őt támogató csoportok, családottságuknak hangot adva, megpróbálták nyílt állásfoglalásra késztetni, sikertelenül. Úgy tűnt, hogy Lerroux továbbra is inkább a passzív kivárás taktikáját követi, és nem akarja befolyásolni az eseményeket. Három nappal később ismét elhagyta Spanyolországot, és csak december 7-én, az újabb kormányválság előtt érkezett vissza, akárcsak az októberi válság idején.³⁵³

A KOALÍCIÓ SORSA

Ahogy közeledett az alkotmánytervezet vitájának vége, a feszültség tovább nőtt a koalíciót alkotó pártok között. A legégetőbb kérdés a jövőre vonatkozóan a szocialistákhoz való viszony kialakítása volt. A radikális szocialisták a szocialisták által irányított baloldali kormány létrehozása mellett tették le a voksukat. A Köztársasági Akció pártjának többsége azonban határozottan ellenezte, hogy a szocialisták továbbra is részt vegyenek a kormány munkájában. Véleményüknek hangot is adtak a párt Országos Tanácsának és parlamenti csoportjának november 30-i közös gyűlésén. Maga Azaña is azon az állásponton volt, hogy a jövőben nem tartható fenn a republikánus–szocialista koalíció, Giral pedig kijelentette, hogy egy tisztán köztársasági összetételű kormány létrehozása lenne a kívánatos.³⁵⁴

A másik nyitott kérdést az Alkotmányozó Gyűlés további sorsa jelentette. A Lhardyban ugyan összeállítottak egy listát a kiegészítő törvényhozásra vonatkozóan, ennek ellenére továbbra is vitatott maradt, hogy pontosan hány kiegészítő törvényre van szükség, és milyen határidővel kell ezeket megalkotni. A radikális szocialisták azon az állásponton voltak, hogy az Alkotmányozó Gyűlésnek kell megalkotnia a lehető legtöbb törvényt, ezért minél tovább, de legalább két évig fenn kell maradnia. A radikálisok ezzel szemben csak a legfontosabb kiegészítő törvények megalkotását hagyták volna az Alkotmányozó Gyűlésre, és legkésőbb 1932 őszén berekesztették volna a munkáját. Manuel Azaña – beavatkozva az egyre inkább elmérgesedő vitába – taktikusan azt javasolta, hogy a kérdés eldöntése a következő kormány feladata legyen. Annak a programjába kell belefoglalni a további törvényhozás menetét.³⁵⁵

A harmadik vitatott kérdés a leendő köztársasági elnök személyének kijelölése volt. 1931 nyarán, a parlamenti választás eredményének tükrében, Alcalá Zamora, az akkori kormányfő, Lerroux-t tartotta ideális jelöltnek az elnöki posztra. A radikális párt vezére azonban még júliusban visszautasította a jelölését. A radikálisok Alcalá Zamora jelölését támogatták, egészen az októberi kormányválságig. Ekkor a szocialisták részéről Fernando de los Ríos, illetve – ahogy fentebb már utaltunk rá – Azaña egyaránt úgy vélték, hogy Lerroux köztársasági elnökké jelölésével semlegesíteni lehetne a radikális párt tevékenységét. Lerroux, pártvezéri feladataira hivatkozva, ezt

³⁵³ Townson: id. mű: 115-117. o.

³⁵⁴ Avilés Farré: id. mű: 118. o.

³⁵⁵ Azaña: *Diarios completos* 385. o.

a felkérést is visszautasította. November 2-án, a Lhardyban elköltött ebéd során a koalíciót alkotó pártok végül megegyeztek Alcalá Zamora támogatásáról, amennyiben lemond az alkotmány revíziójára vonatkozó tervéről. Ez meg is történt. November 4-én Alcalá Zamora elfogadta a jelölést. Ennek dacára a személyével szemben komoly fenntartások maradtak. Az általános politikusi vélemény szerint meglehetősen indiszkrét miniszterelnök volt, emellett túlzottan érzékeny és impulzív személyiség, ami nehezíthette egy határozott politikai irányvonal követését. Többen XIII. Alfonzhoz hasonlították, nem utolsósorban intervencionista vonásai miatt. Mellette szólt azonban, hogy a konzervatív Progresszív Párt vezetőjeként el tudta nyerni a volt monarchisták és a katolikusok bizalmát. A radikálisok számára éppen emiatt tűnt ideális elnöknek, miközben a baloldali köztársaságiak és a szocialisták a reformpolitika jövőjét féltették tőle.³⁵⁶

Manuel Azaña naplójában adott hangot fenntartásainak: „Biztos vagyok benne – írta –, hogy don Niceto elnöksége problémás lesz, sőt, veszélyes; de én magam a pozícióból adódóan nem tehetek semmit, hogy megakadályozzam a megválasztását. Don Niceto kiküszöbölése rendkívül előnyös lenne, főleg, ha ezáltal elérnénk, hogy Lerroux legyen a köztársaság elnöke, s így megszüntetnénk egy nehéz politikai helyzetet...”³⁵⁷

Alcalá Zamora azonban december elején, néhány nappal az elnökválasztás előtt, egy tervezetének visszautasítása miatt visszalépett a jelöléstől, újabb fejtörést okozva ezzel a kormánynak. Azaña feljegyzései szerint „mindannyian egyetértettek abban, hogy bolond (mármint Alcalá Zamora – Z. A.), és egy ilyen ember rendkívül veszélyes, mert elnökként biztos, hogy naponta újabb problémákat fog okozni. Felmerül a kérdés, hogy támogassuk-e a jelölését a továbbiakban vagy keressünk helyette valaki mást. Nyolc nap van hátra a választásig és a kérdés rendkívül nehéz...”³⁵⁸ Miatán nem sikerült új jelöltet találni, kénytelenek voltak visszatérni a „bolondhoz”, akit sikerült meggyőzni, hogy fogadja el a jelölését. 1931. december 10-én Niceto Alcalá Zamorát választották a Spanyol Köztársaság első elnökévé.

Az előző napon, 1931. december 9-én az Alkotmányozó Gyűlés 360 „igen” és 20 „nem” szavazattal elfogadta az alkotmányt, amely összességében szemlélve bal-közép hangvételűnek mondható.³⁵⁹ Ebben nagy szerepe volt a radikálisok és a Köztársasági Akció mérséklő erőfeszítéseinek, amelyet a szocialisták és radikális szocialisták elképzeléseivel szemben fejtettek ki. Az alkotmány értelmében a törvényhozói hatalom az egykamarás parlament kezében összpontosult. A végrehajtói hatalmat a kormány képviselte, amely – a spanyol történelemben először – a parlamentnek tartozott felelősséggel.

Az alkotmány V. fejezete (67-85. cikkely) rendelkezett a köztársasági elnök jogköréről. Eszerint az elnök elég széles jogkörrel bírt, de hatalma gyakorlásának komoly korlátai is voltak. Mandátuma hat évre szólt. Nem közvetlenül választották, hanem

³⁵⁶ Townson: id. mű: 120. o.

³⁵⁷ Azaña: *Diarios completos* 362-363. o.

³⁵⁸ Uo. 388. o.

³⁵⁹ *Constitución de la República Española – 1931*

azonos számú választott döntőbíró (elektor) és parlamenti képviselő által. Lehetősége volt a Cortes előrehozott felosztatására, de ennek feltételeit az alkotmány részletesen szabályozta. Egy elnöki mandátumon belül a második felosztatásra irányuló kezdeményezése a leváltás kockázatát vonhatta maga után. A parlament kétharmados többségének döntése értelmében vizsgálatot kezdeményezhettek az Alkotmánybíró-ságnál a köztársasági elnök eljárásának indokoltsága felől. Amennyiben bebizonyosodott, hogy a felosztatás indokolatlan volt, ez automatikusan az elnök felmentését vonta maga után. Az államfő jogkörébe tartozott a kormányfő kinevezése és felmentése, illetve – a kormányfő javaslata alapján – a miniszterek kinevezése és felmentése. Köteles volt felmenteni a miniszterelnököt abban az esetben, ha a Cortes megvonja a bizalmat a kormánytól. A részletes szabályozás ellenére *az alkotmány rendkívül nagy mozgásteret adott a köztársasági elnöknek*, ami utóbb komoly problémákhoz vezetett a Második Köztársaság történetében.

A kiegészítő törvényhozás kapcsán továbbra sem tudtak megegyezni a pártok, ez pedig csak fokozta a küszöbön álló kormányátalakítással kapcsolatos bizonytalan légkört. Lerroux javaslatára, még Azaña lemondása előtt, december 9-én este összehívták a Köztársasági Szövetség Országos Tanácsának gyűlését, amelynek fő témája a kormánykoalíció jövőjének megvitatása volt. Három párt vett részt az összejövetelen: a Köztársasági Akció, a radikálisok és a föderalisták. Az álláspontok nagyon eltérőek voltak. A felszólalók közül három polgári kormányzó – Cortés és Doportó a Köztársasági Akciótól és Hidalgo a radikálisoktól – panasszal élt a szocialisták „eőszakos és törvénytelen” magatartása miatt az igazgatásuk alá tartozó területeken, és szót emeltek egy tisztán köztársasági jellegű kormány mellett. Mindkét pártban voltak viszont olyanok szép számmal, akik a koalíció fenntartása mellett foglaltak állást. A kormányból négy miniszter volt jelen: Martínez Barrio, José Giral, Lerroux és Azaña. Martínez Barrio és José Giral a szocialisták további részvétele ellen érvelt. Manuel Azaña véleménye azonban megváltozott november 30-án ismertetett álláspontjához képest. Míg korábban ő is a szakítás híve volt, most a további együttműködés mellett tette le a voksát. Beszédében részletesen elemezte a szakítás és a további együttműködés előnyeit és hátrányait. Végül arra következtetésre jutott, hogy a Köztársaság és az Alkotmányozó Gyűlés jövője szempontjából mindenképpen előnyösebb fenntartani a koalíciót a szocialistákkal, mint ellenzékként számolni velük. Lerroux utolsóként fejtette ki álláspontját, amely teljesen megegyezett Azañaéval. Láthatólag – minden ellenérzése dacára – egyelőre igyekezett elkerülni a nyílt összecsapást a szocialistákkal.³⁶⁰

Azaña december 12-én nyújtotta be lemondását. A köztársasági elnök, Alcalá Zamora másnap ismét őt bízta meg kormányalakítással. Azañának egyetlen feltétele volt: republikánus-szocialista koalíciós kormány vezetője kívánt lenni. Sikertelen kormányalakítási kísérlet esetén nem volt hajlandó elvállalni egy tisztán köztársasági pártokból álló kormány irányítását. Úgy vélte, abban az esetben Lerroux-nak kellene kormányt alakítania, még ha ez ellenkezik is a terveivel. Azaña – naplója tanúsága sze-

³⁶⁰ El Liberal 1931. december 4.; Azaña: Diarios Completos 397. o.; Townson: id. mű: 124-125. o.; Avilés Farré: id. mű: 118. o.

rint – komolyan neheztelt a radikálisok vezérére: „Lerroux továbbra is várakozó állásponton van. De meddig? Ameddig fel nem tudja oszlatni a Cortest. Egy általa irányított választásról álmodik, ami által 200 parlamenti képviselőhöz juthat.”³⁶¹

December 13-án Azaña felkereste Lerroux-t, és ismertette vele elképzeléseit a jövőendő koalíciós kormányról és programjáról. A radikálisok vezére, „bárminemű megjegyzés és feltétel nélkül” teljes támogatásáról biztosította Azañát. Miután az utóbbi összeállította az új kormány névsorát (amelyben szintén három szocialista miniszter szerepelt, akárcsak az előző kormányban), Azaña másnap, december 14-én ismét felkereste Lerroux-t, hogy beszámoljon neki a kormányválság megoldásáról. Lerroux azonban ekkor új helyzet elé állította Azañát: közölte vele, hogy „ezzel a megoldással nagyon nehéz helyzetbe hozta” őt. Majd pártjának „mellőzöttségére” és a szocialista miniszterek „túlsúlyára” hivatkozva közölte: a radikálisok másnapi gyűlésükön fognak dönteni arról, hogy az adott körülmények között továbbra is részt vesznek-e a kormánykoalícióban. Azaña számára ez felért egy övön aluli ütéssel.

December 15-én a Radikális Párt a kormányból való kilépés mellett döntött. Ezzel végérvényesen megszűnt a san sebastián-i paktumon alapuló széles republikánus koalíció. A radikálisok kiválásával persze a kormány összetétele balra tolódott. Lerroux utóbb ismételten a szocialisták túlsúlyára hivatkozott a radikálisok döntésének indoklásaként, de valójában ez a körülmény nem kiváló oka, hanem következménye volt a radikálisok kiválásának. Lerroux ebben az esetben is a már jól bevált halogató taktikához folyamodott. Ezt támasztja alá a madridi magyar ügyvivő véleménye is, aki szerint „mindez csak ürügy volt, és Lerroux visszavonulásával a jövőre akar magának politikai tőkét kovácsolni”.³⁶²

Köztudott volt, hogy a szocialista párt is megoszlott a kormányban való további részvétel ügyében. Lerroux kívárta, amíg a szocialisták végül a koalíció fenntartása mellett foglaltak állást, és ekkor hozta nyilvánosságra a Radikális Párt álláspontját. Egészen egyszerűen becsapta Azañát. Nem tartotta meg az adott szavát, és „csapdát állított neki”.

Lerroux lépése mögött a radikálisok és a szocialisták közötti, végsőkéig kiéleződött viszony állt. Az elmérgesedett helyzet jórészt a szociális törvényhozás körüli alapvető nézeteltéréseik számlájára írható. A radikális párt mögött álló széles munkaadói és tulajdonosi réteg és a szocialistákat támogató munkavállalók közötti konfliktusok egyre gyakoribbá és súlyosabbá váltak a szocialista munkaügyi miniszter, Largo Caballero reformjai nyomán. A salamancai levéltárban fellelhető dokumentumok tanúbizonysága szerint a radikális párt helyi szervezetei panaszos leveleket írtak Lerroux-nak, amelyben a szocialisták általuk feltételezett visszaéléseiről számoltak be.³⁶³ A két párt közötti feszült viszonyhoz hozzájárult a szocialista sajtó hangneme is, amint arra már utaltunk.

³⁶¹ Azaña: *Diarios completos* 403. o.

³⁶² MOL K63 273. csomó 29/1. tétel 68/pol 1931. december 28.

³⁶³ AHN de Salamanca, Sección Guerra Civil, Serie Político-Social de Madrid, Carp. 43, Leg. 743; Carp. 44, Leg. 745; Carp. 40, Leg. 716; Carp. 41 núm. 2, Leg. 733; Carp. 44, Leg. 755; Carp. 41, núm. 1, Leg. 724

Azaña december 9-én változtatta meg álláspontját, és döntött a szocialistákkal való koalíciós kormányzás fenntartása mellett. Annak ellenére döntött így, hogy pártjának jelentős része, köztük barátja, José Giral is, hevesen elleneztek a szocialisták további részvételét a kormányban. Azaña számára a legfontosabb szempont a már megkezdett nagyszabású reformpolitika folytatása volt. Ennek legfőbb garanciáját – vitathatóan – abban látta, ha a szocialistákat továbbra is a kormányon belül tudhatta. Úgy látta, hogy ellenzéki szerepben rendkívül megnehezíthették volna – ha nem lehetetlenítették volna el – a köztársasági kormány működését.

Azaña véleményének némiképp ellentmond az a tény, hogy a republikánus–szocialista kormány és a munkásszervezetek viszonya meglehetősen feszülten alakult, már 1931 második felében is. A munkások várakozásai – érthető módon – jelentősen megnöttek azért, hogy három szocialista miniszter is bekerült a kormányba. A szocialista párt helyzete viszont, ezáltal, egyre ellentmondásosabbá vált. Erre vonatkozó utalás Azaña naplójában is olvasható, 1931. november 30-i dátummal. Trifón Gómez, a vasutas szakszervezet (UGT) titkára jegyezte meg a vasúti dolgozók és a kormány között folyó egyezkedés kapcsán a következőket: „Ha a kormányban nem lenne három szocialista miniszter, ezeket a kedvezményeket tapssal és hálával fogadná a munkásság; de miután vannak szocialista miniszterek, azt hiszik, hogy az egész vasút jár nekik...”³⁶⁴ Trifón Gómez (és ekkor még Azaña is) azon az állásponton volt, hogy a szocialistáknak ki kellene lépniük a kormányból.

December 15-én a köztársasági elnök, Alcalá Zamora ismét Azañát bízta meg kormányalakítással, de azzal a kifejezett kéréssel, hogy „méréskelje” kormányprogramjának agrárreform-tervezetét. Az elnök attól tartott, hogy az eredeti elképzelés eltávolítaná a köztársaságtól a földtulajdonos középosztályt is.³⁶⁵ Azaña kénytelen volt ismét átalakítani a jövőbeni kormány névsorát. Pártja, a Köztársasági Akció parlamenti csoportja egyöntetűen azon az állásponton volt, hogy a párt a részrehajlás vádjának elkerülése végett ne tartson igényt több miniszteri tárcára. A radikális párti miniszterek helyébe Azaña független képviselőket igyekezett megnyerni. Három miniszter – Lerroux, Martínez Barrio és Nicolau d’Oliver – hagyta el a kormányt. A hírközlési minisztérium megszüntetése folytán azonban csak két új miniszter került be a kormányba: a volt reformista párti Luis de Zulueta, mint külügyminiszter és a katalán Jaime Carner, mint az Indalecio Prietót felváltó új pénzügyminiszter, aki nagy szakmai elismerésnek örvendett a spanyol pénzügyi körökben.³⁶⁶ Emellett kisebb változtatásokra is sor került a tárcák újbóli elosztása során: Prieto a pénzügyi tárca helyett az újonnan létrehozott közmunkaügyi minisztérium, Sánchez Albornoz az igazságügyi tárca, Fernando de los Ríos a közoktatásügy élére került, Marcelino Domingo pedig a szintén újonnan létesített mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi tárcát kapta meg.³⁶⁷

³⁶⁴ Azaña: *Diarios completos* 384. o.

³⁶⁵ Uo. 409. o.

³⁶⁶ Uo. 405. o.

³⁶⁷ Avilés Farré: *id. mű: 121. o.*

Manuel Azaña december 17-én mutatta be új kormányát a Cortesben. Mielőtt azonban programját ismertette volna, részletesen beszámolt a képviselők előtt a decemberi kormányválság fejleményeiről. „Mindenkit meglepett”, kivéve Azañát, hogy Lerroux továbbra is hallgatásba burkolózott. A kormányfő szerint az igazsággal szemben nem voltak érvei: nem szólalt meg, mert „a miniszteri tárcák túlsúlyával indokolni a kormányból való kilépést nehéz és veszélyes” lett volna.³⁶⁸

Az új kormányprogram ismertetése során Azaña részletesen kitért a költségvetés kérdésére. Legfőbb célnak a költségvetési mérleg egyensúlyának megőrzését tartotta. Ennek érdekében hajlandó volt lemondani, ha kellett, bizonyos reformokról is. Ez a pénzügyi konzervativizmus egybecsengett a korszak Európájának általánosan jellemző közgazdasági felfogásával. Programjának további fontos célkitűzései közé tartozott az agrárreform és a Katalán Statútum megalkotása, illetve a választójogi törvény megreformálása. A kormányprogramot a Cortes 294 „igen” és 4 (föderalista) „nem” szavazattal elfogadta.³⁶⁹

A radikálisok kilépése a kormányból új helyzetet teremtett. A koalíció balközép jellegű lett és homogénebbé vált, ami nagymértékben megkönnyíthette a nagyszabású reformprogram végrehajtását. Másrészt viszont súlyos veszteséget jelentett a radikálisok mögött álló rendkívül széles társadalmi tömeg – elsősorban a vidéki és városi középosztály jelentős része – támogatásának elvesztése. A kormány balközépre való elmozdulásával egyidejűleg az ország közvéleményének jelentős része jobbközép irányba tolódott el. Ezért felmerült a kérdés: van-e a kormánynak elég támogatottsága ahhoz, hogy következetesen végrehajtsa a reformpolitikáját. Ebben a helyzetben a kormánykoalíciónak rendkívül fontos lett volna, hogy a radikálisokat lojális ellenzékként tudhassák a parlamentben. Erre azonban egyelőre semmi garancia nem volt. Sőt, a baloldali köztársasági pártok ellenségessége és a szocialisták még ennél is hevesebb elutasítása a „történelmi republikanizmus elvtelen és korrupt maradványának”, illetve „jobboldali és polgári erőnek” titulált radikálisok irányában egyre inkább eltávolította Lerroux pártját a kormány politikájától.

A Radikális Párt 1931 végén semmiképpen sem nevezhető jobboldali erőnek, sőt, egyértelműen reformellenesnek sem. Inkább nevezhetnénk egy széles tömegbázisra támaszkodó pragmatikus centrupártnak, amely korrupt vonásai ellenére, integráló törekvéseivel elősegíthette volna a köztársaság tömegbázisának kiszélesítését, és ezáltal magának a rendszernek a konszolidációját. A köztársaságnak szüksége lett volna ilyen mérsékelt, centrista jellegű politikai pártra, ehelyett a baloldal – ideológiai okokra hivatkozva – egyre inkább eltávolította a rendszertől a radikális pártot. Ami még rosszabb, hogy a mögötte felsorakozó társadalmi tömegeket is, akik utóbb szabad prédájává lettek a köztársasággal vagy legalábbis radikális változatával élesen szembenálló, valóban jobboldali erőknél.

³⁶⁸ Azaña: *Diarios completos* 412-413. o.

³⁶⁹ Azaña: *Obras completas* II 111-125. o.

V. fejezet

A REPUBLIKÁNUS-SZOCIALISTA KOALÍCIÓ REFORMJAINAK HATÁSA A PÁRTRENDSZERRE

(1932. JANUÁR – 1933. OKTÓBER)

A KÖZTÁRSASÁG KÜLPOLITIKÁJA

A Második Köztársaság külpolitikájának sajátos hátterét a gazdasági világválság, illetve a Népszövetség által létrehozott kollektív biztonsági rendszer meggyengülése és az egyre bizonytalanabbá váló nemzetközi helyzet adta. Ennek ellenére az 1931–1933 között kormányon lévő polgári baloldali és szocialista párti politikusok sikeres erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy Spanyolországban a monarchia bukása után új, határozott irányvonalú külpolitika bontakozhasson ki, összhangban a népszövetségi rendszer alapelveivel: a békés együttműködés és a kollektív biztonsági rendszer melletti elkötelezettség alapján.³⁷⁰

Az új vezetés nemzetközi programjának főbb pontjai a következők voltak: aktív részvétel a Népszövetségben, a külkapcsolatokban prioritást élvező országok: Franciaország, Nagy-Britannia és Portugália, a hatalmi egyensúly megőrzése a Nyugat-Mediterráneumban, a marokkói jelenlét fenntartása, a latin-amerikai köztársaságokkal való kapcsolat elmélyítése.

A köztársaság ideje alatt összesen tizenegy külügyminisztere volt Spanyolországnak. A két éves republikánus-szocialista kormányzás időszaka alatt azonban mindössze három külügyminiszter váltotta egymást, ami meglehetősen stabilitást feltételez a külpolitikai irányvonalban, főként a későbbi, egyre labilisabb politikai helyzethez képest.³⁷¹

A Második Köztársaság létrejötte után az egyik legfontosabb feladat az addig túlnyomó részben arisztokratákból álló diplomáciai kar átalakítása volt. Ennek jegyében igyekeztek köztársasági érzelmű értelmiségiekkel feltölteni a külügyi képviselőket, azonban az erőfeszítések ellenére a diplomáciai kar ideológiai és társadalmi értelemben egyaránt távol állt a köztársaságtól, aminek később komoly következményei lettek. Tömeges elmozdítások – a legfontosabb pozíciókat leszámítva – csak az 1932. augusztusi Sanjurjo-féle sikertelen puccskísérlet után történtek. A teljes diplomáciai kar reformjára azonban később sem került sor.

³⁷⁰ A republikánus-szocialista koalíció külpolitikáját mélyrehatóan tárgyalja Luis V. Pérez Gil: *La política exterior en el Bienio republicano-socialista (1931-1933): Idealismo, Realismo y Derecho internacional*. Atelier, Barcelona, 2004.

³⁷¹ *Manual de Historia de España* 415. o.

Ez a felelős vezetők döntésképtelenségének, másrészt pedig a megfelelő eszközök hiányának a számlájára írható.

A köztársaság külpolitikájának legjelentősebb formálója és képviselője – minden kétséget kizáróan – Salvador de Madariaga volt. Madariaga az oxfordi egyetem irodalom tanára volt, amikor 1931 májusában washingtoni követnévézték ki. Szeptembertől azonban – Lerroux kérésére – már a Népszövetségben képviselte a Második Köztársaságot, majd – mellette – 1932 januárjától párizsi követként is működött. Óriási tapasztalattal, szakértelemmel és személyes presztízzsel rendelkező diplomata volt, aki azonban konkrét instrukciók híján nagyon gyakran személyes politikát kellett, hogy folytasson a Népszövetség fórumain. Spanyolország szerepvállalását kissé megnehezítette a monarchista többségű államok bizalmatlansága a fiatal köztársasággal szemben, de nem sokat segített ezen a helyzeten Lerroux inkompetens magatartása sem. Ennek ellenére Spanyolország aktív szerepet vállalt a Népszövetség különböző szervezeteiben, illetve 1931 szeptemberében a szervezet soros elnöki tiszte is neki jutott.³⁷²

A köztársasági külpolitikai program sarkalatos pontja – a nemzetbiztonság mellett – a kollektív biztonság és a lefegyverzés gondolata volt. Madariaga véleménye szerint a Népszövetségben egyedül Spanyolország rendelkezett „higgadt” állásponttal a fegyverzetkorlátozás kérdésében, amikor indítványában az egyes országok fegyverkezési költségeinek a költségvetés 10%-ára való csökkentését javasolta. Pérez Gil azonban hangsúlyozza, hogy a spanyol álláspont sem volt egységes ebben a tekintetben. A hivatalban lévő külügyminiszter – ekkor már Zulueta – és Madariaga között komoly ellentétek feszültek e kérdés kapcsán.

A leszerelési konferencia három szakaszban zajlott 1932. februárja és 1933. októbere között. Már 1932-től új történelmi helyzet bontakozott ki a nemzetközi kapcsolatok viszonylatában. A sorra kirobbanó konfliktusok mellett döntő szerepe volt ebben a folyamatban Hitler hatalomra kerülésének 1933 januárjában, majd a náci rendszer agresszív fenyegetéseinek. A folyamat betetőződéséként Németország 1933 októberében kivonult a leszerelési konferenciáról. Közben Spanyolországban is belpolitikai válság alakult ki, majd megbukott a republikánus-szocialista koalíció. Az új külügyminiszter, Sánchez Albornoz óvatosságra intett és semleges pozíciót igyekezett kialakítani a nagyhatalmak viszonylatában.

A spanyol köztársasági külpolitika egyik fő irányvonalát a Franciaország-hoz fűződő viszony jelentette. A francia politikai modell hagyományosan elsődleges szerepet töltött be a spanyol értelmiségi közgondolkodásban. A Második Köztársaság létrejötte azonban ellentmondásosan érintette a szomszédos

³⁷² A korszak rendkívüli fontosságra számot tartó forrása a Madariaga által a spanyol külügyminisztérium számára 1932. május 27-én, Párizsban készített részletes feljegyzés, amelyben Spanyolország új külpolitikáját vázolta fel. Ennek két alapvető pontja volt: aktív szerepet vállalva a Népszövetségben kívülről konszolidálni az új rendszert, illetve védelmezni a nemzeti érdekeket. In: Pérez Gil: 63. o.

nagyhatalmat. Franciaország érdeke mindenképpen egy alárendelt, „befolyásolható” Spanyolország volt. Ennek érdekében igyekezett minél hatékonyabban fellépni Herbert francia követ. A kezdeti óvatos tartózkodást követően, 1932 folyamán közeledés tapasztalható a franciák részéről, de mindvégig a „húzd meg, ereszd meg” politikáját folytatták a Második Köztársasággal.³⁷³

A britek – a franciákhoz hasonlóan – óvatosságot és bizalmatlanságot mutatnak a fiatal spanyol köztársaság irányában, védve a brit befektetők érdekeit. Ennek hátterében a kommunista veszély feltételezése állt, amelyre fel is hívták a köztársasági vezetők figyelmét. Azaña célja a brit befolyás és a britektől való függés mértékének csökkentése volt. Nagy-Britanniát aggodalommal töltötte el a francia-spanyol közeledés is, mivel úgy vélte, a Mediterráneumban Spanyolországnak egyensúlyozó szerepe van.

A hatalmi egyensúly kialakításának kérdése a Mediterráneumban geostratégiai szempontból prioritást élvezett a köztársaság külpolitikai koncepciójában. Ennek meghatározó tényezője az Olaszországhoz fűződő viszony volt, amely – az ideológiai eltérések ellenére – szívélyesnek volt nevezhető. A kezdeti fenntartások után, 1932. augusztusától (Sanjurjo-puccs kudarca) normalizálódott a két ország közötti kapcsolat. Majd 1934-től ez átalakult a köztársaság ellen irányuló szervezkedés támadásává.

A köztársaság időszakában szintén elsőbbséget élvező portugál-spanyol kapcsolatok meghatározó momentuma a 19. századi gyökerekre visszavezethető *iberizmus* gondolata. A két nép esetleges konföderációjának gondolatát a portugálok mereven elutasították, de a spanyol köztársasági politikusok sem szorgalmazták ennek megvalósítását. Az új, demokratikus spanyol berendezkedés egyre növekvő félelemmel töltötte el a tekintélyuralmi rendszerrel rendelkező Portugáliát. Nem véletlenül. Manuel Azaña kormánya hivatalosan a be nem avatkozás politikáját vallotta a szomszédos országgal kapcsolatban, valójában azonban aktívan – pénzzel és propagandával – támogatta a portugál ellenzék törekvéseit. (Miközben Portugália menedéket adott a spanyol köztársaság ellenségeinek.) A két ország között a baloldali koalíció bukását követően, 1934-től tapasztalható közeledés.

Németországgal a '20-as évek óta létező közös technikai, katonai program (tengeralttjáró építése) a köztársaság kikiáltása után is érvényben maradt. Diplomáciai kellemetlenséget okozott azonban az új berlini követ, a szocialista Álvarez del Vayo személyével szemben tanúsított elutasító magatartás a németek részéről, amely megismétlődött a szintén szocialista Araquistain esetében is. Ennek ellenére a kölcsönös tisztelet és szívélyesség jellemezte a két ország közötti viszonyt a republikánus-szocialista koalíció időszakában. A már említett közös technikai programot is sikeresen befejezték. Hitler hatalomra jutása sem befolyásolta jelentősen a kapcsolatot. Ennek oka, hogy a náci vezér számára Spanyolország érdektelen hatalomnak számított.

A spanyol köztársasági politikusok számára a legnagyobb problémát a Szovjetunió hivatalos elismerésének kérdése jelentette. 1927 óta sajátos kereskedelmi

³⁷³ Uo. 227. o.

kapcsolat létezett a két ország között: írásos szerződés nélkül Spanyolország jelentős mennyiségű kőolajat, illetve kőolajszármazékokat vásárolt a Szovjetuniótól. 1931 után a nem túl jelentős gazdasági kapcsolatok mellett a kulturális kapcsolatok erősödtek, a kölcsönös elismerés azonban váratott magára. Működő szovjet diplomáciai képviselő sem volt Spanyolországban.

1933. július 28-án lezajlott egy nyílt diplomáciai jegyzékváltás a két ország külügyeinek vezetői, a szocialista Fernando de los Ríos és Maxim Litvinov között. Mindketten elengedhetetlennek tartották a normális kétoldalú diplomáciai és gazdasági kapcsolatok helyreállítását. A már létező kulturális együttműködés további erősítését is szorgalmazták. Spanyol részről akkor moszkvai nagykövetnek a neves szocialista újságíró, Julio Álvarez del Vayo vagy az ugyancsak szocialista egészségügyi szakember, Marcelino Pascua kinevezését ajánlották, míg a moszkvai kormány jelöltje a madridi „politikai képviselő” posztjára a nagy formátumú szovjet kultúrpolitikus, Anatolij Lunacsarszkij volt. Ám az utóbbi 1933. december 26-i halála lelassította a folyamatot. 1934 szeptemberétől azután Alejandro Lerroux új, jobbközép kormánya befagyasztotta a lassacskán mégiscsak alakuló kapcsolatfelvételt. A tárgyalások fonalát csak 1936. februárjában, a baloldali pártok választási győzelme után vették föl újra. Madridi szovjet követség létrehozásáról azonban egészen a polgárháború kirobbanásáig nem történt döntés.³⁷⁴

A magyar köztudatban Latin-Amerika néven ismert térség a köztársasági külpolitika egyik legfontosabb területe volt. A volt spanyol gyarmatokkal a közös nyelven túl, a közös történelmi múlt is összekötötte Spanyolországot. A '30-as évek elején új helyzet alakult ki Latin-Amerikában, amely kedvezőtlenül befolyásolta Spanyolország törekvéseit. A gazdasági világválság rendkívül súlyosan érintette a világpiacnak teljesen kiszolgáltatott latin-amerikai országokat. Másrészt az Egyesült Államok hegemoniájával is számolnia kellett a spanyol köztársasági politikusoknak. Éppen ezért Azaña – Madariagával egybehangzóan – nem Latin-Amerikát tartotta a köztársasági külpolitika legfőbb célpontjának. A Második Köztársaság létrejötte a latin-amerikai közvéleményt is erősen megosztotta. Szívélyes kapcsolat csak Chilével és Mexikóval jött létre (utóbbi később, a polgárháború után a köztársasági emigráció központja lett). Rendkívül problémásan alakult a kapcsolat a diktatórikus berendezkedésű Argentínával (később Franco elsőszámú gazdasági partnere lett), illetve Kubával, ahol éppen Antonio Machado hozott létre diktatórikus rezsimet. Éppen ezért a köztársasági külpolitika reális célkitűzései intenzív kulturális kapcsolatok kiépítésére szorítkoztak, amelyet azonban súlyos anyagi és személyi problémák nehezítettek.

³⁷⁴ Harsányi Iván: A polgárháborús Spanyol Köztársaságba irányuló korai szovjet fegyverszállítások és a magyar diplomácia (1936) Kézirat. Készült: A Pécsi Tudományegyetem BTK Új- és Modernkori Tanszéke Russzisztikai Kutatócsoport programja keretében. 2005. Sajtó alatt

A KÖZREND ELLENI ANARCHISTA TÁMADÁSOK 1932 ELEJÉN

Az 1932-es esztendő a munkások és a rendfenntartó erők közötti véres konfliktusokkal köszöntött be Spanyolországban. Ezekről Mengele Ferenc, madridi magyar követségi titkár is részletesen beszámolt jelentéseiben.³⁷⁵ Meglátása szerint a polgári közvéleményben bizonyos jobbfelé való orientálódás előjelei észlelhetők, a munkásság körében pedig egyre jobban hódít az anarchoszindikalizmus és a kommunizmus.³⁷⁶

Január elején Badajoz tartományban, az ország egyik legelmaradottabb részén, egy Castilblanco nevű kis faluban a helyi UGT felhívására kirobbant sztrájk során a feldühödött tömeg négy csendőrt meggyilkolt. Mintegy erre válaszul, január 5-én Arnedóban (Logroño tartomány) a csendőrség belelőtt a tüntető tömegbe; hét ember meghalt. A megmozdulások áterjedtek Katalóniára és Andalúziára is. A CNT tevékenységét 1931 vége óta, nem utolsósorban a FAI befolyása alatt, offenzív taktika jellemezte. Az új stratégiának megfelelően a libertárius kommunizmus létrehozását jelölték meg legfőbb célként. Január 18-án Barcelonához közel, a Llobregat völgyében robbant ki anarchista zendülés, majd Barcelonában, Málagaiban és Sevilleben is.³⁷⁷

Azaña kormánya a Köztársaság védelméről szóló, 1931 októberi törvényt alkalmazva gyorsan felszámolta a megmozdulásokat; és 104 anarchistát – köztük Durrutit és Ascasót – deportált az Egyenlítőn fekvő Guineába (Rio Muni). Ez a lépés azonban megosztotta magát a kormányt is. A radikális szocialisták tiltakoztak a csoportos ítélet ellen, és egyénenkénti bírósági eljárást szorgalmaztak. Ezt a miniszterek többsége elutasította. A katalán Esquerra tartózkodott az állásfoglalástól, mivel rendkívül érzékenyen érintette a közrend fenntartásának problémája. A CNT tagsága a párt potenciális szavazóbázisának számított.

A magyar diplomata hangoztatta, hogy a kormány határozott és erélyes fellépése mindenütt sikerrel járt, és „a januári sztrájkhullám teljes kudarcba fűlt”. Az események hátterében azonban egységesen irányított „szociál-forradalmi” mozgalmat látott, amely szerinte további veszélyeket hordoz a jövőre nézve. Külföldi diplomáciai forrásokra alapozva általánosan elterjedt az a nézet, hogy a szélsőbaloldal megélélnkült tevékenysége mögött a Komintern áll, illetve maga Sztálin pénzeli a spanyol kommunistákat. A nyugati kommunista pártok szovjet finanszírozásának ma már ismert tényét már a maga idején alátámasztotta néhány, a madridi külügyi levéltárban felelhető dokumentum is. Többek között a tallini (Észtország) spanyol konzulátus egy 1932. február 5-i jelentése említi ezt a feltevést. Lé-

³⁷⁵ Költségvetési problémák és a követség megszűnése miatt Hevesy Pál szinte egész évben szabadságon volt, majd visszahívták. Távollétében Mengele Ferenc (később Marosy), mint ideiglenes ügyvivő látta el információval a magyar külügyminisztériumot. Hevesy ezután a külügyminiszter közvetlen rendelkezése alatt állt, követi megbízatása alól csak 1935. március 30-án mentették fel véglegesen.

³⁷⁶ MOL K63 273. csomó 1932/29/1. tétel 5/pol.

³⁷⁷ Peirats: id. mű 65. o.

tezik egy állítólag Sztálin kézjeggyével ellátott 1932. február 2-i keltezésű levél másolat is, amelyben a szovjet pártvezér jelentős pénzösszeg átadásáról rendelkezett a spanyol szélsőbaloldal megszervezésére.³⁷⁸ Az azonban, hogy a heves és kiterjedt megmozdulások mögött az SKP állt volna, fantázia szülemény volt. Ezt sem a párt akkori, több, mint szerény taglétszáma és befolyása, sem a Komintern által akkoriban sugallt taktika nem támasztja alá.

A baloldali offenzívával egyidejűleg jobboldalról is szervezett kampány indult a republikánus-szocialista kormányzás ellen. A spanyol püspöki kar kollektív pásztorlevélben tiltakozott az egyházat érintő, általuk „sérelemesnek” minősített intézkedések ellen, mint a válás és a polgári esküvő engedélyezése vagy a kötelező hitoktatás eltörlése. A pásztorlevél a híveket „a katolicizmus jogainak védelmére” szólította fel. A felhívásnak főleg az északi tartományokban volt erős visszhangja. Január 20-án Bilbaóban egy tradicionalista (karlista monarchista) gyűlés után négy szocialistát megöltek. Válaszul a kormány teljhatalmú kormánybiztost küldött Baszkföldre, illetve január 24-én rendeletileg feloszlatta a politikailag is igen tevékeny jezsuita rendet.³⁷⁹

A polgári közvéleményben és sajtóban tapasztalható jobbfelé orientálódás előjeleiről január 26-i jelentésében számolt be ismét a magyar diplomata.³⁸⁰ Mengele szerint a Lerroux vezette radikálisoknak a kormányból való távozása óta ez az új tendencia a köztársasági politikának a jobb felé való terelését, „az erős kéz” kormányát sürgeti. A mozgalom mögött jelentős gazdasági súlyt képviselő társadalmi csoportok szándékát feltételezte, „amelyek egyetlen gyengéje – meglátása szerint –, hogy nincs megfelelő vezetője”. Szerinte három név jöhetett volna szóba 1932 elején: Lerroux, Miguel Maura és Sanjurjo tábornok.

Lerroux-ról nem festett túl hízelgő képet: „A politikai stréber fiskális típusa – írja –, aki szélsőbaloldali eszmékkel tűnik fel és fórumi népszerűségét azután saját zsebének megtömésére használja fel.” Az adott helyzetben azonban, mint a Cortes második pártjának feje és a köztársasági gondolat cégére, ő volna a természetes kristályosodási pont, amely körül a jobboldali erők tömörülhetnének: „Fél év óta minden szem reá tekint és várja megnyilatkozását. De Lerroux hallgat, egyszer sem szerepelt nyilvánosság előtt. Vannak akik azt mondják, Lerroux nem járhatja le magát. Lerroux megvárja idejét.” Mengele nem titkolta kétségeit az olyan „államférfiak” iránt, akik sorsdöntő időkben „nem járják le magukat”. Amikor a radikális párt vezére február 22-én végre ismét megszólalt, a diplomata szemében beszéde csupán „szép szónoki teljesítmény” volt, miközben egyetlen konstruktív gondolatot sem tartalmazott, és valójában senkit sem elégtett ki. Mengele sokkal többre értékelte Azaña taktikáját, aki ezalatt „szívósan, céltudatosan, feltűnést kerülve” – ment tovább a maga útján. A magyar diplomata egyértelműen

³⁷⁸ MAE Archivo de Barcelona RE 131 Carpeta 3 Orden público y partidos políticos Pliegue 5. – Ez a forrás kevésbé látszik hitelesnek. Ilyen ügyeket az SZK(b)P vezére aligha intézett személyesen, saját nevével.

³⁷⁹ MOL K63 273. csomó 1932/29/1. tétel 63/pol.

³⁸⁰ MOL K63 273. csomó 1932/29/1. tétel 4/pol.

őt tartotta a spanyol események konstruktív kormányzati koncepcióval bíró főszereplőjének.³⁸¹ Azzal a meglátásával már kevésbé lehet egyetérteni, miszerint Azañának az lett volna a célja, hogy „ügyes manőverezésével” a „vezetőikből kiábrándult jobboldali elemeket saját szekere elé fogja és azután adott pillanatban majd ő fogja az elnöktől a házfelosztást kieszközölni és az új választásokat megcsinálni”.³⁸²

Miguel Mauráról sem volt jobb véleménye, mint Lerroux-ról. Úgy vélte, Maura karrierjét nem annyira intelligenciájának, mint inkább annak köszönhetette, hogy idejekorán odaállt Alcalá Zamora mellé, aki belügyminisztert csinált belőle. Alcalá Zamora köztársasági elnökké választása óta azonban pártja, a DLR bomladozóban volt, és Maura személye – a diplomata szerint – sem sokat számított már.

A harmadik potenciális jelöltnek a jobboldali fordulat végrehajtására Sanjurjo tábornokot, a csendőrség főparancsnokát tekintette. Mengele szerint a spanyol kormány egyedül neki köszönhetette, hogy ura maradt a helyzetnek a közrend ellen irányuló mozgalmak közepette. Ennek ellenére Sanjurjo a köztudatban a monarchista és konzervatív eszmék képviselőjeként szerepelt. A magyar diplomata fenntartásokkal kezelte a Sanjurjo „állítólagos szembehelyezkedéséről és puccsterveiről” szóló híreket, mivel szerinte Spanyolországban nagyon megváltoztak az idők a fegyveres puccsok lehetőségét illetően: „A katonaság a politikai életből kiszorult, a csendőrség pedig, legalábbis vidéken és a nagy tömegeknél fölötté népszerűtlen intézmény, amely a baloldali pártok részéről állandó támadásoknak van kitéve.” Ez a megállapítása – mint utóbb bebizonyosodott – nem volt megalapozott. Azaña 1932. február végén, az indulatok lecsendesülése után, megtette azt, amit már régóta fontolgatott: felmentette tisztségéből Sanjurjót, és helyére a Guardia Civil főparancsnokává Miguel Cabanellas tábornokot nevezte ki. Ezzel a lépésével azonban végképp szembeállította Sanjurjót a kormány politikájával.

A spanyol politikai fejlődés távolabbi kilátásait elemezve Mengele elvetette a szélsőbal jelentős megerősödésével számoló alternatívát, amely a bolsevik forradalom elkerülhetetlenségét feltételezte. Pontról-pontra cáfolta a magyar 1918. októberi forradalommal vont – akkor közkeletű – párhuzamot is, rámutatva, hogy Spanyolország esetében nem lehet vesztes világháborúról beszélni; ezenkívül „Azaña nem Károlyi”, illetve Spanyolországban – szemben Magyarországgal – van polgárság, viszont nincs zsidókérdés. Aggasztónak érezte viszont a spanyol politikai fejlődésben, hogy a szélsőbaloldali szindikalizmus és a kommunizmus erősödésével szemben továbbra sem tudtak a jobboldali pártok „hivatott, a helyzet magaslatán álló” vezetőt kiállítani. A fentebb vázolt viszonyok között – Mengele szerint – az aktuális „balradikális” és szocialista koalíciós kormány nyújthatja a legnagyobb garanciát a közrend megőrzésére.³⁸³ Ezt az álláspontját 1932. április 30-i jelentésében, a köztársaság első évfordulója kapcsán is megerősítette.³⁸⁴ Ebben leszögezte, hogy a „köztársasági regime

³⁸¹ MOL K63 273. csomó 1932/29. tétel 21/pol.

³⁸² MOL K63 273. csomó 1932/29/1. tétel 12/pol.

³⁸³ MOL K63 273. cs. 1932/29/1. tétel 6/pol.

³⁸⁴ MOL K63 273. cs. 1932/29/1. tétel 22/pol.

egy év alatt várakozáson felül konszolidálódott és hogy a monarchiához való visszatérés belátható időn belül nem tartozik a reális eshetőségek közé”.

A POLITIKAI PÁRTOK HELYZETE 1932 ELEJÉN, A TÁRSADALMI ÉS POLITIKAI CSOPORTOK POLARIZÁLÓDÁSA

A szocialisták és a baloldali polgári pártok együttes kormányzásával a köztársaság legstabilabb periódusa vette kezdetét. Manuel Azaña kormánya 1931. decemberétől 1933. júniusáig, közel 21 hónapig létezett mindenfajta módosítás nélkül.³⁸⁵

A kormánykoalícióra óriási feladat várt: a spanyol társadalom modernizálását célzó átfogó reformprogram végrehajtása.³⁸⁶ Az alkotmány elfogadását követően szükségszerűen megmutatkoztak a republikánus pártoknak a jövőendő társadalomról alkotott markáns nézetkülönbségei. A társadalom átalakulóban volt, új érdekcsoportok jelentek meg új igényekkel. Eközben tovább léteztek a régiek is, akik ragaszkodtak korábbi privilégiumaikhoz: elsősorban a katolikus egyház, a földbirtokos oligarchia és a vállalkozói szervezetek. A széles rétegeket képviselő, a politológusok által olykor „nem köztársasági jobboldalnak” nevezett csoportosulás a társadalmi forradalomtól való félelmében mereven elzárkózott a reformoktól. A köztársaság és a reformprogram baloldali ellenzékeként lépett fel a szintén hatalmas tömegbázissal rendelkező CNT, amelynek vezetése egyre inkább a doktriner anarchista FAI befolyása alá került. Kezdetől elutasították a polgári köztársaságot és általuk porhintésnek tekintett reformprogramját. Céljuk az „igazi” társadalmi forradalom megvívása volt. Ezek a széles, bal- és jobboldali társadalmi csoportok eleve kizárták magukat a reformprogram végrehajtásához szükséges társadalmi és politikai konszenzusból.

A reformok szükségességét minden köztársasági párt elismerte. Jellegükről azonban már élesen megoszlottak a vélemények. Az ellenzék szerepébe bújtt, Lerroux vezette radikálisok rendkívül széles és heterogén tömegbázisuk érdekeit igyekeztek képviselni, amely a munkásoktól kezdve az önmagában is heterogén középosztályon át a munkaadókat is felölelte. Ez óriási kihívásnak bizonyult számukra, és eleve nem sok sikerrel kecsegtetett. A reformok végrehajtása a progresszív, laikus baloldalra várt, amelynek ugyan jelentős súlya volt a parlamentben, de nem rendelkezett elég tömegtámogatással, befolyással az aktuális, politikailag mozgósítható spanyol társadalomban. Ezzel a hatalmat gyakorlók eleinte nem voltak tisztában, s ezért később súlyos árat kellett fizetniük.

³⁸⁵ Ez különösen figyelemre méltó, mert a jobboldali kormányzás alatt, 1933 szeptemberétől 1935 decemberéig hét kormányváltás követte egymást, 5 kormányfővel, akik összesen 58 minisztert neveztek ki. Ebben az időszakban Juan Linz számításai szerint átlagosan 101 napig tudtak működni a kormányok. Lásd: Juan J. Linz: *La quiebra de las democracias*. Alianza, Madrid, 1987. 75.o.

³⁸⁶ Egy ilyen reformcsomag olyan komoly előzményekre támaszkodhatott, mint pl. az 1917-es Parlamenti Gyűlés által készített, ellenzéki alkotmány tervezet.

A RADIKÁLISOK KIVONULÁSÁNAK KÖVETKEZMÉNYEI

A Lerroux vezette radikálisok kormányból való, 1931 decemberi kilépésének komoly következményei voltak a párt helyzetére is. Az ún. nem köztársasági jobboldal lelkesen üdvözölte Lerroux lépését, de a polgári baloldal mérsékeltebb képviselői közül is többen elhagyták saját pártjukat, és beléptek a radikálisok soraiba. A támogatás és a szimpátia ilyen mértékű növekedése azonban kiélezte a pártban már jelenlévő feszültségeket, illetve újakat eredményezett. Ennek egyik oka továbbra is a radikális párt bázisának heterogén, osztályközi jellege volt. A volt monarchisták csatlakozásának újabb hulláma felkorbácsolta a régi párttagok kedélyét. Mint korábban említettük, a radikális párt autonóm helyi szervezetek halmazából épült fel. Számos vidéki szervezetben komoly problémákat, néhány helyen – Logroñóban, Salamancában – pártszakadást okozott az egykori ellenségek belépése. Ilyen körülmények között nagy problémát jelentett az új tagok integrálása, amit igazából sohasem sikerült megoldaniuk. Az egyre heterogénebb szociális összetételű tagság szétfutó elvárásait képtelenség volt összhangba hozni. Mégis: annak ellenére, hogy a radikális pártnak továbbra sem volt koherens politikai programja, és a pártszervezés terén is komoly lemaradásai voltak – nem beszélve korrupciós botrányairól –, 1931 és 1933 között történetének legsikeresebb periódusát élte. Lerroux elképzeléseinek megfelelően a radikális párt osztályközi párttá vált, miközben populizmusa egyre inkább konzervatív tartalommal telt meg.

A PRR belső ellentétéről sokáig elterelte a figyelmet a közös ellenséggel, a szocialistákkal folytatott küzdelem. A két legjelentősebb parlamenti párt közötti viszony a radikálisok kormányból való kilépése után egyre ádázabb ellenségeskedéssé fajult. Martínez Barrio 1932. január 24-i beszédében „drámai párhuzamot” vont az aktuális spanyol állapotok és az 1917-es forradalmi Oroszország helyzete között. Ennek felelőseként a szocialistákat nevezte meg, akik a „bolsevizmus győzelméért szállnak síkra”, Azañát pedig „spanyol Kerenszkijnek” titulálta. A radikálisok stratégiájának vezérmotívuma a szocializmusellenesség volt. Ezzel akartak „rést ütni” a koalíción, hogy bukása után a középosztály számára magától értetődő alternatívaként saját kormányzásukat állíthassák.³⁸⁷

A KÖZTÁRSASÁGI BALOLDAL ÉS A RADIKÁLIS PÁRT VISZONYA

Azaña egyelőre a radikálisok kormányból való távozása ellenére sem mondott le az esetleges jövőbeni együttműködés gondolatáról. 1932 január elején még mindig azon az állásponton volt, hogy amint véget ér a republikánus-szocialista koalíció időszaka, tisztán köztársasági pártokból álló kormányt kellene létrehozni, amelynek Lerroux lenne az elnöke.³⁸⁸

³⁸⁷ Townson: *id. mű*: 133-139. o.

³⁸⁸ Azaña: *Obras completas* IV 298. o.

A radikálisok a decemberi válság kapcsán kijelentették, hogy nem fogják ellenzéki pozícióból bírálni a kormányt, és ezt kezdetben be is tartották. Nem támadták a kormány intézkedéseit a közrend megbontására vezető januári sztrájkok és egyéb mozgalmak kapcsán. Megszavazták a jezsuita rend felosztatásáról és a temetők szekularizálásáról szóló rendeletet. Egyéb parlamenti vitákban azonban egyre ellenségesebb hangnemet ütöttek meg. Az első vitatott kérdés a Jaime Carner pénzügyminiszter által beterveztett, bizonyos adók emelésére irányuló törvénytervezet volt, amelyet a radikálisok határozottan elleneztek.³⁸⁹

A következő konfliktus a Köztársasági Akció és a Radikális Párt között „A Köztársaság Védelméről” szóló törvény sajtóorgánumokra történő alkalmazása kapcsán robbant ki. A kormány számos újság, többek között a katolikus *El Debate* című lap működését – rendszerellenes tevékenység vádjával – határozatlan időre felfüggesztette. Március 9-én a rendelkezés ellen tiltakozó beadványt terjesztettek a Cortes elé, amelynek első aláírója az agrárius parlamenti csoport tagjaként Gil Robles volt, a második pedig Alejandro Lerroux, aki a Sajtóegyesület elnökeként tiltakozott az intézkedés ellen. Végül Gil Robles, Azaña erélyes indoklása folytán visszavonta a felterjesztést.³⁹⁰

Azaña határozott parlamenti felszólalásai a rendszert támadó sajtó (1932. március 9.) vagy a rendszer ellen konspiráló katonatisztek tervezett vagyonelkobzása ügyében (1932. március 1.) hozzájárultak ahhoz, hogy ellenfelei diktatori ambíciókat tulajdonítsanak neki. A személye ellen irányuló támadásokat Azaña – nem alaptalanul – a radikálisok számlájára írta, akik az 1931. októberi és decemberi kormányválság idején abban bíztak, hogy ő hamarosan megbukik, mint kormányfő, illetve továbbra sem tudták megszokni azt, hogy a parlamentáris demokráciában nem a személyes egyezkedések, hanem a többség szavazata eredményezi a döntéseket.

Lerroux hosszú hallgatás után, 1932. február 21-én elhangzott madridi beszédében frontális támadást indított a kormány politikája ellen. Ezek után – nem véletlenül – a Köztársasági Akció Országos Tanácsa és parlamenti frakciója közös március 17-i ülésének egyik fő témája a Köztársasági Szövetség további sorsa volt. Megalapozottnak tűnt a felvetés, hogy ki kellene mondani a Szövetség megszűnését, a többség azonban nem tartotta jó ötletnek a bejelentést. Igyekeztek nyitva hagyta a kérdést, és a jövő eseményeinek alakulásától tették függővé a Szövetség sorsát. Tény azonban, hogy 1932. márciusában – ahogyan azt Giral március 20-i salamanca-i beszédében is hangsúlyozta – a Köztársasági Akció egyértelműen több közösséget érzett a szocialistákkal és a radikális szocialistákkal (PRRS), mint a többi köztársasági párttal.³⁹¹

A radikálisokhoz való viszony volt a fő témája a Köztársasági Akció március 26-án kezdődő Országos Gyűlésének is. Ezen a fórumon a Köztársasági Akció ismételen baloldali pártként határozta meg magát, és mint ilyen, legfőbb céljának

³⁸⁹ DSCC 1932. február 27.

³⁹⁰ DSCC 1932. március 9.

³⁹¹ Azaña: *Obras completas* IV 353. o.

a baloldali pártok harmónikus együttműködését tartotta. A gyűlésen beszámoltak a pártépítés terén elért eredményeiről is: 1932 tavaszán 683 helyi szervezete és több mint 25 ezer tagja volt a pártnak. Hiányoztak azonban több mint 200 szervezet adatai; a végső becsült taglétszám ezekkel együtt meghaladta a 40 ezer főt. Óvatossá kell lennünk azonban a propagandisztikus célzatú számadatok megítélésénél. A párt titkárnak „kissé” túlzó kijelentését, miszerint a párt szervezete behálózta egész Spanyolországot, a salamancai-i levéltár idevágó dokumentumai cáfolják. Az 1932 végére és 1933 elejére datált adatok szerint Madridon kívül 25 tartományi szervezete és 38 tartományi székhelyi szervezete volt a pártnak. Egyáltalán nem volt jelen két tartományban: Katalóniában és Galiciában (Orensét kivéve), illetve a szigetcsoportokon, Gran Canariát kivéve. Itt helyi autonomista pártok töltötték be a helyét.³⁹²

A Köztársasági Akció növekedésének két fő forrása volt: más pártok helyi szervezeteinek, illetve autonóm köztársasági szervezeteknek a csatlakozásával szélesedett a párt tömegbázisa. 1932 januárjában így csatlakozott a santander-i Föderalista Párt jó része, a DLR pamplonai csoportja és a vizcaya-i Autonóm Köztársasági Párt; februárban pedig a mallorca-i radikálisok egy csoportja lépett be a Köztársasági Akció pártjába. A növekedés folytatódott a márciusi gyűlés után is: 1932 szeptemberében a teruel-i Radikális Párt külön utat járó tagjai léptek át a kormányfő pártjába, októberben pedig a san sebastián-i Autonomista Köztársasági Unió nagy része, amelyet ezt követően fel is oszlattak.³⁹³ A párt parlamenti csoportja is négy fővel bővült a vizsgált periódusban.

A frissen csatlakozott vizcaya-i Autonóm Köztársasági Párt története jól példázza azokat a problémákat, amelyek a régi helyi köztársasági szervezetek és az új országos pártok között merültek fel. 1930-ban még ez a párt volt az egyetlen köztársasági csoportosulás Vizcaya-ban. Elnöke, Ramón María Aldasoro, alapító tagja lett a Radikális Szocialista Pártnak. Ennek megfelelően 1931 júniusában – képviselővé választása után – a radikális szocialisták parlamenti csoportjához csatlakozott. 1931 novemberében a vizcaya-i Autonóm Köztársasági Párt csatlakozni szeretett volna a radikális szocialista párt októberben létrehozott vizcaya-i szervezetéhez. A fúzióra vonatkozó javaslatukat az aktuális baszkföldi állapotokkal támasztották alá. A köztársaság helyzetét bal- és jobboldalról egyaránt veszélyeztetve látták. Egyik oldalról a nacionalizmus és a karlista eszmék megerősödése miatt aggódtak, a másik oldalról pedig a koalíciós partner, a szocialisták parlamenti előretörése miatt, amely – a vizcaya-i Autonóm Köztársasági Párt szerint – „nem áll arányban a szocialisták országos támogatottságával”.³⁹⁴

Az Autonóm Köztársasági Párt azon az állásponton volt, hogy a különböző köztársasági pártok között nincsenek jelentős ideológiai és programbeli eltérések. Ebből kiindulva, javaslatot tettek egy új szervezet, a Baszkföldi Köztársasági Fő-

³⁹² El Sol, 1932. március 11., AHN de Salamanca, Sección Guerra Civil, Sección Político-Social, Bilbao, doc. 171

³⁹³ El Sol, 1932. január 16., február 9., október 18.

³⁹⁴ AHN de Salamanca, Bilbao, docs. 178, 210, 238

deráció létrehozására, amely Vizcaya-ban jönne létre, majd pedig onnan építenék ki a többi baszkföldi tartományban. A tervezet három párt fúzióját jelentette volna: az Autonóm Köztársasági Párt, a radikális szocialisták és a Radikális Párt egyesülését. A radikális szocialisták azonban elutasították a javaslatot, arra hivatkozva, hogy szükség van egymástól ideológiailag jól elkülönülő köztársasági pártokra. Emellett kifejezték rokonszenvüket a szocialisták iránt. A visszautasítás után, 1932. január 10-én döntött úgy az Autonóm Köztársasági Párt, hogy a Köztársasági Akcióhoz csatlakozik. Ezzel a lépéssel azonban meglehetősen visszahelyezet alakult ki. A párt addigi elnöke, Aldasoro ugyanis – mint parlamenti képviselő – a radikális szocialisták parlamenti csoportjának tagja volt, párttagságát tekintve viszont most már a Köztársasági Akcióhoz tartozott. Az ellentmondásos helyzet fennmaradt a republikánus-szocialista kormányzás egész ideje alatt, és majd csak az 1933-as baloldali választási vereség után, a polgári republikánus baloldali pártok egyesülésével oldódott meg.

A polgári baloldal másik pártja, a radikális szocialista párt még mindig identitásának körvonalazásával volt elfoglalva. 1931 végén egy Cartagenában rendezett konferencián a párt nevének eszmei tartalmát próbálták megfogalmazni. A radikalizmus eszerint az igazság, a szabadság, a népfenség elvét jelentette, tartózkodva a szélsőségektől. A szocializmus alatt új civilizáció létrehozását értették, a szabadság jegyében, amely felváltaná a középkori kereszténységen alapuló tekintélyelvű és dekadens civilizációt. A szabadság – szerintük – a tekintély törvény általi korlátozását jelentette. Ezt kívánták alkalmazni a gazdaság területén is. Nem voltak marxisták, az osztályharc helyett a társadalmi szolidaritásra helyezték a hangsúlyt. Elfogadták „a társadalom szempontjából hasznos” magántulajdon létjogosultságát. Avilés Farré szerint a PRRS „populista párt” volt, azaz minden társadalmi osztály részt vehetett a párt tevékenységében. Legfőbb céljuknak pedig a társadalmi osztályok közötti szolidaritás megvalósítását tartották.³⁹⁵

Fernando Valera, a párt egyik fő ideológusa a program megvalósításához elengedhetetlennek tartotta, hogy a köztársasági pártok demokratikus modell szerint épüljenek fel, és ne a „vezér” tekintélyén alapuljanak. A radikális szocialista pártnak ezért nem is volt „caudillo-ja”, vezére, viszont a pártfegyelem is hiányzott. Ez volt a fő témája a párt II. Rendkívüli Kongresszusának is, amely 1932. február 20-án kezdődött, és amelyen több, mint 50 képviselő és 100 küldött vett részt.³⁹⁶

AZ AGRÁRREFORM ÉS A KATALÁN AUTONÓMIA KÉRDÉSE

Ahogy arra már korábban utaltunk, a köztársaság történetét meghatározó módon befolyásolták a republikánus vezéregyeniségek beszédei. 1932-ben továbbra is Manuel Azaña és Alejandro Lerroux „párbaja” alakította az események menetét, és befolyásolta jelentősen a reformprogram megvalósítását is.

³⁹⁵ Avilés Farré: id. mű 129. o.

³⁹⁶ Uo. 130-131. o.

Lerroux a decemberi kormányválságot követő hetekben némaságba burkolózott. Először 1932. február 11-én törte meg a hallgatást az El Solnak adott interjújával, amelyben mindössze finom utalást tett arra, hogy nem helyesli a kormány álláspontját az Alkotmányozó Gyűlés fenntartása kapcsán, és nem ért egyet a szocialisták kormányzati szereplésének szükségességével.³⁹⁷

A következő alkalommal, február 23-án, a madridi új arénában összegyűlt hívei – mintegy 40 ezer fős tömeg – előtt mondott beszédében már valamivel élesebben fogalmazott. Decemberi döntésének hátterét azzal indokolta, hogy a szocialisták az „ország valós helyzetéhez képest aránytalan mértékben vannak jelen” a kormányban. Beszédének óvatos hangneme és a kormányt bíráló viszonylag enyhe kritikai megjegyzések, illetve a konkrét akcióterv hiánya miatt sok híve csalódottságot érzett. Ennél többet vártak volna vezérüktől. Valójában Lerroux még mindig a – közelinek hitt – megfelelő pillanatra várt, amikor Azaña kormányának bukása után végre megnyílik az út a radikálisok előtt egy tisztán polgári köztársasági kormány létrehozására. Ehhez támogatókat is keresett, a konzervatív republikánus Miguel Maura és Melquíades Álvarez személyében. Várakozásaiban azonban ismét csalódnia kellett. A republikánus–szocialista kormány szilárd parlamenti támogatottsága megghiúsította terveit. A radikális vezér ezért új szövetségesét José Sanjurjóban, a csendőrség vezetőjében találta meg.

Eközben a republikánus–szocialista kormányzat teljes erővel folytatta a nagyszabású reformprogram megvalósítását.

Spanyolországban a két világháború közötti időszakban a legsúlyosabb szociális problémát még mindig a földkérdés jelentette, amelynek a megítélése jelentős szerepet játszott a pártok arculatának formálódásában. Több százezer – elsősorban az ország déli részére koncentrálódott – nincstelen földnélküli paraszt földhöz juttatását kellett a lehető leghamarabb megoldani. Ennek módja a latifundiumok felosztása lehetett volna. Már a köztársaság kikiáltását követő első hetekben – amikor fennállt a lehetősége annak, hogy a vidéki tömegek indulatai elszabadulnak és földfoglaló akciókba torkollnak – a földreform ügyét a legsürgetőbb problémaként ítélték meg a politikusok.³⁹⁸

A megoldási javaslatok azonban egymástól merőben eltérőek voltak. A konzervatív republikánusok – a technikai és gazdasági eszközök hiányára hivatkozva – csakis és kizárólag a hosszú távú, fokozatos modernizáció útján vélték megvalósíthatónak az ország agrárstruktúrájának átalakítását és a munkaerő felesleg városi foglalkoztatását. Ezzel az állásponttal szemben a különböző forradalmi hangvé-

³⁹⁷ El Sol, 1932. február 11. „Lerroux ante el momento político”

³⁹⁸ Azaña pártja, a Köztársasági Akció programnyilatkozatában meglepően szűkszavúan nyilatkozott a kérdésről. A reform szükségességét szögezte csak le, de konkrét elképzeléseket kivitelezésére nem kínált. Ráadásul semmiféle utalást nem tett a probléma sürgető voltára. Mindez éles ellentétben állt a többi kérdés részletes taglalásával, ami az agrárkérdés bizonyos fokú alábecsülésére látszik utalni. Ezzel az állásfoglalással éles ellentétben állt Azaña álláspontja, aki gyors és hatékony lépéseket tartott szükségesnek az általa legsürgetőbbnek nevezett agrárkérdésben. Ez az álláspontja azonban csak a köztársaság első hónapjaiban érvényesült, később jócskán mérsékelte ez irányú nézeteit.

telű csoportok egyhangúlag a radikális, mélyreható földreform mellett érveltek, amelynek során a legnagyobb kiterjedésű birtokokat sajátítanák ki és osztanák szét a napszámosok és kisbirtokosok között, elsősorban közösségi művelés céljából. A két szélsőséges álláspont között egyfajta középutat jelölt meg a polgári köztársasági baloldaliak álláspontja, akik elfogadták az agrárreform szükségességét, de ennek az állami költségvetés terhére történő finanszírozásához már nem kívántak hozzájárulni, és nem értettek egyet a mezőgazdaság semmilyen értelmű kollektivizálásával sem.

1931. május 21-én – rendeleti úton – létrehozták az Agrár Szakbizottságot (Comisión Técnica Agraria), amelynek a feladata az agrárreform tervezetének a kidolgozása volt. Ez 1931. július 20-ra elkészült, de további előrelépés egyelőre mégsem történt az ügyben, mivel a tervezetet mindkét oldalról erősen bírálták. A továbbra is nagy befolyással bíró gazdasági érdekcsoportot alkotó vidéki földbirtokosok tulajdonuk védelmében országos szervezetet hoztak létre. A másik oldalról a szocialisták támadták a tervezetet túlzottan konzervatív jellege miatt. Több, egymást követő javaslat elutasítása után Marcelino Domingo, az agrártárca radikális szocialista minisztere 1932. március 24-én nyújtotta be az illetékes parlamenti bizottságnak az agrárreform tervezet végső formáját. Június 15-i parlamenti felszólalásában ismertette koncepcióját, amely szerint évente 20 ezer paraszt földhöz juttatásával fokozatosan történne az agrárkérdés megoldása. Mivel a föld kisajátítása kártérítés ellenében történne, a földhöz juttatott parasztok kölcsönt kapnának ennek finanszírozására.³⁹⁹

Domingo beszédével véget ért a törvénytervezet egészének parlamenti vitája. A következőkben egyes részletei kerültek megvitatásra. Az agrárreform tervezete a köztársasági reformkurzus egyik legfontosabb pontja volt. Gyenge pontjának számított, hogy elsősorban a déli területek helyzetének orvoslására törekedett, ezért az északi megyék baloldali köztársasági képviselői érdektelenséget mutattak a téma tárgyalása során.⁴⁰⁰ Az agrárreform 1932. május és július között folyó vitája alatt nem csak a képviselők, de a kormányfő sem szólalt fel egyetlen alkalommal sem a téma e szelete kapcsán. Domingo, mint a tervezet első számú felelőse mindössze két alkalommal szólt hozzá a vitához, rajta kívül pedig csak néhány baloldali képviselő. Az Acción Republicana parlamenti csoportjának nem volt egységes álláspontja a földreform kérdésében. Képviselőik hozzászólásai, módosító javaslatai személyes jellegűek voltak, nem annyira pártérdekeket, mint inkább választóközrületük helyi érdekeit képviselték, akárcsak a többi párt képviselői. A parlamenti vita végül hozzászólások végtelen sorává vált. Az agrárügyekben tanúsított érdektelenség a polgári köztársasági pártok túlnyomórészt urbánus jellegét tükrözte, ami korlátozta országos nyomóerejüket: kevés lehetőségük volt tömegek mozgztatására.

³⁹⁹ DSCC 1932. június 15.

⁴⁰⁰ A különböző spanyol régiók agrárviszonyai igen nagy mértékben különböztek. A legnagyobb feszítőerő a déli latifundium kérdése volt – elsősorban ez foglalkoztatta a legtöbb országos pártot.

Azaña passzivitását a korszakkal foglalkozó történészek több okkal is magyarázzák. Eduardo Espín – Edward Malefakisszal egyetértésben – Azaña naplófeljegyzéseire támaszkodva úgy véli, hogy a kormányfő taktikai okokból cselekedett így. Az volt a célja, hogy az agrárreform tervezete a Katalán Statútummal egyszerre kerüljön a parlament elé. Ily módon tudta rávenni a szocialistákat arra, hogy a kölcsönösség elve alapján megszavazzák a katalán autonómiát.⁴⁰¹ Másrészt Azaña szerint 1932-re már elmúlt az a felfokozott forradalmi hangulat, amely a köztársaság létrejöttét jellemezte. A földkérdés radikális megoldása helyett óvatos, a gazdasági realitásokhoz igazodó reform mellett tette le a voksát.⁴⁰²

A szocialisták teljesen más véleményen voltak, és kemény kritikával illették a tervezetet, túlzott óvatossága miatt. A baloldali köztársaságiak látszólagos közönyéhez a radikálisoknak a tervezet néhány pontját kifogásoló ellenséges magatartása társult, megkönnyítve az agrárius parlamenti csoport helyzetét, amely a földbirtokos réteg érdekeinek védelmében a parlamenti obstrukció politikájához folyamodott. Éppen ezért nyúlt a vita rendkívül hosszúra, és kevés sikerrel kecsegtetett. 1932. augusztus elejére a tervezetnek még csak négy pontját fogadták el.

A Katalán Statútum tervezetét az agrárreformmal egyidejűleg, 1932. májusától tárgyalták a parlamentben. Azaña május 27-i parlamenti beszédében a katalán autonómia tervezetét nem a katalánoknak tett engedménynek, hanem az új spanyol politikai berendezkedés logikus következményének nevezte.⁴⁰³ Három órás nagyhatású beszédével nem csak saját híveit, de az ellenzékét és magát Lerroux-t is lenyűgözte, a katalánokat pedig elégedettséggel töltötte el. Ennek ellenére a parlamenti vita rendkívül lassan haladt.

A SANJURJO-FÉLE PUCCSKÍSÉRLET

Közben Lerroux ismét támadásba lendül: július 10-i zaragoza-i beszédében élesen bírálta Azaña politikáját, és lemondásra szólította fel. A radikálisok és más jobboldali politikai erők támadásai átmenetileg gyengítették a kormány poícióját. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy az országban erőteljes autonómia ellenes tömeghangulat alakult ki. A parlamentben viszont a jobboldali agrárkisebbség kíméletlen obstrukciós politikával igyekezett megakadályozni a két alapvető fontoságú reform keresztülvitelét.

1932 augusztus elejére a kormány rendkívül nehéz helyzetbe került. Ebben a súlyos szituációban néhány katonatiszt és politikus – a 19. századi hagyományokat felelevenítve – katonai puccsal akarta megoldani a helyzetet. Az 1932 augusztusi Sanjurjo-féle puccs annak a folyamatos konspirációnak a korai láncszeme volt, amely majd 1936 nyarán sikerrel borítja lángba az országot.

⁴⁰¹ A szocialista frakció osztályszempontú gondolkodású többsége némi gyanakvással tekintett még az akkor nagyjából progresszív töltetű katalán nacionalizmusra is.

⁴⁰² Espín: id. mű 219. o., Edward Malefakis: *Reforma agraria y revolución campesina en la España del siglo XX*. Barcelona, 1982. 231. o.

⁴⁰³ Azaña: *Obras completas* II 259-260. o.

Azaña hadügyminiszterségének kezdete óta szinte naponta kapott információkat titkos katonai szervezkedésekről, monarchista összeesküvésekről.⁴⁰⁴ Az általa végrehajtott hadügyi reformok sértették a tisztikar monarchista érzelmű tagjait. A madridi külügyi levéltár dokumentumai bizonyítják, hogy Azaña már 1931 nyarán birtokába jutott katonai összeesküvésre utaló információknak.⁴⁰⁵ Fő szervezői Barrera és Cavalcanti tábornokok voltak, de részt vett benne Orgaz tábornok mellett Francisco Franco is.

Francót különösen hátrányosan érintette Azaña reformpolitikája, mivel az irányítása alatt álló zaragoza-i Gyalogsági Akadémiát – a racionalizálás szellemében – bezárták. Erre válaszul július 14-én az Akadémián többértelmű beszédet intézett kadétjaihoz, bírálva az aktuális politikai helyzetet, amiért Azaña figyelemztetésben részesítette. Franco a szolgálati út szigorú betartásával, a hadsereg főparancsnokához írott – de a hadügyminiszter figyelmébe szánt – levelében tiltakozott az ellen, hogy beszédét a köztársaság iránti lojalitás hiányaként értelmezzék.⁴⁰⁶ Annak ellenére, hogy Franco levelében hangot adott köztársaság iránti hűségének, Azañát nem sikerült meggyőznie. A hadügyi reformok körüli közjáték Francót messze a katonai körökön túl ismertté tette. Ahogyan Harsányi Iván fogalmaz Franco-életrajzában: „A jobboldal egyre nagyobb várakozással tekintett rá. A köztársaság vezetői, elsősorban Azaña viszont meglátták benne (kis termete ellenére) nagy formátumú ellenfelüket.”⁴⁰⁷ Azaña naplója is erről tanuskodik, amelyben Francót már ekkor, mint a „legveszélyesebb”, később mint az „egyetlen igazán veszélyes” összeesküvőt említette.⁴⁰⁸ A miniszterelnök naplófeljegyzései arról tanuskodnak, hogy az augusztusra tervezett puccskísérletről is tudomása volt. Franco következő állomáshelye ezt követően Galicia lett, távol az összeesküvők csoportjától.

A hadügyi reformok hatására jelentősen csökkent a hadsereg befolyása a politikai életben, de a szocialisták kormányban való részvétele és a katalán autonómia tervezete miatti egyre erősödő ellenérzés odáig fajult, hogy megtörtént a kapcsolatfelvétel bizonyos jobboldali köztársasági politikusok, illetve a lázadni szándékozó katonatisztek között. Nigel Townson – többek között Lerroux és Martínez Barrio visszaemlékezései alapján – megerősíti azt a feltevést, hogy a radikálisok vezére részt vett a puccs előkészítésében, és 1932. január és június között legalább három alkalommal tárgyalt Sanjurjával.

Első alkalommal egy madridi belvárosi étteremben találkoztak, ahol Diego Martínez Barrio és Miguel Maura is részt vett a megbeszélésen. Egyikőjük sem tartozott Lerroux feltétlen hívei közé. Martínez Barrio köztársasági elkötelezettsége ismert volt, Maura pedig a radikálisok egyik legfőbb bírálója volt. Má-

⁴⁰⁴ AMAE Archivo de Barcelona RE 131 Carp. 1 „Ejército”

⁴⁰⁵ AMAE Archivo de Barcelona RE 131 Carp. 3 Orden público y partidos políticos Pl. 2

⁴⁰⁶ AMAE Archivo de Barcelona RE 131 Carp. 1 Pl. 2.

⁴⁰⁷ Ormos Mária: Mussolini – Harsányi Iván: *Franco*. fekete-fehér sorozat, Pannonica Kiadó, 2001. 211-214. o.

⁴⁰⁸ Azaña: *Diarios completos* 217. o., 219. o.d

sodik alkalommal viszont teljesen más körülmények között találkoztak: négy-szemközt, tanúk nélkül, Lerroux San Rafael melletti birtokán. A radikálisok vezére arról igyekezett meggyőzni Sanjurjót, hogy a helyzet megoldásának kulcsa saját miniszterelnöki kinevezése lenne. Utóbb, a puccs bukása után azt nyilatkozta, hogy visszautasította Sanjurjo ajánlatát, aki felkérte, hogy legyen a fegyveres lázadás civil vezetője. Sőt, hangsúlyozta, hogy saját lelkiismerete megnyugtató végett értesítette a kormányfőt a készülődő puccsról. Valójában Martínez Barrio volt az, akit – Lerroux távollétében – két radikális párti, de monarchista meggyőződésű képviselő értesített a puccs előkészületeiről és az érintett személyekről. A nehezen ellenőrizhető információk szerint Sanjurjo, Goded és Barrera tábornokok mellett civilek is támogatták a szervezkedést, köztük két volt „alkotmányozó” párti politikus, Melquíades Álvarez és Burgos y Mazo. A radikális párt alelnöke saját elhatározásából értesítette Azañát a konspirációról.⁴⁰⁹ Martínez Barrio neveket ugyan nem említett, de Azaña már ismerte a szervezkedők személyazonosságát.⁴¹⁰

Valójában itt több, egymással párhuzamosan szerveződő összeesküvésről volt szó. Barrera tábornok egy monarchista konspiráció élén állt, Goded pedig a jobboldali érzelmű köztársaságiak szervezkedésének élén. Tuñón de Lara szerint az előkészületekben részt vett Onésimo Redondo is, a születőben lévő spanyol katolikus fasiszmus valladolídi vezetője. Hugh Thomas szerint pedig a monarchista fasiszta Albiñana és a karlisták is aktivizálták magukat, ez utóbbiak Rodezno gróf fia (Tomás Domínguez Arévalo) és Fal Conde vezetésével. A történészek többsége egyetért abban, hogy az összeesküvők tömegbázisa nagyon heterogén volt, a szervezkedés pedig rendkívül kezdetleges, erősen improvizatív jellegű.⁴¹¹ Az 1932. augusztusi puccs egy folyamat láncszeme volt, amely egyelőre kudarcot vallott. Az összeesküvők túlbecsülték a kormány nehézségeit, nemkülönben saját támogatottságukat.

A katonai puccs augusztus 10-én – a tervezettnél két nappal korábban – robbant ki. Már 10-ére virradó hajnalban Madridban a felkelők megkísérelték néhány kormányépület elfoglalását. Ezt az akciót a Rohamosztog (Guardia de Asalto) már reggelre felszámolta. Ezzel egyidőben Spanyolország több pontján katonai lázadás tört ki, ezeket rögtön leverték. A felkelés egyedül Sevilleában volt sikeres, ahol Sanjurjo tábornok lázította fel a helyőrséget. Ám ez a kísérlet is gyorsan kudarcba fulladt, miután a sevillai munkásság általános sztrájkkal bénította meg a puccsisták manővereit. Sanjurjót menekülés közben, a portugál határ közelében tartóztatták le.

Az augusztusi puccskísérlet országszerte erős forradalmi hangulatot eredményezett. A puccsisták éppen ellenkező hatást értek el, mint eredetileg szerették volna: a kormány pozíciója rendkívül megerősödött. A köztársaságot éltető tömegek vonultak ki az utcákra szerte Spanyolországban. A spontán megmozdulások a köztársaság kikiáltásának körülményeit idézték fel.

⁴⁰⁹ Townson: id. mű: 171-172. o.

⁴¹⁰ Azaña: Obras completas II 379-380. o.

⁴¹¹ Morodo: id. mű: 100-101. o.

A katonai puccskísérlet nem csak a közhangulatra, hanem a parlamentre is hatást gyakorolt.⁴¹²

A lázadás leverését követően az események kapcsán kompromittálódott legnagyobb ellenzéki párt, a PRR elveszítette az erkölcsi alapot ahhoz, hogy szembe szálljon a kormánnyal, a jobboldal pedig kénytelen volt felhagyni az obstrukciós politikával. Nem voltak ugyan kézzel fogható bizonyítékok a radikális párt konspirációs tevékenységére, de annál inkább előkerültek a vezérének érintettségét igazoló adalékok. Felmerülhet a kérdés, miért nem tárták fel végül teljes egészében Lerroux szerepét az augusztusi puccskísérlet előkészítésében? Ennek legvalószínűbb oka az lehetett, hogy a kormány is tisztában volt vele, Lerroux elítélése mekkora kárt okozott volna az egyébként is megosztott köztársasági tábornak. Ehelyett inkább megpróbálták tőkét kovácsolni a helyzetből és frontális támadást indítottak a jobboldal ellen. Ez a taktika rövid távon mindenképpen hatékonynak bizonyult, és sikerült megszilárdítani vele a köztársaság pozícióját.

A radikális párt szerepére vonatkozóan annyi tekinthető bizonyosnak, hogy a párt – rendkívül heterogén jellegéből fakadóan – nem alakított ki egységes álláspontot a szervezkedéssel kapcsolatban. A konspirációban mindössze Lerroux legközelebbi munkatársai vettek részt. Helyetese, Martínez Barrio ellenben – ahogyan júliusi sevillai beszédében is hangsúlyozta – kész volt megvédeni a köztársaságot bármilyen feltételezett összeesküvéssel szemben. A párt pozíciójának ellentmondásosságát még inkább kiemeli az a tény, hogy az augusztusi puccsal Sevillában a vezető tisztségviselők közül egyedül a polgármester, José González y Fernández de la Bandera szegült szembe, aki a radikális párt tagja volt.⁴¹³

Azaña kihasználta a köztársaság iránti újult erővel megnyilvánuló lelkesedést: szeptember 9-én megszavaztatta a katalán autonómia tervezetét, amelynek a sorsa már-már kétségessé vált. A földreformtervezet rendelkezéseit pedig két forradalmi intézkedéssel nyomatékosította: kártérítés nélkül kisajátításra kerültek a puccskísérletben résztvevő összeesküvők birtokai, illetve bűnösségre való tekintet nélkül a spanyol grandok birtokai. Az Agrárreform törvényét szeptember 21-én szavazták meg. Azaña és pártja arculata érezhetően markánsabbá vált.

A törvény értelmében kártérítés ellenében kisajátításra került földek nagysága változó volt, aszerint, hogy milyen megművelésű földterületről volt szó (szántó, legelő, szőlő, olajfaliget vagy öntözött terület). Elsősorban a megműveletlen, a rosszul művelt, illetve a már tizenkét éve bérbe adott területeket sajátították ki.

⁴¹² Mengele Ferenc, a madridi magyar ideiglenes ügyvivő is részletesen beszámolt a sikertelen puccskísérletről és hatásáról. Lásd MOL K63 1932/29/1. tétel 49/pol. Illetve 54/pol. jelentések

⁴¹³ A polgármester 1932. augusztus 27-én levelet írt Lerroux-nak, hogy közölje vele, úgy cselekedett, ahogy azt a radikális vezér kívánta volna. (Archivo de Salamanca, P-S Madrid, Caja 1720, Leg. 672) A polgármester akkori állásfoglalása nem merült feledésbe. 1936. augusztus 10-én, pontosan 4 évvel a Sanjurjo-puccs után, a polgárháború kitörését követően Queipo de Llano tábornok parancsára meggyilkolták. Az a tény, hogy a valaha szabadkőműves tábornok szintén a radikális pártba tartozott, még inkább rávilágít a párt jellemzően ellentmondásos viszonyaira.

Mindazonáltal az agrárreform hatása meglehetősen korlátozott volt. Ennek több oka is volt. A rendelkezésre álló idő túl kevésnek bizonyult, hogy mélyreható változásokat eredményezzen a földbirtokstruktúrában. A törvény ugyanis eredeti formájában csak 1934 decemberéig maradhatott érvényben. Akkor pedig a hatalomra került jobboldali kormány jelentősen megváltoztatta a szövegét. Másfelől a rendelkezésre álló anyagi eszközök is meglehetősen korlátozottak voltak. Ehhez járult az, hogy a hiányzó anyagi források biztosítására létrehozott Nemzeti Agrárhitel Bank működésképtelenné vált a magánbanki szféra ellenállása miatt, amelynek érdekei szorosan összefonódtak a nagybirtokosok érdekeivel.

Ennek ellenére az agrárreformot forradalmi jelentőségű intézkedésnek nevezhetjük, amelynek végső célja a spanyol vidék hagyományos tulajdonviszonyainak és termelési struktúrájának a megváltoztatása volt. A kisajátított földterületek nagysága azonban meglehetősen korlátozott maradt, ráadásul időközben a kisajátítható földek területe is mintegy harmadára csökkent. Hivatalos adatok szerint 1934 végére – amikor végleg megtorpant a folyamat – 12.260 új tulajdonosnak jutottak összesen 116.837 hektár földet.⁴¹⁴

A SANJURJO-PUCCS HATÁSA: A CEDA LÉTREJÖTTE

A puccsot követő megtorlás során a kormány a Köztársaság Védelméről szóló törvényt alkalmazva súlyos csapást mért a szélsőjobboldalra. Monarchista és fasiszta központokat zártak be. A Spanyol Nacionalista Párt (Partido Nacionalista Español) és a JONS valladolidi központú szervezetei széthullottak a megtorló intézkedések következtében. Ezenkívül összesen 114 napilapot függesztettek fel határozatlan időre, köztük olyan országos lapokat mint az *El Debate*, az *ABC* vagy a monarchista folyóirat, az *Acción Española*. 5000 személyt tartóztattak le, ebből később mintegy kétszáz főt – többnyire arisztokratákat – a Nyugat-Szaharába (Rio de Oro) deportáltak.

A lázadás legfőbb katonai felelősenek tartott Sanjurjót először halálra ítélték, majd később az ítéletet megváltoztatták. A kormány nem akart mártírt csinálni Sanjurjóból, ahogyan azt a monarchia tette 1930. decemberében, amikor kivégeztette Fermín Galánt és García Hernández, a monarchiaellenes felkelés vezetőit. A tábornok azonban bízott a közeli szabadulásában, amiben nem is tévedett. Lerroxx 1934-ben, röviddel kormányra kerülése után amnesztiát hirdetett. Ez is azt látszik alátámasztani, hogy Lerroxx-nak komoly „tartozása” volt Sanjurjóval szemben.⁴¹⁵ Becsületszóra szabadon engedték, de szavát megszegve rövidesen Portugáliába szökött.

Az augusztusi sikertelen katonai puccs a jobboldalra is komoly hatást gyakorolt, bár a monarchista összeesküvés tovább folytatódott.⁴¹⁶

⁴¹⁴ Gil Pecharromán: *La Segunda República*. 55. o.

⁴¹⁵ Azaña: *Diarios completos* 736. o.

⁴¹⁶ Morodo: *id. mű.* 108-109. o. 1932 szeptemberétől a Spanyol Akció (*Acción Española*) prominens személyiségei – Vegas Latapié, Eliseda, Vigón, Ansaldo – új tervet

A katolikus jobboldali Népi Akción belül a feszültségek tovább növekedtek a kormányzás formája és a követendő taktika kérdése kapcsán. A Gil Robles vezette „legalista” szárny másodlagos problémának tekintette a kormányforma kérdését. A sikertelen puccskísérletből azt a következtetést vonta le, hogy a hatalmat csakis törvényes eszközökkel lehet megragadni, ezért elvetette a fegyveres felkelés gondolatát. Ezzel szemben az „alfonzinus” monarchisták Antonio Goicoechea vezetésével továbbra is kitartottak a monarchista eszmék és a fegyveres felkelés gondolata mellett. Az ellentét a két csoport között egyre nyilvánvalóbbá vált a Népi Akció 1932. október 22-23-án rendezett kongresszusán, ahol Gil Robles követői többségbe kerültek a monarchistákkal szemben. A monarchisták megpróbálták megőrizni a katolikus tömegek feletti befolyásukat, ezért föderatív szervezet létrehozását javasolták, amely az egész köztársaságellenes jobboldalt egyesítené, a tradicionalistáktól, a Népi Akción keresztül az alfonzinus monarchistákig. Gil Robles azonban elfogadhatatlannak tartotta az ajánlatot. A szakítás elkerülhetetlenné vált, és a pártrendszer alakulásának egyik ugrópontjává lett.

A monarchisták 1931-ben – miután régi pártjaik egyik napról a másikra eltűntek – tömegbefolyás nélkül maradtak. Sokan különböző pártokhoz csatlakoztak, másik jelentős részük a Népi Akció mögé sorakozott fel. 1933-ra azonban a monarchisták úgy érezték, hogy a Gil Robles vezette párt stratégiája nem alkalmas társadalmi és gazdasági érdekeik képviseletére. A szakítást az 1933. január 11-i sajtóban hozták nyilvánosságra.⁴¹⁷ Ekkor a Goicoechea vezette csoport kivált a pártból és január 12-én megalapította a monarchista Spanyol Újjászületés (Renovación Española – RE) nevű pártot. A konzervatív jobboldali áramlatokat tömörítő Spanyol Akció (Acción Española) ideológiája által inspirált új szervezet pedig egyértelműen köztársaságellenes álláspontot képviselt, ellenezte a regionális autonómiát. Ám a Népi Akcióból kinőtt új nagy katolikus párt, a CEDA társadalmi programjával sem értett egyet.

Goicoechea 1933. március 1-én, a madridi Comedia színházban elhangzott beszédében vázolta fel a párt politikai programját és a többi jobboldali párthoz való viszonyát. Határozottan elutasította Gil Robles legalista álláspontját, és a „tradicionalis” monarchia mellett kötelezte el magát. Politikai szövetségest a korábban rivális tradicionalista monarchistákban talált, akikkel erőik egyesítése és koordinálása végett választási szövetséget hoztak létre TYRE (Tradicionalistas y Renovación Española – Tradicionalisták és Spanyol Újjászületés) néven. Goicoechea programadó beszédében burkolt célzást tett az állam és a társadalom

készítettek, amelybe Martínez Anido tábornokot is be akarták vonni. Ő azonban visszautasította a felkérést. Emellett Calvo Sotelo is harcba szállt az új, autoritárius állam kivívásáért. Párizsi emigrációja alatt kapcsolatba lépett a Francia Akcióval (Action Française), illetve Rómában keresett támogatást tervei megvalósításához. Tárgyalt számos olasz fasiszta vezetővel, köztük Balbóval, illetve a spanyol monarchisták közül Barrera tábornokkal és Goicoecheával. Ezek az idővel egyre szorosabbá váló kapcsolatok szolgálnak majd alapul 1936-ban a katonai, gazdasági segítségnyújtáshoz.

⁴¹⁷ Gil Robles: id. mű: 83-86. o.

korporatív alapon történő újjászervezésére. A Spanyol Újjászületés megalakulásával új, konzervatív-autoritárius irányzat jött létre a spanyol jobboldalon, amely elhatárolta magát a Vatikán által támogatott, konzervatív katolikus populista párt létrehozására tett erőfeszítéstől. A szakítás és az állandó kölcsönös támadások ellenére a szükség parancsa is érvényesült: az 1933-as parlamenti választás előtt Gil Robles pártja és a Spanyol Újjászületés között választási szövetség jött létre.⁴¹⁸

A monarchisták kiválásával a Népi Akció történetének addigi legsúlyosabb csapását szenvedte el. A párt eredeti célja az összes katolikus hívőt egyesítő mozgalom létrehozása volt. Ez azonban a tradicionalisták és a karlisták ellenállása miatt csorbát szenvedett. Ennek ellenére a katolikus jobboldal nyert is a szakítással. Stratégiáját és ideológiáját tekintve a korábbinál sokkal koherensebb programmal tudott fellépni a konzervatív jobboldali értékek védelmében.

Már 1932 elején létrejött a Népi Akció ifjúsági szervezete, a JAP (Juventud de Acción Popular – Népi Akció Ifjúsága). Autonóm szervezetként alakult meg, önálló vezetéssel, teljes cselekvési szabadsággal, amit 1932 februárjában elfogadott 19 pontos programja is leszögezett. Az ifjúsági szekció idővel egyre jelentősebb súlyt képviselt a pártban, hangneme egyre radikálisabbá vált, ezért kordában tartása Gil Roblesnek is egyre nehezebb feladatot jelentett. 1932 júniusában megalakult a párt szakszervezete is, Munkás Akció (Acción Obrerista) néven, sőt, a női tagozata is (Asociación Femenina – Női Szekció). Ezzel létrejöttek a Népi Akció modern tömegpárttá alakulásának előfeltételei. A JAP a párt radikális, profasiszta inspirációjú szervezete volt, amely kereken elutasította a parlamentarizmust, a Munkás Akció viszont katolikus szakszervezetként jött létre, programjában nem haladta meg a keresztényszociális tanításokat.

A Gil Robles vezette intenzív propagandatevékenység eredményeként a párt 1932 októberében rendezett kongresszusán részt vevő küldöttek már 619 ezer tagot képviseltek. Ilyen hatalmas tömegbázissal egyetlen párt sem rendelkezett Spanyolországban.⁴¹⁹ Kongresszusi záróbeszédében Gil Robles hangsúlyozta, hogy legfőbb feladatuknak az Alkotmány revízióját és a katolikus egyház érdekeinek védelmét tartják.⁴²⁰

A monarchistákkal történő 1933 januári szakítás után Gil Robles további erőfeszítéseket tett, hogy a Népi Akció irányításával egyetlen szervezetbe tömörítse az addig kisebb-nagyobb autonómiával bíró jobboldali katolikus szervezeteket. A hatalmas propaganda hadjárat elérte célját: az addig egymástól független vidéki szervezetek elfogadták a madridi Népi Akció ideológiai programját és vezető szerepét.⁴²¹ A közös nevezőt elsősorban a katolikus érdekek védelme jelentette az Alkotmányozó Gyűlés antiklerikális törvényhozásával szemben. Egységes gazdaságpolitikai programot viszont nem sikerült kialakítaniuk a rendkívül heterogén tömegbázis miatt. Ehhez a kasztíliai nagybirtokosok mellett az északi régiók

⁴¹⁸ Morodo: id. mű: 111-114. o.; Gil Robles: id. mű: 77. o.

⁴¹⁹ Artola: id. mű: 615-616

⁴²⁰ Asamblea de la CEDA. Octubre de 1932 In: *Bases documentales* Tomo 9, 88-89. o.

⁴²¹ Gil Robles: id. mű: 84. o.

kistermelőinek és a katolikus munkásszervezeteknek az érdekeit kellett volna összehangolni.

Az erőfeszítések eredményeként a Népi Akció 1933. február 28-március 5. között rendezett madridi kongresszusán a Gil Robles elveivel szimpatizáló szervezetek – a mintegy 700 ezer tagot képviselő 400 küldött – közreműködésével létrejött az első nagy spanyol katolikus gyűjtőpárt, a Spanyol Jobboldal Autonóm Szövetsége (Confederación Española de Derechas Autónomas – CEDA)⁴²². A résztvevők közös programot fogadtak el, amely nagyon hasonlított a Népi Akcióéhoz. Legfőbb célkitűzésüknek a katolikus egyház korábbi státuszának helyreállítását jelölték meg az alkotmány revíziója által. A párt XIII. Leó pápa keresztényszociális tanítására épült, melynek legfőbb jelszava: vallás, haza, család, rend, munka és magántulajdon volt. A társadalmat korporatív alapon kívánták újjászervezni, aminek az inspirálója XI. Pius pápa 1931-es „Quadragesimo Anno” kezdetű enciklikája volt. Az államforma kérdését nem tekintették elsődleges fontosságúnak. A hatalom megszerzését parlamentáris úton tervezték, a köztársaság legális keretei között. A szocialista párt mellett megjelenő új modern tömegpárt rendkívül kiterjedt társadalmi tömegbázissal rendelkezett. Támogatói között voltak a korábban már említett, nagy befolyással bíró katolikus szakszervezetek: a CNCA és az ACNP is. A CEDA létrejöttének történelmi jelentősége az volt, hogy a jobboldalon is kialakult egy nagy parlamenten kívüli mozgósító erejű politikai párt.

A PUCCS HATÁSA A TÖBBI PÁRTRA

A Sanjurjo-féle puccs nem csak a jobboldalra, de valamennyi politikai pártra, csoportosulásra hatott, és közvetlen vagy közvetett reflexióra készítette őket.

A Spanyol Kommunisták Pártja, bár kezdettől támadta a köztársaságot és keményen bírálta reformprogramját, a leghatározottabban elítélte a katonai puccsot, és kiállt a köztársaság védelmében. A párt a köztársaság létrejötte óta jelentős növekedésnek indult: 1931 áprilisában mindössze 800-1000 tagja volt, májusban már 6000, 1932 őszére viszont megtízszereződött a taglétszáma. A legintenzívebb növekedés Andalúziában figyelhető meg. A vezetés „túlzottan” önálló irányvonala miatt azonban a Spanyol Kommunisták Párt hamarosan konfliktusba került Moszkvával és a Kominternnel. Ezért 1932. októberében José Bullejos és a párt vezetőségét leváltották, majd ki is zárták őket a pártból. Helyükre a moszkvai irányvonalat hűen követő vezetők kerültek: José Díaz, a korábbi sevillai párttitkár, Dolores Ibárruri, Jesús Hernández és Vicente Uribe.⁴²³

A legnagyobb parlamenti erő, a szocialista párt 1932 októberében rendezte XIII. kongresszusát. Ezen gyakorlatilag nem foglalkoztak az augusztusi esemé-

⁴²² Gil Robles 800.000 tagról beszél.

⁴²³ Para una historia del PCE. Conferencias en la FIM. Fundación de Investigaciones Marxistas, Madrid, 1980. 126-127. o.; Julio Gil Pecharromán: Historia de la Segunda República Española (1931-1936) Ed. Biblioteca Nueva, Madrid, 2002. 137-138. o.

nyekkel. A szocialisták 1932 folyamán továbbra is fenntartották mérsékelt irányvonalukat, noha egyre többekben ébredt kétely a kormányzati szerepvállalás sikerességét illetően, különös tekintettel az agrárreform kérdésére.⁴²⁴ Komoly kihívást jelentett számukra, hogy a reformprogram megvalósítása során megfeleljenek a dolgozó tömegek várakozásainak. Egyre nagyobb gondot okozott az elégedetlenség kordában tartása is. Ennek ellenére az októberi kongresszuson a koalíció fenntartása mellett döntöttek.

Eközben a köztársasági baloldalon is jelentős változás történt. A radikális szocialista pártnak 1932-re már 70 ezer tagja volt. Rendkívül gyors növekedése megnehezítette helyzetének stabilizálását, emiatt 1932 októberében újabb szakadás történt a pártban. Botella Asensi vezetésével létrejött a Radikális Szocialista Baloldal (Izquierda Radicalsocialista – IRS) A folyamatos belső viták azonban tovább folytatódtak. Ennek tudható be, hogy a Radikális Szocialista Párt parlamenti képviselőinek száma 1933-ra 59-ről 14 főre csökkent.⁴²⁵

A köztársasági jobboldal 1932 folyamán sem tudta megerősíteni állásait. A DLR felbomlása nyomán 1932. augusztusában létrejött két utódpart egyike sem volt képes jelentős súlyt képviselő jobboldali párttá válni. A Melquíades Álvarez vezette Liberális Demokrata Párt (Partido Liberal Demócrata – PLD) határozottan szembehelyezkedett Azaña kormánypolitikájával. Az augusztusi puccskísérlet után vezetőjét, Melquídes Álvarezt azzal is vádolták, hogy Sanjurjo egyik inspirálója volt.

A köztársaság „etikai lelkiismeretének” szerepében tetszelgő értelmiségi csoportosulás, amely a „Csoportosulás a köztársaság szolgálatában” (Agrupación al Servicio de la República) nevet viselte, 1932-ben kíméletlen támadást indított Azaña reformprogramja ellen. José Ortega y Gasset, aki 1930-31-ben élesen a monarchia ellen foglalt állást, veszélyes tendenciaként értékelte a kormány baloldali „elhajlását”. A Csoportosulás a polgári baloddallal szemben Miguel Maura törekvését támogatta, aki egy nagy jobbközép jellegű párt létrehozását tűzte ki célul. Ez azonban nem valósult meg, ezért – önálló program hiányában – a Csoportosulás 1932. október 29-én feloszlott.

A regionális pártok közül a Baszk Nacionalista Párt (PNV) irányvonalában jelentős módosulás következett be 1932 folyamán. A kormány által beígért baszk státútum reményében a PNV eltávolodott a baszk jobboldaltól és a tradicionalistáktól. Ebben nagy szerepe volt a köztársasággal szimpatizáló pártvezérnek, José Antonio de Aguirrének, aki a szociális kérdések előtérbe helyezésével a párt kereszténydemokrata jellegét erősítette. Katalóniában a Státútum elfogadása után 1932 novemberében parlamenti választást tartottak. Az Esquerra elsőprő győzelmet aratott, miután a szavazatok több mint felét megszerezte. Ezáltal a katalán pártok között hegemon szerephez jutott. A pártvezér Maciá prezidencialista törekvése azonban komoly belső feszültségeket eredményezett a pártban, ami a ké-

⁴²⁴ El Partido socialista y el problema agrario. Octubre 1932. In: *Bases documentales...* Tomo 9, 249-250. o.

⁴²⁵ Gil Pecharromán: *Historia de la Segunda República* 134. o.

sőbbiekben szakadáshoz is vezetett. A második legjelentősebb katalán párt, a Cambó vezette jobboldali Lliga Regionalista maradt, amely 1932 folyamán szintén jelentősen javított pozícióján.

AZAÑA KORMÁNYÁNAK HELYZETE A PUCCS UTÁN

1932 őszére Azaña politikai pályafutásának csúcsára érkezett. Pártja, a Köztársasági Akció jelentősen megerősödött és tovább épült 1932 folyamán. A Katalán Statútum és az agrárreform elfogadtatása elsősorban Azaña politikusi ügyességének tudható be. Ezek a reformok nem csupán a kormány politikai sikerének tekinthetők, de a köztársasági rendszer konszolidációját is nagymértékben elősegítették. Mengele Ferenc, a madridi magyar követség titkára is elismeréssel adózott Azaña politikusi képességei előtt, akit a korabeli Európa egyik legérdekesebb politikusának tartott. A magyar diplomata a katalán autonómiát az első világháború lezárását követő békediktátumok kisebbségi rendezéséhez képest sokkal haladóbb és liberálisabb megoldásként értékelte, még ha az autonómia „nem is éri el egészen az osztrák-magyar monarchia egyes részeiben a nemzetiségek részére biztosított szabadságjogokat – írja –, például a horvát autonómia mértékét”.⁴²⁶

A spanyol parlament új ülészaka november 1-én kezdődött el. Azaña bejelentette, hogy a kormány a jövő fejlődés garanciáját a baloldali pártok szorosabb összekovácsolásában látja. Ennek jegyében a hatalmon lévő kormánykoalíció polgári elemeiből (AR, PRRS, ORGA, ERC) – a PSOE külső támogatásával⁴²⁷ – 1932. december 23-án létrehozták a Spanyol Parlamenti Baloldali Köztársasági Föderációt (Federación de Izquierdas Republicanas Parlamentarias Españolas – FIRPE). Ez a tömörülés jelenthette volna a magvát – elvileg – a későbbiekben, a szocialisták kormányból való kiválása után, egy tisztán köztársasági pártokból álló kormány létrehozásának. Gyakorlatilag az időközben megszűnt Köztársasági Szövetség alternatívájaként jött létre. A kezdeményezés azonban – „kellő lelkesedés és egyetértés hiányában” – hamarosan jelentőségét veszítette.⁴²⁸ A FIRPE nem tudott hatást gyakorolni a parlamenti politika alakulására, és sorsa hasonlóan alakult, mint a Köztársasági Szövetségé. Ehhez hozzájárult az is, hogy a legnagyobb ellenzéki párt, a Lerroux vezette Radikális Párt októberi pártkongresszusán – békülékenyebb hagnemet megütve – kinyilvánította csatlakozási szándékát a formálódó baloldali blokkhoz.⁴²⁹ Ezt azonban a Köztársasági Akció és a radikális szocialisták visszautasították, ami többek szerint hiba volt, mivel hozzájárult ahhoz, hogy

⁴²⁶ MOL K63 273. cs. 1932/29/1. tétel 54/pol. 1932 Mengele a jelentéshez csatolta a Katalán Statútum teljes szövegének magyar nyelvű fordítását.

⁴²⁷ A szocialista miniszterek álláspontjától eltérően a párt lapja, az *El Socialista* 1932. október 30-i számában értelmetlen próbálkozásnak minősítette a FIRPE-t. Idézi Espín: id. mű: 96. o.

⁴²⁸ *El Sol* 1933. január 8., illetve január 22.

⁴²⁹ Townson: id. mű: 186. o.

Lerroux személyi ambícióinak támaszát ismét a jobboldalon keresse. Mindenesetre talán a köztársaság konszolidálásának újabb lehetőségét szalasztották el ezzel. 1932 végére a radikálisok és a baloldali köztársaságiak közötti viszony – akárcsak a Sanjurjo-puccs előtt – Azaña szavait idézve „rideggé és erőszakossá” vált.⁴³⁰ Az ellenzék ismét a parlamenti obstrukció eszközéhez folyamodott.

AZ 1933-AS ÉV KIHÍVÁSAI: CASAS VIEJAS

A republikánus-szocialista kormány 1932 őszére megszilárdult pozíciója már 1933 elején komoly válságba került. Január első napjaiban anarchista megmozdulások kezdődtek szerte az országban.⁴³¹ Január 11-én egy Cádiz melletti Casas Viejas nevű kis faluban az anarchista lázadás tragikus következményekkel zárult.⁴³² A lázadók nem adták meg magukat a kivezényelt rendfenntartó erőknél, hanem másnap egy „Seisdedos” („Hatujjú”) nevű társuk kunyhójában elbarikádozták magukat. A Rohamosztag tagjai válaszul felgyújtották a kunyhót, a menekülőket pedig agyonlőtték. A megtorló akció végrehajtói Rojas kapitány, illetve a Medina Sidóniából érkező segéderők parancsnoka, Fernández Artal hadnagy voltak. A közvélemény és bizonyos politikusok a tragikus események legfőbb politikai felelőseinek Azaña miniszterelnököt és belügyminiszterét, Casares Quirogát nyilvánította.

Eduardo Ortega y Gasset (a filozófus testvére) február 1-i parlamenti interpellációjában magyarázatot követelt a kormányfőtől. Azaña nem rendelkezett pontos információkkal a történetekkel kapcsolatban, ennek ellenére nem kezdeményezte az ügy kivizsgálását. Ez súlyos politikai hibának bizonyult. Ezzel ugyanis hónapokig elhúzódó parlamenti vita vette kezdetét, amelynek során politikai ellenfelei arra törekedtek, hogy szisztematikusan aláássák Azaña imázsát. A Casas Viejas-ban történtek tisztázása végett február 24-én parlamenti vizsgálóbizottságot hoztak létre.⁴³³ A bizottság március 16-i jelentése szerint nem találtak bizonyítékot arra, hogy a kegyetlen represszió a kormány parancsára történt volna.⁴³⁴ Azaña záróbeszédében az akciót végrehajtók személyes felelősségéről és hatásköri túllépésről beszélt. A történetek kapcsán leváltották a Közbiztonsági Hivatal főigazgatóját (director general de Seguridad), Arturo Menéndezt, a cádizi polgári kormányzót, del Pozo-t, akit azzal vádoltak, hogy nem tájékoztatta megfelelően a kormányt a történetekről. Ezenkívül a Rohamosztag több tisztjét a katonai fegyelem megsértése miatt nyugdíjazták. A Cortes ezek után ismét bizalmat szavazott a kormánykoalíciónak. Ennek ellenére Azaña kormánya már nem tudta kiheverni ezt a „halálos sebet”.

⁴³⁰ Azaña: *Diarios completos* 672. o.

⁴³¹ Azañát nem érte váratlanul a hír. Naplófeljegyzései arra utalnak, hogy a belügyminiszter, Casares Quiroga már decemberben értesítette a várható fejleményekről. Uo. 677. o.

⁴³² Csáky István gróf követségi ügyvivő 1933. március 14-i jelentésében számolt be a Casas Viejas-i eseményekről és következményeiről. MOL K63 29/1. tétel 6/pol.

⁴³³ DSCC 1933. február 2, 8, 23, 24, illetve március 2, 3, 7, 16.

⁴³⁴ DSCC 1933. március 15.

Időközben a koalíció belső helyzete is ingataggá vált. 1933. február elején a szocialista Indalecio Prieto a parlamentben bejelentette, hogy a szocialisták minél hamarabb szeretnének kilépni a kormányból, és meg is teszik ezt, amint lehetőség nyílik egy tisztán köztársasági kormány felállítására. Prieto bejelentését azonban Azaña utóbb pusztá „hallucinációnak” nevezte.⁴³⁵ Sőt, február 14-én a tiszteletére rendezett vacsorán elmondott beszédében újfent megerősítette a szocialistákkal való együttműködést, és Indalecio Prieto ugyanezt tette a szocialisták részéről. Ezt a lépést azonban sokan kifogásolták a köztársasági baloldalt és a szocialisták részéről is. A radikális szocialisták között többen inkább a FIRPE-t bővítették volna ki a radikálisok részvételével.⁴³⁶

AZ EURÓPAI ESEMÉNYEK HATÁSA A SPANYOL PÁRTRENDSZERRE

1933-ban olyan jelentős események történtek Európában, amelyek a spanyol belpolitikára is komoly hatást gyakoroltak. A világgazdasági válság elérte mélypontját, 1933. januárjában pedig Hitler kancellárrá történő kinevezésével a nácizmus hatalomra jutott Németországban. A szomszédos Portugáliában a diktátori ambíciókat dédelgető Salazar miniszterelnök új alkotmány létrehozásával további lépéseket tett a korporatív és tekintélyelvű alapon nyugvó „Új Állam” létrehozására. Ezek az események a spanyol baloldalra és jobboldalra egyaránt nagy hatással voltak, és a radikális tendenciákat erősítették.

Az első totalitárius jellegű politikai szerveződés Spanyolországban – ahogyan arra korábban utaltunk – még 1931. márciusában jött létre Ramiro Ledesma Ramos vezetésével, aki Hitler és Mussolini csodálója volt, emellett antiklerikális beállítottságú. Ezt követően 1931. októberében megalakult a JONS (Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista – Nemzeti Szindikalista Támadó Junták) Ledesma Ramos és Onésimo Redondo Ortega irányításával. Ez utóbbi valladolídi paraszti családból származott és – Ledesmával ellentétben – mélyen katolikus volt. Eltérő vallási meggyőződésük ellenére mindketten mély nosztalgiát éreztek a középkori Spanyolország birodalmi nagysága iránt, gyűlölték a marxizmust, és a tekintélyelvű állam hívei voltak.

A szélsőjobboldali szervezetekre a Sanjurjo-puccsot követő megtorlás komoly csapást mért. Ennek ellenére az 1933-as év a fasiszta szervezetek felfutásának éve volt Spanyolországban, és több új szervezet is alakult a JONS mintájára.⁴³⁷ Az év elején Hitler hatalomra jutása inspirálta a szélsőjobboldali szervezkedést, 1933 végén pedig a spanyol jobboldal választási győzelme. Március közepén megjelent az El Fascio című lap, amely egyfajta intellektuális fasizmust próbált képviselni. A lap szerkesztői

⁴³⁵ DSCC 1933. február 3.

⁴³⁶ Avilés Farré: id. mű: 170-171. o. A radikális szocialisták parlamenti csoportja vetette fel először a kormány politikai felelősségének kérdését arra vonatkozóan, hogy nem jártak utána kellő körültekintéssel a Casas Viejas-ban történekmek.

⁴³⁷ MOL K63 29/1. tétel 17/pol. 1933. április 1.

között volt egy fiatal ügyvéd, José Antonio Primo de Rivera, a diktátor fia is. A lap feltűnést keltett, bár első és egyben utolsó számát a köztársasági hatóságok elkobozták. Az ifjú Primo de Rivera nevéhez fűződik egy újabb, szintén kevés sikerrel járó próbálkozás Spanyol Szindikalista Mozgalom (Movimiento español sindicalista) néven. Ez utóbbi az alfonsinus monarchisták támogatásával jött létre. Megpróbáltak közeledni a JONS-hoz, de ideológiai nézetkülönbségek miatt eleinte nem sikerült tető alá hozni a megegyezést. Nagyobb sikert könyvelhettek el a Spanyol Front (Frente Español) nevű filofasiszta szervezet csatlakozásával, amelyet Ortega y Gasset korábbi tanítványainak egy csoportja hozott létre. Ennek ellenére továbbra is meglehetősen gyenge maradt a szervezet. 1933. augusztusában azonban Primo de Rivera egyezsége lépett az alfonsinus monarchistákkal (Pacto de El Escorial). Ennek értelmében pártja anyagi támogatást kapott a monarchisták számára is elfogható programért cserébe. Ennek kettős következményei voltak: csökkent a fasiszta szervezet ideológiai függetlensége, viszont megnőtt a mozgástere. Az ifjú Primo de Rivera és párttársa, Eliseda márki az 1933 őszi parlamenti választáson a jobboldal cádizi képviselőjelöltjeként indultak. 1933. október 29-én, a parlamenti választási kampány részeként a madridi Comedia színházban José Antonio nagyhatású beszédet mondott, ami mérföldkőnek bizonyult az addig tétovázó spanyol fasizmus történetében. A gyűlést követően – a Spanyol Szindikalista Mozgalom átnevezésével – megalapították a Spanyol Falanx (Falange Española – FE) nevű szélsőjobboldali pártot. A fasiszta párt programjában a korporatív alapon szerveződő totalitárius állam létrehozását tűzte ki céljaként, amely szerves közösségekre épül, úgymint család, lakóhely, szakmai korporációk. A falangisták – csakúgy mint a nácik és a fasiszták – előszeretettel hangoztattak szociális követeléseket, ami azonban megkülönböztette őket, az mély konzervativizmusuk volt. Idővel a nacionalista jelző teljesen háttérbe szorította a szocialistát, ami megnyugtatóan hatott a párt üzletemberekből és földtulajdonosokból álló támogatóira.

Hamarosan egyfajta rivalizálás alakult ki a JONS és a Falanx között, mivel azonos tömegbázisra próbáltak építeni. Ezt a JONS vezetői oly módon oldották meg, hogy felvették a kapcsolatot az új fasiszta párttal, majd pedig 1934. február 13-án összevonták a két szervezetet Nemzeti Szindikalista Támadó Junták Spanyol Falanxa (Falange Española de las JONS) néven. Az ily módon létrejött szervezet vezetője Primo de Rivera lett. Személyét többen kifogásolták a pártban, viszont egyedül ő rendelkezett képviselői mandátummal, ami jócskán megnövelte tekintélyét és befolyását.⁴³⁸

A spanyol fasiszta szervezetek azonban, mint a példák is jól illusztrálják, rendkívül szórtak voltak, és nem volt jelentős társadalmi tömegbázisuk. Egységes fellépés hiányában nem tudták jelentős mértékben befolyásolni a politikai életet.

A nácizmus hatalomra jutása a spanyol baloldalra is mély benyomást tett, de megosztottsága miatt egységes válaszlépésre itt sem kerülhetett sor. Az „El Fascio” című lap megjelenésére reagálva 1933. márciusában a Spanyol Kommunista Párt létrehozta az Antifasiszta Front (Frente Antifascista) nevű szervezetet. A kezdeményezés azonban nem lelt támogatókra. A szocialista Besteiro egyenesen

⁴³⁸ Artola: id. mű: 623-624. o.

a PSOE és az UGT elleni támadásként fogta fel a szervezet létrehozását. Az anarchoszindikalisták részéről Pestaña 1933. május 4-én a *La Libertad* című lapban szintén antifasiszta szövetség létrehozására tett javaslatot, azonban ez a felhívás is visszhang nélkül maradt.⁴³⁹

AZ 1933. ÁPRILIS 23-I RÉSZLEGES HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁS

Az 1933. április 23-i részleges helyhatósági választást azokban a választókeretekben írták ki, ahol 1931. április 14-én egyetlen jelölt indult, aki – az akkor még érvényben lévő választói törvény 29.§-a értelmében – automatikusan győztesnek számított. Ez összesen kb. 2500 község tanácsot érintett, földrajzilag pedig Spanyolország konzervatív régióit: előzőleg a kormány 1932. októberében ezek helyére ideiglenes bizottságokat nevezett ki.

Azaña célja a kormány tekintélyének helyreállítása volt, amelyet a Casas Viejas-i események és az ellenzék obstrukciós politikája jócskán megtépázott. A választás hivatalos végeredményét – akárcsak az 1931. áprilisi választás után – sohasem hozták nyilvánosságra. Az egyetlen viszonylag teljes statisztika az *El Sol* című napilap április 25-i számában látott napvilágot. Ebben 16031 megválasztott tanácsost említ, azaz a jelöltek 84,5%-át. Az újságban közölt adatok szerint a kormánypártok az 1931. áprilisi helyzethez képest megőrizték pozíciójukat, összességében azonban kevesebb helyet szereztek, mint az ellenzéki pártok. Számszerűleg a kormánypártok (szocialisták, Köztársasági Akció, radikális szocialisták és mások) 5048 helyet szereztek (31,5%), a köztársasági ellenzék (a radikálisokkal az élen) 4206 helyet (26,2%), a nem köztársasági jobboldal pedig 4954 helyet (30,9%). A maradék 1823 helyet egyéb pártok nyerték el. A köztársasági pártok közül a radikálisok érték el a legnagyobb sikert 2479 tanácsosi hely megszerzésével.

Az *El Sol*-ban nyilvánosságra hozott számadatoktól némiképp eltérnek és teljesebb feldolgozottságot tükröznek a madridi Országos Történeti Levéltárban (AHN) hozzáférhető adatok, amelyeket április 27-i dátummal összegeztek. A levéltári forrás szerint összesen 17809 község tanácsosi helyből a kormánypártok 5496 helyet szereztek, a köztársasági ellenzék 4713-at, a nem köztársasági jobboldal 5394-et, a maradék 2206 hely pedig más köztársasági, illetve egyéb pártoknak jutott.⁴⁴⁰

Az *El Sol*-ban megjelent számadatokra hivatkozva az ellenzék kijelentette: a választás eredménye azt mutatja, hogy a közvélemény nagy része nem támogatja a kormány politikáját, ezért követelték lemondását. Az eredmény nem tekinthető reprezentatív jellegűnek, mivel részleges választásról volt szó, és Spanyolországban csak bizonyos régióit, illetve a szavazóknak mondössze 10%-át érintette a

⁴³⁹ Historia de España dirigida por Tuñón de Lara Tomo IX: La Crisis del Estado: Dictadura, República, Guerra (1923-1939) Editorial Labor, S. A., 1989. 153. o. Továbbiakban: Tuñón de Lara IX

⁴⁴⁰ AHN de Madrid. Fondo Contemporáneo Ministerio Interior. Serie A Leg. 31 núm. 1

megmérettetés. A kormány megítélését mindenesetre nem javította Azaña újabb élesnyelvű „elszólása”, amikor a parlamentben „korrupt városoknak” („burgos podridos”) titulálta a jobboldalra szavazó önkormányzatokat.

A választási koalíció elégtelennek tekintett eredménye miatt kiéleződött a viszony a baloldali republikánusok és a szocialisták között is. A Köztársasági Akció parlamenti csoportjának április 30-i ülésén szinte minden képviselő panasszal élt a szocialisták ellen. Ezt részben a helyi konfliktusokra hivatkozva tették, másrészt mivel úgy érezték, a választási szövetség hátrányosan érintette a Köztársasági Akció jelöltjeit. Ez a szavazás újabb mérőöldkő is volt, amennyiben az 1933. áprilisi helyhatósági választáson szavazhattak először a nők Spanyolország történetében. Ez azonban nem volt mentes a különböző atrocitásoktól. Villafranca Barros-ból (Badajoz provincia) feljelentés érkezett a belügyminiszterhez a szocialisták ellen, akik „az iskola kapujában kiabálásokkal és fenyegetőzéssel próbálták megfélemlíteni a nőket és megakadályozni, hogy ne szocialista jelöltre szavazzanak”.⁴⁴¹

A közigazgatás vezetője (Director General de Administración) április 4-i és áprilisi 7-i körlevelében „óvatosságra és körültekintésre” intette a polgári kormányzókat, és hangsúlyozottan felhívta a figyelmüket a „tisztá, jogszerű eljárásra”. Áprilisi 19-én a belügyminiszter is hasonló szellemű körlevelet intézett a polgári kormányzókhoz. Ennek ellenére a választás után számos tiltakozás érkezett a pártok képviselői részéről, amelyek csalásról és egyéb rendbontásokról számoltak be. Gil Robles Salamanca választókerületében „rendfenntartó erők kivezénylését kérte” a választás során, hogy elkerülhessék az „erőszakos cselekményeket”. A beérkező panaszos bejelentéseket – akárcsak az 1931. áprilisi községtanácsi választást követően – az 1931. május 29-i rendelet parafrázisai szerint vizsgálták felül.⁴⁴²

Az egyre feszültebbé váló viszony ellenére Azaña és pártja azon az állásponton volt, hogy még nem érkezett el az ideje a szocialistákkal való szakításnak. Am úgy vélte, amint véget ér a parlamenti obstrukció, a szakítás be fog következni, és erre a pártnak fel kell készülnie. Ennek szellemében Azaña a parlamentben május 2-án „fegyverszünetet” ajánlott az ellenzéknek, hogy végre befejezhesse az Alkotmányozó Cortes a törvényhozó munkát a két hátra maradt fontos törvény megszavazásával. Az egyik a vallási gyülekezetekről szóló törvény volt, a másik az alkotmánybíróság felállításáról szóló törvény. Az ellenzék azonban a gyengeség jelét látta a gesztusban, és elutasította a kormányfő ajánlatát.

A vallási gyülekezetekről szóló, a republikánus-szocialista kormányzat egyházpolitikájának csúcspontját jelentő törvényt 1933. május 17-én, február óta elhúzódó parlamenti vita után szavazták meg a Cortesben. Ennek értelmében – ahogyan azt az alkotmány 26.§-ban már lefektették – a vallási rendek és gyülekezetek számára megtiltottak mindenfajta oktatási, politikai és gazdasági haszonszerzési jellegű cselekményt. A törvény újabb óriási csapást jelentett a katolikus egyház befolyására, és azonnali heves reakciót váltott ki legfelsőbb vezetéséből. Június 2-án a spanyol Püspöki Kar közös nyilatkozatban ítélte el a törvényt, egyúttal meg-

⁴⁴¹ AHN de Madrid. Fondo Contemporáneo Ministerio Interior. Serie A Leg. 31A núm. 1

⁴⁴² Uo.

tiltotta híveinek, hogy nem egyházi jellegű iskolában taníttassák gyermekeiket. Június 3-án pedig maga XI. Pius pápa adott ki enciklikát *Dilectissima nobis* címmel, amelyben a spanyol püspöki karnál is keményebb hangnemben bélyegezte meg a törvényt.

A törvénytervezet vitája során a köztársasági elnök és a kormányfő viszonya egyre feszültebbé vált. Alcalá Zamora hívó katolikusként nem értett egyet a kormány egyházpolitikájával. A világnézeti különbségek és a kormányzat gyakorlására vonatkozó eltérő vélemények mindinkább eltávolították egymástól az állami élet két fontos szereplőjét. Erről a madridi magyar ügyvivő, Csáky István⁴⁴³ is beszámolt Kánya Kálmán külügyminiszternek írt jelentéseiben.⁴⁴⁴ Május 3-án részletesen elemezte az áprilisi választás után kialakult politikai erőviszonyokat. Csáky úgy látta, hogy a szocialisták már szívesen kibújnának a kormányzás egyre nehezebbé váló terhe alól, ha hatalmi pozíciójukat meghagynák nekik. Megállapítása helytállónak bizonyult. A szocialisták a lefolyt községtanácsi választás, a párton belüli nézeteltérések és a baloldali szárny erősödése, valamint az egyre erősödő sztrájkmozgalom hatására úgy érezték, hogy a munkástömegek feletti befolyásuk egyre csökken. Kormányban való részvételük népszerűségüket már csak csökkentette, ezért többségük úgy érezte, eljött az ideje, hogy kilépjenek a koalícióból.

A magyar diplomata úgy vélte, Azaña még elkormányozhat egy darabig, de minél tovább tartja fenn mesterkélt eszközökkel az aktuális helyzetet, annál nehezebb lesz az átmenet egy új kormány részére: „A várhatóan bekövetkező kormányválság ily módon a rendszer válságát készítené elő.” Csáky a köztársasági elnöktől várta a helyzet megoldását, aki még habozott megtenni a döntő lépést.⁴⁴⁵

A JÚNIUSI KORMÁNYVÁLSÁG

A kormányválság végül 1933. júniusában következett be. Jaime Carner gazdasági miniszter súlyos betegsége miatt Azaña kénytelen volt módosítani kormánya összetételén. Ennek kérvényezése kapcsán azonban a köztársasági elnök úgy döntött: megszabadul Azañától. Megvonta a bizalmat a kormányfőtől, aki azonnal benyújtotta lemondását. Június 8-án kirobbant a válság. Azaña második kormánya másfél évig volt hivatalban. Ezzel véget ért a Második Köztársaság történetének legstabilabb időszaka.

A pártok álláspontja a júniusi válság kapcsán sokkal egyértelműbb volt, mint 1931. decemberében. A koalíció pártjait bosszantotta az ellenzék parlamenti magatartása és a válságot kirobbantó elnöki gesztus is. A többi párt viszont nyíltan szembehelyezkedett a kormánnyal. A szocialisták és a radikálisok ellentéte kibékihíthatatlenné vált, az 1931. decembere óta felgyülemlett nézeteltérések nyomán.

⁴⁴³ Gróf Csáky István 1933. február 20-tól 1935. április 9-ig töltötte be a madridi magyar követség ideiglenes ügyvivőjének tisztségét.

⁴⁴⁴ MOL K63 1933/29/1. tétel 25/pol. 1933. május 3.

⁴⁴⁵ Uo.

A köztársasági elnök magatartása ebben a politikai légkörben meglehetősen el-
lentmondásos volt. Kirobbantotta a válságot, de nem akarta felosztatni az Alkot-
mányozó Gyűlést, márpedig az adott pártviszonyok között jelentős kormánymó-
dosításra nem volt reális lehetőség. Alcalá Zamora lépését minden bizonnyal az
motiválta, hogy meg akart szabadulni Azañától, akivel a viszonyuk egyre feszül-
tebbé vált. Nem akarta azonban az ellenzéket megbízni kormányalakítással, mert
az minden valószínűség szerint az Alkotmányozó Gyűlés felosztatását követelte
volna, ezért a kormánypártokat kereste meg a parlamenti súlyuknak megfelelő
sorrendben.

Először Julián Besteirónak, a Cortes szocialista elnökének ajánlotta fel a kor-
mányalakítás lehetőségét, aki azonban visszautasította, mivel ő maga kezdettől
nem értett egyet a szocialisták kormányban való részvételével. A következő jelölt
a szintén szocialista Indalecio Prieto volt, akit a pártja és Azaña is támogatott.
Ő viszont nem tudta teljesíteni a köztársasági elnök feltételét, aki azt kívánta tő-
le, hogy a radikálisok is vegyenek részt a kormányban. A szocialista parlamenti
csoport Largo Caballeróval az élen elutasította a javaslatot. Ez volt az első meg-
nyilvánulása a szocialisták új, kérlelhetetlen irányvonalának, amely komoly prob-
lémákat okozott a későbbiekben a polgári baloldálnak. Miután a radikális szocia-
lista Marcelino Domíngóval sem járt több sikerrel, a köztársasági elnök kénytelen
volt ismét Azañát megbízni a kormányalakítással.

A madridi magyar ügyvivő szerint Alcalá Zamora – miután „megjárta a szoci-
alista Canossát”, ami Azaña újbóli megbízásából állott – szintén lemondott. Csáky
információi szerint a kormányzat ugyan eltitkolta, de „tény, hogy Alcalá Zamora
24 óráig lemondásban volt és csak Azaña könyörgésére, aki utalt az amúgyis fe-
nyyegető anarchia azonnali kitörésének valószínűségére, változtatta meg elhatáro-
zását és vállalta továbbra is a spanyol köztársaság elnökének tisztségét”.⁴⁴⁶ Ezzel a
taktikával csak azt érte el, hogy tekintélye jócskán meggyengült, sőt, Azaña befo-
lyását is meggyengítette, viszont megerősítette a szocialisták helyzetét. A köztár-
sasági sajtó – amely a kormánykoalíciót támogatta – hasonló álláspontot képviselt,
amikor kemény hangvételű vezércikkben kritizálta az államfőt a „szükségtelen”
kormányválság kirobbantása miatt.⁴⁴⁷ A katolikus *El Debate* című lap viszont,
Azaña újabb megbízását minősítette egyenesen „államcsínynek”.⁴⁴⁸

Azaña végül egyetlen párttal bővítette ki új kormányát: a Franchy Roca vezette
föderalistákkal. Négy új miniszter volt a névsorban: Carner helyére a gazdasági tár-
ca élén Agustín Viñuales került a kormányfő pártjából, Franchy Roca a kereskedel-
mi és iparügyi tárcát kapta meg, Companys a katalán köztársasági baloldal képvise-
letében a tengerészeti minisztérium élére került, Domingo Barnés Salinas a radikális
szocialista pártból pedig a közoktatásügyi tárcát kapta meg.

A legfontosabb kérdőjel természetesen a radikálisok reakciója volt. Martínez
Barrio a radikálisok együttműködésének alapfeltételeként a szocialisták kor-

⁴⁴⁶ MOL K63 1933/29/1. tétel 50/pol. 1933. június 29.

⁴⁴⁷ *El Sol* 1933. június 13.

⁴⁴⁸ *El Debate* 1933. június 13.

mányból való azonnali kilépését támasztotta. Cserébe hajlandók lettek volna elfogadni Azaña kormányfőségét egy tisztán köztársasági kormány élén. Azaña azonban a szocialistákkal való további együttműködés mellett döntött, arra hivatkozva, hogy a törvényhozó munkát be kell fejezni, és majd azt követően döntenek a szocialisták további részvételéről. Naplófeljegyzései arról tanúskodnak, hogy ő maga is azon az állásponton volt: a „szocialistáknak el kell hagyniuk a kormányt, ezt mindenki elismeri, még ők maguk is, de nem lehet őket elűzni, sem becsapni, ki kell várni a megfelelő alkalmat”.⁴⁴⁹

Azaña június 20-án mutatta be új kormányát a parlamentben, amelynek 188 igen és 6 nem szavazattal – a radikálisok tartózkodása mellett – bizalmat szavaztak. Harmadik kormányának rövid, negyedéves időtartama alatt mindenekelőtt a kiéleződött gazdasági és társadalmi problémák kerültek előtérbe.

1933 nyarán a gazdasági válság elérte csúcspontját, habár a nemzetközi válság hatása kevésbé volt olyan súlyos Spanyolországban, mint más európai országokban. A mélypontot májusban regisztrálták, éppen a kormányválság előtt. Részben ennek tudható be, hogy 1933 elejére a republikánus-szocialista koalíció reformjai is kimerültek. Jelentősen megnőtt a munkanélküliség, miközben a munkabeszüntetések száma többszörösére nőtt. Míg 1930-1932 között a sztrájkra fordított munkanapok száma 3-4 millió között mozgott, addig 1933-ban több mint 14 millióra emelkedett. A sztrájkok jellege is megváltozott. Jelentősen megnőtt az időtartamuk, és sokkal erőszakosabbak lettek. A munkáltatói szervezetek rendkívül élesen reagáltak a példátlan sztrájkhullámra. Bíralták a kormányt, amely – szerintük – képtelen volt fenntartani a közrendet. Támadásuk másik célpontját a Vegyes Bíróságok (*Jurados Mixtos*) jelentették, amelyek elnökeit a szocialista munkaügyi miniszter nevezte ki, ezért részrehajlással vádolták őket. A helyenként rendkívül erős anarchoszindikalista szakszervezettel szemben tanúsított tehetetlenségük miatt is támadták őket. A munkaadók tiltakozásának hátterében a gazdasági válság, a szocialisták kormányzati szerepe és a kiéleződött társadalmi problémák mellett egyéb okok is felfedezhetők. 1933 nyarán került a Cortes elé a paraszti földbérletekről szóló törvénytervezet (*Ley de Arrendamientos Rústicos*).⁴⁵⁰ Az agrárreformot és ez utóbbi tervezetet a munkaadói szervezetek és a parlamenti agrár kisebbség a magántulajdon elleni támadásként értékelték. A munkáltatói szervezetek tiltakozásuk jeleként 1933. július 19-20-án Madridban nagygyűlést tartottak, ahol elsősorban a Vegyes Bíróságok ellen tiltakoztak.

A gazdasági-társadalmi feszültségek tovább gyengítették a kormánykoalíciót. A radikális szocialisták Gordón Ordax vezette csoportja egyre határozottabban szembehelyezkedett a szocialistákkal és Azaña politikájával, 1933. július 5-én pedig alternatív kormányprogrammal állt elő. Ez komoly belső feszültséget eredményezett a pártban, ami végül újabb szakadáshoz vezetett a párt szeptemberi rendkívüli kongresszusán. A szocialistákkal való szakítás és egy tisztán köztársasági kormány létrehozásának gondolata Azaña pártjában is egyre nagyobb teret nyert. Azaña és Martínez Barrio tárgyaltak is egy republikánus kormány létrehozásáról. Alcalá

⁴⁴⁹ Azaña: *Diarios completos* 871. o.

⁴⁵⁰ A törvényt az újabb kormányválság miatt végül nem szavazták meg.

Zamora azonban ellenezte, hogy a jövődő kormány feje ismét Azaña legyen. A helyzet megoldásának kulcsa a radikális szocialisták kezében volt, akik viszont belső megosztottságuk miatt nem tudtak megegyezésre jutni. A szocialistákkal való szakítás végül mégsem történt meg, de a helyzet egyre súlyosabb volt.⁴⁵¹

A szocialisták álláspontjában szintén jelentős változás következett be 1933 nyarán. A munkaadók és a munkavállalók közötti egyre súlyosabb konfliktusok hatására a párt hangneme forradalmibbá vált. Largo Caballero júliusi és augusztusi beszédeiben kijelentette: „polgári demokráciában nem lehet szocialista politikát folytatni”, egyúttal elkerülhetetlennek nyilvánította a proletárdiktatúra megteremtését.⁴⁵² Ezzel jelezte, hogy a szocialista párt elvesztette a bizalmát a demokráciában. Aggodalmukat fokozta a fasizmus európai térhódítása és a nácizmus hatalomra jutása Németországban. A szocialisták csalódottságát csak növelte az agrárreform egyre nyilvánvalóbb kudarca. Ennek tudható be a párt fiatalabb generációjának radikalizálódása is.⁴⁵³

Augusztus végére a kormánykoalíció a teljes széthullás állapotába került. A vidéki földbérleti szerződésről szóló törvénytervezet vitája kapcsán kibontakozó ellenzéki obstrukció is hozzájárult a kormány tehetetlenségéhez. A helyzetet csak súlyosbította, hogy a parlamenti üléseken a kormánypártok képviselői alig voltak jelen. A gallego képviselők megsértődtek egy számukra kedvezőtlen, Uruguay-jal kötött kereskedelmi szerződés miatt. A katalánok pedig a hatalomátruházás kérdésében az autonómiájukat ért csorbításokat sérelmezték. Ehhez társult még a radikális szocialisták Gordón Ordax vezette jobbszárnyának a kormány elleni kirohanása.

A kormány külső-belső ostrom alá került. A radikálisok, a jobboldal és a CNT támadásai, valamint a gallego és katalán képviselők, illetve a radikális szocialisták kirohanásai védekezésre kényszerítették. A reformprogram nagyrésztének végrehajtása után ezúttal a kormány léte került veszélybe. A válságos helyzet konstruktív megoldását egyedül az jelenthette volna, ha sikerült volna elérni, hogy a szocialisták elhagyják a kormányt, és ily módon lehetőség nyílott volna egy tisztán köztársasági kormány felállítására. Többek véleménye szerint ez jelentős vonzerőt gyakorolt volna az alsó középosztályra és stabilizálhatta volna magát a rendszert is. Ez azonban nem történt meg. A rendkívül súlyos helyzetben lévő kormány pedig újabb komoly kihívás elé nézett.

A SZEPTEMBERI KORMÁNYVÁLSÁG

1933. szeptember 3-án újabb szavazás zajlott Spanyolországban: az Alkotmánybíróság (*Tribunal de Garantías Constitucionales*) tagjainak megválasztása.

⁴⁵¹ Nigel Townson: *Amigos y enemigos: las relaciones turbulentas entre los partidos republicanos, 1931-1933.* 89-90. o. In: *Los grandes olvidados: los republicanos de izquierda en el exilio* (Eds. Ángeles Egido León y Matilde Eiroa San Francisco) CIERE, Madrid, 2004.; Avilés Farré: id. mű: 190-195. o.

⁴⁵² *El Socialista* 1933. augusztus 16.

⁴⁵³ Brenan: id. mű: 326. o., Avilés Farré: id. mű: 188. o.

A 25 tagú testület 15 regionális tagját a helyi önkormányzatok képviselői választották, ami politikai jelleget kölcsönzött a választásnak. Az ostromlott helyzetben lévő kormány igyekezett csökkenteni a választás jelentőségét, az ellenzék azonban – akárcsak az áprilisi helyhatósági választás alkalmával – hangsúlyozta a választás „népszavazás” jellegét, ahol a kormány politikája kerül megmértetésre. A kormány elkövette azt a hibát, hogy teljesen semlegesnek nyilvánította magát, és nem vett részt a választási kampányban sem. Ennek következtében a koalícion belüli ellentétek is tovább erősödtek és a kormánypártok – az áprilisi eredmények ellenére – több provinciában is felrúgták a választási szövetséget. Az ellenzék annál inkább mozgósította erőit. A radikálisok az esetek többségében egyedül vagy a konzervatív jobboldallal szövetségben vettek részt a választáson, amelyet újabb lehetőségként fogtak fel a kormány megbuktatására.

Az eredmények a kormány szempontjából rendkívül kedvezőtlenül alakultak.⁴⁵⁴ Az *El Sol* 1933. szeptember 5-i számában közölt – nem végleges adatok – szerint⁴⁵⁵ a kormánypártok a szavazatok 35,4%-át szerezték meg és 5 tagot jelölhettek, a köztársasági ellenzék 32%-ot és 4 tagot, a nem köztársasági jobboldal pedig 32,6%-ot és 6 tagot jelölhetett. Az eredmény még inkább lesújtó, ha a kormánypártokra leadott szavazatok számát (17859) az ellenzék (köztársasági és nem köztársasági) együttes szavazataival vetjük egybe (32829).⁴⁵⁶

A választás eredménye döntően befolyásolta az események további menetét. A republikánus-szocialista koalíció – ahogyan Largo Caballero fogalmazott – végérvényesen megroppant. Ennek ellenére Azaña szeptember 6-i parlamenti beszédében tagadta, hogy a választásnak politikai jelentősége lett volna, azzal érvelve, hogy „az Alkotmánybíróság nem kormány szerv: nincs sem a kormány mellett, sem ellene”. Éppen ezért nem vett részt a kormány a választási kampányban sem.⁴⁵⁷ A választási eredmények dacára Azaña kormányának ismét – immár harmadszor – bizalmat szavazott a parlament. Ennek ellenére a köztársasági elnök, élve alkotmány adta jogával, ismét kézbe vette az események irányítását. A szeptember 7-i minisztertanácsi ülésen megvonta a bizalmat a kormányfőtől.⁴⁵⁸ Ezzel kezdetét vette az újabb kormányválság.

⁴⁵⁴ A jobboldal Ó- és Új-Kasztíliában, Leónban, Navarrában és a Baleár-szigeteken győzött; a radikálisok Aragóniában, Valenciában, Andalúziában és a Kanári-szigeteken, a nacionalisták pedig Baszkföldön; a kormánypártok közül az Esquerra Katalóniában győzött, a Gallego Párt Galiciában, a szocialisták Extremadurában, a radikális szocialisták Asztúriában, a Köztársasági Akció pedig Murciában.

⁴⁵⁵ Az újság információi a belügyminisztérium adatain alapulnak és a választáson leadott szavazatok 64,1%-ára vonatkoznak.

⁴⁵⁶ Ebből a radikálisok 14495 szavazatot szereztek.

⁴⁵⁷ Azaña: *Obras completas* II 835-836. o.

⁴⁵⁸ *El Sol* 1933. szeptember 9. A minisztertanács ülésén elhangzottakról Azaña részletesen beszámolt a sajtónak.

Azaña kormányfőként minden akadállyal megküzdött: Lerroux félig konspiratív, félig obstrukciós, de semmiképpen sem lojális ellenzéki magatartásával; minden szavazást megnyert a Cortesben, még ha nem is mindegyiket könnyedén; nem bukott bele a Casas Viejas-i eseményekbe, sem az áprilisi helyhatósági választásba; nem törte meg a jobboldal támadása, sem a földbirtokosoké, sem a munkálatatóké, sem a hadseregé vagy az egyházé, pedig ezekből bőven kijutott neki; nem vesztett el egyetlen bizalmi szavazást sem a Cortesben, a szocialisták kiválása miatt sem kellett lemondania, mert azok végül a végsőig kitartottak mellette; nem mondott le amiatt sem, mert a radikálisok és a sajtó ezt követelte tőle. Elmozdítására egyetlen lehetőség maradt: a köztársasági elnök közvetlen beavatkozása. Valójában ez is történt. Elvesztette az elnök bizalmát, aki leváltotta. A köztársaság nem volt ugyan prezidencialista jellegű, de az Alkotmány széles mozgásteret biztosított az elnöknek a parlamenti többség módosítására. Alcalá Zamora pedig élt ezzel a lehetőséggel.

A KOALÍCIÓS PÁRTOK HELYZETE A VÁLSÁG IDEJÉN

A szocialisták Azaña második és immár végleges lemondása után döntő lépésre szánták el magukat: felmondták a köztársasági pártokkal 1930-ban kötött egyezséget. A határozat a párt Végrehajtó Bizottságának szeptember 11-i ülésén született, az Országos Tanács pedig szeptember 19-én szavazta meg.⁴⁵⁹ Tehát Azaña távozása és a válság kirobbanása után léptek ki a kormánykoalícióból. Utóbb a párt propagandájában ezt úgy állították be, mintha „gyalázatosan kiűzték” volna őket a köztársaság kormányából, ezzel indokolva a köztársasági pártokkal kötött egyezség felmondását.⁴⁶⁰ Ez az állítás azonban több szempontból sem sem állja meg a helyét. Először is: a köztársasági elnök a republikánus-szocialista koalíciótól vonta meg a bizalmat, ily módon a baloldali köztársaságiakat is „kiűzte” a kormányból. Másrészt maguk a szocialisták utasították vissza Martínez Barrio felkérését a kormányában való együttműködésre 1933. októberében.

A szeptemberi, majd az októberi kormányválság következtében a köztársasági pártok is szükségesnek tartották egyértelművé tenni pozícióikat és egymáshoz való viszonyukat. Több pártban a belső feszültségek is ebbe az irányba hatottak. A leg súlyosabb helyzet a radikális szocialista pártban alakult ki, amely 1933. szeptember 23-25-re rendkívüli kongresszust hívott össze a párt álláspontjának tisztázására. Az ellentétek azonban a két meghatározó csoport között tovább éleződtek. A Gordón Ordax vezette szárny már korábban is kritizálta a republikánus-szocialista kormánykoalíció tevékenységét, most pedig a radikálisokkal való együttműködés mellett tette le a voksát. Ezzel szemben a Marcelino Domingo körül kialakult csoport ellenezte ezt az együtt-

⁴⁵⁹ Fundación Pablo Iglesias, Archivo Histórico, I y III-1

⁴⁶⁰ Espín: id. mű: 129. o.

működést és az Alkotmányozó Gyűlés feloszlását. Miután leszavazták őket, kiváltak a pártból és új pártot alapítottak Független Radikális Szocialista Köztársasági Párt (Partido Republicano Radicalsocialista Independiente – PRRSI) néven. Marcelino Domingo követői közé tartozott a képviselők többsége, többek között az igen aktív Angel Galarza és Victoria Kent is. A párt megalakulását a szeptember 29-i sajtóban tették közzé, amelyben hangsúlyozták, hogy a jövőben is hűek maradnak a radikális szocialista párt eredeti eszmeiségéhez és az Alkotmányozó Gyűléshez.⁴⁶¹ A párt vidéki szervezeteiről nincsenek pontos információk arra vonatkozóan, hogy melyik irányvonalat követték. Néhányan, köztük a zaragoza-i, a cádiz-i és az asztúriai szervezetek függetlennek nyilvánították magukat. Az új párthoz csatlakoztak Madrid, Segovia, Valencia, Alicante, Málaga, Granada, Vitoria és Bilbao szervezetei.⁴⁶²

Azaña pártjában a helyzet korántsem volt olyan súlyos, mint a radikális szocialistáknál, de a Köztársasági Akción belül is kialakult két irányzat. A „filoszocialista” szárny a szocialistákkal való koalíció fenntartása mellett kardoskodott, a másik csoport viszont rendkívül károsnak tartotta a szerinte túlságosan régóta tartó szövetséget. Ez utóbbi inkább hajlott a köztársasági jobboldallal való együttműködésre.

Ez utóbbi csoport csalódottságát és elkeseredettségét fejezi ki Adolfo Maillo García általános iskolai tanfelügyelő José Giralhoz címzett levele is, amelyben a párt „zavaros és nehéz” helyzetének legfőbb felelőseként a szocialistákat nevezte meg.⁴⁶³ A velük kötött szövetséget „hibridnek” és éppen ezért „terméketlennek” minősítette, mivel sem pszichológiai, sem elvi, sem pedig taktikai szempontból sem tudtak azonosulni a szocialistákkal: „ahhoz, hogy filoszocialisták legyünk – írta – alapjaiban kell megtagadni a liberalizmust és a demokráciát”, amelyek pedig az alapját jelentik a Köztársasági Akció eszmerendszerének. Adolfo Maillo keményen bírálta a pártvezér politikáját is, amelyet Azaña „mechanikus és geometrikus politikai gondolkodásmódjából” adódóan túl „merevnek” ítélt. Azzal vádolta, hogy „úgy operál a politikai pártokkal, mint a matematikus a számokkal”, miközben nem vesz tudomást a parlament és a nép között létező kapcsolatról.

Ebből következően a FIRPE létrehozásának gondolatát is hibának tartotta. Magyarazatként felhozott érvei elég jól összegezték a köztársaság valós helyzetét: a köztársasági pártok túl éretlenek, ezért konkrét programjuk sincs az ország problémáinak kezelésére; sőt, maga a köztársaság sem konszolidálódott még eléggé. Végezetül pedig rámutatott arra a körülményre, hogy az antimonarchista öszeesküvésből született köztársasági pártok közül egyik sem törekedett tömegbázisának jelentős kiszélesítésére, ami viszont elengedhetetlen feltétele annak, hogy „szilárd és egyéni eszmei-társadalmi arculattal rendelkező pártokká” váljanak.

A cáceresi pártkatona a Köztársasági Akció helyzetét felettébb tragikusnak érezte „a régi privilégiumainak megtartásáért küzdő vidéki elmaradottság” és „a birtokokat

⁴⁶¹ El Sol 1933. szeptember 29.

⁴⁶² Avilés Farré: id. mű: 201-202. o.

⁴⁶³ AHN de Salamanca Sección Guerra Civil Serie Político-Social de Madrid Carp. 99 Leg. 1125 doc. 211, 14 de octubre de 1933

tömegesen ostromló vad szocializmus és a népházak diktatúrája” közé szorulva. Éppen ezért „szörnyű tévedésnek” minősítette a szocialistákkal való „elmúlt barátságot”.

Ezzel a véleményével korántsem volt egyedül, ennek ellenére – a radikális szocialistáktól eltérően – a Köztársasági Akció pártjában az ellentétek, elsősorban Azaña pártvezéri tekintélyének köszönhetően, sohasem éleződtek ki végzetesen. A párt 1933. október 14-16. között megrendezett IV. Országos Gyűlésének legfőbb témája a belső nézeteltérések tisztázása és a jövőben követendő politikai irányvonal kialakítása volt. A gyűlésen 43 vidéki (provincia) küldöttség vett részt 2 ezer helyi szervezet és 134.000 párttag képviseletében.⁴⁶⁴ Mindez azt mutatja, hogy a Köztársasági Akció tovább erősödött a kormányzás időszakában. A rendezvényen komoly kritikai észrevételek is elhangzottak a párt addigi politikájával kapcsolatban, de a vitás kérdésekben sikerült közös álláspontot kialakítaniuk. Az egyik legfontosabb téma a társadalmi-gazdasági problémák orvoslása volt, amelynek előfeltételeként a Köztársasági Akció az ország gazdasági szerkezetének átalakítását jelölte meg. Emellett elfogadta a vegyes gazdaság rendszerének bevezetését. A gazdasági-társadalmi problémák kezelésével kapcsolatban – az Alkotmány vitájának időszakához képest – jelentős barácsolódás figyelhető meg a párt állásfoglalásában. A radikális szocialistáknál viszont éppen ellenkezőleg: a Marcelino Domingo vezette szárny kivételével ott jobbratolódás történt.⁴⁶⁵

LERROUX KORMÁNYALKÍTÁSI KÍSÉRLETE

Alcalá Zamora ezúttal Lerroux-t bízta meg egy tisztán köztársasági kormány megalakításával, de a Cortes felosztatása nélkül.⁴⁶⁶ A radikális vezér magatartása azonban meglehetősen ellentmondásos volt. Ellenzéki pozícióból már két éve azt hangoztatta, hogy fel kell oszlatni az Alkotmányozó Gyűlést, mert az nem tükrözi a közvélemény tényleges állapotát. Ehhez képest elfogadta a köztársasági elnök kormányalakítási megbízását. Első kísérletként, a monarchia politikai stílusát idézve, nem a pártokkal, hanem független, tekintélyes politikusokkal – mint Felipe Sánchez Román, Ortega y Gasset, Gregorio Marañón és Salvador de Madariaga – próbált kormányt alakítani, de kudarcot vallott. A köztársasági pártokkal sem volt több sikere, ezért radikális többségű kormány létrehozása mellett döntött. Ekkor azonban a köztársasági baloldal – az El Sol című lap szerint az Alkotmányozó Gyűlés felosztatásától tartva – az együttműködés mellett döntött.⁴⁶⁷

Végül szeptember 12-én – több sikertelen kísérlet után – Lerroux radikális többségű kormányt alakított a baloldali köztársasági pártok feltételezett részvételével. A jövődi kormány pártösszetétele a következő lett volna: hat radikális párti miniszter, egy független, két radikális szocialista, egy a Köztársasági Akció pártjából, egy gallego, egy a katalán Esquerra-ból és egy miniszter a Radikális

⁴⁶⁴ Avilés Farré: id. mű: 208. o., Espín: id. mű: 130. o., El Sol 1933. október 14. és október 16.

⁴⁶⁵ Avilés Farré: id. mű: 210. o.

⁴⁶⁶ El Sol 1933. szeptember 9.

⁴⁶⁷ El Sol 1933. szeptember 11.

Szocialista Baloldaltól. Ennek tényleges megalakulása azonban az Alkotmányozó Gyűlés további sorsától függött.

A Lerroux-szal való együttműködést azonban a köztársasági baloldal pártjaiban, főként az ifjúsági szervezetekben többen ellenezték. A radikális vezér csak október 2-án mutatta be kormányát a Cortesben. Provokatív hangvételű bemutatkozó beszédével alaposan felkavarta a kedélyeket. Keményen bírálta az előző kormányok politikáját és kijelentette, hogy az aktuális Cortes összetétele nincs összhangban a népakarattal. Hangsúlyozta, hogy szakítani kíván az előző kormány irányvonalával, kiszélesítve a köztársaság tömegbázisát azokra is, akik nyíltan nem kötelezték el magukat a köztársaság mellett. Ennek érdekében amnesztiát akart hirdetni. Rendkívül paradox módon annak a szervnek, a Cortesnek a támogatását kérte kormányalakításához, amelynek legitimitását kétségbevonta, és amellyel nem volt hajlandó együtt kormányozni. Saját helyettese, Martínez Barrio is „hazugnak” nevezte Lerroux álláspontját. Szándéka egyértelmű volt: fel akarta oszlatni a Cortest, amelynek a bizalmáért folyamodott.⁴⁶⁸

A fenyegetés azonban nem maradt megválaszoltalanul. Először Indalecio Prieto, majd Azaña kért szót. A szocialista képviselő beszédében rámutatott Lerroux magatartásának alapvető ellentmondására az Alkotmányozó Gyűlés megítélésével kapcsolatban. Prieto hangsúlyozta, Lerroux kormányát nem tekinti köztársasági kormánynak, majd bejelentette, hogy a szocialista párt szeptember 11-től semmisnek tekinti a köztársasági pártokkal kötött egyezségét.

Azaña beszédében még kíméletlenebb volt Lerroux-szal. Nyíltan nekiszegezte a kérdést: miért van szüksége a parlamentre, ha állítása szerint az nem tükrözi a nép akaratát? Válasza egyértelmű volt. Azaña szerint Lerroux „sajnálatos zavarodottságában” választásra készítette a pártokat a saját személye és a parlament között, amivel a monarchia időszakának politikai manővereit idézte fel. A Köztársasági Akció pártja – a Cortes feloszlásától tartva – megvonta a bizalmat Lerroux-tól.⁴⁶⁹ Miután a katalán Esquerra és a radikális szocialisták is kételyeket fogalmaztak meg Lerroux terveivel kapcsolatban, kormányalakításának a sorsa megpecsételődött.

Az Alkotmányozó Gyűlés fennállásának utolsó ülősszaka – október 3-án – Lerroux és Azaña személyes párviadalává alakult. Lerroux – beismervé, hogy vereséget szenvedett – azonnal el akarta hagyni az üléstermet, meg sem várva a bizalmi szavazás eredményét. Besteiro, a Cortes elnöke azonban megakadályozta ebben. Így kénytelen volt végighallgatni Azaña beszédét, amely az Alkotmányozó Gyűlés történetének utolsó felszólalása volt.⁴⁷⁰ Ebben Azaña pontról pontra megcáfolta Lerroux vele szemben megfogalmazott vádjait, és rámutatott arra, hogy a radikálisok vezére „már szinte személyes” és nem csupán politikai jellegű hadjáratot folytatott ellene.⁴⁷¹ Végül súlyos hibának ítélte meg Lerroux lemondásának módját is.

⁴⁶⁸ Townson: *La República que no pudo ser...* 219-220. o.

⁴⁶⁹ DSCC 1933. október 2., Azaña: *Obras completas* II 843-862. o.

⁴⁷⁰ DSCC 1933. október 3., Manuel Azaña: *Obras completas* II 863-874. o.

⁴⁷¹ Uo. Azaña felidézte, hogy a monarchia elleni szervezkedés kezdete óta hányszor kellett személyes tekintélyét latba vetnie Lerroux védelmében, akit a köztársasági politikusok meglehetősen fenntartással kezeltek.

Ezt követően a parlament 187:91 arányban leszavazta Lerroux előterjesztett kormányát. Ezzel újabb válság vette kezdetét. A helyzetet súlyosbította, hogy az Alkotmány bizalmi szavazásra vonatkozó 75. cikkelyét többen eltérő módon értelmezték. Egyesek szerint a bizalmi szavazást elvesztett kormányfőt, adott esetben Lerroux-t, nem lehet újabb kormányalakítással megbízni. Alcalá Zamora ezzel nem értett egyet, viszont politikai okokból kifolyólag mégsem Lerroux-nak, hanem helyettesének, Martínez Barriónak adott megbízást. A Lerroux és a köztársasági baloldal, illetve a szocialisták között október 2-án és 3-án lezajlott kemény parlamenti vita után Martínez Barrio kétségtelenül nagyobb eséllyel próbálkozhatott a kormányalakítással.

Neki sem volt könnyű dolga. Nagy nehézségek árán sikerült kieszközölnie Lerroux beleegyezését a szocialistákkal való kormányzásra. Largo Caballero és Prieto azonban visszautasították a radikálisok ajánlatát, az Alkotmány fentebb említett és vitatott 75. cikkelyére hivatkozva. A szocialisták értelmezése szerint bizalmi szavazás elvesztése után nem csak a kormányfőt, de a kormány egyetlen tagját sem lehetett volna újra jelölni. Valójában inkább a szocialista párt irányvonalának radikalizálódása, a forradalmi hangvétel erősödése állt az elzárkózás hátterében.

Október 8-án létrejött az új kormány, amely kizárólag köztársasági pártok képviselőiből alakult. A szocialisták és a radikális szocialisták továbbra is az Alkotmányozó Gyűlés fenntartása mellett szálltak síkra. Ennek ellenére október 9-én kihírdették a feloszlató határozatot, és november 19-re parlamenti választást írtak ki. Az alkotmány előírása szerint a köztársasági elnöknek meg kellett indokolnia döntését. Alcalá Zamora a rendelet bevezetőjében elismerte a Cortes áldozatos törvényhozó munkáját, amelynek „nagysága és visszhangja azonban oly mértékben megváltoztatta a pártok számát és egymáshoz való viszonyát, hogy megakadályozta egy stabil és abszolút parlamenti többség létrehozását”. Az egyetértés hiánya miatt és „új irányvonal és együttműködési lehetőség kialakítása céljából” szükségessé vált ismét a nép véleményét kérni. Ezzel az 1931 áprilisi forradalom nagy vívmányának tekintett Alkotmányozó Gyűlés megszűnt létezni.⁴⁷²

A REFORMOK ÉRTÉKELÉSE

1931 decemberétől 1933 nyaráig tartó republikánus-szocialista kormányzat legfontosabb feladatának a társadalom és a gazdaság átalakítását célzó, nagyszabású reformprogram végrehajtását tartotta. Ez az időszak a Második Köztársaság legtermékenyebb időszaka volt. A széles parlamenti támogatás lehetővé tette, hogy az Ideiglenes Kormány által már elindított reformok mellett újabb, nagyszabású reformokat is útnak indíthassanak. Ezeket ma már nehezen nevezhetnénk baloldalinak – inkább egy modern állam kívánalmainak próbáltak megfelelni –, de 1931-ben Spanyolországban ténylegesen progresszív, helyenként mondhatni merész reformok voltak.

⁴⁷² Mercedes Cabrera Calvo-Sotelo: id. mű: 31. o.

Az egyik legfontosabb téma a vallási kérdés volt, illetve ehhez kapcsolódóan az oktatás ügye. Összehasonlítva más latin országokkal, a Második Köztársaság mintegy negyedszázados megkésettiséggel igyekezett megvalósítani az első lépést a modern állam felé: az állam laicizálását, az egyház és az állam szétválasztását. Ennek bizonyos mozzanatait a spanyol átlagember mindennapjait érintették. Ilyen volt például a temetők szekularizálása vagy a válás engedélyezése. A katolikus klérus korábbi privilégiumaitól (állami fizetés, oktatás monopolizálása, stb.) való megfosztása miatt erről az oldalról számos kritika érte Azaña kormányát. Egyesek némi ellentmondást véltek felfedezni abban, hogy az 1931-1933 közötti törvényhozás a vallás, illetve az egyház vonatkozásában – a liberális alapelveknek ellentmondva – megfosztotta a klérust alapvető szabadságjogaitól. Tény, hogy egy sor korlátozást vezettek be az egyházi rendek gazdasági és oktatási tevékenységével kapcsolatban, de semmilyen formában nem korlátozták a vallás szabad gyakorlását.

Edward Malefakis, amerikai történész véleménye szerint Azañaék túl nagy energiát és teret szenteltek ennek a kérdésnek, ennek logikus következménye pedig a katolikus erők összefogása lett. Ezzel szemben Juan Avilés Farré szerint szükségszerű volt a fellépés az egyház ellen, mivel a polgári baloldal ideológiájának meghatározó eleme az antiklerikalizmus. Ráadásul Azaña – feláldozva a jezsuitákat – megmentette a többi egyházi rendet a feloszlatástól.

A polgári baloldal az egyházi rendek működését igazán károsnak az oktatás terén tartotta. E tevékenységük megtiltásával állami monopóliummá vált az oktatás. Ez azonban óriási terhet rótt a köztársaságra, mivel létre kellett hozni az ehhez szükséges infrastruktúrát. 1931-ben Marcelino Domingo irányításával iskolaépítési láz kezdődött Spanyolországban. A rendelkezésre álló kb. 35 ezer általános iskola mellé – melyek többsége falusi, egyetlen tanteremből álló iskola volt – további 27 ezer építését tervezték. 1932 végére, az új közoktatási miniszter, Fernando de los Ríos adatai szerint 9600 iskolát építettek.⁴⁷³ Sikertült csökkenteni a rendkívül magas analfabetizmus arányát is, de a rendelkezésre álló anyagi eszközök szűkössége komoly korlátokat szabott az ambíciózus vállalkozás folytatásának.⁴⁷⁴ A republikánus-szocialista kormánykoalíció oktatáspolitikájáról szólva nem csupán annak antiklerikális jellegét kell kiemelni. Meg kell jegyezni azt is, hogy az oktatás reformja egyúttal a szociális reform eszközeként is szolgált, a kultúra területén tapasztalható társadalmi egyenlőtlenségek enyhítése irányában hatott.

A baloldali reformprogram másik kulcsfontosságú témája a regionális kérdés volt. Elvileg minden köztársasági párt elfogadta a kisnemzetek autonómiához való jogát, de ennek tényleges tartalmát illetően már megoszlottak a vélemények. Azaña számára az autonómia kérdése nem jogi kérdésként, hanem mint egy súlyos politikai kérdés megoldásának eszköze fogalmazódott meg. A regionális kérdéstről a kormánykoalíción belül is számos álláspont létezett, kezdve az egység híveitől a föderalista álláspontig. Az autonómiák ügye éppen ezért rendkívül lassan haladt elő-

⁴⁷³ Gabriel Jackson: *La República Española y la Guerra Civil*. Crítica, Barcelona, 1999. 73-74. o.

⁴⁷⁴ Az analfabetizmus területenként változó mértékű volt. 1931-ben 30-50% között mozgott.

re. Tényleges eredményről csak Katalónia esetében beszélhetünk. Baszkföld és Galicia esetében még a parlamenti vitáig sem jutottak el az előautonómia tervezetek. Galiciában az előtervezetet megerősítő népszavazásra is csak 1936. június 28-án, három héttel a katonai felkelés kirobbanása előtt került sor.

Az 1932. szeptemberében elfogadott Katalán Statútum kemény küzdelem árán született kompromisszumos megoldás volt. A katalán nacionalistáknak az önálló katalán állam kivívása helyett meg kellett elégedni a spanyol államon belüli autonóm régió státuszával. A spanyol politikusok többsége pedig – fogcsikorgatva – lemondott a centralizált állam eszményéről. A katalán autonómia életbe léptetése is meglehetősen nehézkes volt. A katalán kormány, azaz a Generalitat kompetenciájába utalt közigazgatási funciók átruházása rendkívül lassan haladt. Eközben az 1933. novemberi parlamenti választás eredményeként a jobboldal került hatalomra, amely azonnal autonómia ellenes politikába kezdett. Ennek eredményeként a katalán autonóm törvényhozás első jelentős gyümölcset, a Földművelési szerződésről szóló törvényt (*Ley de Contratos de Cultivo*) az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek ítélte. A katalán autonómia elleni brutális támadás következményeként 1934. október 6-án felkelés tört ki Katalóniában, amelynek leverése után a madridi kormányzat felfüggesztette a katalán önkormányzatot. Helyreállítására a baloldal 1936. februári győzelme után került sor.

A szociális kérdésen belül a legégetőbb az agrárreform ügye volt, amit 1932. szeptember 9-én szavaztak meg. Végrehajtása kapcsán számos kritika érte személyesen Azañát is. Többek között az agrárügyek iránti érdektelenséggel vádolták. Tényleges felelőssége – mint kormányfőnek – az agrártárca hatékony működésének garantálása volt. Valójában maga sem tartotta elég hatékonynak és eredményesnek a radikális szocialista párti Marcelino Domingo által vezetett minisztérium tevékenységét az egyébként is súlyos probléma megoldása terén. 1933-ban meg is kísérelte leváltani miniszterét, sikertelenül. Emellett több tényező is nehezítette a reform sikeres végrehajtását. Többek között az agrárstruktúra elmaradott volta, a feladat végrehajtására felállított apparátus sikertelen működése, a pénz hiánya, másrészt a rendelkezésre álló idő is kevés volt. Egyoldalúnak mondható az a kritika, amely az agrárreform bukásáért egyedül a republikánus-szocialista koalíciót hibáztatja, ily módon felmentve a későbbi kormányokat. A Második Köztársaság tragikus története megakadályozta a szociális reformok gyakorlatba való végleges átültetését, így nem lehet tudni azt sem, hogyan alakult volna az agrárreform sorsa. Nem derült ki az sem, hogy az ambiciózus reformtervezetet miből finanszírozták volna, mivel a költségvetés nagyon szűk teret engedett a reformpolitikának. Léteznek az irodalomban olyan szélsőséges álláspontok is, amelyek az agrárreform elégtelen voltában látják magának a köztársaság bukásának legfőbb okát.

A szociális reformok másik fontos szeletét képezte a szocialista munkaügyi miniszter, Francisco Largo Caballero nevéhez kapcsolódó munkástörvényhozás. Ennek legfőbb célja a munkaadók és munkavállalók konfliktusainak rendezése volt. Ez azonban szinte lehetetlen volt a gazdasági válság, a munaadók ellenállása és munkások egyre növekvő elégedetlensége miatt. A munkavállalók munka- és élet-

körülményeinek javítása terén mégis jelentős előrelépések történtek. Az egységes társadalombiztosítási rendszer létrehozása ugyan idő és pénz hiányában nem sikerült, bevezették viszont az anyasági segélyt, illetve kiszélesítették a nyugdíjban részesülő munkások körét.

A reformprogram fontos részét képezte a hadsereg reformja, amely gyakorlatilag Azaña személyes műve volt. Egyrészt mint hadügyminiszter, másrészt mint pártvezér különösen nagy figyelmet szentelt a kérdésnek. A csökkentett létszámú, de ugyanakkor hatékony hadsereg létrehozása mellett gyökeresen át akarta alakítani a hadsereg felépítését, átszervezni struktúráját és a hadsereg élén demokratikus, köztársasági érzelmű tisztikart létrehozni. Mindemellett ki akarta küszöbölni a hadsereg szociális és politikai befolyását. Összességében egy professzionális, de a politikától tartózkodó és a civil szférának alárendelt hadsereg létrehozását tűzte ki végcélul. Ennek érdekében hozott intézkedései ellenére még 1933-ban is komoly problémát jelentett, hogy a tisztikar túlnyomó többsége – lélekben és meggyőződésében – monarchista maradt.⁴⁷⁵ Az Azaña által végrehajtott reformoknak a hadseregen belül és kívül egyaránt voltak ellenzői. Ez nem elsősorban a reformok katonai tartalmára vonatkozott, hanem politikai jellegű ellenérzés volt. A hadsereg tisztjei közül sokan, és nem csak a monarchista érzelműek, nehezményezték a katonaság hagyományos belpolitikai befolyásának megszüntetését célzó intézkedéseket. Mindez végső soron a hadsereg fokozatos, jobboldali irányú átpolitizálódását eredményezte, különösen a szárazföldi erőknél.

A nagyszabású reformprogram 1933-ra kifulladt. Ennek egyik legfőbb oka abban keresendő, hogy a republikánus-szocialista koalíció – bár ideológiailag homogén és koherens volt – a nagy vállalkozásokhoz képest rendkívül szűk társadalmi bázisra támaszkodott. A polgári baloldal mérsékelt és fokozatos progresszív reformpolitikáját több oldalról is bírálták, olykor túlzott radikalizmusa miatt, máskor túlzott visszafogottsága miatt.⁴⁷⁶ A köztársaság konszolidációja és a modernizációs reformok elé a spanyol társadalom sajátos – ellentétpárokra épülő – struktúrája súlyos akadályokat gördített. Az egyház–állam, munkaadó–munkavállaló, napszámos–földbirtokos, centralista–autonomista, katolikus–laikus, baloldal–jobboldal ellentéte mellett az egyes társadalmi csoportokat belső megosztottság is jellemezte. A középosztály ideológiailag és nemzeti értelemben (katalán, baszk burzsoázia) is megosztott volt; a munkásosztály egymással rivalizáló szervezetei (UGT, FNTT, CNT, FAI) pedig – Azaña szavaival élve – egyfajta „polgárháborút” vívtak. A különböző szintű konfliktusok 1933 nyarán kulmináltak, a konstruktív politikai erők pedig áldozatul estek a kilátástalannak tűnő küzdelemben.

⁴⁷⁵ „A hadsereg tisztjeinek még a 10%-a sem köztársasági érzelmű.” Juan Hernández Sarabia ezredeshez, Azaña hadügyi titkárságának vezetőjéhez írott, gyanús személyekről és katonatisztekéről beszámoló levelek. 1933. október 3. – AHN de Salamanca, Sección Guerra Civil, Serie P-S de Madrid, Carp. 83. Leg. 1046, doc. 8

⁴⁷⁶ A Manuel Azaña által képviselt polgári reformizmus mellett két másik modernizációs modell létezett az adott időszakban Spanyolországban: a baloldali szocialista modell és a későbbiekben a CEDA által képviselt jobboldali modell.

A köztársasággal szemben támasztott hatalmas elvárások, az egyre növekvő társadalmi elégedetlenség és nem utolsósorban a gazdasági világválság és az ennek nyomán fellépő radikális politikai irányzatok megjelenése együtt okozta Azaña, illetve a polgári baloldali reformkurzus bukását. Ennek ellenére, ez egyike volt azoknak a lehetséges programoknak, amelyek képesek lehettek volna Spanyolország modernizálására és megreformálására az adott hazai és nemzetközi válság idején. Az átalakulóban lévő spanyol társadalom reformok iránti igénye a Franco-diktatúra évtizedei alatt is megmaradt, és súlyos megrázkódtatások nyomán, nagy tanulságok levonása után a demokratikus átalakulás idején, az 1978-as Alkotmányban jelent meg ismét nagy erővel.

VI. fejezet

AZ 1933. NOVEMBERI PARLAMENTI VÁLASZTÁS HATÁSA A PÁRTRENDSZER ALAKULÁSÁRA

AZ ÚJ VÁLASZTÓI TÖRVÉNY

A politikai pártok palettája jelentős mértékben átalakult 1933 végére. Miközben a jobboldal „magára talált”, újjászerveződött és átrendeződött, a köztársasági balközép pártjainak koalíciója a kormányt ért folyamatos kihívások súlya alatt 1933 végére jelentősen meggyengült.

A novemberi parlamenti választás nem csupán a törvényhozó szerv megújításáról szólt, hanem egyfajta teszt volt, amelyen az első két év reformjainak társadalmi támogatottságát is lemérhették. Történelmi jelentőségű volt az is, hogy több mint 6 millió nő – a választópolgárok fele – először szavazhatott parlamenti választáson. Az ő szavazataik nagymértékben befolyásolták a választás végeredményét.

Az Alkotmányozó Gyűlés által júliusban elfogadott utolsó törvények egyike éppen az új választójogi törvény volt (*Ley Electoral*), amely fontos változtatásokat eszközölt a fennálló rendszeren. A törvénytervezet vitája során jónéhányan – különböző pártok képviselői közül – a többségi elv helyett az arányossági elv bevezetése mellett szálltak síkra. José María Gil Robles is közéjük tartozott, aki ekkorra már a rendkívül hatékonyan megszervezett katolikus jobboldal vitathatatlan vezetője volt. Véleménye szerint az aktuális választási rendszer – amelyre az új tervezet is épült – „a közepes nagyságú pártok halálát jelentette”, amelyeket vagy elsöpörnek a szélsőséges álláspontok vagy kénytelenek lesznek szövetségre lépni a nagyobb pártokkal. Gil Robles szerint az első két év politikai tapasztalata is azt bizonyította, hogy a többségi elvre épülő rendszer sem tudta garantálni a homogen többségen alapuló stabil kormányzást.⁴⁷⁷

Azaña nem fogadta el a kritikát. Az ő álláspontja szerint az elsődleges cél: megkönnyíteni a kormányképes többség létrehozását, és e tekintetben – szerinte – egyik választói törvény sem hibátlan, az arányosság elvére épülő pedig csak még inkább megnehezítené a feladatot.⁴⁷⁸ Kormányfőként, a végre napirendre tűzött és megindult reformokkal a háta mögött, szilárdan hitt abban, hogy a köztársasági pártok a szocialistákkal együtt a nép többségének a véleményét képviselték.

⁴⁷⁷ DSCC 1933. július 4.

⁴⁷⁸ Uo.

Az 1933-as év választásai azonban bebizonyították, hogy tévedett. A kormányzó baloldali koalíciója felbomlott és pártjai szétforgácsolódtak, a jobboldal viszont egyre egységesebbé vált. A szocialista Besteiro már az új választói törvénytervezet tárgyalása előtt figyelmeztetett ennek lehetséges veszélyeire, azt azonban senki sem gondolta, hogy az új törvény legfőbb kedvezményezettje a jobboldal lesz.

Az 1933. július 27-én elfogadott törvény jóval szigorúbb kritériumokat írt elő az előzőhöz képest. Ha az első fordulóban egyetlen jelölt sem szerezte meg a leadott szavazatok 40%-át⁴⁷⁹, második forduló kellett kiírni, amelyen azonban csak azok a jelöltek indulhattak, akik az első fordulóban minimum 8%-ot szereztek. Vagyis az első forduló csak abban esetben volt eredményes, ha elég erős jelöltet sikerült kiállítani, ami az esetek többségében csak két vagy több párt összefogásával sikerülhetett. Végeredményben az új törvény az előzőhöz képest még inkább a pártok koalícióját szorgalmazta. Ezt maga Azaña kormányfő is elismerte a tervezet parlamenti vitája során.⁴⁸⁰

A VÁLASZTÁSI KAMPÁNY

Már a választási jelöltlisták összeállításából kitűnt, milyen hatalmas változás ment végbe a politikai erőviszonyokban 1931 óta. A nem köztársasági jobboldal – taktikai és ideológiai ellentéteit félretéve – 1933. október 12-én választási szövetséget hozott létre Jobboldali és Agrár Egység (Unión de Derechas y Agrarios) néven. A koalíció magába foglalta a CEDA, az alfonziánus monarchisták, a tradicionalisták (karlisták) és különböző független agrár és katolikus csoportok képviselőjelöltjeit. A választási koalíciójukat ellenőrző Országos Bizottság elnöke José Martínez de Velasco, az Agrár Párt vezetője lett. Minimálprogramja három pontból állt: az Alkotmány és az első két évi republikánus törvényhozás revíziója, különös tekintettel a vallási kérdésre, az agrárreform felszámolása és amnesztia a politikai foglyoknak.⁴⁸¹

A baloldal ezzel szemben erősen megoszlott. A viszonylag érintetlen erejű szocialista párt vezetése nem volt egységes a választási szövetség kérdésében. A madridi szocialisták Largo Caballero vezetésével ezúttal elutasították a koalíciót a köztársasági baloldallal, és egyedül indultak a választáson. Indalecio Prieto viszont Bilbaóban – mindenkori álláspontjához híven – továbbra is kiállt a köztársasági pártokkal való együttműködés mellett. Felismerte, hogy a szocialisták esetleges egyedüli hatalomra jutása csakis kudarccal végződhetne.⁴⁸²

1933 őszére már nemcsak a szocialisták, de a baloldali köztársaságiak egy jelentős szektora is ellenezte az egységes baloldali választási koalíciót. Közéjük tar-

⁴⁷⁹ Korábban a leadott szavazatok 20%-ának megszerzése elegendő volt.

⁴⁸⁰ Azaña: *Obras completas* II 797. o.

⁴⁸¹ *Historia de España dirigida por Tuñón de Lara* IX: 169. o., Gil Pecharromán: *La Segunda República* 76. o.

⁴⁸² Santos Juliá: *Manuel Azaña* 305-306. o.

tozott a fentebb már idézett cáceresi általános iskolai tanfelügyelő, Adolfo Mailló is, a Köztársasági Akció egyik helyi vezetője.⁴⁸³ Mailló keményen bírálta az új választói törvényt is, mivel ez szerinte szögesen ellentmond a „perszonalista, programellenes” spanyol választói mentalitásnak, amely mindig is inkább az egy személy köré szerveződő kisebb homogén csoportosulásokat favorizálta, mint a választási szövetségeket. Azaña azonban – Prietóhoz hasonlóan – szintén a választási koalícióban látta a baloldal egyetlen esélyét. Ám véleménye ezekben a hónapokban nem volt minden esetben mértékadó, ezért az esetleges választási koalíciók végül a helyi politikai viszonyoktól függően jöttek létre.

A köztársasági pártok pozíciója 1933 őszén – akárcsak a köztársaság létrejöttékor – még mindig sokkal gyengébb volt, mint a szocialistáké. Nem volt olyan jelentős és fegyelmezett tömegbázisuk, mint a szocialista pártnak, amely támaszkodhatott az UGT széles szakszervezeti bázisára. Sőt, a két éves kormányzás következtében a baloldali köztársasági pártok politikai helyzete sokkal inkább meggyengült. Sokan párttagjaik közül is inkább a radikálisok vagy a jobboldali konzervatív republikánusok felé hajlottak. A szocialisták pozíciója is megváltozott, de nem a saját táborukon belül, hanem külső megítélésük tekintetében. Míg a középosztály kezdetben – többé-kevésbé – elfogadta vagy elviselte a kormányban való részvételüket, 1933-ban az újjászerveződött és megerősödött jobboldal már egyre határozottabban tiltakozott Azaña „szocialista” politikája ellen.

Ennek köszönhetően – az esetek többségében – a köztársasági jobboldal elzárkózott a baloldallal kötendő választási koalíciótól. Mint fentebb már említettük, a szocialisták sem voltak hajlandók a volt koalíciós partnerekkel együtt indulni a választáson. A legmeglepőbb azonban, hogy a baloldali köztársasági pártok egymás között sem tudtak közös nevezőre jutni. Emiatt aztán gyakran egymás riválisaiként indultak.

A köztársasági baloldal választási kampányának vezérmotívuma a már megkezdett reformok továbbvitele volt. Ebből is kitűnik, hogy az 1931-es választástól eltérően a baloldal mostanra defenzívába szorult. A köztársaság kikiáltása után a status quo megváltoztatását, mélyreható reformokat sürgető agresszív hangnem és lendület jellemezte választási kampányukat. 1933 őszén a már megvalósított reformok védelme és a jobboldal támadásainak leszerelése volt a legfőbb cél.

Katalóniában a politikai mezőnyt egyértelműen az Esquerra uralta. Juan Avilés Farré szerint a Marcelino Domingo vezette radikális szocialistáknak csak Tarragona környékén volt befolyásuk, a Köztársasági Akciónak viszont egyetlen katalán provinciában sem.⁴⁸⁴ Ennek némiképp ellentmond Jaume Simó i Bofarull tarragonai parlamenti képviselő José Giralhoz intézett 1933. október 15-i keltezésű levele, amelyben az Autonóm Radikálisok (Radicales Autónomos) nevében ké-

⁴⁸³ A novemberi választással kapcsolatban ő a radikálisokkal és a Gordón Ordax-féle radikális szocialistákkal kötendő választási szövetséget szorgalmazta, „csakis velük” tartotta célravezetőnek koalíciót kötni. AHN de Salamanca, Sección Guerra Civil, Sección Político-Social, Madrid, Carp. 99, Leg. 1125, doc. 211

⁴⁸⁴ Avilés Farré: id. mű: 216. o.

ri felvételüket a Köztársasági Akció pártjába, amely „a saját ideológiájuknak leginkább megfelel és a legteljesebb bizalmukat élvezi”. Bofarull képviselő szerint az Esquerra és a radikális szocialisták belviszályaival terhes katalán politikai helyzetben a Köztársasági Akciónak rendkívül kedvező perspektíva nyílik helyzetének megszilárdítására.⁴⁸⁵

Az Esquerra mellett két másik baloldali köztársasági csoportosulás is létezett Katalóniában. Az egyik a Katalán Köztársaság Párt (Partit Catalanista Republicà), amely 1933 tavaszától ismét az eredeti nevét vette fel és Katalán Köztársasági Akció (Acció Catalana Republicana) néven szerepelt. A másik az Esquerrából Juan Lluhí vezetésével 1933 októberében kivált szerveződés: a Baloldal Nacionalista Köztársasági Pártja (Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra). Ebben a helyzetben Marcelino Domingo a teljes baloldalt felölelő választási koalíciót ajánlott Maciának, aki azonban ezt elutasította. Végül a baloldal pártjai Katalóniában is egymás vetélytársaiként indultak a novemberi választáson. Ennek ellenére a baloldali köztársasági pártok Spanyolország egészét tekintve itt kapták a legjelentősebb tömegtámogatást, még ha az egységes fellépés hiányában végül vereséget szenvedtek is a jobboldallal szemben.⁴⁸⁶

Katalónia után Galiciában volt a legjobb helyzetben a köztársasági baloldal. Itt a Gallego Köztársasági Párt (Partido Republicano Gallego) volt a meghatározó politikai erő. La Coruñában a radikálisokkal szövetkezve, Pontevedrában a Köztársasági Akcióval együtt indult a parlamenti választáson. Lugo-ban önálló jelöltet indított, Orense provinciában viszont egyáltalán nem volt jelen.

Baszkföldön sajátos helyzet jött létre, amennyiben a novemberi parlamenti választás előtt két héttel Álava, Guipúzcoa és Vizcaya provinciákban népszavazást tartottak a baszk autonómia tervezetről, amellyel kapcsolatban a köztársasági baloldal álláspontja meglehetősen ambivalens volt. Részint támogatták, mivel ambíciózus reformprogramuk fontos része volt a kisnemzeti autonómiákra épülő föderális Spanyolország létrehozása. Másfelől komoly aggályaik voltak a baszk nacionalizmus erősen katolikus és jobboldali jellege miatt.⁴⁸⁷ A köztársaságiak és a nacionalisták közötti viszony 1933 folyamán meglehetősen feszültté vált, és előfordult, hogy ez véres incidensekbe torkollt. Ennek ellenére a november eleji népszavazáson – Álava provincia kivételével, ahol a karlista befolyás miatt tartózkodtak a szavazástól – a választók többsége megszavazta a baszk státútumot.⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ AHN de Salamanca, Sección Guerra Civil, Sección Político-social, Madrid, Carp. 99, Leg. 1125, doc. 212

⁴⁸⁶ Avilés Farré: id. mű: 216, 219.o.

⁴⁸⁷ Ennek veszélyeire figyelmeztette Azañát a hozzá közel álló – baszkföldi származású – szocialista vezető, Indalecio Prieto is: „Önök igen elégedettek a Katalán státútummal, mert a most domináns katalán autonomisták baloldali köztársaságiak. De majd meglátjuk, mi történik, ha jönnek az enyéim egy jobboldali státútummal, és szenteltvíztartóba mártott kormányt alakítanak!” Idézi: Harsányi Iván In: Évkönyv 2006 A nemzetközi munkásmozgalom történetéből XXXII. Évfolyam Magyar Lajos Alapítvány, 2005. 420. o.

⁴⁸⁸ Avilés Farré: id. mű: 212. o.

A fentiekből egyértelműen kitűnik, hogy a baloldali köztársaságiak támogatottsága a kismemzetek régióiban volt a legjelentősebb, amelyek autonómia-törekvéseik kapcsán támogatták a reformista kormánypolitikát.

A VÁLASZTÁSI EREDMÉNYEK

Az 1931-es alkotmányozó gyűlési választásról nem született monografikus feldolgozás, emiatt nem lehet globálisan egybevetni az 1933-as parlamenti választás eredményével. Annyt azonban meg lehet állapítani, hogy a baloldal rengeteg szavazatot veszített 1931-hez képest. A jobboldal, amely 1931-ben sok választókerületben teljesen távol maradt, most – összeszedve és egyesítve erőit – elsőpró győzelmet aratott.⁴⁸⁹

A választási eredmény alakulása a választói magatartásban bekövetkezett éles váltás számlájára írható, amely eltávolodott a baloldali köztársaságiaktól, és elsősorban Azaña politikájától. Érdeemes megjegyezni: az 1931-ben még koalíciót alkotó politikai pártok és szavazók fegyelmezett voksa és együttes fellépésük esetén 1933-ban is győzhettek volna a választókerületek kétharmadában. Ezt az összefogást azonban ellehetetlenítette a jobbra tolódó radikálisok és a radikalizálódó szocialisták közötti kibékíthetetlen ellentét. Ennek eredményeként a közvélemény jelentős része a két pólus, a szocialista baloldal és a konzervatív jobboldal köré csoportosult, elfordult viszont a köztes pozíciót képviselő Köztársasági Akciótól és a radikális szocialistáktól. A polgári baloldal korábbi aktív szimpatizánsai is inkább a szocialistákra adták le szavazataikat.

A két opció közötti döntésre sarkallta a választókat a CEDA propagandája is. A választási plakátokon a jobboldal a szocialisták alternatívájaként jelent meg: „Szavazzatok a jobboldalra: szavazzatok a marxizmus ellen!” A marxizmus a jobboldal interpretációja szerint a szocializmust jelentette, amely „nemzetellenes” politikájával „romba dönti” a gazdaságot.⁴⁹⁰

A választás első fordulójában a képviselőjelöltek 80%-át választották meg. A jobboldal látványos előretörésére reagálva a baloldali köztársaságiak újabb erőfeszítést tettek az összefogásra és az 1931-es koalíció felelevenítésére, de kudarcot vallottak. A szocialisták egyedül Málagában kötöttek újabb szövetséget a köztársaságiakkal, ahol a független radikális szocialistákkal és a kommunistákkal együtt Antifasiszta Egységfrontot (Frente Único Antifascista) hoztak létre, amely az 1936-os Népfront (Frente Popular) előképeinek tekinthető. A második fordulóban innen

⁴⁸⁹ Lásd 1. számú mellékletben található táblázat: Az 1931-es és az 1933-as parlamenti választási eredmények összehasonlítása a főbb pártok eredményeinek tükrében Forrás: José Ramón Montero: *Las derechas en el sistema de partidos del segundo bienio republicano: algunos datos introductorios*. In: *La II República española. Bienio rectificador y Frente Popular, 1934-1936* (Ed. J. L. García Delgado), Siglo XXI Ed., Madrid, 1986. 6. o.

⁴⁹⁰ www.bne.es Catálogo de carteles de la República y Guerra Civil españolas – 58 db választási plakát.

került ki a baloldali köztársaságiak egyetlen győztes jelöltje és a spanyol történelem első kommunista képviselője, a „szegények orvosa”, dr. Cayetano Bolívar.⁴⁹¹

A szocialista párt saját erőire támaszkodva próbált új stratégiát kovácsolni a jobboldal feltartóztatására. Ennek következménye a párt hangnemének egyre erőteljesebb radikalizálódása lett. A PSOE Országos Bizottságának november 26-i ülésén nyíltan felvetették a jobboldal elleni offenzíva szükségességét, amennyiben az megkísérelné „a monarchia restaurálását vagy fasiszta rendszer létrehozását”.⁴⁹² A Köztársasági Akció ifjúsági szervezetének (Juventudes de Acción Republicana – JAR) hetilapja hasonlóan „forradalmi” következtetésekre jutott, hangsúlyozva a baloldali köztársasági vezetők maximális felelősségét „ebben a történelmi órában”, amikor az 1931 áprilisi forradalom eredményei kerültek veszélybe.⁴⁹³ A belső feszültség hatására a párt ifjúsági szervezetének vezetője lemondott posztjáról, majd új vezetőség jött létre.

A legjelentősebb változás az első forduló után a radikálisok új szerepe volt: módosítottak választási „harcmodorukon”. Lerroux a második körben már egyértelműen a jobboldallal szövetséget kötött, annak ellenére, hogy a radikális párt több vidéki szervezete is tiltakozott ez ellen.⁴⁹⁴

Az újabb választási forduló eredményeként a jobboldal 29 helyet szerzett, a szocialisták 28-at, a radikálisok pedig 25 mandátumot.⁴⁹⁵ A radikálisok sikerének több oka is volt. Részben a republikánus–szocialista kormányt bíráló ellenzéki politikájuk gyümölcse érett be a választáson. Emellett nagy vonzerőt gyakorolt a tömegekre a radikális párt ezúttal szélsőségektől mentes kampánya is. Korántsem utasították el az előző időszak reformjait, amelyek közül többet maguk is megszavaztak. Lerroux célja ekkor egyfajta centrista pozíció betöltése volt a baloldal és a jobboldal közötti párharcban. A radikális vezér a spanyol politikai élet döntőbírójának szerepére pályázott.⁴⁹⁶

Az 1933 őszi választás kimenetelében fontos szerepet játszott az, hogy az anarchoszindikalisták doktrínájuknak megfelelően távol maradtak a szavazóurnáktól. A szakirodalomban komoly vita bontakozott ki tartózkodásuk következményeiről. Ennek megítélését megnehezíti az a körülmény, hogy nem állnak rendelkezésre pontos számszerű adatok, többek között azért sem, mert a tartózkodás földrajzilag eltérő mértékű volt.⁴⁹⁷ Zaragozában például – amely a CNT egyik bá-

⁴⁹¹ Avilés Farré: id. mű: 223. o., Espín: id. mű: 151-152. o.

⁴⁹² Fundación Pablo Iglesias, Archivo Histórico PSOE, III – 1, 1933. november 26.

⁴⁹³ Juventud de Acción Republicana, 1933. december 2.

⁴⁹⁴ A CEDA-val kötött választási szövetség értelmében a második fordulóban már a szóban forgó 15 szavazókerület felében közös jelöltet indítottak. Az első fordulóban ellenben mindössze csak 9-ben indítottak közös jelöltet. In: Nigel Townson: La República que no pudo ser 232. o.

⁴⁹⁵ El Sol 1933. december 3.

⁴⁹⁶ Townson: La República que no pudo ser... 223-226. o.

⁴⁹⁷ Tuñón 389 ezer körül kalkulálja az anarchista befolyás miatt elvesztett szavazatok számát. Tuñón de Lara: La segunda república II, Madrid, 1976. 9. o.

zisa volt – a választási részvétel aránya 1931-ben és 1936-ban is 70% felett volt, 1933-ban viszont csak 55,12% volt. Még nyilvánvalóbb Cádiz esete, ahol a választóknak csak 37,3%-a szavazott, aminek háttérében túlnyomórészt egyértelműen a CNT befolyása állt, illetve egyfajta válaszreakció volt ez a Casas Viejas-i tragikus események miatt.⁴⁹⁸ Anélkül, hogy túlértékelnénk az anarchisták magatartását, számításba kell vennünk ezt, mint jelentős befolyásoló körülményt a választási eredmények elemzésekor. Tuñón adataitól eltérően (389.000 veszett szavazat)⁴⁹⁹ Irwin szerint országos szinten az anarchoszindikalisták távolmaradása mintegy 545.000 szavazat kiesését (az összes voks 6,2%-a) eredményezte. Amennyiben elfogadjuk az utóbbi szám adatot és Irwin kalkulációját – aki szerint hétezer szavazat szükségeltetett egy köztársasági képviselői hely elnyerésére – akkor ez 75 parlamenti hely elvesztését jelentette a baloldali köztársaságiak és a radikálisok számára.⁵⁰⁰ A kérdés megnyugtató tisztázása csak átfogó helyi szintű kutatások révén sikerülhet.

A női szavazatok megoszlásairól sem állnak rendelkezésünkre pontos adatok. Tény, hogy valamivel több nőnek volt szavazati joga, mint férfinak, tehát állásfoglalásuknak óriási jelentősége volt.⁵⁰¹ 1931-ben az Alkotmányozó Gyűlésben a radikálisok és a szocialisták egyaránt a női választójog mellett szavaztak, most pedig szembe kellett nézniük ennek következményeivel. A szocialisták elvileg szilárd szavazóbázisra támaszkodhattak a munkásság körében, de a radikálisok még ennyire sem lehettek biztosak a középosztály nőtagjainak állásfoglalásában, akiknek a túlnyomó többsége katolikus volt, jelentős része pedig monarchista. Az is nyilvánvaló volt, hogy a jobboldal sokkal sikeresebb szervezőmunkát végzett a nők körében, mint bármely másik párt. Ezt támasztja alá Herminio Fernandez de la Poza, león-i radikális párti képviselő 1933. október 13-i keltezésű Lerroux-nak címzett jelentése, amelyben hangot adott a női választójoggal kapcsolatos félelmeinek: „Spanyolországban a nők 90%-a vagy még annál is több, katolikus, 60 vagy 70%-a pedig monarchista.” Eppen ezért a képviselő a női szavazatok kérdését tartotta a legfontosabbnak a küszöbön álló választás előtt. Fernandez de la Poza választóköri körzetében a nők nem csak számarányukban múlták felül a férfiakat, de az Agrár Párt propagandatevékenysége nyomán kiterjedt női szekciót is létrehoztak.⁵⁰²

Rosa María Capel a női választójogról szóló tanulmányában szintén arra a megállapításra jutott, hogy a nőknek csak kis hányada támogatta szavazatával a baloldalt, míg a többség „a jobboldal választási győzelméhez járult hozzá”.⁵⁰³

⁴⁹⁸ Townson: *La República que no pudo ser...* 235. o.

⁴⁹⁹ *Historia de España dirigida por Tuñón de Lara IX*: 167. o.

⁵⁰⁰ Uo. Townson idézi Irwint W. J. Irwin: *The 1933 Cortes Elections*. New York, 1991., 270-271. o.

⁵⁰¹ Nigel Townson adatai szerint 6.849.000 nő és 6.338.000 férfi rendelkezett szavazójoggal. In: *La República que no pudo ser...* 454. o.

⁵⁰² AHN de Salamanca, Sección Guerra Civil, Sección Político-social, Madrid, Carp. 39, Leg. 704

⁵⁰³ Rosa María Capel Martínez: *El sufragio femenino en la Segunda República española*. Madrid, 1992. 245. o.

A választások nagyobb rendbontások nélkül zajlottak. Ennek ellenére már az első forduló után tiltakozások tömege érkezett a belügyminisztériumba, amelyek különféle visszaélésekről számoltak be. Ezek többsége a baloldali pártoktól érkezett. Ide sorolható Margarita Nelken radikális szocialista képviselőjelölt november 20-i keltezésű levele is, amelyben a badajozói radikális párti polgármester ellen tett feljelentést, akinek erőszakos fellépése egy ember halálát okozta, illetve fel kellett függeszteni a választást. „A spanyol demokrácia végleg elbukott...” – írta levelében.⁵⁰⁴ A Badajozban tapasztalt visszaélésekről az El Socialista is beszámolt.⁵⁰⁵ Atrocitásokról adtak hírt Galiciából is, Pontevedra és Orense provinciákból, illetve Granadából és Valenciából. Ez utóbbiban nem csak hogy feltörték egyes szavazó urnákat, de három halálos áldozattal járó fegyveres összetűzésre is sor került a PURA (Partido de Unión Republicana Autonomista – Autonóm Köztársasági Unió Párt) és a DRV (Derecha Regional Valenciana – Valenciai Regionális Jobboldal) között. Ennek ellenére az 1933-as parlamenti választás a köztársaság egyik legtisztább választása volt. A kormányfő, Martínez Barrio és belügyminisztere sokkal kevésbé folytak bele a pártpolitikai küzdelembe, mint 1931-es elődeik. A kormány semleges magatartását még a katolikus jobboldal vezetője, Gil Robles is elismerte.⁵⁰⁶ A választás eredményének közzététele után azonban új helyzet állt elő: a hivatalban lévő kormány összetétele már nem felelt meg az új Cortes erőviszonyainak.

AZ ÚJ CORTES ÖSSZETÉTELE

Csáky István gróf, madridi magyar ügyvivő az 1933 novemberi választási eredmények ellenére továbbra is képlékenynek érezte a spanyol politikai erőviszonyok alakulását: „A december 3-án lefolyt utó- és pótválasztások után megalakulóban van a második spanyol köztársaság első normálisnak nevezett Cortes-e.... ha a jobboldal számszerint a legerősebben is van képviselve a Cortesben, nem látok mögötte organizált, átütőerővel rendelkező, könnyen mobilizálható tömegeket.”⁵⁰⁷ Csáky meglátását kevésbé tekinthetjük mértékadónak.

Noha az 1933 őszi parlamenti választás a jobbközép koalíció egyértelmű győzelmével végződött, az egyes pártok által szerzett parlamenti helyek számáról kismértékben ugyan, de eltérő számadatok keringenek a szakirodalomban. Az új Cortesben a jobboldal – amelynek semmi köze nem volt az április 14-i forradalmi eseményekhez – a parlamenti helyek közel felével rendelkezett. Az egykori San Sebastián-i paktum mérsékelt szárnya, azaz a radikálisok összesen 104 parlamenti helyet szereztek. Őket csak a CEDA szárnyalta túl 117 mandátummal. Összességében a középpártok, ha kis mértékben is, de megnövelték parlamenti helyeik szá-

⁵⁰⁴ AHN de Madrid, Fondo Contemporáneo, Ministerio Interior, Serie A, Leg. 31A, núms. 4-8

⁵⁰⁵ El Socialista, 1933. november 10, 15, 16, 17, 21, 22.

⁵⁰⁶ Gil Robles: id. mű: 99. o.

⁵⁰⁷ Mol K63 1933/29/1. tétel 67/pd. 1933. december 20.

mát. A nem köztársasági jobboldali pártok viszont óriási növekedést értek el. Ezzel szemben a baloldal a korábbi 247 helyéből mindössze 111-et tudott megtartani. A szocialisták parlamenti képviselőinek száma mintegy felére, 59-re csökkent.⁵⁰⁸

Ily módon a Cortes legnagyobb létszámú parlamenti csoportja a CEDA lett – amely az Agrár Népi Csoport (Minoría Popular Agraria) nevet vette fel – nem csak a legnagyobb, de a legszervezettebb és legfegyelmezett parlamenti csoportnak bizonyult a későbbiekben. Őt követte a radikálisok, majd jócskán lemaradva a szocialisták parlamenti csoportja. Az agrár csoport után következett a katalán Lliga, amely az Esquerrát szorította háttérbe, illetve a tradicionalisták. A baloldali köztársasági pártok képviselői olyan kevesen voltak, hogy csak együtt tudtak parlamenti csoportot létrehozni. A köztársaság első „rendes” parlamentje 1933. december 8-án nyílt meg, sokkal kisebb lelkesedéssel és ünnepléssel, mint az 1931. július 14-i Alkotmányozó Gyűlés. A Cortes új elnökének személye is a változást szimbolizálta: az új házelnök Santiago Alba, volt monarchista képviselő lett, aki a választási kampány tetőfokán lépett be a radikális pártba.

Ebből is kitűnik, hogy a köztársaság második parlamenti választásának eredményeként jelentős súlypontbeli eltolódás következett be a pártrendszerben. Az 1931-es választáson győztes baloldali köztársasági pártok szinte „eltűntek” a parlamentből. A szocialisták pozíciója is jelentősen meggyengült. A legfontosabb mozzanat viszont a katolikus jobboldal megerősödése volt, amelyet 1931-ben az új rendszer létrehozói már „leírtak”. Meglehetősen paradox módon egy laikus köztársaságban, amely már végérvényesen megoldottnak vélte a vallási kérdést, a katolikus egyház volt az egyetlen olyan szervezet, amely képes volt modern politikai tömegpártot létrehozni. Tömegbázisa az agrár, és más katolikus társadalmi rétegekből került ki, amelyek az államforma kérdésében rugalmasan az „ideiglenesség” (*accidentalismo*) álláspontját képviselték és igyekeztek megszerezni a monarchisták szavazatait is. A politikai jobboldal, amely 1930-ban szétesett, a köztársaság alatt a katolikus egyház jóvoltából támadt fel újra.

A választás egyértelmű győztese, a jobboldal nem kötelezte el magát egyértelműen a köztársaság mellett. Sőt, egyes pártjai nyíltan köztársaságellenes álláspontra helyezkedtek. Éppen ezért a jobboldal önmagában nem tudott kormányt alakítani. A választáson együtt induló karlista monarchista tradicionalisták és az alfonziánus monarchista Spanyol Újjászületés blokkja (*Tradicionalistas y Renovación* – TYRE) egyértelműen rendszerellenes álláspontja miatt nem lehetett résztvevője egy esetleges jobboldali kormányalakításnak. Gil Robles és pártja, a CEDA, a „trójai faló” taktikájával, elvileg elfogadta a köztársaságot, de a saját képére akarta formálni. A centrista álláspontot képviselő radikálisok hiába javítottak parlamenti pozíciójukon, egyedül nem tudtak kormányt alakítani.

Így állhatott elő az a rendkívüli helyzet két évvel a köztársaság létrehozása után, hogy csak nem köztársasági pártokkal együttműködve lehetett kormányt alakítani. Két lehetőség volt: a radikálisok és a CEDA koalícióján alapuló jobbko-

⁵⁰⁸ Az adatokat José Ramón Montero közli In: J. L. García Delgado (ed.): *La II República española. Bienio rectificador.* 5-6. o.

zép kormány alakítása, illetve kisebbségi radikális kormány létrehozása a CEDA támogatásával. Az első lehetőséget Alcalá Zamora nem volt hajlandó elfogadni. A Lerroux kormány végül nyolc radikális, egy agrár, egy liberális demokrata, egy progresszista és két független képviselőből állt fel. Ez azonban nem biztosított többséget Lerroux-nak, ezért a CEDÁ-hoz fordult támogatásért. Gil Robles a második verzió mellett döntött, azaz kívülről támogatta a radikális kormányt, bár nem mondott le a hatalom mielőbbi megszerzéséről sem.

Gil Robles stratégiája meglehetősen ellentmondásos volt. Nyilvánosan kijelentette, hogy elfogadja a fennálló rendszert, és beleegyezett a radikálisokkal kötendő informális parlamenti szövetség létrehozásába. Cserébe a CEDA minimális programjának teljesítését kérte, azaz amnesztiát, a vallási és a munkás törvényhozás revízióját és az agrárreform módosítását. Majd egyértelműen kinyilvánította, hogy a CEDA csupán eszköznek tekinti a radikálisokkal kötött szövetséget a hatalom felé vezető úton.⁵⁰⁹

Gil Robles kijelentésére a szocialisták nevében Indalecio Prieto reagált a Cortesben, aki a CEDA kormányra kerülése esetére forradalom kirobbantását helyezte kilátásba.

A CNT, amely bojkottálta a novemberi parlamenti választást, a jobboldal győzelmére újabb offenzívával reagált. A köztársaság történetének harmadik és legnagyobb felkeléshulláma 1933. december 8-án, a Cortes megnyitásának napján robbant ki, majd ezt követően szerte az országban hasonló, bár egymástól elszigetelt akciókra került sor. Az anarchista sztrájk- és felkeléshullám 1934 elején érte el csúcspontját. A hivatalos adatok szerint 75 halálos áldozata és 101 sebesültje volt a lázadók részéről, valamint több, mint 700 embert börtönöztek be.⁵¹⁰

Martínez Barrio a december 8-i felkelés leverése után lemondott és átadta a kormányt Lerroux-nak. A radikális vezér december 19-én mutatta be kabinetjét a Cortesben. Lerroux célja a köztársaság társadalmi bázisának kiszélesítése volt.⁵¹¹ A jobboldallal kötött szövetséget is ezzel indokolta. Ennek megfelelően kormányfőként ígéretet tett az előző két év törvényhozásának felülvizsgálatára, valamint amnesztiát ígért az 1932 augusztusi Sanjurjo-féle puccs elítélteinek. Lerroux azal érvelt, hogy a centrista kormány ily módon biztosítani tudja majd a köztársasági rendszer konszolidációját, tovább szélesítve annak társadalmi bázisát. Az egyház és a hadsereg „megbékítése” mellett a vállalkozóknak is ígéretet tett a költségek csökkentésére. A köztársasági bázis „kibővítésének” gondolata korábban is állandó eleme volt a radikálisok programjának. 1933 végére – többek kö-

⁵⁰⁹ Gil Robles: id. mű: 106. o., DSC 19-20 de diciembre de 1933, El Debate 1933. december 15., 17.

⁵¹⁰ Historia de España dirigida por Manuel Tuñón de Lara IX: 173. o.; MOL K63 274. szám 29/1. tétel 68/pol. 1933

⁵¹¹ Ennek a „befogadó” politikának az első jelentős sikereként 1934. január 21-én a nem köztársasági jobboldal pártjai közül az Agrár Párt formálisan is bejelentette, hogy elfogadja a köztársaságot. Erre reagálva öt képviselő kilépett a pártból, közöttük Romanones gróf. A többség azonban, sokan Santiago Alba régi hívei, egyetértettek az új irányvonalal.

zött a korábbi reformok revíziójára tett ígérettel – enyhe jobbratulódás figyelhető meg a Radikális Párt pozíciójában. Ennek ellenére a radikálisok és a CEDA „alkalmi és stratégiai” jellegű szövetsége korántsem volt feszültségektől mentes. Az alapvető ideológiai különbségek, többek között a katolikus vallás és az egyház helyzete kapcsán vagy az oktatás ügyében, de akár a gazdaság terén is, komoly nézeteltéréseket és konfliktusokat eredményeztek a két párt között.

A radikálisok és a CEDA „csendes fegyverbarátságának” a madridi magyar ügyvivő sem jósolt hosszú életet. Csáky szerint a „radikálisokat és a katolikusokat soká közös nevezőn tartani nehéz lesz, mert akkor a jobboldal sok párthívet elveszít”.⁵¹² Ez a meglátása utóbb beigazolódott.

A POLITIKAI PÁRTOK ÚJ STRATÉGIÁJA 1934-TŐL

A Második Spanyol Köztársaság első két évében létrejött és megszilárdult a többpártrendszer, amely azonban egészét tekintve meglehetősen gyenge és széttagolt maradt. Mivel hirtelen és drasztikus szakítás eredményeként jött létre, a politikai pártok általában nem rendelkeztek határozott és kidolgozott programmal, ezáltal nem tudták érdemben magukra vállalni meghatározott társadalmi csoportok érdekeinek a képviselését. Ennek ellenére létrejött a modern tömegpárt modellje is. A már létező szocialista modell mellett megjelent a katolikus gyűjtőpárt, a CEDA. Általános tendenciaként megfigyelhető, hogy csaknem az összes többi párt fejlődése is ebbe az irányba haladt. A pártrendszer rendkívüli változékonyságot mutatott az állandó szakadások és újracsoportosulások miatt. A parlamentáris intézményrendszer azonban 1931-1933 között stabil kormánykoalícióknak alapult.

1934-től megváltozott a helyzet. A pártok konszolidálódtak, számuk lecsökkent. A pártrendszer átalakulása minden eddiginél jobban tükrözte a társadalom állapotát, politikai-ideológiai tagozódását és lélektani helyzetét.

Az ún. nem köztársasági jobboldal előretörése után Katalónia lett a Köztársaság „bástyája”. A regionális pártrendszer egyfajta alrendszerként jelenik meg a köztársaság pártrendszerén belül, pártjai nem adekváltak az országos pártokkal.⁵¹³ A katalán pártok 1931-től gyors tempóban alakultak át tömegpártokká, a kétpártrendszer irányába mozdulva el. A Katalán Köztársasági Baloldal (Esquerra) és a konzervatív jobboldali polgári erőket képviselő Lliga alkották a katalán pártrendszer fő tengelyét. Ez utóbbi Cambó vezetésével 1933. februárjában átszerveződött és újra megerősödött.⁵¹⁴ 1933 folyamán azonban egyre inkább a CEDA befolyása alá került, amely átvette a San Isidro Katalán Agrár Intézet irányítását is.⁵¹⁵

⁵¹² MOL K63 274. csomó 29/1. tétel 66/pol. 1933

⁵¹³ A baszk és a gallego pártokhoz képest a katalán regionális pártrendszer tekinthető a legkiforrottabbnak.

⁵¹⁴ Bases documentales... Tomo 9, 94-102. o.

⁵¹⁵ 1934 nyarán a Lligában szakadás következett be. Létrejött a Katalán Népi Akció (Acción Popular Catalana), a CEDA regionális pártja.

Röviddel az országos parlamenti választás után, 1934. január 14-én Katalóniában helyhatósági választást rendeztek, amelyen a baloldal – Azaña, Marcelino Domingo és Prieto közreműködésével – rendkívül intenzív kampányt folytatott.⁵¹⁶ Az Esquerra továbbra is hegemon pozíciót töltött be a katalán középosztály körében, de súlyos belső problémák nehezítették a helyzetét. 1933 karácsonyán meghalt Maciá, a katalán radikális nacionalizmus legfőbb alakja. Utódja Luis Companys lett. A Companys vezette többséggel szemben azonban egyre inkább megerősödött a Josep Dencás nevével fémjelzett szélsőséges nacionalista irányzat. Az összefogás – ennek ellenére – eredményesnek bizonyult. A választás eredményeként a Katalán Gyűlésben baloldali kormánykoalíció jött létre, aminek hatására a súlyát veszítő Lliga, tiltakozása jeléül, január végén kivonult a katalán parlamentből.

Az 1933-as parlamenti választáson megsemmisítő vereséget szenvedett országos baloldali köztársasági pártok is igyekeztek újrafogalmazni elképzeléseiket. Miután felismerték, hogy csak közös fellépéssel tudnak szembeszállni a jobboldal előretörésével, 1934 januárjában elkezdődtek a tárgyalások a Gordón Ordax vezette radikális szocialisták, a Független Radikális Szocialista Párt, a Radikális Szocialista Baloldal, a Köztársasági Akció és az autonóm föderalisták között egy új, nagy baloldali köztársasági pártban történő fúzióról. Februárban azonban a Köztársasági Akció és a Független Radikális Szocialista Párt külön utakra lépett. Ennek eredményeként végül a Köztársasági Akció, a Marcelino Domingo vezette Független Radikális Szocialista Párt és a galiciai ORGA (Organización Republicana Gallega Autónoma – Autonóm Gallego Köztársasági Szervezet) 1934. április 1-én létrehozták a Köztársasági Baloldalt (Izquierda Republicana) elnevezésű pártot, melynek programja és felépítése a Köztársasági Akció modelljét követte.⁵¹⁷

A PSOE ÚJ, FORRADALMI TAKTIKÁJA

1933-tól kezdve a szocialista párt egyre inkább a spanyol politikai élet másik fő tengelyévé vált a CEDA mellett. Az 1934-es év meghatározó jelentőségű volt a párt számára. A szocialisták már az 1933 őszi választás első fordulója után szakítottak a köztársaságiakkal. A belső küzdelmek ellenére a Largo Caballero vezette balszárny és az Indalecio Prieto vezette centrista erők megegyezésre jutottak: amennyiben a CEDA kormányra kerül, forradalmat robbantanak ki. 1933. november 25-én a PSOE és az UGT Végrehajtó Bizottságának közös ülésén be is jelentették, hogy a „reakciós erők győzelme esetén fellázadnak”. Ezt a szándékukat másnap a párt Országos Tanácsának (OT) ülésén is megerősítették.⁵¹⁸ Január 13-án a párt vezetősége tízpontos forradalmi programot dolgozott ki. Ebben szerepelt a földek államosítása és az egyházi rendek, a csendőrség és a hadsereg feloszlata is. Ezt követően a radikális álláspont képviselői kiszorították a mérsékelteket a párt vezetéséből.

⁵¹⁶ Avilés Farré: id. mű: 230. o.

⁵¹⁷ Uo. 233-234. o.

⁵¹⁸ Fundación Pablo Iglesias, Archivo Histórico PSOE III-1

A tömegek radikalizálódására hivatkozva az UGT OT 1934. január 27-én rendezett ülésén Besteirót, Trifón Gómezt és Saboritot leváltották. Az új főtitkár – és egyben a párt vezetője is – Largo Caballero lett. A baloldali fordulat jegyében a szocialisták többi szervezetében is vezetőváltás történt. 1934. februárjában Largo Caballero hívei vették át a vezetést az UGT legnagyobb szakszervezetében, a mezőgazdasági munkásokat képviselő FNTT-ben is. Az Ifjú Szocialisták (Juventudes Socialistas) élére az akkor 19 éves Santiago Carrillo került.

A szocialisták új, radikális hangvételét tovább erősítették a nemzetközi események is. 1934. februárjában Ausztriában a diktatórikus ambíciókat dédelgető Dollfuss kancellár a Heimwehr segítségével kíméletlenül leverte az ország több pontján kibontakozó munkásfelkeléseket. A spanyol munkásszervezeteket egyre növekvő aggodalommal töltötte el a diktatórikus tendenciák Európa-szerte tapasztalható térnyerése, amelyek hívei Spanyolországban is egyre aktívabbakká váltak.

A SZÉLSŐJOBBOLDAL MEGERŐSÖDÉSE

Komoly aggodalomra adott okot, hogy a szélsőjobboldal – a CEDÁ-val ellentétben – továbbra sem fogadta el a fennálló rendszert, és folytatta a szervezkedést a köztársaság megbuktatására. A mintegy 12 ezer tagot számláló Spanyol Újjászületés nevű monarchista szervezet Goicoechea vezetésével egyre inkább eltávolodott a liberális vonaltól, és korporativista, illetve tradicionalista irányba fordult. Ez a tendencia még inkább megerősödött Manuel Fal Conde, andalúz ügyvéd főtitkárrá történő kinevezésével, aki a karlistákra támaszkodva, amint mondta „igazi nemzeti ellenforradalmi miliciává” próbálta alakítani a pártot.

Mint már említettük, az 1933 októberében létrehozott spanyol fasiszta párt, az ifjú Primo de Rivera vezette Spanyol Falanx 1934. február 13-án egyesült a JONSzal. A Falanx kb. 2-3000 tagot számlált ebben az időben; követői táborába tartozott a Spanyol Egyetemista Szakszervezet (Sindicato Español Universitario) is. (Ez utóbbi mint egyfajta akciócsoport tevékenykedett.) A JONS-nak mindössze néhány száz tagja volt, a többségük valladolidi egyetemista volt. 1934 nyarán a Falanx belső válságba került, amelynek eredményeként 1935. januárjában Ledesma Ramos kilépett a pártból. Eközben Primo de Rivera vezető szerepe egyre inkább megerősödött. 1934 nyarán a Falanx vezetőjeként két egyezményt kötött a monarchistákkal. A korporativista és fasiszta alapon létrehozandó „Új Spanyol Államról” kötött „10 pontos” szerződést 1934. augusztus 20-án írta alá Sáinz Rodríguezzel. A közös elvi alapokat felvázoló 10 pontot egy másik szerződésben – szintén augusztus 20-án – konkretizálták, amelyet Antonio Goicoechea írt alá a spanyol monarchisták vezetőjeként. A megállapodások értelmében 1934 folyamán a falangisták anyagi támogatást kaptak a Spanyol Újjászületéstől.⁵¹⁹ A monarchisták számára a Falanx egyfajta faltörő kos, „ágyútöltelék” szerepét játszotta az ut-

⁵¹⁹ Emellett más forrásaik is voltak, többek között Juan March, a mallorcai multimilliomos is támogatta őket.

cai provokációk során. A pénzügyi támogatás azonban a monarchisták anyagi nehézségei miatt 1935-től megszűnt.⁵²⁰

A köztársaságellenes erők nem csak az országon belül szervezkedtek. Hatékony külső segítségre akkor az olasz kormányzatnál letek. 1934. március 31-én Rómában Mussolini – Italo Balbo légügyi marsall kíséretében – találkozott a spanyol monarchisták képviselőivel. Megbeszélésükön Emilio Barrera⁵²¹ tábornok mellett a karlista monarchistákat Rafael Olazábal és Antonio Lizarra, a Spanyol Újjászületést pedig Antonio Goicoechea képviselte. Megállapodásuk értelmében Mussolini támogatást ígért a két monarchista pártnak a köztársasági kormány megbuktatására és régensi rendszer létrehozására, amely előkészítené a monarchia teljes helyreállítását. Ennek gyakorlati megvalósítása érdekében 20.000 kézifegyvert, 20.000 kézigránátot, 200 géppuskát és másfél millió pezetát ígért a spanyol monarchistáknak. A Duce további segítséget is kilátásba helyezett, olyan mértékben, ahogy azt a kitűzött cél sikeres megvalósítása megköveteli. A tárgyalófelek megegyeztek abban, hogy Rafael Olazábal veszi át és kezeli a pénzt, majd pedig Spanyolországban – a két párt között egyenlő mértékben elosztva – átadja Rodezno grófjának⁵²², a karlisták, illetve Goicoecheának, a Spanyol Újjászületés vezetőjének.⁵²³

1934. május 3-án a karlisták új főtitkárává Manuel Fal Condét választották, aki megkezdte karlista szabadcsapatok, ún. „requeték” toborzását Andalúziában, majd kiképzőtáborokat és propaganda rendezvényeket szervezett a köztársaság megbuktatására irányuló konspiráció részeként.⁵²⁴

⁵²⁰ Morodo: id. mű: 127-130. o.

⁵²¹ Barrera az 1932-es Sanjurjo-féle puccskísérlet egyik résztvevője volt.

⁵²² Tomás Arévalo Domínguez

⁵²³ Rolf Reventlow: Spanien in diesem Jahrhundert. Bürgerkrieg – Vorgeschichte und Auswirkungen. Europaverlag, Wien, 1968. 441. o. Reventlow forrása Romero Solano könyve: *Vísperas de la guerra de España*. México D. F. 1947. Solano, Cáceres egykori parlamenti képviselője volt. Könyvében megtalálható az információ forrásául szolgáló jegyzőkönyv facsimile változata, amelyet az Antonio Goicoechea lakásában tartott házkutatás során találtak meg a köztársasági hatóságok a polgárháború idején. A jegyzőkönyv szövegét először Hugh Thomas közölte a Manchester Guardianban 1937-ben. A Mussolinivel kötött egyezség tényét Goicoechea is beismerte ugyanennek a lapnak az 1937. december 4-i számában. A találkozó tényét és a megegyezés tartalmát Ricardo de la Cierva monarchista történész is megerősíti, bár hozzáteszi, hogy erősen eltúlozták ennek a megállapodásnak a jelentőségét. Az ő álláspontja szerint az olasz fasiszták és a spanyol monarchisták közötti megállapodást a baloldal forradalmi előkészületei és elkötelezettségének félreérthetetlen jelei váltották ki. De la Cierva szerint a monarchista-fasiszta paktumnak nem volt más közvetlen hatása, mint a Róma környékén felállított kiképzőtáborok, ahol legfeljebb néhány száz aktivistát tanítottak meg a fegyverek használatára. Álláspontja szerint nincs kontinuitás az 1934-es megállapodás és a polgárháború idején a nemzeti erőknek nyújtott olasz segítség között. Ricardo de la Cierva: *Historia básica de la España actual 1800–1975*. Espejo de España, Editorial Planeta, 1974. 330. o.

⁵²⁴ Preston: *Las derechas españolas...* 52. o.

A CEDA RADIKALIZÁLÓDÁSA

Gil Robles a CEDA élén meglehetősen ambivalens módon, de továbbra is a hatalom megragadásának legális útját képviselte. A párt heterogén jellegéből fakadóan tagjainak ideológiája is meglehetősen kevert volt. Igazi demokrata egyéniségek mellett, mint Giménez Fernández, olyanok is tevékenykedtek benne, akik egyre inkább a fasiszta eszmék felé orientálódtak, mint például Serrano Súñer. Mégis, a CEDA és főként Gil Robles kitartott a legalista pozíció mellett. Célja – akárcsak a többi jobboldali pártnak – katolikus, korporatív új állam létrehozása volt, de törvényes eszközökkel. Nem volt azonban határozott programja és szilárd elképzelése az 1930-as évek súlyos politikai, gazdasági és társadalmi problémáinak megoldására, mivel szinte kizárólag a katolikus egyház helyzete foglalkoztatta. A baloldal támadásaira és jobboldali szövetségeseinek nyomására defenzív konzervativizmussal válaszolt. Túlzott konzervativizmusa viszont megakadályozta abban, hogy igazi kereszténydemokrata párttá válhasson. Ellentmondásos pozíciója miatt a monarchista jobboldal „árulónak” és „álszent kollaboránsnak” nevezte, a baloldal viszont „fasisztának” titulálta Gil Roblest és pártját.⁵²⁵ A fasiszta jelző némiképp túlzásnak nevezhető, mivel sosem mozdult el egyértelműen a diktatúra irányába és nem váltotta fel a parlamentarizmust a korporativizmussal, bár a hívei által csak „Vezérként” („Jefe”) emlegetett Gil Robles erős hajlandóságot érzett erre. 1934-től azonban egyre inkább előtérbe került a párt ifjúsági szervezete, a JAP, amelynek radikális hangneme valóban erősen hasonlított a fasisztákéra. A JAP programjában elutasította az „önző kapitalizmust” és a „destruktív marxizmust”; fő céljaként a „szociális igazságosság forradalmát” jelölte meg.⁵²⁶

A NEMZETKÖZI POLITIKAI ESEMÉNYEK HATÁSA

Nehéz lenne eltúlozni a külföldi eseményeknek a spanyol belpolitikára gyakorolt hatását 1934 folyamán. A CEDA egyre növekvő szimpátiával reagált már a náci hatalomra kerülésére is. Gil Robles 1933-ban Németországba utazott, a náci párt Nürnbergben rendezett kongresszusára. Útja során tanulmányozta a náci párt működését és propaganda szervezetét, majd hazatérve tapasztalatait már az 1933-as parlamenti választási kampány során sikerrel kamatoztatta. Az 1934 februári ausztriai események csak tovább fokozták Gil Roblesnek a fasiszmus iránti lelkesedését.⁵²⁷

Az El Debate 1934. februárjában szintén üdvözölte Dollfuss fellépését az osztrák munkássággal szemben. A katolikus napilap szerint az osztrák események „mindenki számára tanulságosak”.⁵²⁸ A spanyol munkásság mély megdöbbenéssel

⁵²⁵ Uo. 59. o.

⁵²⁶ Gil Robles: id. mű: 151. o.

⁵²⁷ Preston: Las derechas españolas... 120. o.

⁵²⁸ El Debate, 1934. február 16.

figyelte a fasizmus európai térhódítását. A szocialisták aggodalmát csak fokozta a spanyol jobboldal reakciója. A párt lapja, az *El Socialista* szerint „Ausztia tragédiája kegyetlen tanulság minden ország munkássága számára, de különösképpen az a spanyol munkásság számára”. Éppen emiatt közös fellépésre szólította fel a munkásokat, elkerülendő, hogy Spanyolországban is hasonló események történhessenek.⁵²⁹

A CEDA magatartásának alakulása 1934 folyamán – az európai események tükrében – a szocialisták félelmét látszott alátámasztani. A katolikus gyűjtőpárt radikalizálódását a párt ifjúsági szervezetének, a JAP-nak az erődemonstrációi is jelezték. Ezek közül a legjelentősebb az 1934. április 22-re El Escorial-ba meghirdetett nagygyűlés volt. A madridi munkásszervezetek tiltakozásuk jeléül általános sztrájkot hirdettek. A helyzet rendkívül kritikus volt. A Cortes két nappal korábban szavazta meg az amnesztia törvényt, amelynek értelmében a Sanjurjo-puccs résztvevői mellett más rendszerellenes politikai elemeket is szabadon engedtek. Zamora köztársasági elnök fel akarta függeszteni az El Escorial-i nagygyűlést, amelyet Salazar Alonso, a CEDÁ-hoz közel álló radikális párti belügyminiszter engedélyezett. Ez azonban nem sikerült. A JAP kongresszusának zárórendezvényén Tuñón de Lara szerint 25 ezer, Gil Robles visszaemlékezései szerint több, mint 30 ezer ember gyűlt össze egész Spanyolországból.⁵³⁰ A CEDA vezére a rendezvényen elhangzott beszédében kijelentette, hogy az – egyébként kölcsönös – fenyegetések és provokációk légkörében „felmerült a lehetőség Spanyolország gondjainak erőszakos úton történő megoldására”.⁵³¹ Ilyen előzmények után a baloldal a CEDÁ-t és vezérét egyre inkább a fasizmussal azonosította.

A helyzet tovább súlyosbodott miután a köztársasági elnök metagadta az amnesztia törvény jóváhagyását. Gil Robles emlékirataiban beismerte, hogy felmerült benne Alcalá Zamora leváltásának gondolata, amit azonban Lerroux nem mert megkockáztatni.⁵³² Végül a köztársasági elnök április 24-én mégis aláírta a törvényt. Ez azonban újabb kormányválsághoz vezetett.⁵³³ A katolikus jobboldal vezetője szerint ekkor „kiváló alkalmat szalasztottak el arra, hogy megszabaduljanak a spanyol politikai élet egyik legzavaróbb tényezőjétől”, ami később – Gil Robles szavait idézve – „mindenki számára nagyon súlyos következményekkel járt”.⁵³⁴

⁵²⁹ *El Socialista*, 1934. március 4.

⁵³⁰ *Historia de España dirigida por Tuñón de Lara* IX: 182. o., Gil Robles: id. mű: 115. o.

⁵³¹ Uo.

⁵³² Uo. 116. o. Gil Robles Alcalá Zamora helyett Lerroux-t szeretne volna a köztársasági elnöki székben látni, akit ily módon eltávolíthatott volna az aktív pártpolitikától. A CEDA vezér stratégiája ugyanaz volt, mint a szocialista párté 1931. decemberében.

⁵³³ Lerroux az amnesztia törvény körüli viták miatt – formális gesztusnak szánva – benyújtotta a lemondását. Alcalá Zamora azonban ezt elfogadta és Lerroux helyére Ricardo Sampedro, a radikális párt egyik „szürke” figuráját nevezte ki. A köztársasági elnök ezzel az önkényes és indokolatlan lépésével már másodszor lépett túl a hatáskörén.

⁵³⁴ Gil Robles: id. mű: 117. o.

SZAKADÁS A RADIKÁLIS PÁRTBAN

A radikálisok kormányra kerülésük után rendkívül nehéz helyzetbe kerültek. A CEDÁ-nak tett ígéretük értelmében a jobbközép kormány létrejöttének előfeltétele volt az Alkotmányozó Gyűlés megelőző két évi reformtevékenységének revíziója. A kormányfő tevékenysége ennek ellenére 1933-1935 között a reformok továbbvitele és a jobboldal felé történő határozott nyitás között ingadozott. Ennek a taktikának az eredményeként a radikális párt megosztottá vált. Lerroux-nak már nem csak stratégiai szövetségesével, a CEDÁ-val kellett megküzdenie, hanem saját pártjának belső válságával is. Ez végül a Martínez Barrio vezette balszárny kilépéséhez vezetett.

Lerroux régi harcostársa és jobbkeze egyre kevésbé értett egyet a pártvezér taktikájával. 1934 januárjában Madridban elhangzott beszédében kifejtette álláspontját, melyben elutasította a nem köztársasági érzelmű jobboldallal kötött paktumot és a CEDA kormányzati pozícióba kerülésének lehetőségét is. Ehelyett a baloldali és jobboldali köztársasági erők összefogását sürgette. 1934. február 4-én az ABC című napilap vasárnapi kiadványa számára adott interjújában még elitélőbbben nyilatkozott a radikálisok és a CEDA szövetségéről, és politikai párbeszédet sürgetett a forradalommal fenyegetőző baloldallal. A jobbközép kormányra egyre erőteljesebb nyomást gyakorló CEDÁ-tól elvárta, hogy végre egyértelműen kötelezze el magát a Köztársaság mellett. Martínez Barrio számára – Lerroux-szal ellentétben – a politikai együttműködés minimális ára a rendszer elismerése volt.⁵³⁵

Gil Robles válaszul a Cortes-ben elmondott beszédében erőszak alkalmazásával fenyegetőzött – „amennyiben a törvényes úton akadályok merülnének fel” a CEDA hatalomra kerülése előtt.⁵³⁶ Ezzel azonban csak alátámasztotta a radikális párt második emberének a CEDÁ-val kapcsolatos ellenérveit.

Ennek ellenére Martínez Barrio és a jobboldalt bíráló társai egyre jobban elszigetelődtek a radikális párt parlamenti csoportjának februári ülésein. Végül Lerroux – engedve a CEDA nyomásának – meghozta a döntést: március elején elfogadta a két „lázadó” miniszter kilépését a kormányból. Mindössze két hónappal hatalomra kerülése után a radikálisok vezére kész volt feláldozni nem csak saját helyettesét, hanem a pénzügyminiszterét is a CEDA kérésére. Lerroux kormányának jobbra tolódását a köztársaság konszolidálása felé tett „újabb lépésként” értékelte. Saját stratégiájának fő célkitűzéseként továbbra is a köztársaság tömegbázisának kiszélesítését jelölte meg, ezért hajlandó volt feláldozni a párt egységét is. Nem volt képes azonban megfelelő garanciát nyújtani szövetségesének, a CEDÁ-nak autoritárius törekvéseivel szemben. A Radikális Párt centrista ígéretei – centrista stratégia híján – komoly veszélybe kerültek.⁵³⁷

Martínez Barrio április elején, andalúziai körútja során elhangzott két beszédében egyértelműen elutasította a jobboldallal kötött szövetséget, mint „közvet-

⁵³⁵ Townson: *La República que no pudo ser...* 256. o.

⁵³⁶ DSC 1934. február 7.

⁵³⁷ Townson: *La República que no pudo ser...* 257-258. o.

len veszélyt” a Köztársaság számára, de hasonlóképpen szembehelyezkedett egy esetleges szocialista diktatúrával is. Ezek elkerülésére a köztársasági erők összefogására, egységes köztársasági politika kialakítására szólított fel.⁵³⁸

A Radikális Párton belüli válság végül az amnesztia törvény vitája kapcsán csúcsosodott ki. Az amnesztia elfogadása után Martínez Barrio nem látott más kiutat, mint elhagyni a pártot. Május elején 19 parlamenti társával új pártot alapított Radikális Demokrata Párt (Partido Radical-Demócrata) néven. 1934. június 17-i beszédében azzal indokolta lépését, hogy Lerroux a radikálisok centrista politikáját lecserélte a „szektáriánus” jobboldal politikájára, amely azonban elutasította a rendszer „demokratikus és liberális alapelveit”. Martínez Barrio meglátása szerint a Köztársaság számára a legfőbb veszélyforrást nem a baloldal és a jobboldal szembenállása, hanem a „rendszer védelmezőinek és ellenségeinek” konfliktusa jelentette.⁵³⁹

Az új köztársasági párthoz néhány szocialista képviselő is csatlakozott, illetve Miguel Maura Konzervatív Köztársasági Pártjából egy parlamenti képviselő.⁵⁴⁰ A Liberális Demokrata Párt létrehozása újabb lépést jelentett a köztársasági erőknek az 1933 novemberi választást követő újjászervezésében. Mintegy másfél hónappal korábban jött létre Manuel Azaña vezetésével és a Köztársasági Akció, a Független Radikális Szocialista Párt és a Gallego Köztársasági Párt egyesülésével a Köztársasági Baloldal (Izquierda Republicana). Az új pártból kimaradt a Gordón Ordax vezette Radikális Szocialista Párt. Ez utóbbi 1934. szeptember 11-én a Martínez Barrio vezette Liberális Demokrata Párttal egyesülve megalapította a Köztársasági Uniót (Unión Republicana). Az új párt elutasított „mindenfajta diktatúrát – jobboldalit és szocialistát egyaránt”. Programja nem tartalmazott vadonatúj célokat, inkább a radikális szocialista párt 1930-as programjának felújításaként fogható fel.⁵⁴¹

A szakadásnak a Radikális Pártra kiható számszerű következményeit tekintve – Nigel Townson szerint – nem állnak rendelkezésre pontos adatok. Hozzávetőleges becslések szerint a radikálisok tagságuknak mintegy egyhatod részét veszíthették el.⁵⁴² Az elszenvedett morális veszteséget pedig ismét a jól bevált módszerrel, a radikális vezér körül kialakult személyi kultusz eszközeivel igyekeztek kompenzálni, újabb példaként a köztársasági pártrendszerre oly jellemző perszonalizmusnak.

A REFORMOK SORSA

A CEDA alkotmányreformot követelő és egyre fokozódó nyomásával szemben Lerroux halogató taktikához folyamodott. A második törvényhozási ciklusban folytatódott a korábban előrehaladt reformalkotási folyamat is. Az új törvények

⁵³⁸ Martínez Barrio: id. mű: 217-218. o.

⁵³⁹ Uo. 226-227. o.

⁵⁴⁰ Townson: La República que no pudo ser... 275. o.

⁵⁴¹ Historia de España dirigida por Tuñón de Lara IX: 176. o., Avilés Farré: id. mű: 238. o.

⁵⁴² Townson: La República que no pudo ser... 277. o.

között voltak kimondottan ellenreform jellegűek, de olyanok is, amelyek – ha mérsékeltebb szellemben is – kiegészítették a republikánus–szocialista kormányzat intézkedéseit.

A legkényesebb kérdés az agrárreform további sorsa volt. 1934 folyamán tovább folytatódott a parasztok földhöz juttatása, de jelentős módosításokat hajtottak végre az 1932 szeptemberi Agrárreformon.⁵³ Többek között eltörölték a kisajátítható földek listáját. Emellett megszüntettek számos korábbi intézkedést. Az amnesztia törvény a nemesség 1932-ben elkobzott földjeinek egy részét visszajuttatta eredeti tulajdonosainak. Az UGT válaszul júniusra általános sztrájkot hirdetett. A kormány azonban kíméletlenül fellépett a parasztokkal szemben, jelentősen meggyengítve a radikálisok vidéki szervezeteit. 1934 októberében Manuel Giménez Fernández, a CEDA képviselője lett az új agrárminiszter. A demokratikus beállítottságú katolikus politikus az agrárreform nagyszabású kiszélesítését vette tervbe. Ennek fontos állomását jelentette az 1934. december 21-én hozott törvény (*Ley de Yunteros*), amely lehetővé tette az extremadurai parasztok számára az 1932-es törvény értelmében ideiglenesen elfoglalt területek további művelését. 1935 januárjában azonban a támadások kereszttüzében ideiglenes jelleggel felfüggesztette a kisajátítások végleges legalizálását. Giménez Fernández agrárreformjainak csúcspontját a paraszti bérleményekről szóló 1935. március 15-i törvény (*Ley de Arrendamientos Rústicos*) jelentette. Ennek értelmében a parasztok 12 évi bérlemény után, mindkét fél számára elfogadható áron, megvásárolhatták volna a földet a tulajdonosától. A miniszter tevékenysége azonban rendkívül erőteljes ellenállásba ütközött, nem csak a földbirtokosok, hanem saját pártja részéről is. 1935 tavaszán le is váltották. Ezt követően további lépések történtek az agrárreform befagyasztására.

A katolikus CEDA számára a legfontosabb célkitűzés a vallási kérdés revíziója, illetve a katolikus egyház korábbi privilégiumainak helyreállítása volt. Ennek jegyében – figyelmen kívül hagyva a Vallási felekezetekről szóló törvényt – újra megnyitották az egyházi iskolák kapuit.

A hadügyi reformok terén Gil Robles hadügyminisztersége 1935 májusától komoly változásokat hozott. Lépéseinek köszönhetően ismét megnőtt a tisztikai szerepvállalása. Monarchista katonatisztek kerültek a legmagasabb pozíciókba. A hadsereg főparancsnokává Franco tábornokot nevezte ki. Ezekkel a lépésekkel Gil Robles mintegy előkészítette a terepet az 1936-os katonai felkeléshez.

A munkástörvényhozás terén a radikális kormányok megpróbálták egyensúlyt teremteni a munkavállalói szakszervezetek és a munkaadók érdekei között. A Largo Caballero által felállított Vegyesbíróságok továbbra is megmaradtak, de az első köztársasági időszakkal ellentétben egyre inkább a munkaadók érdekeinek kedveztek. A szocialista aktivistákat hátrányosan megkülönböztették a vállalatoknál. A fizetéseket csökkentették, az előző időszak szociális törvényhozását figyelmen kívül hagyták. Ebből kifolyólag a részleges és általános sztrájkok száma 1934-ben óriási ütemben nőtt. Törvénytelennek minősítették a nem szigorúan az adott

⁵³ Modificación de la Ley de Reforma Agraria. 27 de septiembre de 1934 In: Bases documentales... Tomo 8, 160-166. o.

munkahelyre szorító sztrájkot, illetve a kormány engedélye nélkül indított munkabeszüntetéseket. 1933-1935 között a világválság által katalizált növekvő munkanélküliség vált a spanyol társadalom legsúlyosabb problémájává. A radikális kormányok közmunka-programmal igyekeztek enyhíteni a gondokon, de a költségvetés rendkívül szűk mozgásteret engedélyezett. Vidéken a helyzet még súlyosabb volt. 1934 februárjában a szocialista Indalecio Prieto a Jaén tartományban fennálló áldatlan állapotok miatt tiltakozott a Cortes-ben. Értesülései szerint a munkás-törvényeket egyáltalán nem tartják tiszteletben, a csendőrség a munkásokkal szemben visszaél a hatalmával, a novemberi választások óta pedig 400 munkást börtönöztek be. A szocialista képviselő mellett egy radikális párti miniszter is beismerte, hogy „jelenleg sok faluban a régi caciqué-k teljes diktatúrája alatt élnek az emberek”.⁵⁴⁴ A Radikális Párt a saját munkáltatói tömegbázisának és szövetségesének, a CEDÁ-nak kedvező politikájával lehetővé tette, hogy a jobboldal társadalmi-gazdasági erői jelentős mértékben visszanyerhessék a köztársaság létrejötte után elvesztett hatalmukat.

A jobbközép kormányzás egyik legfontosabb függőben lévő kérdése az Alkotmány reformja volt. Az előzetes megegyezés ellenére ezen a téren a radikálisok halogató taktikát folytattak. Ennek okát abban kell keresni, hogy a centrum és jobboldal nem tudott megegyezni a reform mértékében. Végül Lerroux kénytelen volt engedni a CEDA nyomásának és 1935. július 5-én bemutatott a Cortes-ben egy kezdetleges alkotmányreform tervezetet, amely az alkotmány összesen 41 cikkelyének a megreformálását, illetve eltörlését jelentette volna.⁵⁴⁵ A módosítási javaslatok alapvetően a regionális autonómiák ellen irányultak; emellett eltörlötték volna a válást és a magántulajdont sértő rendelkezéseket; tervbe vették a parlament felsőházának létrehozását; a vallási kérdést érintő cikkelyek reformja kapcsán az összes, a vallás és az egyház pozícióját korlátozó cikkely megszüntetését tervezték, bár ígérték, hogy továbbra is tiszteletben tartják az állam laikus jellegét. A radikális párti Samper elnökletével felállítottak egy parlamenti bizottságot, amely azonban az ellentétes pártérdekek miatt nem tudott érdemi munkát végezni. Így 1936 januárjáig, a következő választás időpontjáig sem sikerült kidolgozniuk a reformtervezetet.

A BASZK ÉS A KATALÁN AUTONÓMIA KÉRDÉSE

Az 1933-tól hatalmon lévő jobbközép kormánykoalíció többségét centralista beállítottságú politikai erők alkották. Ellenezték a tartományi autonómiát, és minden eszközzel azon voltak, hogy lefékezzék az autonómia irányába haladó folyamatokat. A madridi kormányzat politikája elsősorban Katalóniában és Baszkföldön okozott komoly feszültségeket és járult hozzá a nacionalizmusok radikálizálásához.

⁵⁴⁴ DSC 1934. február 7.

⁵⁴⁵ Gil Pecharrómán: *La Segunda República. Esperanzas y frustraciones*. Colección Historia de España, Temas de Hoy, Madrid, 1997. 89. o.

1934 február végén került a Cortes elé a baszk statútum ügye, amelynek tervezetét az előző év novemberében a baszkok népszavazáson fogadták el nagy többséggel. A Cortes azonban – Álava tartomány tartózkodására hivatkozva – elutasította az autonómia tervezetét. Ennek következményeként a Baszk Nacionalista Párt egyre inkább közeledett a szocialistákhoz. A központi kormány és a Baszkföld viszonyát tovább mérgeztette az ún. „borháború” (*„guerra del vino”*). Az 1876 óta érvényben lévő Gazdasági Egyezmény értelmében a baszkok önálló pénz- és adópolitikát folytathattak: az állam felé egy összegben adóztak. 1934 nyarán a kormány sorozatos intézkedésekkel vette semmibe a korábbi viszonyokat. A baszk nacionalisták a szocialistákkal összefogva tiltakoztak a kormány politikája ellen. A feszültség a tetőpontjára hágott, amikor tiltakozásuk jeléül a helyi erők augusztus 12-ére helyhatósági választást írtak ki Baszkföldre. Ezt azonban a kormány megtiltotta. A központi kormány ígéretet tett a baszk autonómia tervezet őszi ülésszakban való tárgyalására, de ígéretét a baszk nacionalista erők már nem vették komolyan.⁵⁴⁶ A katolikus polgárságot képviselő Baszk Nacionalista Párt végérvényesen csatlódott a CEDA politikájában és új szövetségest keresett az autonómia megvalósításához. A szeptember 2-án a baszkföldi Zumárragába összehívott Községtanácsok Gyűlésén Indalecio Prieto aktív közreműködésével együttműködés jött létre a szocialisták és a nacionalisták között. Ennek eredménye lett két év évvel később a Baszk Statútum törvénybe iktatása.⁵⁴⁷

A katalán konfliktus azonban súlyosabb méreteket öltött. Az 1934 januári katalán helyhatósági választás eredményeként létrejött balközép kormány szállaka volt a madridi centralista kormány szemében, akadályozta, hogy a madridi politikai fordulatot sikeresen kiterjesszék Katalóniára. Ráadásul Maciá halála után a katalán nacionalizmus baloldali fordulatot vett. Mint említettük, a jobboldali polgári erőket képviselő Lliga tiltakozása jeléül kivonult a katalán parlamentből. Eközben az önkormányzati kompetenciák átadása a regionális erőknek meglehetősen akadozva haladt. A feszültség tovább fokozódott, amikor 1934. április 12-én a katalán parlament elfogadta a Bérleti Szerződések Törvényét (*Ley de Contratos de Cultivo*), amely lehetővé tette a szőlők bérlőinek (*rabassaires*), hogy minimum hat évig bérelhessenek egy területet, illetve, hogy 18 évi folyamatos művelés után megvásárolhassák a földet. A tiltakozó tulajdonosok érdekeinek képviseletében a Lliga a madridi Cortes-hez fordult. A törvény alkotmányt sértő jellegére hivatkozva, kérte, hogy terjesszék az Alkotmánybíróság elé az ügyet. Ennek június 8-án született döntése értelmében alkotmányellenesnek minősítették és semmisnek nyilvánították a törvényt. Válaszul az Esquerra visszahívta képviselőit a Cortes-ből, amihez – szolidaritása jeléül – a Baszk Nacionalista Párt is csatlakozott. A madridi kormány és a katalán Generalitat közötti viszony szakítópróbáját jelentette, hogy június 12-én a katalán parlament – minden változtatás nélkül – ismét megszavazta a törvényt. A nyílt konfliktust csak a parlament nyári szünetelése miatt sikerült elodáznia.

⁵⁴⁶ MOL K63 29/1. tétel 1934 44/pol.

⁵⁴⁷ Gil Pecharromán: *La Segunda República...* 190-191. o.

A madridi kormány megpróbálta volna tárgyalásos úton megoldani a problémát. A parlament őszi ülészakának megnyitása előtt azonban olyan eseményekre került sor, amelyek új feszültséggel töltötték fel a pártrendszert, és drasztikus fordulatot hoztak a spanyol belpolitikában.

AZ 1934 OKTÓBERI FORRADALOM ÉS HATÁSA

1934 nyarán a társadalmi feszültségek tovább fokozódtak. Vidéken a helyzet egyre rosszabbodott. Csökkent a parasztok bére, nőtt a munkanélküliség. A falvakban a kötelező foglalkoztatásról szóló törvény (*Ley de Términos Municipales*) eltörlésével visszatértek a földtulajdonosok foglalkoztatási jogait nagyrészt visszaállító módszerhez. A „lázadó” parasztnak a földbirtokosok – „Comed República!” (Egyetek Köztársaságot!) felkiáltással – nem adtak munkát.⁵⁴⁸ Az egyre növekvő elégedetlenség nyomán óriási sztrájkhullám söpört végig Spanyolország agrárterületein. A kormány rendfenntartó erőinek kíméletlen fellépése végül megfékezte a lázadó indulatokat. A megmozdult parasztság szervezeteit felszámolták, vezetőiket börtönbe zárták vagy menekülésre kényszerítették.

Az 1934-es év folyamán a politikai erők polarizálódásának tendenciáját figyelhetjük meg Spanyolországban. A politikai összecsapások gyakran erőszakos formát öltöttek. A kormányzó jobbközép blokk a Köztársaság „kiigazítását” (*„rectificación”*) sürgette. A kormánykoalíció legnagyobb súlyú pártja, a CEDA pedig egyre erőszakosabban követelte magának a hatalom közvetlen gyakorlását. Erre válaszul a baloldali munkásságban egyre erősödött az elhatározás, hogy megvédje a Köztársaságot – ha kell, fegyverrel is – a CEDA által megtestesített veszéllyel szemben, amelyet kifejezetten fasiszta fenyegetésnek tekintettek. Ennek jegyében már az év elején elkezdődtek a felkelés technikai előkészületei.

1934 nyarán intenzív kapcsolatfelvételi kísérletek kezdődtek a kommunisták és a szocialisták között is. A Spanyol Kommunista Párt a köztársaság kezdete óta jelentősen megnövelte tömegbázisát. 1934 nyarán már kb. 25 ezer tagja volt. A két párt eltérő stratégiát követett: a kommunisták antifasiszta front létrehozására törekedtek, a szocialisták viszont az általuk irányított ún. Munkásszövetség (Alianza Obrera) megoldását támogatták. Végül 1934. szeptember 12-én a kommunista párt belépett a Munkásszövetségbe, ami nagymértékben hozzájárult a két párt viszonyának javulásához.⁵⁴⁹

A forradalom fő szervezeti egysége elméletileg a Munkásszövetség lett volna, amelyhez 1934 szeptemberére – a CNT kivételével – az összes munkásszervezet csatlakozott. 1934. februárjában felmerült a CNT és a szocialisták szövetségének a gondolata is, de ez országos szinten az anarchoszindikalisták ellenállásán végül

⁵⁴⁸ Historia de España dirigida por Tuñón de Lara IX: 174. o.

⁵⁴⁹ Uo. 177. o.

meghiúsult. A CNT az 1933. decemberi sikertelen mozgósítás és a tömeges letartóztatások ellenére tovább folytatta offenzív stratégiáját. Ennek ellenére külön megegyeződés jött létre 1934. március 28-án a CNT asztúriai szervezete és az UGT között.⁵⁵⁰

A felkelés végül október 5-én robbant ki, miután Lerroux engedett Gil Robles követelésének és új kormányában négy miniszteri tárcát adott a CEDÁ-nak. A szocialisták – nem teljesen alaptalanul – attól tartottak, hogy Gil Robles hasonló politikát követne, mint Dollfuss Ausztriában és felszámolná a szociáldemokráciát Spanyolországban. A küszöbönállónak tűnő fasiszta hatalomátvétellel megelőzését célzó, 1934. október 5-ére meghirdetett általános sztrájk a baloldali erők felkelési kísérletébe torkollott az év elején hozott döntés szellemében. A kormány hadiállapot kihirdetésével reagált az eseményekre és mozgósította a hadsereget, amely az egymástól elszigetelt vidéki lázadásokat hamar leverte. Barcelonában a Luis Companys vezette forradalom a CNT támogatásának hiányában gyorsan elbukott. Ezzel párhuzamosan a madridi szocialisták vezette felkelés is hasonló sorsra jutott. Asztúriában viszont a felkelés kisebbszajta polgárháborúvá szélesedett. A bányavidéken, ahogy már említettük, a CNT és az UGT képes volt hatékony szövetségre (Unidad de Hermanos Proletarios – UHP) lépni egymással, számos tekintetben előkészítve ezzel az 1936-os Népfőnt születését. A lázadásban mintegy 50.000 munkás vett részt, többségük bányász. Miután Oviedo heves harcok árán a kezükre került, a kormány, a CEDA nyomására, a gyors beavatkozás mellett döntött. Az asztúriai felkelés leverésével Franco tábornokot, a vezérkar újonnan kinevezett főnökét bízták meg, aki a mór harcosokkal kiegészített Spanyol Idegenlégiót vezényelte Asztúriába.

Az asztúriai eseményekről a sajtó bőséges információt szolgáltatott. A felkelésnek kb. 4000 halálos áldozata volt. A politikai foglyok száma az 1934. októberi felkelést követően mintegy 30.000-re rúgott.⁵⁵¹ Közéjük tartozott Azaña és Largo Caballero is. A politikai perek egészen 1935 közepéig elhúzódtak. Luis Companyst, a barcelonai, illetve Ramón González Peñát és Jesús Monzónt, az asztúriai felkelés vezetőit sokadmagukkal együtt halálra ítélték. A CEDA követelte valamennyi halálbüntetés végrehajtását. Alcalá Zamora köztársasági elnök viszont ezt visszautasította, mondván, Sanjurjo és monarchista puccsista társai két évvel korábban ugyancsak kegyelemben részesültek.

Katalóniában az autonómiát felfüggesztették és átmenetileg katonai kormányzást vezettek be. A Cortes-ben a katalán Statútum jövőjével kapcsolatos vitában a monarchisták az autonómia végleges eltörlését követelték, a katalán Lliga viszont azonnali visszaállítását. A kormány végül végül az autonómia határozatlan időre történő felfüggesztése mellett döntött, az előzőleg átruházott kompetenciákat pedig a központi kormányzat hatáskörébe vonta.

Az októberi asztúriai forradalom drámai módon előrevetítette az események későbbi alakulását. Új szakaszt nyitott a Második Köztársaság történetében,

⁵⁵⁰ Bases documentales... Tomo 9, 294-295. o., Bar Cendón: id. mű: 245. o.

⁵⁵¹ Antony Beevor: *A spanyol polgárháború*. Európa, Bp., 2002. 70. o.

amelynek során felgyorsult a politikai erők radikalizálódása. A felkelés könyörtelen vérbefojtása elkeseredett indulatokat váltott ki a munkásokból, az elszánt forradalmi kísérlet viszont sokkolóan hatott a konzervatív rétegekre. A jobboldal, de főképp a monarchisták úgy vélték: az októberi események bebizonyították, hogy a parlamentáris rendszer képtelen feltartóztatni a forradalmi erőket, egyedül a hadsereg képes erre.

Csáky gróf, a madridi magyar ügyvivő az októberi forradalom leverése kapcsán a közbiztonsági szervek és a hadsereg tekintélyének „érezhető és látható növekedéséről” számolt be, de nem tartotta kizártnak a lehetséges túlkapásokat sem.⁵⁵² A magyar diplomata nyilvánvaló szimpátiával számolt be a hadsereg „rendteremtő” fellépéséről és a lázadókkal szemben tanúsított „hősies ellenállásáról”. Jelenítésében rámutatott a lakosság (*egy bizonyos részének – szerző*) megváltozott magatartására a katonasággal szemben, amelyet korábban „bűnbakként” kezeltek és háttérbe szorítottak, most pedig „mindenütt ünnepelnek” – írta. De Csáky szerint nem csak a lakosság, hanem a kormány hozzáállása is jelentősen módosult a hadsereg és a rendfenntartók irányában.⁵⁵³

Röviddel az októberi véres események után, a forradalom okozta sokk hatására 1934 decemberében José Calvo Sotelo vezetésével létrejött az alfonziánus és tradicionalista monarchistákat egyesítő Nemzeti Tömörülés (Bloque Nacional). Calvo Sotelo, mint civil vezető mellett a mozgalom katonai vezetőjének funkcióját a száműzetésben élő Sanjurjo vállalta fel. Alapító kiáltványuk szerint céljuk a monarchia helyreállítása és egy „Új Állam” („Estado Novo”) létrehozása volt. Ezen autoritárius, katolikus, korporatív államot értettek; olyan Spanyolországot, amely „egy és oszthatatlan”, és ahol „rend uralkodik”; a „haza gerincét” pedig a hadsereg adja.⁵⁵⁴ Eszmeiségét tekintve a Nemzeti Tömörülés törekvéseit majd az 1936 júliusi katonai felkelés és erőinek polgárháborús győzelme valósítja meg.

A NÉPFRONT LÉTREJÖTTE

Az októberi felkelés leverését követő represszió a baloldal vezetőit is stratégiaiuk átgondolására készítette. Először is abban a meggyőződésükben erősítette meg őket, hogy újra össze kell fogniuk a jobbközép kormány parlamentáris úton történő megdöntésére. Az első kezdeményezés a köztársasági baloldaltól származott, amely szervezeten nem vett részt az októberi forradalomban (a szocialisták nem is próbálták bevenni), de a CEDA kormányra kerülését maga is a Köztársaság elleni nyílt agresszióként értékelte. A munkásság és a polgári baloldali erők összefogására tett újabb kísérletben meghatározó szerepe volt Manuel Azañának, akiből az októberi forradalmat követő jogtalan meghurcoltatása politikai mártírt,

⁵⁵² MOL K63 274. csomó 29/1. tétel 1934 50/pol.

⁵⁵³ MOL K63 274. csomó 29/1. tétel 1934 47/K

⁵⁵⁴ Bases documentales... Tomo 9, 168-172. o., Preston: Las derechas españolas... 133-134. o.

másrészt a tömegek mozgósítására is hajló határozott politikai vezetőt csinált.⁵⁵⁵

Az összefogás folyamatát már 1935 tavaszán elősegítette, hogy a kormányzó jobbközép blokk belső ellentétei folytán több ízben felvetődött a Cortes-választás előrehozásának lehetősége.⁵⁵⁶ Az egységesülési törekvések kezdetben párhuzamosan folytak a baloldali polgári erőkön és a munkásszervezeteken belül.

Azaña erőfeszítéseinek eredményeként a Köztársasági Baloldal (IR), a Köztársasági Unió (UR) és Felipe Sánchez Román Nemzeti Köztársasági Pártja (Partido Nacional Republicano – PNR)⁵⁵⁷ részvételével 1935. április 12-én aláírták a köztársasági Egyesülés (Conjunción republicana) paktumát. 1935 közepén Azaña óriási tömegek előtt elmondott, nagy visszhangot kiváltó szabadtéri beszédeivel visszaszerezte korábbi karizmatikus republikánus vezéri tekintélyét. Beszédeiben már utalt a baloldali összefogás szükségességére, majd 1935. november 14-én a köztársasági Egyesülés nevében formálisan is megkereste a szocialistákat a választási koalíció javaslatával.

A munkásszervezetek „választási egységfrontjának” megteremtését 1935. februárjában a kommunisták már felajánlották, egyelőre csak a szocialistáknak és a Munkásszövetségnek. Márciusban azonban már „széles tömörülést” tartottak szükségesnek, mindazokból az elemekből és szervezetekből, amelyek „készek harcolni a fasizmus ellen”, köztük olyanokból, „akik nem férnek bele a Munkásszövetségbe: köztársaságiak, értelmiségiek, kispolgárok, stb.”⁵⁵⁸ Nagyobb súlyú megjelenésük a spanyol politika színpadán újabb árnyalatot jelentett a pártrendszerben. Áprilisban a szocialisták részéről az asztúriai felkelés előkészítésében játszott szerepe miatt száműzésbe vonult Prieto, otthoni hívei nevében pedig Juan Simeón Vidarte a köztársasági pártokkal kötendő választási szövetség gondolatát vetette fel. Ehhez a kommunista párt is csatlakozott, amely – korlátozott célok jegyében – ugyancsak ilyen koalíció mellett foglalt állást. Elkötelezettségük csak fokozódott a Komintern 1935. július 25. augusztus 21. között Moszkvában rendezett VII. kongresszusa után, amelyen ugyancsak a demokratikus politikai erők széleskörű szövetségére épülő Népfront létrehozása irányában befolyásolták a tagpártokat.⁵⁵⁹

⁵⁵⁵ Azañát 1934. október 9-én tartóztatták le Barcelonában a forradalom előkészítésében való részvétel vádjával. A vád alapjául Azaña egy 1934. augusztus 30-i barcelonai beszéde szolgált, illetve az a tény, hogy szeptember 28-án – Jaime Carnernek, egykori miniszterének temetése alkalmával – katalán vezetőkkel tárgyalt Barcelonában. A túlzásba vitt, és utóbb alaptalannak bizonyult lejáratási kampánnyal a kormány éppen ellenkező hatást ért el. 1934. december 28-án felmentették Azañát, aki a meghurcoltatásból erkölcsileg megerősödve került ki, majd a baloldali összefogást sürgető politika vezéralakja lett.

⁵⁵⁶ 1934. novemberétől 1935. december közepéig hatszor került sor kormányváltásra, s szinte minden kormányban időközi átalakítások is voltak.

⁵⁵⁷ Sánchez Román pártja 1934. júliusában jött létre.

⁵⁵⁸ Historia de España dirigida por Tuñón de Lara IX: 204. o. Idézi Harsányi Iván: A spanyol baloldal 1936. januári választási egyezményének előzményeihez. In: *A Nemzetközi Munkásmozgalom történetéből*. Évkönyv 1986. 111. o.

⁵⁵⁹ Historia de España dirigida por Tuñón de Lara IX: 207. o.; Harsányi Iván: A spanyol baloldal 1936. januári választási egyezményének előzményeihez. 111, 114. o.

1935 őszén a korábbiak mellett még egy újabb politikai erővel kellett számolni a baloldalon. Az 1934 októberi barcelonai felkelés bukása a katalán kommunista szervezetekre is komolyan hatott. Ennek eredményeként 1935 októberében a korábban radikális nacionalista irányvonalat követő Munkás-Paraszt Tömörülés (Bloque Obrero y Campesino – BOC) és a trockista beállítottságú, Andrés Nin vezette Kommunisták Baloldala (Izquierda Comunista) egyesülésével létrejött a Marxista Egyesítés Munkáspártja (Partido Obrero de Unificación Marxista – POUM).⁵⁶⁰

Az új párt, amelynek elsősorban – de nem kizárólag – Katalóniában volt bázisa, valamennyi forradalmi marxista erő szervezeti egyesítésének jelszavával lépett fel. Alapító okmányában⁵⁶¹ a proletárdiktatúra fegyveres felkelés útján történő megvalósítását jelölte meg végső céljaként. A spanyolországi helyzetet „a fasizmus és a proletárforradalom közötti átmeneti állapotnak” tekintette, amelynek során előfordulhatnak ugyan polgári demokratikus időszakok, de csak átmeneti epizód jelleggel. Az alapvető társadalmi problémák (földkérdés, nemzetiségi és vallási kérdés) megoldásához szükséges demokratikus forradalom megvalósítását is kizárólag proletárforradalom útján látta megvalósíthatónak: a párt szerint „továbbra is bízni a polgári demokráciában bűncselekmény”. A POUM harcot hirdetett az alkalmatlan, tehetetlen és gyáva kispolgári pártokkal szemben, de nem zárta ki az alkalmi szövetséget, jól meghatározott célok érdekében, a szervezeti önállósága és a kritikához való joga megőrzésével. Ez a pillanat 1936. januárjában jött el, amikor Joaquín Maurín főtitkár jelezte a szocialistáknak a POUM szándékát a baloldali választási blokkjához való csatlakozásra.⁵⁶²

A CORTES FELOSZLATÁSA

Miközben a baloldal politikai erői ismét összefogtak, a jobbközép kormánykoalíció végérvényesen válságba került. 1935 őszén a Radikális Párt sorozatos visszaélési botrányokba keveredett, ami élesen rávilágított a pártot körüllegő korrupcióra.⁵⁶³ Lerroux nem tudta megvédeni pártját a vádaktól, miután egy családtagja révén maga is érintetté vált a visszaélésekben. Ezzel a radikálisok teljesen elvesztették hitelüket; a párt ezt követően gyakorlatilag széthullott. Ez súlyos következményekkel járt a pártrendszerre nézve, mivel a politikai palettáról eltűnt az 1933-ban ismét jelentős szerepre szert tett centrumpárt. Ezáltal a pártrendszer polarizációja tovább gyorsult. A különböző politikai erők most már a két nagy tömegpárt, a CEDA és a szocialista párt köré csoportosultak.

⁵⁶⁰ Bases documentales... Tomo 9, 37. o.

⁵⁶¹ Teljes szövegét közli Bases documentales... Tomo 9, 313-316. o.

⁵⁶² Uo. 328-329. o.

⁵⁶³ MOL K63 274. csomó 29/1 tétel. 14/pol 1935 Az 1935. októberében kirobbant, szerencséjatek engedélyezésére vonatkozó, ún. Strauss-féle visszaélési botrányt követően a radikális párt újabb korrupciós ügybe keveredett.

A radikális párt végzetes meggyengülése kapcsán, amelyben az ő fellépésének is nagy szerepe volt, Gil Robles megpróbálta kihasználni az alkalmat, és megszerzeni a felhatalmazást a kormányalakításra. Alcalá Zamora azonban, ezt megakadályozandó, inkább a Cortes feloszlátása és új választás kiírása mellett döntött.

Ettől a pillanattól kezdve a baloldali erők összefogását sürgető tárgyalások új lendületet vettek. A szocialisták és a baloldali köztársasági pártok készen mutatkoztak választási szövetség aláírására, de nézeteltérés támadt a kommunisták részvétele miatt. Sánchez Román nem volt hajlandó elfogadni Largo Caballero feltételét a koalíció kommunistákkal való kibővítésére. Ezért pártja, a Nemzeti Köztársasági Párt visszalépett a tárgyalásoktól. Ezzel azonban elhárult az akadály az egyezmény aláírása előtt. A választási paktumot 1936. január 15-én írták alá a következő pártok és szervezetek: Köztársasági Baloldal, Köztársasági Unió, Szocialista Párt, UGT, Szocialista Ifjúság, Kommunista Párt, Ángel Pestaña Szindikalista Pártja és a POUM. Ezzel az aktussal létrejött a baloldal egységes választási frontja, amely az 1936. február 16-i döntő szavazáson felvehette a küzdelmet a jobboldal választási koalíciójával, a Nemzeti Tömörüléssel (Bloque Nacional).

A munkásszervezetek elfogadták a közös fellépés alapjául a köztársaságiak mérsékelt tervezetét.⁵⁶⁴ Ennek legfőbb pontjai közé tartozott az amnesztia, az Alkotmánybíróság reformja, a reformprogram felújítása, az agrárreform kiegészítése, a regionális autonómia folyamatok támogatása. A polgári baloldal nem fogadta el a munkáskövetelések közül a földnek a szocialisták által szorgalmazott államosítását, a munkanélküli segély bevezetését, a bankok államosítását és a vállalatok munkásellenőrzését. A megegyezés értelmében választási győzelem esetén a köztársasági pártok alkotnak kormányt, a munkásszervezetek pedig kívülről támogatják őket a kormányprogram végrehajtásában. Tény, hogy ez utóbbiak a munkásosztály érdekeinek képviselőitében átmenetnek tekintették a polgári köztársasági erőkkel kötött paktumot a szocialista forradalom felé vezető úton.

A baloldali köztársasági pártok pozíciója már korántsem volt ennyire egyértelmű. A spanyol köztársasági pártok jelentős utat jártak be a Második Köztársaság alatt. Az 1931-ben még rendkívül heterogén és megosztott köztársasági erők többsége 1936-ra két modern politikai pártba tömörült. Választási programjukkal a társadalom haladó polgári erőit akarták egyesíteni és érdekeiket képviselni, amennyiben sikerül kormányra kerülniük. A valós viszonyok azonban 1935-36-ban Spanyolországban egészen más képet mutattak. A reformista vagy balközép jellegű köztársasági pártok csak a gyenge és megosztott középosztályra támaszkodhattak, amely csak Katalóniában rendelkezett tényleges progresszív erővel. A vidéki és a városi kispolgárság nagy csoportjai, valamint a nagypolgárság és a földbirtokosok a Népfrontban nem a haladó polgári rendszer győzelmének zálogát, hanem a proletárforradalom eszközét látták. Éppen ezért minden támogatást megtagadtak tőle. A centrista erőt képviselő radikális párt „eltűnése” miatt csak egyetlen alternatíva kínálkozott a számukra: a konzervatív jobboldal választási

⁵⁶⁴ Bases documentales... Tomo 9, 359-367. o.

koalíciójának támogatása. A baloldali köztársasági pártok politikája tehát sem a polgárság, sem a munkásság érdekeinek nem felelt meg. Mindez előrevetítette a Népfront választási győzelme után megalakuló kormány nehézségeit: nem lehetett elég stabil társadalmi támogatottsága ahhoz, hogy szilárdan kezében tudja tartani a hatalmat egy olyan társadalomban, amely bal- és jobboldalon egyaránt egyre inkább radikalizálódott.

A fentebb említett okokból a Népfront koalíció 1936. február 16-i választási győzelme után létrejött baloldali köztársasági kormány az első perctől kezdve képtelen volt mederben tartani a munkásság és a parasztság forradalmi erőit, amelyek nem elégedtek meg a demokratikus előrehaladásnak az elfogadott mérsékelt programban megfogalmazott vívmányaival. Nem tudta azonban feltartóztatni az egyre agresszívabb jobboldal előretörését sem. Így tehát a hatalom megszerzéséért folytatott harc a baloldal választási győzelme után is folytatódott. A küzdelemben a legalista erők egyre inkább háttérbe szorultak. A politikai összecsapások szintére a Cortes helyett az utca lett, a parlamenti beszédeket pedig a fegyverek „meggyőző ereje” váltotta fel.

A spanyol társadalom szembenálló erőinek egyre erőteljesebb polarizációja 1936. július 18-án katonai felkelésbe torkollott, amely – miután kitűzött célját nem érte el azonnal – véres polgárháborúvá alakult. A háború első heteiben a köztársasági pártok túlnyomórészt eltűntek a politikai küzdőtérrel, helyüket a felfegyverzett szakszervezeti milíciák vették át. A felkelők az általuk ellenőrzött területeken az első pillanattól kezdve kemény megtorló intézkedéseket foganatosítottak a köztársasági pártok ellen. 1936. szeptember 13-án a Nemzeti Védelem Juntájának rendelkezése a baloldali politikai szövetséget alkotó összes pártot és csoportosulást, illetve a Köztársasághoz hű maradt pártokat törvényen kívül helyezte. Javaikat elkobozták, tisztségviselőiket felfüggesztették. Két héttel később a rendelkezést az összes politikai pártra és szervezetre kiterjesztették.⁵⁶⁵ Ezzel megszűnt a Második Köztársaság politikai pártrendszere, mint az országos politika kerete. Egyik szárnya tovább élt az ország köztársasági uralom alatt maradt, egyre zsugorodó területén, az addigi szervezeti keretekben, illetve sajátságai által szükségképpen eltorzított formában. A másik szárny pedig Franco tábornok 1937. áprilisi dekrétuma alapján kelt új életre, amely egyetlen szervezetbe gyúrta össze a jobboldal minden irányzatát, megszüntetve 1931 és 1936 között szabadon kialakult, természetesnek mondható artikulációját.

⁵⁶⁵ Artola: id. mű: 701. o.

NÉVJEGYZÉK

AGUIRRE LECUBE, JOSÉ ANTONIO (Guecho/Vizcaya, 1903 – Páris, 1960)
Politikus. A Bilbao-i Katolikus Ifjúság vezetője volt, majd a Második Köztársaság idején a Baszk Nacionalista Párt (Partido Nacionalista Vasco – PNV) vezetője lett. 1931-ben, majd 1933-36 között parlamenti képviselő volt. A polgárháború alatt együttműködött Largo Caballero kormányával, amely cserébe hajlandó volt elfogadni a Baszkföld autonómiáját szentesítő statútumot. 1936-37 között Aguirre volt Baszkföld autonóm kormányának elnöke. A polgárháború után Franciaországba emigrált. Párizsban halt meg 1960-ban.

ALBA Y BONIFAZ, SANTIAGO (Zamora, 1872 – San Sebastián, 1949)
Politikus. Ügyvéd és újságíró. A Liberális Párt tagja. Politikai pályafutását 1906-ban kezdte, Madrid kormányzójaként. Többször töltött be miniszteri posztot a monarchia kormányaiban. Idővel eltávolodott a Liberális Párttól, belépett García Prieto Liberális Demokrata Pártjába, majd 1917-ben létrehozta saját parlamenti csoportját: a liberális baloldalt. Primo de Rivera puccsa után száműzetésbe vonult. A diktátor állandóan támadta Albát, és őt tette felelőssé a múlt hibáiért. Többek között ennek köszönhető, hogy a diktátor bukása után visszautasította a király által felajánlott kormányfői tisztséget, majd pedig köztársaságinak vallotta magát. A Második Köztársaság idején parlamenti képviselőként részt vett az Alkotmányozó Gyűlés munkájában, majd 1933-35 között ő töltötte be a parlament elnökének tisztségét. 1935. szeptemberében kormányalakításra kérték fel, azonban nem tudott eleget tenni a feladatnak. 1936-ban elhagyta Spanyolországot, csak a háború végén tért haza, amikor azonban ismét távoznia kellett. Portugáliában telepedett le, majd 1945-ben tért vissza hazájába.

ALBIÑANA Y SANZ, JOSÉ MARÍA (Enguera, 1883 – Madrid, 1936)
Orvos és politikus. 1930-ban megalapította a szélsőjobboldali Spanyol Nacionalista Pártot, amelynek félkatonai szervezete a Spanyolország légiósai nevet viselte. Az 1932-es Sanjurjo-féle puccskísérlésben való részvétele miatt börtönbüntetésre ítélték. 1933-ban Burgos parlamenti képviselője lett. Az 1938. július 18-i katonai felkelés után ismét börtönbe zárták. A madridi Modelo börtönben halt meg 1936. augusztusában.

ALBORNOZ Y LIMINIANA, ÁLVARO DE (Luarca, 1879 – México, 1954)
Oviedóban jogot tanult, Madridban Giner de los Ríos tanítványa volt. 1909-ben belépett a Radikális Pártba. 1910-ben, Lerroux segítségével, Zaragoza képviselője lett. 1929-ben Marcelino Domíngóval megalapította a Radikális Szocialista Pártot. 1930-ban a Forradalmi Bizottság tagja volt, emiatt a Berenguer-kormány börtönbe záratta. Tagja volt a II. Köztársaság Ideiglenes Kormányának, majd Azaña

két első kormányában igazságügyminiszteri pozíciót töltött be. 1933-ban az Alkotmánybíróság elnöke lett, de nem értett egyet az asztúriai felkelés leverésével, ezért lemondott tisztségéről. 1936-ban párizsi nagykövetté nevezték ki. 1945-46-ban a mexikói emigráns köztársasági kormány miniszterelnöke volt.

ALCALÁ ZAMORA, NICETO (Priego de Córdoba, 1877 – Buenos Aires, 1949)

Politikus. A Második Spanyol Köztársaság első elnöke. Jogot tanult Granadában, majd állami tisztviselő lett. Belépett a Liberális Pártba. 1917-ben és 1922-ben kormánytag lett, de nem értett egyet a monarchia marokkói politikájával, ezért lemondott a hadügyi tárcáról. Primo de Rivera bukása után áttért a köztársasági táborba (Valencia, 1930. április). A San Sebastián-i Paktum (1930. augusztus 17.) aláírása után a Forradalmi Bizottság elnöke lett. A sikertelen felkelés után 6 hónap börtönre ítélték. A Második Köztársaság kikiáltása után az Ideiglenes Kormány elnöke lett, de 1931. októberében – Miguel Maurával együtt – lemondott tisztségéről az alkotmánytervezet vallási kérdésekkel foglalkozó fejezeteinek tárgyalása kapcsán. Mint katolikus politikus, elveivel összeegyeztethetetlennek tartotta az Alkotmányozó Gyűlés döntését, azonban elfogadta ugyanezen fórumnak a jelölését a köztársasági elnöki posztra. Zamora pártja, a Progresszív Párt – eredeti nevén Köztársasági Liberális Jobboldal (DLR) – mindössze 6 képviselővel vett részt az Alkotmányozó Gyűlés munkájában. 1936-ban a Népfront választási győzelme után azzal vádolták, hogy alkotmányellenes módon oszlatta fel a parlamentet, majd le is váltották. Utódja az elnöki tisztségben Manuel Azaña lett. Ekkor Párizsba ment, majd 1942-ben Argentínában telepedett le.

ÁLVAREZ, MELQUÍADES (Gijón, 1864 – Madrid, 1936)

Politikus. Az oviedói egyetem római jog tanszékének tanáráként 1901-ben köztársasági parlamenti képviselő lett. Részt vett a republikánus-szocialista szövetségben, amely az 1909-es barcelonai Tragikus Hét eseményeire válaszul jött létre. 1912-ben azonban eltávolodott az ortodox republikanizmustól, mivel nem tulajdonított szerepet a kormányformának, és létrehozta saját pártját a Reformista Pártot. Kész volt együttműködni a monarchiával, ami azonban nem akadályozta meg abban, hogy részt vegyen az 1917-es sztrájk szervezésében. 1922-ben a Cortes elnökévé választották, amely tisztséget Primo de Rivera katonai puccsáig töltötte be. 1930-ban pártjával az Alkotmányozók csoportjához csatlakozott, amely a monarchiát bíráló politikai és értelmiségi köröket fogta össze, és az 1876-os alkotmány megreformálását követelte. A Második Köztársaság Alkotmányozó Gyűlésében nem vett részt. Miután pártjának nevét Liberális Demokratára változtatta, Lerroux támogatásával részt vett az 1933-as jobboldali Cortes tevékenységében. 1936-ban pártja a katonai felkelést támogatta, ezért őt magát Madridban letartóztatták és augusztusban kivégezték.

ARAQUISTÁIN QUEVEDO, LUIS (Santander, 1886 – Genf, 1959)

Politikus és író. Fiatalkorától a Spanyol Szocialista Munkáspártban tevékenyke-

dett. Largo Caballero köréhez tartozott. 1932-ben Spanyolország németországi nagykövete lett, majd 1936 júliusától, a polgárháború kirobbanásától 1937 májusáig párizsi követként intézte a köztársasági hadsereg ellátásához szükséges fegyverek vásárlását. A polgárháború befejeződése után Nagy-Britanniába emigrált, majd Svájcba ment. Itt halt meg 1959-ben.

ASCASO ABADÍA, FRANCISCO (Almudévar/Huesca, 1901 – Barcelona, 1936)
Az anarchoszindikalista CNT egyik vezéralakja. Primo de Rivera diktatúrája idején Franciaországba emigrált, ahonnan kénytelen volt továbbmenni Amerikába. 1926-ban visszatért Franciaországba. Ekkor az éppen Párizsba látogató spanyol király ellen tervezett merénylet vádjával – Durrutival együtt – letartóztatták, majd bizonyítékok hiányában felmentették. A Második Köztársaság kikáltása előtt tért vissza Spanyolországba. Részt vett a köztársaság első éveinek anarchista felkeléseiben. 1932-ben letartóztatták és az afrikai spanyol gyarmatokra deportálták. 1933-ban tért vissza Sevillába, ahol ismét letartóztatták. 1934 elejétől a CNT katalán szekciójának egyik vezetőjévé választották. A polgárháború kirobbanása után életét vesztette egy összecsapás során.

AZAÑA DÍAZ, MANUEL (Alcalá de Henares, 1880 – Montauban/Franciaország, 1940)

Jogász, író, politikus. 1898-ban jogi diplomát, majd két évvel később doktorátust szerzett. Az államigazgatásban helyezkedett el, majd a híres madridi értelmiségi kör, az Ateneo titkára lett. Politikai pályafutását Melquíades Álvarez Reformista Pártjában kezdte, 1913-ban. 1918-ban és 1923-ban Toledo parlamenti képviselőjévé választották. Primo de Rivera diktatúrája elleni tiltakozásul, barátjával, José Girallal, 1925-ben megalapítja a Köztársasági Akció (Acción Republicana) elnevezésű politikai csoportosulást, amely később párttá nőtte ki magát. 1926-ban részt vesz a Köztársasági Szövetség (Alianza Republicana) létrehozásában. A diktatúra bukása után teljesen a politikának szenteli magát. 1930-ban mondta el első nagyhatalús politikai beszédét a köztársasági államforma mellett kardoskodva, majd megválasztották az Ateneum elnökévé. 1931. augusztus 27-én részt vett a San Sebastián-i Paktum aláírásán. Politikai pályája a Második Köztársaság létrejöttével ívelt fel. Az Alcalá Zamora vezette Ideiglenes Kormányban hadügyminiszterként tevékenykedett. A hadsereg megreformálására törekvő merész lépéseivel presztízt és elleneségeket egyaránt szerzett. Az alkotmánytervezet vallás kérdésével foglalkozó 26. cikkelyének vitáját követően, Alcalá Zamora és Miguel Maura lemondása után, október 14-én ideiglenes jelleggel, majd december 16-tól ténylegesen is, a polgári baloldal erős embereként és kiváló parlamenti szónokként ő lett az új kormány miniszterelnöke. 1931-33 között a republikánus-szocialista koalíció élén haladó polgári baloldali reformprogramot igyekezett végrehajtani, kevés sikerrel. Sem az agrár kérdésre, sem a kisnemzeti autonómia ügyére, sem a hadsereg helyzetének megoldására, sem a vallási és szociális problémákra nem sikerült kielégítő megoldást találniuk. Eközben egyre nőtt a kormányt baloldarról és jobboldalról egyaránt kritizálók

tábora. Azaña az egyre élesedő társadalmi feszültségek és elégedetlenségek letörésére a Köztársaság Védelméről szóló törvényt alkalmazta. Az anarchoszindikalista szakszervezet (CNT) és az anarchista indíttatású FAI egyre inkább eltávolodott a köztársaságtól. Az egyre növekvő elégedetlenség hatására Azaña 1933. szeptember 8-án lemondott kormányfői posztjáról. 1934 áprilisában – saját pártja, a Köztársasági Akció, a Marcelino Domingo-féle Radikális Szocialista Párt és Casares Quiroga Autonóm Gallego Köztársasági Szervezetéből (ORGA) létrehozta a Köztársasági Baloldal (Izquierda Republicana) nevű pártot. Az 1934 októberi barcelonai felkelés után letartóztatták, de az ellene indított rágalomhadjárat csak növelte a presztízsét. Végül felmentették. 1935 végén tért vissza az aktív politizáláshoz. Részt vett a Népfront létrehozásában. Az 1936 februári választási győzelem után ő lett a polgári baloldali kormány vezetője. Az egyre növekvő politikai és társadalmi feszültség hatékony és radikális intézkedéseket követelt, Azaña azonban 1936. május 10-én – Alcalá Zamora lemondása után – a II. Köztársaság új elnöke lett. Ebben a minőségében a háborús konfliktus kirobbanása után legfőbb céljának a fegyverszünet kivívását tartotta. A polgárháború teljes kétségbeesésbe taszította, személyes politikai befolyása egyre csökkent. Miután Franco csapatai 1939 januárjában elfoglalták Barcelonát, február első napjaiban elhagyta Spanyolországot és Franciaországban kért menedéket. 1939. február 27-én lemondott köztársasági elnöki tisztről. 1940 őszén halt meg Montaubanban.

BESTEIRO FERNÁNDEZ, JULIÁN (Madrid, 1870 – Carmona, 1940)

Politikus. Elkötelezett köztársasági érzelműként lépett be a Szocialista Pártba (PSOE) 1912-ben, ugyanebben az évben kapott katedrát a madridi egyetemen. Értelmiségi tekintélyének köszönhetően hamarosan a párt vezetői közé került, ahol a mérsékelt irányvonalat képviselte. Ellenezte a PSOE csatlakozását a III. Internacionáléhoz és elutasította a hatalom megragadásának forradalom útján történő megvalósítását. Primo de Rivera diktatúrája idején a rendszerrel való együttműködés mellett kardoskodott, és elfogadta a diktátor által a PSOE-nak felajánlott 5 képviselői helyet az Országos Gyűlésben (Asamblea Nacional). 1928-ban a PSOE és szakszerveze, az UGT (Általános Munkásegylet) Végrehajtó Bizottságának elnökévé választották. Elutasította a San Sebastián-i paktumot és a monarchiával forradalom útján történő szakítás gondolatát. 1930-ban – Aznar admirális kormánya alatt – kisebbségbe került pártjában, ezért le kellett mondania az elnöki posztjáról. A Második Köztársaság létrejötte után (1931. július 27.) az Alkotmányozó Gyűlés elnökévé választották. A szocialista párt Largo Caballero vezette balszárnya nyomására lemondott a párton és a szakszervezeten belül betöltött vezető tisztségéről. A Népfront által megnyert választáson képviselői helyhez jutott. A polgárháború alatt diplomáciai tisztségeket töltött be, melyeknek legfőbb célja a konfliktus lezárása volt. Kiemelkedő szerepet játszott a Casado ezredes által 1939-ben létrehozott Nemzetvédelmi Tanácsban (Consejo de Defensa Nacional). A köztársasági vereség után Madridban maradt. A Carmona börtönben halt meg gümőkóros agyhártyagyulladásban.

CABANELLAS FERRER, MIGUEL (Cartagena, 1872 – Málaga, 1938)

A spanyol hadsereg tábornoka. Egyike az 1936-os felkelés vezetőinek. 1889-ben lépett be a hadseregbe. Hosszú ideig szolgált Kubában és Marokkóban. Liberális és köztársasági beállítottsága miatt szembekerült Primo de Rivera diktatúrájával. Emiatt tartalékos állományba helyezték. Részt vett az 1929-es José Sánchez Guerra által vezetett sikertelen puccskísérletben. A köztársaság ügyének támogatása miatt 1931. április 17-én kinevezték az andalúziai 2. Hadosztály főkapitányává. Később a marokkói hadsereg főparancsnoka lett, majd 1932-ben – Sanjurjo leváltása után – a csendőrség vezetőjévé nevezték ki. Lerroux kormányzása idején a Raikális Párt színeiben parlamenti képviselői mandátumot szerzett. 1936. július 18-án, a katonai felkelés időpontjában a zaragozai V. Hadosztály vezetője volt. Július 19-én csatlakozott a felkelőkhöz. Bár nem vett részt a felkelés előkészítésében, július 24-én a Nemzeti Védelmi Tanács vezetőjévé választották, de tényleges döntési jogköre nem volt. Megpróbálta megakadályozni Franco hatalomra kerülését, aki ennek tudatában – hogy megszabaduljon tőle – a hadsereg főfelügyelőjévé nevezte ki Cabanellast. 1938-ban halt meg

CALVO SOTELO, JOSÉ (Tuy, 1893 – Madrid, 1936)

Politikus, ügyvéd és közgazdász. Antonio Maura pártjában kezdte politikai pályáját. 1919-ben választották először parlamenti képviselővé, majd 1921-ben Maura Valencia kormányzójává nevezte ki. Prio de Rivera diktatúrája idején aktív politikai szerepet vállalt. 1925 december és 1930 január között pénzügyminiszter volt. Tevékenységét sok bírálat érte, főként a diktatúra ellenzői részéről. 1931 áprilisában, a Köztársaság létrejötte után, önkéntes száműzetésbe vonult előbb Portugáliába, majd Párizsba, ahol újságíróként dolgozott. Az 1931 júniusi parlamenti választásokon elnyert képviselői helyét nem töltötte be, miután nem tért vissza Spanyolországba. Ennek háttérében az állt, hogy a diktatúra idején közéleti pozícióban lévő személyek ellen bírósági eljárás indult a felelősségük kivizsgálása érdekében. 1932 júniusában megfosztották parlamenti mentességétől, hogy bíróság előtt adjon számot a diktatúra alatti pénzügyminiszteri tevékenységéről. 1933 novemberében, a parlamenti választásokon ismét képviselővé választották. Miután Lerroux kormánya amneszitiát hirdetett a Primo de Rivera diktatúrájával együttműködőknek, visszatért Spanyolországba. Ezután a Nemzeti Blokk (Bloque Nacional) vezetője lett, amely a karlistákat és az alfonziánusokat fogta össze, egy kislétszámú monarchista csoporttal képviseltetve a parlamentben. Hamarosan, Gil Robles mellett, a jobboldal vezető személyisége lett. Calvo Sotelo azonban, Gil Robles-szel ellentétben, támadta a köztársasági rendszert. Spanyolország egységét, a katolicizmust, a monarchia eszméjét, a társadalmi igazságosságot tartotta a legfőbb értékeknek, a hadsereget pedig a társadalom gerincoszlopának tartotta. A Népfront 1936 februári győzelme után egyre élesebben támadta és bírálta baloldali kormányt. Úgy vélte, 1936 tavaszán egy társadalmi forradalom, a bolsevizálódás réme fenyegette Spanyolországot. A Spanyol Megújódás (Renovación Española) nevű alfonziánus monarchista párt tagjaként külföldön – elsősorban Mussolini

személyében – keresett szövetségeket egy köztársaságellenes, a monarchiát restaurálni kívánó államcsínyhez. A Cortes 1936. június 17-i ülésén elhangzott beszédében nyíltan a fasizmus elvei szerint megszervezett társadalom mellett foglalt állást, ezzel a baloldali erőszak célpontjává vált. 1936. július 13-án politikai gyilkosság áldozata lett, mintegy válaszul a szocialista milíciák vezetőjének, Castillo őrmesternek előző napon történt meggyilkolására. Calvo Sotelo meggyilkolása semmiképpen nem nevezhető a polgárháborút kirobbantó ürügynek, azonban felgyorsította a katonai felkelés előkészületeit.

CAMBÓ Y BATTLE, FRANCISCO DE ASÍS (Verges/Girona/, 1876 – Buenos Aires, 1947)

Politikus és ügyvéd. Katalán polgári családban született. Apja az 1876-os alkotmány szerzőjének, a konzervatív Cánovas del Castillo-nak a csodálója volt. Cambó 1901. április 27-én részt vett a Regionalista Liga (Lliga Regionalista) nevű jobboldali konzervatív katalán párt megalakításában. Az 1901-es községtanácsi választáson Barcelona városházi képviselőjévé választották. Cambó pártja egyesítette a polgári forradalmi hagyományokat, de nélkülözte a szeparatista hangnemet, helyette a politikai regionalizmus jelszavával lépett fel. Antonio Maura kormányaiiban 1918-ban Fomento miniszter volt, 1921-22 között pedig pénzügyminiszter. 1922-ben irányváltás történt a katalán nacionalista pártok körében: a nacionalista ifjúsági szervezetek balra tolódtak, illetve a Regionalista Lligából kilépő „liberális” csoport létrehozott egy új politikai pártot, Katalán Akció (Acció Catalana) néven. Ezt követően a Lliga konzervatív jellege erősödött meg a Francisco Maciá vezette új baloldali, radikális katalán nacionalizmussal szemben. Az 1923-as parlamenti választások után – amelyen a baloldali nacionalisták győztek – Cambó lemondott mandátumáról és a Lligában betöltött tisztségéről. Politikai befolyása azonban a diktatúra alatt is érezhető maradt, ezért a diktatúra bukása után is számított rá a király. A Berenguer-kormány válsága idején (1931 februárjában) Sánchez Guerrát javasolta miniszterelnöknek egy ún. nemzetmentő kormány élére, amelybe a Forradalmi Bizottság börtönben lévő tagjait is meghívták volna. Cambó tanácsát XIII. Alfonz – a jobboldali monarchisták egyre növekvő nyomása miatt – nem tudta elfogadni. A II. Köztársaság létrejöttével a Cambó vezette Lliga a katalán jobboldali érdekek védelmezője lett. 1936-ban, a katonai felkelés idején külföldön tartózkodott. A polgárháború alatt ő és pártja a felkelőket támogatta, ennek ellenére Franco győzelme után sem tért vissza Spanyolországba. 1947-ben halt meg Buenos Airesben.

CAMPOAMOR RODRÍGUEZ, CLARA (Madrid, 1888 – Lausanne/Svájc, 1972)

Ügyvéd és politikus. 1924-ben szerzett jogi diplomát, majd 1925-ben az ügyvédi kamara tagja lett. Politikai pályafutása során a nők jogaiért küzdött. 1929-ben a Köztársasági Akció tagja lett. 1930-ban felvállalta a Jaca-i köztársasági lázadás vádlottjainak védelmét. Később a Radikális Párthoz csatlakozott, amelynek 1931-ben parlamenti képviselője lett. Margarita Nelken és Victoria Kent mellett egyike lett a köztársasági cortes első női képviselőinek. Az Alkotmányozó Gyűlésben

komoly vitát folytatott képviselő társával, Victoria Kenttel a női választójog kérdésében. Kent azon a véleményen volt, hogy a nők többségének túlzott vallássossága miatt veszélyes lenne azonnal megadni a nőknek a választójogot. Ezzel szemben Clara Campoamor a választójogot – világnézeti beállítottságtól függetlenül – a nők elidegeníthetetlen jogaként kezelte. Emiatt saját párttársai közül is többen szembefordultak vele. Végül az ő álláspontja győzedelmeskedett. Az 1931-es köztársasági alkotmány egyenlő választójogot biztosított a nőknek és férfiaknak. Paradox módon az 1933-as választás eredményeként, amikor a nők először szavazhattak, a jobboldal győzött, Clara Campoamor és Victoria Kent pedig elvesztették mandátumukat. 1935-ben Campoamor kilépett a Radikális Pártból, és miután a Köztársasági Baloldal elutasította belépési kérelmét, saját független politikai szervezet létrehozásával próbálkozott. A polgárháború kitörése után Franciaországba, Buenos Airesbe, majd pedig Svájcba emigrált.

CASARES QUIROGA, SANTIAGO (1884, La Coruña – 1950, Párizs)

Politikus és ügyvéd. Jómódú gallego család sarja. Már egészen fiatalon bekapcsolódott a regionalista mozgalomba. Alapítótagja lett az Autonóm Gallego Köztársasági Szervezetnek (Organización Republicana Gallega Autónoma – ORGA). Pártjának képviselőjeként 1930. augusztus 17-én aláírta a San Sebastián-i Paktumot. A II. Köztársaság Alcalá Zamora vezette Ideiglenes Kormányában tengerészeti miniszterként tevékenykedett, majd Manuel Azaña kormányaiban belügyminiszteri posztot töltött be. Keményen fellépett a munkás megmozdulásokkal szemben, különösen az anarchista és kommunista szervezkedésekkel szemben. Ezek közül a legsúlyosabb következménye a Casas Viejas-i eseményeknek volt. 1933. január 12-én a Cádiz melletti kis faluban egy maroknyi anarchista nincstelen paraszt elfoglalta a települést, és kikiáltotta a libertárius köztársaságot. A kivezényelt csendőrség kegyetlenül vérbe fojtotta a lázadást. A történetek jó alapot adtak a jobboldal támadásaihoz, hosszú távon pedig hozzájárultak az Azaña-kormány bukásához. Casares Quiroga 1933 nyaratól igazságügyminiszterként tevékenykedett. Az 1933 őszi baloldali választási vereség ellenére sikerült megtartania parlamenti képviselői helyét, és ellenzéki pozícióban politizált. Az 1936 februári Népfront győzelem után pedig ismét kormánytag lett. A Közmunkaügyi és Kommunikációs Minisztérium szétválasztása után közmunkaügyi miniszteri posztot töltött be. Miután Manuel Azañát köztársasági elnökké választották, Casares Quiroga lett az új miniszterelnök. Emellett a hadügyi tárcát is megtartotta. A katonai felkelés kirobbanásakor megtiltotta a munkásság felfegyverzését, amibe bele is bukott. 1936. július 19-étől Giral Pereira követte a kormány élén. A polgárháború után Franciaországban élt száműzetésben, és ott is halt meg 74 éves korában.

CHAPAPRIETA TORREGROSA, JOAQUÍN (1871, Torreveja /Alicante/ – 1951, Madrid)

Politikus és közgazdász. 1901-ben Ortega y Gasset csoportjában kezdte politikai pályafutását, majd Santiago Alba monarchista pártjában folytatta. A Restauráció

rendszerének utolsó – García Prieto vezette – kormányában, 1922 december 7-től 1923 szeptember 7-i leváltásáig, munkaügyi miniszterként tevékenykedett. A II. Köztársaság létrejötte után a jobboldali köztársaságiakhoz csatlakozott. Az 1933 novemberi választáson parlamenti képviselővé választották, és ő lett a Független Köztársasági Csoport vezetője. 1935 május 6-tól pénzügyminiszteri posztot töltött be Lerroux kormányában. Legfőbb célja a korrupció felszámolása volt. 1935 szeptember 25-én Lerroux kormánya – az ún. estraperlo korrupciós botrány folytán – megbukott, és őt kérték fel kormányalakításra. A botrányba nem csak kormány, hanem az egész Radikális Párt belebukott. Chapaprieta – akárcsak Gil Robles – igyekezett eltusolni az ügyet, emiatt szembekerült a köztársaság elnökével, Alcalá Zamorával. Végül 1935. december 14-én Zamora megvonta a bizalmat tőle, és Manuel Portela Valladarest nevezte ki a helyére, majd feloszlatta a parlamentet és új választásokat írt ki. Az ügyvivő kormányban Chapaprieta két hétig töltötte be a pénzügyminiszteri posztot, majd december 30-án Manuel Rico Abello váltotta fel. Ezután Chapaprieta háttérbe szorult a politikai életben egészen 1951-ben bekövetkezett haláláig.

COMPANYS I JOVER, LLUÍS (1883, Tarrós /Lérida/ – 1940, Barcelona)

Politikus, ügyvéd és újságíró. Még diákként, létrehozta a Köztársasági Iskolai Társaságot (Asociación Escolar Republicana), majd 1903-ban belépett a Köztársasági Unió (Unió Republicana) elnevezésű pártba. 1906-ban részt vett a Katalán Szolidaritás (Solidaridad Catalana) elnevezésű választási koalícióban. 1909-ben, a barcelonai Véres Hét (Semana Trágica) idején letartóztatták. 1910-ben létrehozta a Köztársasági Nacionalista Föderalista Uniót (Unión Federalista Nacionalista Republicana), amely egyesítette a különböző katalán nacionalista áramlatokat. Companys a párt ifjúsági politikai szekciójának elnöke lett. 1912-ben belépett Melquídes Álvarez Reformista Pártjába, amiért sokan kritizálták. Több újságnál is dolgozott. Politikai elképzeléseit először a La Publicidad nevű lapban tette közre, amelynek igazgatója is volt, majd az újság Lerroux Radikális Pártjának kezére került. 1916-ban megalapította a La Lucha című napilapot, amelynek névleges igazgatója Marcelino Domínguez, tényleges irányítója viszont Companys volt. 1916-ban kilépett a Reformista pártból és társaival, Marcelino Domínguezal és Layrettel létrehozta az Autonomista Köztársasági Blokkot (Bloque Republicana Autonomista), amely előfutára lett az 1917 áprilisában alapított Katalán Köztársasági Pártnak (Partido Republicano Catalán). Az 1917 novemberi helyhatósági választásokon Barcelona községtanácsának tagjává választották. Társaival, Layrettel és Seguíval, az anarchoszindikalista munkások védőügyvédje lett. Tevékenysége miatt 1920 novemberében Mahónra deportálták, ahonnan azonban decemberben szabadult, miután átvette meggyilkolt társának, Layretnek a Sabadell-i képviselői mandátumát. Parlamenti működése alatt rendszeresen szembekerült a katalán munkaadói körökkel, és főként Martínez Anidóval, a polgári kormányzóval. Külpolitikai téren Marokkó feladását követelte. 1922-ben létrehozta a Földműves Szövetséget (Unió de Rabassaires), amelynek célja a katalán parasztok

összefogása volt. Az 1923 áprilisi választásokon ismét Sabadell képviselőjévé választották. Primo de Rivera diktatúrája idején részt vett az ellenzék konspirációjában. 1928-ban részt vett a Katalán Pártok Bizottságában, amely 1929 januárjában kapcsolatban állt Sánchez Guerrával, aki a diktatúra megdöntését tervezte, de utóbb kudarcot vallott. 1931 márciusában Companys részt vett azon a baloldali konferencián, ahol a nacionalista és independista pártok egyesüléséből létrehozták a Katalán Köztársasági Baloldalt (Esquerra Republicana De Catalunya) elnevezésű új pártot. 1931. április 12-én ismét megválasztották Barcelona községtanácsi képviselőjévé. Április 14-én, a II. Köztársaság létrejöttékor elfoglalja a barcelonai városházát, és annak erkélyéről kikiáltja a köztársaságot, mialatt Maciá a független Katalán Köztársaságot proklamálja. Companys közreműködésével sikerült feloldani az ebből származó feszültséget a madridi Ideiglenes Kormány és a szélsőségesen nacionalista Maciá között. Ezt követően rövid ideig Barcelona polgári kormányzója lett, majd az 1931 júniusi parlamenti választáson képviselői mandátumot szerzett, és részt vett az alkotmányozó gyűlés munkájában, különös tekintettel a Katalán Statútum előkészítésére. 1932 decemberében a katalán parlament elnöke lett. 1933 nyarán Azaña – mintegy gesztusként a katalán nacionalisták felé – felajánlotta neki kormányában a tengerészeti tárcát. 1933 őszén visszatért Barcelonába. 1934 január 1-én – Maciá halála miatt – Companys lett a katalán Generalitat elnöke. Baloldali koalíciós kormányt hozott létre, amely egyre feszültebb viszonyba került a madrid, Lerroux vezette jobbközép kormánnyal, melynek legfőbb célja a katalán autonómia felszámolása volt. Ez vezetett az 1934 október 6-án kirobbant felkeléshez, amikor Companys kikiáltotta a Katalán Államot, a Spanyol Föderatív Köztársaságon belül. A lázadást még aznap leverték, Companyst 30 év börtönbüntetésre ítélték. 1936 februárjában, a Népfront választási győzelme után nyerte vissza szabadságát, majd ismét ő lett a Generalitat elnöke. A polgárháború idején az események forradalmi menete túlhaladt az ő politikai elképzelésein. Kénytelen volt engedni a nyomásnak, és bevenni a szélsőségesen baloldali, illetve anarchista pártokat a katalán kormányba. 1937 októberétől a spanyol kormány Barcelonába tette át a székhelyét, és – Companys tiltakozása ellenére – igyekezett háttérbe szorítani a Generalitatot. 1939 januárjában Franciaországba emigrált, ahol balközép értelmiségiek részvételével 1940 áprilisában létrehozott egy Nemzeti Tanácsot. A második világháború alatt, miután a náciuk elfoglalták Franciaországot, 1940. augusztus 13-án a Gestapo letartóztatta és Spanyolországba szállították. 1940. október 14-én a haditanács halálra ítélte, és másnap ki is végezték a barcelonai Montjuich várbörtönben.

DE LOS RÍOS URRUTI, FERNANDO (Ronda, 1879 – New York, 1949)

Jogi doktorátust szerzett, majd tanulmányait a Sorbonne-on folytatta. 1911-től a Madridi egyetemen politikai jogot tanított. Primo de Rivera diktatúrája idején – tiltakozása jeléül – lemondott a katedráról. 1919-ben csatlakozott a szocialistákhoz. 1921-ben kiadott „Út a Szovjetunióba” című munkájában tiltakozott a spanyol szocializmus és a kommunizmus egyesítése ellen. A Forradalmi Bizott-

ságban való részvétele és a köztársaság jogi státútumának szerkesztése miatt 1930-ban bebörtönözték. A Második Köztársaság kikiáltása után igazságügyi és közoktatásügyi miniszter lett, majd 1936-tól Spanyolország Egyesült Államokbeli nagykövete.

DÍAZ RAMOS, JOSÉ (Sevilla, 1896 – Tbiliszi/Grúzia, 1942)

Kommunista politikus. Az 1917-es sztrájkmozgalom idején kezdte politikai pályafutását. 1927-től kezdve a Spanyol Kommunista Párt kiépítésén dolgozott, kihasználva az UGT és a CNT rivalizálását és a munkásság radikális részének csatlódottságát. A kommunista párt 1932. márciusában Sevillában megrendezett IV. kongresszusán a központi bizottság tagjává választották, majd 1932. szeptemberében pedig a párt főtitkárává. A polgárháború idején továbbra is a párt kiépítésén munkálkodott. Egyre súlyosbodó egészségi állapota miatt 1938. decemberében a Szovjetunióba költözött, ahol gyomorrákját megoperálták. Moszkvában a Kominintern titkárságán dolgozott. A német támadás idején Grúziában telepedett le. Egészségi állapota tovább súlyosbodott. 1942. március 19-én öngyilkos lett.

DOMINGO, MARCELINO (Tortosa, 1884 – Toulouse, 1939)

Politikus, tanító és újságíró. Politikai pályafutását 1914-ben kezdte Tortosa parlamenti képviselőjeként. 1914-ben alapító tagja volt az Autonomista Köztársasági Bloknak (Bloc Republicà Autonomista), majd 1917-ben a Katalán Köztársasági Pártnak (Partit Republicà Català). 1917 júliusában részt vett a Parlamentáriusok Gyűlésében, augusztusban pedig a barcelonai sztrájkmozgalomban. 1929-ben – Álvaro de Albornozzal és Ángel Galarzával – létrehozták a Radikális Szocialista Pártot (Partido Radicalsocialista), 1930 augusztusában pedig aláírták a san sebastián-i paktumot. A II. Köztársaság létrejötte után az Ideiglenes Kormányban közoktatásügyi miniszterként tevékenykedett. 1931 végétől a Mezőgazdasági-, Ipari- és Kereskedelmi Minisztérium élén állt. Az 1933-as választási vereség után pártjával csatlakozott Azaña pártjához (Acción Republicana), és létrehozták a Köztársasági Baloldal (Izquierda Republicana) elnevezésű pártot. A Népfront győzelme után ismét közoktatásügyi miniszter lett Azaña kormányában, ahol nagyszabású iskolaépítési programot igyekezett megvalósítani. Terveit a polgárháború kirobbanása akadályozta meg.

DURRUTI, BUENAVENTURA (León, 1896 – Madrid, 1936)

Anarchista forradalmár. Egyike a spanyol anarchizmus legjelentősebb képviselőinek. 1917-ben az UGT tagjaként részt vett az általános sztrájkban. Később kizárták az UGT-ből forradalmi nézetei miatt. 1920-ban Barcelonába költözött, ahol belépett a CNT-be. 1922-ben García Oliverrel és Francisco Ascasóval létrehozta a „Szolidárisok” (Los Solidarios) csoportját, amellyel bankrablásokat és merényleteket hajtottak végre. Ezek miatt külföldre kellett menekülnie. 1931-ben visszatért Spanyolországba és belépett a CNT-nek az anarchista FAI-hoz közel álló szárnyába. Részt vett az 1932-es és az 1933-as anarchista felkelésekben. A polgárháború kirob-

banása után egyike volt a barcelonai forradalmi események főszereplőinek. Támogatta az antifasiszta munkásmilíciák létrehozását. Egy milícia vezetőjeként harcolt az aragón fronton, majd 1936. novemberében a francóista felkelők által ostromlott Madridba ment. 1936. november 20-án egy golyó halálosan megsebesítette. A hivatalos verzió szerint a golyó saját fegyveréből származott és Durruti egy véletlen bal eset áldozata lett.

FABRA RIBAS, ANTONIO (Reus, 1878–Cambrils, 1958)

Szocialista politikus. Újjászervezte a PSOE katalán tagozatát. 1909-ben a barcelonai Tragikus Hét idején a sztrájkbizottság tagja volt. A polgárháború alatt Largo Caballero politikai tanácsadója volt, majd Latin-Amerikába emigrált, ahol részt vett a szövetkezeti mozgalom szervezésében.

FIGUEROA Y TORRES, ÁLVARO DE – ROMANONES GRÓF (Madrid, 1863 – Madrid, 1950)

Az egyik leggazdagabb földbirtokos arisztokrata család sarja. Guadalajara nagyhatalmú „cacique”-ja. Madridban szerzett jogi diplomát. A Sagasta és Canalejas vezette Liberális Párt tagja volt. Az egyik legjelentősebb monarchista politikus, aki XIII. Alfonz idején háromszor alakított kormányt, illetve 17 alkalommal volt miniszter. Canalejas meggyilkolása után ő lett a Liberális Párt egyik fő szárnyának vitathatatlan vezéralakja. Primo de Rivera katonai puccsa után visszavonult az aktív politikai élettől. A diktatúra bukása után Juan Bautista Aznar kormányában külügyminiszteri posztot töltött be. Az 1931 áprilisi választás eredményének ismeretében azt javasolta XIII. Alfonznan, hogy hagyja el a Spanyolországot. Romanones gróf részt vett a forradalmi bizottsággal és a köztársasági erőket képviselő Niceto Alcalá Zamorával folytatott tárgyalásokon, amelyek előkészítették az államforma változást. A Második Köztársaság alatt – Guadalara környéki hatalmas birtokainak és személyes kapcsolatainak köszönhetően – megőrizte parlamenti mandátumát, de tényleges politikai befolyása már nem volt az eseményekre, habár felszólalt a cortesben a külföldön tartózkodó király védelmében. 1886 és 1936 között megszakítás nélkül tudott parlamenti képviselői mandátumhoz jutni.

FRANCO BAHAMONDE, FRANCISCO PAULINO HERMENEGILDO TEÓDULO (Ferrol, 1892 – Madrid, 1975)

Katonatiszt és politikus. A toledói katonai akadémián végzett. Fényes karriert futott be Marokkóban. 1926-ban brigádtábornokká léptették elő. Franco lett Európa legifjabb tábornoka. A Második Köztársaság idején a zaragozai katonai akadémia vezetője volt, majd Azaña katonai reformjainak részeként az akadémiát bezárták. Ekkor átmenetileg az asztúriai Oviedóba vezényelték. 1932-ben a Sanjurjo-féle sikertelen puccskísérletben nem vett részt. 1933-ban a Baleárszigetek katonai főparancsnokává nevezték ki. Az 1933 őszi jobboldali választási győzelem után ismét előtérbe került. Az 1934. októberi asztúriai szocialista-anarchista forradalom leverésében döntő szerepe volt. 1935-ben Gil Robles hadügyi-

nisztersége idején a hadsereg vezérkari főnökévé nevezték ki. Miután 1936. februárjában a Népfront győzelmével ismét Manuel Azaña alakított kormányt, leváltották tisztségéből és a Kanári-szigetekre vezényelték. José Calvo Sotelo, a Spanyol Megújodás párt vezetőjének 1936. július 13-i meggyilkolása után csatlakozott a katonai felkelés előkészítőihez. A lázadás kirobbanása után Franco a Kanári-szigetéről Marokkóba repülve csatlakozott a felkeléshez. Sanjurjo és Mola tábornokok halála után az események irányítása az ő kezébe került. 1936. október 1-én Burgosban felállították a Nemzetvédelmi Juntát, amely Francót Spanyolország államfőjévé nyilvánította. Ezzel a felkelők által kézben tartott országrészben megszületett a Franco-rendszer, amely egészen a névadó diktátor haláláig, 1975-ig fennmaradt.

FRANCO BAHAMONDE, RAMÓN (Ferrol, 1896 – Islas Baleares, 1938)

Katona, a spanyol légierő pilótája, majd politikus. Francisco Franco testvére. 1926-ban – egy évvel Charles Lindbergh előtt – átrepülte az Atlanti-óceánt, amivel nagy hírnévre tett szert. 1930-ban részt vett a Cuatro Vientos katonai repülőtér monarchiaellenes lázadásában. A Második Köztársaság idején a katonai légierő parancsnoka lett, de később elmozdították tisztségéből. Kilépett a hadseregből és politikával foglalkozott. A katalán Esquerra Republicana parlamenti képviselője lett. 1936-ban a katonai felkelés idején Washingtonban volt a spanyol követség attaséja. Némi tétovázás után végül Ramón Franco a felkelőkhöz csatlakozott. A polgárháború idején a Baleár szigetek légierojének parancsnokává nevezték ki. 1938-ban – harci feladat teljesítése közben – repülőgépe felrobbant a tenger felett.

GARCÍA OLIVER, JOAN (Reus, 1901 – Guadalajara/México, 1980)

Anarchista vezető. Buenaventura Durrutival együtt létrehozta a „Szolidárisok” („Los Solidarios”) nevű radikális csoportot. A Második Köztársaság idején az anarchista FAI vezetője lett. Részt vett az 1932-es Alto de Llobregatbeli felkelés előkészítésében. A polgárháború idején Largo Caballero kormányában igazságügyminiszteri tárcát kapott. Az 1937 májusi barcelonai események idején igyekezett közvetíteni az egymással harcoló munkások között, tűzszünetre szólította fel őket. A polgárháború után emigrációba kényszerült.

GIL ROBLES Y QUIÑONES, JOSÉ MARÍA (Salamanca, 1898 – Madrid, 1980)

Politikus és ügyvéd. Jogot tanult, majd 1922-től – apja nyomdokain haladva – politikai jogot tanított a La Laguna-i egyetemen. A rövid életű Népi Szociális Pártban (Partido Social Popular) kezdte politikai pályafutását. A párt 1922-ben jött létre, de már a következő esztendőben, Primo de Rivera hatalomrajutása után, meg is szűnt. A diktatúra alatt a pénzügyminiszter, Calvo Sotelo munkatársaként részt vett az Önkormányzati Statútum előkészítésében. Az ebben felvázolt választási rendszer azonban nem valósult meg, ezért Gil Robles – más katolikus propagandistákhoz hasonlóan – csalódott a diktatúrában. A Második Köztársaság létre-

jötté után, az 1931 júniusi parlamenti választáson Salamanca képviselőjeként bekerült az Alkotmányozó Gyűlésbe. Az Agrár Katolikus Konföderáció elnökeként a parlamentben az Agrár Blokk tagja volt. Az általa vezetett katolikus szervezet a Nemzeti Akció (Acción Nacional) nevű pártba tagolódott be, amely 1931 tavaszán – a katolikus egyház támogatásával – jött létre, és 1931. november 17-től Gil Robles lett az elnöke. A párt nevét 1932 áprilisában Népi Akcióra (Acción Popular) változtatták. Gil Robles szükségét érezte egy erős jobboldali párt létrehozásának, amely hatékonyan szembe tud szállni a baloldali pártokkal, amelyek a köztársaság első két évében irányították az országot. Ezen erőfeszítésének eredményeként jött létre 1933. február 28-án a CEDA, az Autonóm Jobboldal Spanyol Konföderációja (Confederación Española de Derechas Autónomas). A spanyol politikai élet szinte teljes jobboldalát egyesítő gyűjtőpárt a katolicizmus – mint a társadalom alapkövének – védelmét hirdette, elutasította a republikánus-szocialista koalíció törvényhozását, követelte az alkotmány revízióját, és korporatív állam létrehozását tűzte ki célul. Az 1933 novemberi parlamenti választáson a CEDA elsőprő győzelmet aratott és 115 képviselőt juttatott be a parlamentbe. A CEDA először kormányon kívül, mint a legnagyobb létszámú parlamenti csoport, igyekezett befolyásolni a Lerroux vezette kormány politikáját. A jobboldali kormányzás alatt a republikánus-szocialista koalíció által hozott reformok és rendelkezések nagy részét visszavonták. 1934. október 4-én három CEDA-tag került be Lerroux kormányába, amely kirobbantotta az egyre növekvő feszültséget. Október 6-án Katalóniában és Asztúriában egyidejűleg fegyveres felkelés robbant ki, amelyeket kegyetlenül levertek a kormánycsapatok. 1935. január 11-én megkötötték az ún. Salamanca-i Paktumot, amelynek értelmében a CEDA csatlakozott Lerroux Radikális Pártjához. 1935 májusában Lerroux újabb öt CEDA-tagot juttatott miniszteri pozícióba. Köztük volt Gil Robles is, aki a hadügyi tárcát kapta meg. A hadsereg átalakítását célzó mélyreható reformjaival előkészítette a talajt az 1936-ban kirobbant fegyveres felkeléshez. Ő nevezte ki Francisco Francót a hadsereg főparancsnokává. Az 1936 februári választásokon azonban a CEDA csak 87 képviselői helyet tudott szerezni a Népfronttal szemben. Gil Robles megőrizte képviselői mandátumát, amely lehetővé tette számára, hogy keményen bírálja a Népfront kormány politikáját. Elsősorban a rend és tekintély hiányát vetette a kormány szemére, és nyíltan kiállt a fegyveres felkelés lehetősége mellett. 1936. július 17-én Franciaországba utazott, ahonnan a szocialista León Blum kormánya kiutasította. Ezután Portugáliában telepedett le, és onnan szervezte a felkelőknek nyújtott gazdasági segítséget. A polgárháború befejezése után is Portugáliában élt, és a monarchista ellenzék egyik vezetője lett. 1953-ban tért vissza Spanyolországba, ahol megpróbált megszervezni egy kereszténydemokrata szervezetet. 1962. június 5-8 között vett a kereszténydemokrata pártok Európai Mozgalmának Kongresszusán Münchenben. Emiatt ismét el kellett hagynia Spanyolországot, de 1964-ben engedélyt kapott a hazatérésre. 1975. május 13-án létrehozta a Demokratikus Népi Föderációt, amely részt vett az első demokratikus választáson 1977-ben, bár egyetlen képviselői helyet sem sikerült szereznie.

GIMÉNEZ FERNÁNDEZ, MANUEL (1896, Sevilla – 1968, Sevilla)

Politikus és ügyvéd. Jogi tanulmányokat végzett, majd elnyerte a Sevillai Egyetem Kánonjogi Tanszékének vezetését. Primo de Rivera diktatúrája idején kezdte politikai pályafutását, Sevilla alpolgármestereként. A II. Köztársaság alatt, Gil Robles személyes jó barátjaként belépett a katolikus jobboldali gyűjtőpártba, a CEDÁ-ba, majd a jogi kar képviselőjeként az Alkotmánybíróság tagja is lett. Az 1933-as parlamenti választáson Badajoz képviselőjeként parlamenti helyet szerzett. A CEDA választási győzelme ellenére Alcalá Zamora a Radikális Párt vezetőjét, Lerroux-t bízta meg kormányalakítással, aki azonban 1934 őszén, a rá nehezedő nyomás miatt kénytelen volt három miniszteri tárcát a CEDÁ-nak juttatni. A mezőgazdasági miniszteri posztot 1934. október 4-től Manuel Fernández töltötte be. Minisztersége alatt azonban bebizonyosodott, hogy a keresztényszocializmusnak roppant szűk a mozgástere, főként amikor Manuel Fernández olyan tervezeteket akart megvalósítani, amelyek a katolikusok érdekeit érintették. „Ley de Yunteros” néven ismertté vált törvénytervezetének az volt a célja, hogy részleges megoldást kínáljon a továbbra is megoldatlan agrár problémára. Még Manuel Azaña miniszterelnöksége idején, az első agrárreform tervezetek kapcsán lehetővé tették, hogy napszámosok földbirtokokat foglaljanak el. Manuel Giménez olyan tervezetet terjesztett a Cortes elé, amellyel lehetővé kívánta tenni, hogy egy évvel meghosszabbíthassák ezeknek a földeknek a birtoklását, amiért cserébe a földet elfoglalóknak bérleti díjat kellett volna fizetni. A törvénytervezetet 1934. november 21-én kezdték tárgyalni és december 20-án fogadták el. Második, szintén a földbérletre vonatkozó törvénytervezetét december 5-én kezdték tárgyalni a parlamentben. Ezt az alapvetően mérsékelt hangvételű tervezetet azonban a leghevesebben saját pártja, a CEDA részéről támadták. A kemény hangvételű kritikákkal szemben Manuel Giménez XIII. Leó pápa enciklikáira hivatkozott, de ez csak olaj volt a tűzre. A katolikus, karlista Comunión Tradicionalista vezetője, José María Lamamié de Clairac az ultrakatolikusok részéről szikzmát emlegetett válaszlépésként. De a parlamenten kívül is támadták Giménezt. A jobboldali sajtó „Fehér Bolseviknek” titulálta. A támadásoknak köszönhetően 1935. április 3-án felmentették posztjáról. Utódja Juan José Banayas y Sánchez lett. Az 1936. február 16-i választáson parlamenti helyet szerzett. A polgárháború kitörése után azonban megszűntek a politikai pártok, köztük a jobboldali CEDA is. Manuel Giménez csaknem áldozatul esett a szélsőjobboldali falangisták erőszakos akciójának, amikor azok behatoltak a lakásába. Az incidens olyan súlyos volt, hogy felesége beleőrült, a fia szerint pedig csak az mentette meg az apját, hogy az erőszakoskodó falangisták teljesen részegek voltak. A plgárháború befejeződése után visszatért a katedrához és kánonjogot tanított Sevillában. 1956-ban, Franco diktatúrájából kiábrándulva, visszatért a politikai életbe. Részt vett a francóista rendszer ellenzékének számító Kereszténydemokrata Unió létrehozásában, amely később nevét Kereszténydemokrata Baloldalra változtatták. Sevillai katedrájáról keresztényszociális alapállásból kritizálta a rendszert 1968-ban bekövetkezett haláláig.

GIRAL PEREIRA, JOSÉ (Santiago de Cuba, 1879 – 1962, México)

Politikus. Gyógyszerészetet tanult a Madridi egyetemen. 1905-ben – 26 évesen – a Salamanca-i egyetem kémia tanszékének vezetőjévé nevezték ki, majd 1928-tól a madridi egyetemen lett tanszékvezető. Politikai pályafutását Manuel Azaña pártfogásával kezdte, aki személyes jó barátja volt. Csodálta és hűséges maradt hozzá mindvégig. 1925-ben közösen alapították meg a Köztársasági Akció (Acción Republicana) nevű pártot. Nevét 1934-ben Köztársasági Baloldalra (Izquierda Republicana) változtatták. 1917 júliusában-augusztusában részt vett a forradalmi általános sztrájkban, ezért börtönbe zárták. Primo de Rivera diktatúrája alatt kétszer volt börtönben köztársasági tevékenysége miatt, majd még egyszer, Dámaso Berenguer „puha diktatúrája” idején. Ezúttal az 1930. december 14-i Cuatro Vientos-i sikertelen köztársasági felkelésben való részvétele miatt. A Második Köztársaság létrejötte után a madridi egyetem rektora lett. 1931. október 14-től 1933. június 12-ig tengerészeti miniszterként tevékenykedett Manuel Azaña kormányában. Őt Luis Companys követte a tárca élén. A Népfront 1936 február. 16-i választási győzelme után ismét tengerészeti miniszterré nevezték ki. Február 19-től május 13-ig töltötte be ezt posztot. Sokkal felelősségteljesebb pozícióba került, amikor 1936. július 19-én, egy nappal a katonai lázadás és a polgárháború kirobbanása után, Manuel Azaña – ekkor már köztársasági elnökként – őt bízta meg kormányalakítással. A teljes zűrzavar és bizonytalanság légkörében született meg az új kormány. Giral első döntései közé tartozott, hogy engedélyezte a munkás milíciák felfegyverzését a Köztársaság védelmében, és az ő segítségükkel próbált véget vetni a katonai lázadásnak. Ez a kormány rendkívül rövid életű volt, mindössze másfél hónapig létezett. 1936. szeptember 3-án a szocialista Francisco Largo Caballero váltotta fel Giral a kormány élén, akinek sokkal nagyobb tömegbázisa volt a munkásság körében. 1937–38-ban külügyminiszterként tevékenykedett, valamint ő képviselte a kormányt a két tábor közötti fogolycseréket előkészítő tárgyalásokon. Még miniszterelnökként igyekezett külföldi támogatást szerezni a köztársaságnak, elsősorban Franciaországban. A szocialista Leon Blum kormánya azonban az „el nem kötelezettség” politikája mellett foglalt állást. A polgárháború befejeződése után Franciaországba, majd onnan Mexikóba emigrált, ahol folytatta oktatói tevékenységét. 1962-ben halt meg.

GOICOECHEA COSCULLUELA, ANTONIO (Barcelona, 1876 – Madrid, 1953)

Politikus és ügyvéd. Politikai karrierjét 1919-ben kezdte Antonio Maura kormányának belügyminisztereként. Maura 1925. december 13-án meghalt, ezt követően Goicoechea lett a konzervatív párt vezetője. Monarchista meggyőződése ellenére aktívan részt vett Primo de Rivera diktatúrájában. 1927-ben belépett a diktátor pártjába, a Hazafias Szövetségbe (Unión Patriótica). A Második Köztársaság létrejöttét követően belépett a katolikus egyház ösztönzésére létrehozott Nemzeti Akció (Acción Nacional) nevű pártba. A rendkívül heterogén összetételű pártban az új rendszert elutasító katolikusok és monarchisták a régi társadalmi és gazdasági rend megőrzéséért együtt szálltak harcba. A Nemzeti Akció május 6-i első ki-

áltványát Antonio Goicoechea szerkesztette. A szervezet nevét – a törvény előírásának megfelelően – 1932. áprilisában Nemzeti Akcióról Népi Akcióra (Acción Popular) változtatták. 1932 őszén a Gil Robles vezette „posibilista” irányzat – amely számára az államforma kérdése nem volt elsődleges szempont – háttérbeszorította a Goicoechea által vezetett csoportot. Goicoechea szélsőjobboldali monarchista követőivel együtt kilépett a pártból. 1933. február 23-án másokkal együtt megalapította a Spanyol Újjászületés (Renovación Española – RE) nevű pártot. A jobboldali indíttatású pártban alfonziánus és karlista (tradicionalista) monarchisták egyaránt jelen voltak. 1933. márciusában a Tradicionalisták (Tradicionalistas) egyesültek a Spanyol Újjászületéssel (TYRE), így együtt indulhattak az 1933. novemberi parlamenti választáson. Goicoechea madridi képviselőként került be a parlamentbe. 1934. március 31-én Barrera tábornok és a karlista Olazábal és Lizarza kíséretében ellátogatott Rómába, ahol Mussolinitól anyagi és fegyveres támogatást kért és kapott a Köztársaság megdöntésére és a monarchia helyreállítására. 1934 nyarán José Antonio Primo de Rivera, a Falange vezetője aláírt egy egyezményt Goicoecheával, amelynek értelmében a Falange anyagi támogatásban részesült a Spanyol Újjászületés pártjától. 1934. decemberében Goicoechea pártja beolvadt a Calvo Sotelo vezette Nemzeti Blokkba (Bloque Nacional). Goicoechea továbbra is vezető pozíciót töltött be. Az 1936. február 16-i választáson nem jutott be a parlamentbe, ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy aktívan részt vegyen a katonai felkelés előkészítésében. 1936. július 25-én – Mola tábornok utasítására – ismét Rómába utazott, hogy átvegye a Mussolini által korábban megígért segítséget. Miután Franco 1937-ben egyesítette a Spanyol Tradicionalista Falangét (FET) a Támadó Nemzetiszindikalista Juntákkal (Juntas Ofensivas Nacionalsindicalistas – JONS), Goicoechea feloszlatta a Spanyol Újjászületés pártját. Kárpótlásul Franco 1938-ban kinevezte a Spanyol Bank elnökévé. 1938-50 között több bank élén is állt. 1953-ban halt meg.

HERRERA Y ORIA, ÁNGEL (Santander, 1886 – Madrid, 1968)

Ügyvéd, újságíró és pap. A salamanca-i egyetemen jogot végzett. 1910-ben Ángel Ayala közreműködésével megalapította a Propagandisták Nemzeti Katolikus Egyesületét (Asociación Católica Nacional de Propagandistas – ACNP). 1911-ben létrehozta a Katolikus Kiadót. Ez jelentette meg később az El Debate napilapot, amelynek Ángel Herrera 22 éven keresztül vezetője volt. Az 1920-as években fáradhatatlan munkát végzett a katolikus ifjúság megszervezése érdekében. 1926-ban megalapította az „El Debate” újságíró iskoláját. A Második Köztársaság létrejötté után – alkalmazkodva az új rendszer körülményeihez – kialakítja az ún. „accidentalismo” azaz „ideiglenesség” stratégiáját, amely szerint nem az államforma a meghatározó körülmény, hanem az adott politikai rendszer jellege, orientációja. Ez az álláspont komoly vitákat gerjesztett, például a monarchista ABC napilappal, amely a monarchia intézményének elkötelezett védelmezője volt. Az ő nevéhez fűződik a Nemzeti Akció, majd később Népi Akció nevű katolikus jobboldali párt létrehozása. 1933-ban lemondott az „El Debate” vezetéséről. 1936-ban,

a polgárháború kirobbanása előtt elhagyta az országot és Svájcban telepedett le. Itt kezdte el egyházi tanulmányait. 1940-ben pappá szentelték. 1943-ban tért vissza Spanyolországba. 1947-ben nevezték ki Málaga püspökévé.

IBÁRRURI GÓMEZ, DOLORES (Gallarta/Vizcaya, 1895 – Madrid, 1989)

Baszkföldi karlista bányászcsaládból származott. Politikai pályafutása azután kezdődött, hogy hozzáment egy szocialista bányászhoz. Segített férjének az 1917-es sztrájk idején, majd a szocialista párt 1919-es szakadása után belépett a Spanyol Kommunista Pártba. Viszontagságos élete során öt gyermeke született, akik közül kettő már kisgyermekként meghalt. Aktívan részt vett a párt újságjainak szerkesztésében. Cikkeit „Pasionaria” álnéven írta. Heves beszédei és a kommunista megmozdulásokon való aktív részvétele miatt többször is börtönbe zárták. A Második Köztársaság idején Asztúria kommunista pártjának parlamenti képviselőjévé választották. A polgárháború időszakának kiemelkedő alakja volt. 1937-ben a Cortes alelnökévé választották. A háború után a Szovjetunióba emigrált. 1942-ben, José Díaz halála után az illegális Spanyol Kommunista Párt főtitkára lett. 1960-ban lemondott, majd a párt elnöke lett. 1977-ben tért vissza Spanyolországba.

KENT, VICTORIA (Málaga, 1898 – New York, 1987)

Politikus és ügyvéd. Ő volt az első nő Spanyolországban, aki ügyvédként praktizálhatott. A nők egyenjogúsításának élharcosaként 1926-ban részt vett a madridi Lyceum Klub létrehozásában, ahol a nők helyzetével foglalkozó kérdéseket vitatták meg. Nem értett egyet Primo de Rivera diktatúrájával. A radikális szocialisták soraiban harcolt a tábornok önkényuralma ellen. Az 1930. december 12-i Jaca-i sikertelen köztársasági felkelés után a vádlottak védőügyvédje lett. A Második Köztársaság létrejöttét követő júniusi alkotmányozó gyűlési választáson parlamenti képviselői helyet szerzett. Manuel Azaña kormányra kerülése után kinevezték a börtönök főigazgatójának. Ezt a posztot az 1933-as parlamenti választásig töltötte be. Hivatali idejében erőfeszítéseket tett a spanyol büntetésvégrehajtás megreformálására. Politikai meggyőződése dacára ellenezte a női választójogot. A baloldal 1933-as választási veresége után belépett az 1934. április 2-án létrehozott Köztársasági Baloldal elnevezésű pártba, amely a Radikális Szocialista Párt, a Köztársasági Akció és a gallego köztársasági párt, az ORGA egyesülésével jött létre. Az 1936. február 16-i választáson a Népfront jelöltjeként parlamenti helyet szerzett. A polgárháború után Franciaországba, majd Mexikóba emigrált. Franco halála után engedélyezték a hazatérését. 1978-ban tért vissza Spanyolországba, de nem telepedett le végleg hazájában. 1987-ben New York-ban halt meg.

LARGO CABALLERO, FRANCISCO (Madrid, 1869 – Párizs, 1946)

Politikus, munkásvezér. Családi körülményei folytán már nagyon fiatalon önmagát kellett eltartania. Kőművesként dolgozott. 1890-ben belépett az Általános Munkásszövetségbe (UGT), 1894-ben pedig a szocialista pártba (PSOE). 1904-ben tagja lett a Szociális Reformok Intézetének. Az 1905-ös községtanács választáson

– Pablo Iglesiasszal együtt, akihez szoros barátság fűzte – a madridi városi tanács tagjává választották. 1909 nyarán, a marokkói háború elleni tiltakozásul megrendezett országos sztrájkban való részvétele miatt bebörtönözték. Egyre magasabb pozíciókat töltött be a szakszervezet és a párt vezetésében. Tagja lett az UGT Végrehajtó Bizottságának, majd 1914-től a szakszervezet alelnöke lett. Largo Caballero a munkások munka- és életkörülményeinek javítását kizárólag a szakszervezeti harc keretei között tudta elképzelni, ezért egyre inkább eltávolodott az anarchistáktól és az anarchoszindikalistáktól. Az 1917-es politikai válság idején azonban az UGT az anarchoszindikalista CNT-vel közösen hirdette meg az általános sztrájkot. A sikertelen megmozdulás után az egész sztrájkbizottságot bebörtönözték és életfogytiglani (más adatok szerint 30 év) börtönbüntetésre ítélték. Kilenc hónap elteltével azonban Largo Caballerót kénytelenek voltak szabadon engedni, mert időközben jelöltette magát az 1918-as parlamenti választáson, ahol Barcelona képviselőjévé választották. 1918-ban, az UGT XIII. Kongresszusán, megválasztották a szakszervezet főtitkárává. Largo Caballero stratégiájának legfőbb célja az volt, hogy a szakszervezeti harc során elkerülje az – 1917-es általános sztrájkhoz hasonló – felesleges kockázattal járó akciókat. Emiatt azonban szembe került az UGT radikális szárnyának elképzeléseivel. Primo de Rivera diktatúrája idején beigazolódni látta saját teóriáját. A katonai puccsot követő időszakban kész volt együttműködni a diktatúrával a munkások életkörülményeinek javítása érdekében az egyeztetőbizottságok keretében. 1924-ben államtanácsos lett. Később belátta, hogy a kollaborációs politikáért túl nagy árat fizetett a szakszervezet, amely egyre több tagját veszítette el, ezért felmondta az együttműködést. 1928-ban megválasztották a PSOE alelnökévé. Ezt követően igyekezett szorosabb kapcsolatot kiépíteni a köztársasági csoportokkal. A diktatúra bukása után részt vett a Forradalmi Bizottság tevékenységében, amely a monarchia megdöntését és a köztársaság kikiáltását volt hivatott előkészíteni. 1931. április 14-e után a Második Köztársaság Ideiglenes Kormányában a munkaügyi miniszteri tárcát kapta meg, amelyet Manuel Azaña kormányában is ő töltött be, egészen 1933. júniusáig. A munkástörvényhozás így módon a szocialisták irányítása alá került. A foglalkoztatást szabályozó új törvények és rendeletek komoly ellenállást váltottak ki a földbirtokosok és a munkaadók részéről. Az elégedetlenséget még inkább fokozta a gazdasági válság hatása. Largo Caballerónak saját pártján belül is komoly ellenzékkel kellett szembe néznie. A Julián Besteiro által vezetett mérsékelt irányvonal hívei nem értettek egyet a polgári köztársasággal való további együttműködést favorizáló stratégiával. Végül egyfajta hatalommegosztás jött létre a két vezető között. Largo Caballerót 1932-ben, a szocialista párt XIII. Kongresszusán a párt alelnökévé választották. A párt szakszervezetének, az UGT-nek az irányítását azonban Besteiro hívei vették át. Azaña kormányának bukása után, 1933. szeptember 12-én a szocialisták felmondták a koalíciót a köztársasági pártokkal, és kiléptek a kormányból. Az 1933. novemberi parlamenti választáson a szocialisták egyedül indultak és gyakorlatilag vereséget szenvedtek. Ennek hatására Largo Caballero politikai radikalizmusa egyre erősödött 1934 folyamán. Létrehozott egy forradal-

mi bizottságot a szocialista párton belül, amelynek az volt a célja, hogy – akár forradalom kirobbantása árán – megakadályozza a köztársaság ellenségének tartott CEDA belépését a kormányba. Miután ez megtörtént 1934. októberében, kirobbant a felkelés. A madridi események irányításában játszott szerepe miatt a felkelés leverése után bebörtönözték, de 1935. novemberében – a politikai események alakulása miatt – végül felmentették. A párton belüli harcok tovább folytatódtak. A köztársasági pártokkal való koalíció híveivel szemben Largo Caballero radikalizálni akarta a szocialista pártot. Végül 1935. decemberében lemondott pártelnöki tisztjéről. Az 1936. februári választáson képviselői mandátumot szerzett, és ő lett a szocialisták parlamenti csoportjának vezetője. A polgárháború kirobbanása után a politikai pártok szinte eltűntek, a főszerepet a munkás milíciák vették át. Éppen ezért Manuel Azaña, a köztársaság elnöke 1936. szeptember 4-én Largo Caballerót nevezte ki kormányfővé, aki egyúttal hadügyminiszter is lett. Kormányában helyet kaptak a kommunisták és az anarchisták is. Legfőbb célja a forradalmi túlkapások korlátozása és a köztársaságiak egységének megőrzése volt. A belső széthúzást azonban nem tudta megakadályozni. Egyre több ellenséget szerzett a kommunisták és az anarchisták közül is. Végül 1937. júniusában kénytelen volt lemondani. A polgárháború végén Franciaországba menekült, ahol 1939. novemberében bebörtönözték. 1943. februárjában a Vichy-kormány átadta a Gestapónak. Koncentrációs táborba zárták. Röviddel a szabadulása után, 1946-ban halt meg Párizsban.

LERROUX GARCÍA, ALEJANDRO (La Rambla/Córdoba, 1864 – Madrid, 1949) Politikus, újságíró. Népes és szegény családból származott, ezért iskolai tanulmányait korán félbe kellett szakítania. Többféle munkával próbálkozott, míg végül 1890-ben az újságírás mellett kötött ki. Pályafutása során számos lapot (El País, El Radical, El Progreso, La Publicidad) irányított és szerkesztett. 1890-ben csatlakozott a köztársasági mozgalomhoz. Iskolázatlanságát, műveltségének hiányát kiválóan ellensúlyozta meggyőző szónoki és improvizációs készségével. Karizmatikus kisugárzása magával ragadta a tömegeket. 1899-ben (más adatok szerint 1901-ben) Madridból átköltözött Barcelonába. Egyes történészek szerint néhány madridi liberális politikus támogatásával, hamarosan az antikatalanista munkásság vezetője lett. Szélsőséges álforradalmi demagógia és antiklerikalizmus jellemezte mozgalmát. 1901-ben, 1903-ban és 1905-ben parlamenti mandátumot szerzett. 1908-ban megalapította a Radikális Köztársasági Pártot. Az eklektikus jellegű párt különböző társadalmi csoportokat próbált összefogni a kiábrándult anarchistáktól kezdve a városi kispolgárságon át a proletárságig. A párt sorsa rendkívül erősen kötődött alapító vezéréhez. 1909-ben a barcelonai Tragikus Hét eseményei alatt Lerroux külföldön tartózkodott, mivel egy korábbi, az El Paísban megjelent újságcikke miatt vizsgálatot indítottak ellene. 1910-ben ismét parlamenti képviselővé választották. Ezt követően politikai nézetei egyre mérsékeltebbé és konzervatívabbá váltak. Ennek ellenére 1917-ben részt vett az Alkotmányozók Parlamentjében. Primo de Rivera diktatúrája idején, 1926-ban, pártjával részt vett a

Köztársasági Szövetség (Alianza Republicana) létrehozásában. A diktatúra bukása után tagja lett a Forradalmi Bizottságnak, és 1930. augusztus 17-én ő is aláírta a San Sebastián-i Paktumot, amelynek célja a monarchia megdöntése és a köztársaság kikiáltása volt. A Második Köztársaság kikiáltása után Alcalá Zamora Ideiglenes Kormányának, majd Manuel Azaña kormányának külügyminisztere lett. 1931. decemberében – a szocialisták jelenlétét sérelmezve – pártjával kilépett a kormányból, és ellenzékbe vonult. Legfőbb célja a miniszterelnöki tisztség megszerzése volt, amit az Alkotmányozó Gyűlés minél hamarabbi feloszlásával és új választások kiírásával akart elérni. Azaña bukása után, 1933 szeptemberében a köztársasági elnök őt bízta meg a kormányalakítással, ami azonban nem sikerült. Az 1933 novemberi parlamenti választás után a CEDA támogatásával alakított kormányt. Ennek következményeként pártja kettészakadt. A baloldali radikálisok, Lerroux első számú helyettesének, Diego Martínez Barriónak a vezetésével új pártot hoztak létre. 1934. októberében Lerroux új kormányába négy CEDA tag is bekerült. Ennek következményeként október 6-án Astúriában, Barcelonában és Madridban forradalom tört ki, amelyet kíméletlenül levertek. Ennek ellenére Lerroux-nak az erők hamis egyensúlyára épített politikája kudarcot vallott. A radikális párti vezetők korrupciós botrányai miatt kormánya 1935. szeptember 25-én megbukott. A Chapaprieta által vezetett kormányban külügyminiszteri tárcát töltött be. A korrupciós ügyek miatt azonban Lerroux és pártja végérvényesen hiteltelenné vált. Az 1936-os parlamenti választáson képviselői helyeinek többségét elvesztette. A polgárháború kirobbanása után Lerroux Portugáliába menekült, habár kezdettől fogva Franco tábornok felkelőit támogatta. 1947-ben tért vissza Spanyolországba. 1949-ben halt meg Madridban, miután kibékült az egyházzal, melynek korábban dühödt ellensége volt.

MACIÁ I LLUSSÁ, FRANCESC (Vilanova i la Geltrú, 1859 – Barcelona, 1933)
Politikus. Középosztálybeli családból származott. Katonatiszti pályára lépett, de később – lelkiismereti okokból – kilépett a hadseregből. Politikusként a katalán érdekek védelmében lépett fel. Nacionalista nézetei fokozatosan radikalizálódtak: a regionalizmustól indulva eljutott a független katalán köztársaság gondolatáig. 1907-ben szerzett először parlamenti képviselői mandátumot, de már 1908-ban visszavonult, mert haszontalannak ítélte a cortes tevékenységét. Az 1917-es válság idején Barcelonában, a Parlamenti Képviselők Gyűlésében radikális indítvánnyal állt elő: javasolta, hogy a gyűlés alakuljon át Konventté, amit szükség esetén fegyverrel védenének meg. Ezt azonban elutasították. 1918 végén kampányt indított a katalán autonómia kivívásának érdekében. A kampány során éles hangon kritizálta a katalán Regionalista Liga (Lliga Regionalista) mérsékelt hangvételű autonómia tervzetét. 1922-ben létrehozta a szeparatista Katalán Állam (Estat Catalán) nevű pártot. 1923. júniusában a parlamentben elmondott beszédében közzétette a független katalán államról vallott nézeteit, amellyel nagy felháborodást keltett képviselőtársai körében. Primo de Rivera diktatúrája idején Maciá száműzetésbe kényszerült. Franciaországban telepedett le, majd onnan járta a világot, támoga-

tókat keresve a katalán ügghöz. 1926. novemberében – olasz önkéntesek segítségével – egy fegyveres csapat élén próbált eljutni Katalóniába, de a franciák letartóztatták, majd kitoloncolták az országból. Ez a kísérlet azonban felkeltette a nemzetközi közvélemény érdeklődését a katalán kérdés iránt. A monarchia bukása után, 1931. március 20-án megalapította a Katalán Köztársasági Baloldalt (Esquerra Republicana de Catalunya) elnevezésű pártot, amely hatalmas sikert aratott az április 12-i községtanácsi választáson. Francesc Maciá 1931. április 14-én, a barcelonai Városháza erkélyéről kikiáltotta a független Katalán Köztársaságot, amelyet három nappal később – a madridi Ideiglenes Kormány nyomására – Katalán Generalitat Kormányára módosítottak. Ennek elnöke Maciá lett. A Második Köztársaság idején legfőbb feladatának a katalán autonómia Statútumának megalkotását tartotta. A statútum tervezetét 1932. augusztus 2-án a katalánok népszavazás keretében fogadták el. A tervezetet az Alkotmányozó Gyűlés – többszöri módosítás után – 1932. szeptember 15-én fogadta el. 1932. novemberében katalán parlamenti választást tartottak, amelyen Maciá pártja, az Esquerra a szavazatok több, mint 50%-át szerezte meg. Maciát megválasztották a Generalitat elnökévé. Ebben a minőségében igyekezett a baloldali katalán kormány programját a gyakorlatba átültetni. 1933. december 25-én halt meg. Utódja a katalán elnöki poszton Luis Companys lett.

MADARIAGA ROJO, SALVADOR DE (A Coruña, 1886 – Locarno/Svájc, 1978)

Író, történész, politikus. 1916-ban Londonba költözött, ahol a *The Times* című lap szerkesztője lett. Politikai pályafutását a galíciai föderalista csoportban kezdte, szülőhelyének parlamenti képviselőjeként. 1921-től 1927-ig Genfben, a Népszövetség titkárságán dolgozott. 1928-1931 között spanyol irodalmat oktatott Oxfordban. 1931-ben a Második Köztársaság Ideiglenes Kormányára Washingtonba nevezi ki nagykövetté. A Népszövetségi Tanács tagja és a spanyol delegáció vezetője lett. Spanyolország külpolitikájára vonatkozóan az aktív semlegesség álláspontját képviselte. A Népszövetségben dolgozott, amikor 1934 tavaszán a kormányfő, Alejandro Lerroux felajánlotta neki a közoktatásügyi-, majd az igazságügyminiszteri tárcát. Lerroux kormányának csupán két hónapig volt tagja, ezt követően párizsi nagykövetté nevezték ki. A polgárháború kitörése után Londonba emigrált. 1962-ben részt vett a Franco ellenes ellenzéki pártok müncheni találkozóján. Még 1936-ban a Spanyol Királyi Akadémia tagjává választották, de beiktatási beszédét csak 1976-ban mondta el. A svájci Locarnóban halt meg 1978-ban, ahol önkéntes száműzetésben élt.

MAEZTU Y WHITNEY, RAMIRO DE (Vitoria, 1874 – Madrid, 1936)

Író. Édesapja baszk, édesanyja angol származású volt. Tanulmányai befejezése után Kubában irányította a családi birtok ügyeit. 1908-ban harcolt az amerikaiakkal vívott háborúban. Spanyolország utolsó tengerentúli gyarmatainak elvesztése rendkívül mélyen érintette. Ezt követően Bilbaóban és Madridban dolgozott újságíróként, ekkor került kapcsolatba Azorínnal és Pío Barojával. Maeztu is az

ún. „98-as nemzedék” tagja volt. Publicisztikájában Spanyolország problémájával foglalkozott, élesen kritizálva a fennálló állapotokat. A megoldást egy európai típusú „újjaszületésben” (regeneracionismo) látta. 1905-1919 között Londonban élt. 1928-ban, Primo de Rivera diktatúrája idején Argentínába nevezték ki nagykövetté. 1929-ben részt vett az új alkotmány előtervezetének szerkesztésében. Jobboldali monarchista álláspontjához a Második Köztársaság idején is hű maradt. Mint a monarchista teoretikusa intenzív politikai tevékenységet folytatott a köztársaság ellen. 1931. decemberében Quintanar márki irányításával létrejött az Acción Española nevű folyóiratot, amelynek Maeztu szerkesztője, később igazgatója volt. A lap a spanyol jobboldal legfontosabb orgánuma lett. Maeztu tagja volt az Acción Española nevű pártnak is, amely Calvo Sotelo irányítása alatt működött, és a katonai puccs által megvalósítandó tekintélyelvű kormányzás híve volt. A párt jobboldali és monarchista elemekből állt, akik nyíltan szembeszálltak a köztársasággal. Az ultrakonzervatív Maeztu Primo de Rivera diktatúrájának elkötelezett támogatója maradt, ellenben élesen bírálta az azt követő, Berenguer-féle átmeneti időszakot. Az alkotmány tekintélyelvű reformját sürgette, amely lehetővé tette volna, hogy a jobboldal megőrizze korlátlan ellenőrzését az állam felett. Legfontosabb munkája az 1934-ben megjelent „A hispán eszme védelme” (Defensa de la Hispanidad) című könyve, amelyben a jobboldal és a katolikusok tradicionalizmusát ötvözte egyfajta vallásos miszticizmussal. Munkájában arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy a spanyol nyelvű népek közössége nem faji vagy földrajzi alapokon nyugszik, hanem spirituális alapon létrejött közösség, amelynek missziója, hogy megtanítsa az emberiségnek, hogy az üdvözülés egyetlen forrása a hit és az akarat. A polgárháború kirobbanása után nem sokkal Maeztu az erőszak áldozata lett. 1936. november 7-én Aravacában (Madrid) a köztársaságiak egy csoportja meggyilkolta.

MARCH Y ORDINAS, JUAN (Santa Margarita/Mallorca, 1880 – Madrid, 1955)
Üzletember és politikus. Szegény származása ellenére üzleti tevékenységével óriási vagyonra tett szert. Halálakor a világ hetedik leggazdagabb embereként tartották számon. Politikai karrierjét az 1923. április 29-i parlamenti választáson kezdte, ahol parlamenti képviselői mandátumot szerzett. Primo de Rivera diktatúrájához való viszonya meglehetősen ellentmondásosnak alakult. Kezdetben a diktátor személyes jóbarátja volt. 1924-ben, az új iparágak létrehozását támogató gazdasági intézkedéseket és személyes kapcsolatait felhasználva Juan March több monopóliumot is megszerzett magának. Először Ceuta és Melilla dohánymonopóliumát, majd az ITT telefontársaságét, mint tőkés társ. 1927-ben pedig a kőolaj importjának, feldolgozásának, elosztásának és értékesítésének monopóliumát szerezte meg a CAMPSA társaságbeli tagsága révén. 1928-ban megalapította a mai napig létező March Bankot. Később száműzetésbe kényszerült, ahonnan pénzzel támogatta a diktatúra elleni szervezkedést. 1931. április 14-én létrejött a köztársaság. Az 1931. júniusi alkotmányozó gyűlési választáson, majd pedig az 1933. novemberi választáson Juan March ismét parlamenti mandátumot szerzett. A köztársaság első évében parlamenti vizs-

gálatot indítottak hatalmas vagyona eredetének tisztázására. Ennek eredményeként börtönbe zárták. Az Alcalá de Henares-i börtönből azonban – az anekdota szerint a börtönparancsnok társaságában – megszökött. Franciaországi, majd svájci száműzése alatt komoly anyagi támogatást nyújtott a köztársaságellenes jobboldal szervezkedéséhez. A polgárháború kezdetén a Franco felkelőinek nyújtott óriási anyagi segítsége tette lehetővé, hogy a lázadók folytatni tudták a fegyveres harcot. 1936. július 22-én, az olasz külügyminiszterrel, Ciano gróffal folytatott tárgyalásainak eredményeként 11 repülőgépet vásárolt a nemzetiek számára egymillió font értékben. Franco diktatúrájával hasonlóképpen változóan alakult a viszonya, mint Primo idején. Miután March összeütközésbe került a Franco jobbkezének számító Carrero Blanco admirálissal és Demetrio Carceller Segura miniszterrel, Portugáliába emigrált. Lisszabonban a monarchia ügyének támogatója lett. Később visszatért Spanyolországba, és tovább folytatta virágzó üzleti tevékenységét. 1955-ben létrehozta a nevét viselő alapítványt. 1955. március 10-én halt meg autóbalesetben.

MARTÍNEZ BARRIO, DIEGO (Sevilla, 1883 – Párizs, 1962)

Politikus. Eredeti foglalkozása nyomdász, majd újságíró volt. A Lerroux által vezetett Radikális Köztársasági Pártban kezdte politikai karrierjét. 1910-ben a községtanácsi választáson Sevilla városi képviselőjévé választották. Ellenezte Primo de Rivera diktatúráját. 1930. augusztus 17-én ő is aláírta a San Sebastián-i paktumot, és tagja lett a Forradalmi Bizottság elnevezésű árnyékkormánynak. Az 1930. decemberi Jaca-i sikertelen felkelés után Franciaországba menekült a letartóztatás elől. Az 1931. április 12-i helyhatósági választás eredményeként létrejött Második Köztársaság Ideiglenes Kormányában az újonnan felállított hírközlési minisztérium élére került. Ezen a poszton maradt Manuel Azaña kormányaiban is, egészen 1933. szeptemberéig. Lerroux első – sikertelen – kormányalakítási kísérlete során a belügyminiszteri tárcát kínálta fel neki. 1933. október 8-án Alcalá Zamora Martínez Barriót bízta meg kormányalakítással. Az ő feladata volt a parlament feloszlatása és új választás kiírása. A jobboldal győzelme után, 1933. decembere és 1934. áprilisa között Lerroux kormányában hadügy-, majd belügyminiszter volt. Egyre kevésbé értett egyet pártja politikai irányvonalával, ami a CEDA térnyeréséhez vezetett, ezért – követőivel együtt – 1934. áprilisában kilpett a Radikális Pártból, és létrehozta a Köztársasági Unió (Unión Republicana) elnevezésű pártot. Pártjával részt vett a Népfront létrehozásában, amely elsőprő győzelmet aratott az 1936. februári választáson. 1936. áprilisától egészen a polgárháború végéig ő volt a parlament elnöke. 1936. július 19-én, a katonai lázadás kirobbanását követően, a köztársasági elnök, Manuel Azaña Martínez Barriót bízta meg kormányalakítással, ő azonban megtagadta a munkások felfegyverzését. Egy nemzeti koncentrációs kormány megalakítására tett kísérlete kudarcba fulladt, helyette José Giral alakított kormányt. A polgárháború után Franciaországban telepedett le, ahol 1945-ben az emigrációban lévő köztársaság elnökévé választották. 1962-ben halt meg Párizsban.

MAURA Y GAMAZO, MIGUEL (Madrid, 1887 – Barcelona, 1971)

Politikus. A híres monarchista politikus, Antonio Maura y Montaner hetedik fia volt. Politikusi pályafutást 1916-ban kezdte, amikor Alicante parlamenti képviselőjévé választották. Primo de Rivera diktatúráját kezdetben támogatta, később szakított a monarchiával, és áttért a köztársaságiak táborába. Alcalá Zamorával együtt létrehozták a Köztársasági Liberális Jobboldal (Derecha Liberal Republicana – DLR) nevű konzervatív köztársasági pártot. 1930. augusztusában 17-én Maura is aláírta a San Sebastián-i paktumot, és tagja lett a Forradalmi Bizottságnak. A Jaca-i felkelés bukása után letartóztatták a Forradalmi Bizottság számos tagjával együtt. 1931. április 14-e, a Köztársaság kikiáltása után ő lett az Alcalá Zamora vezette Ideiglenes Kormány belügyminisztere. Legfőbb feladatának a közrend fenntartását és az új rendszer mérsékelt irányvonalának megőrzését tartotta, de hamarosan számos nehézséggel kellett szembenéznie, mint például a május 11-i kolostorégetések. A folyamatos egyházellenes megnyilvánulások és a Köztársaság Alkotmánya 26. cikkelyének laicizáló rendelkezései miatt 1931. október 1-én Miguel Maura, Alcalá Zamorával együtt lemondott tisztségéről. 1932 elején a DLR a belső megosztottság miatt kettészakadt, ami tovább gyengítette a konzervatív köztársaságiak pozícióját. Miguel Maura vezetésével létrejött a Konzervatív Köztársasági Párt (Partido Republicano Conservador – PRC). Az erősen perszonalista vonásokat mutató párt a mérsékelt reformizmus híve volt. Maura erőteljes pártépítő tevékenysége ellenére az 1933. novemberi parlamenti választáson nagyon gyengén szerepeltek. A polgárháború kirobbanása után Maura külföldre távozott. 1953-ban tért vissza Spanyolországba. 1971-ben halt meg Barcelonában.

MAURÍN JULIÁ, JOAQUÍN (Bonansa/Huesca – New York, 1973)

Tanító és politikus. A Munkás és Paraszt Tömörülés (Bloque Obrero y Campesino – BOC) és a Marxista Egyesülés Munkáspártjának (Partido Obrero de Unificación Marxista – POUM) vezetője. 1914-től tanítóként dolgozott Léridában és belépett az anarchoszindikalista CNT-be. 1921-ben részt vett a Vörös Szakszervezetek Internacionáléjának alapító kongresszusán Moszkvában. A Szovjetunióból hazatérve a CNT főtitkárává választották. 1922-ben másokkal együtt létrehozta a CNT bolsevik irányzatát, a Forradalmi Szakszervezeti Bizottságokat (Comités Sindicalistas Revolucionarios – CSR). 1924-ben belépett a Spanyol Kommunista Pártba (Partido Comunista Español – PCE), majd létrehozta a Katalán-Baleári Kommunista Föderációt (Federación Comunista Catalano-Balear – FCCB). Primo de Rivera diktatúrája idején – 1925 és 1927 között – börtönben volt. Szabadulása után Párizsba emigrált. 1930-ban tért vissza Barcelonába. A Második Köztársaság kikiáltása előtti hónapokban szembehelyezkedett a kommunista párt sztálinista politikájával. Az általa vezetett FCCB kivált a pártból, majd 1931. március 1-én egyesült a Katalán Kommunista Párttal, létrehozva a Munkás és Paraszt Tömörülést (BOC), amelynek Maurín lett a főtitkára. Az új párt jelentős mértékben megerősödött az elkövetkező két évben. Az 1934-es asztúriai forradalom idején létrehozták a Munkás Egyesüléseket (Alianzas

Obreras), amelyeknek nagy szerepük volt az asztúriai munkásszervezetek egységének megeremtésében. A forradalom leverése után, 1935. szeptemberében, a BOC egyesült az Andreu Nin vezette spanyol trockista szervezettel, a Kommunistá Baloldallal (Izquierda Comunista). Ily módon létrehozták a Marxista Egyesülés Munkáspártját (POUM) néven, amelynek Maurín lett a főtitkára. A POUM csatlakozott a Népfront választási koalíciójához és Maurínt 1936. februárjában parlamenti képviselővé választották. A katonai lázadás Galiciában érte, amelyet el is foglaltak a felkelők. Maurínt menekülés közben elfogták és börtönbe zárták. A polgárháborút börtönben töltötte. 1944-ben 30 év börtönbüntetésre ítélték, de 1946. decemberében kegyelmet kapott. Családjával New Yorkba emigrált.

MONTSENY MAÑÉ, FEDERICA (Madrid, 1905 – Toulouse, 1994)

Anarchista vezető, újságíró, Nyugat-Európa első női minisztere. Anarchista szülei, Juan Montseny és Teresa Mañé – Federico Urales és Soledad Gustavo álnéven – a 20. század első harmadában a spanyol libertárius eszmei irányzat legjelentősebb lapjának (La Revista Blanca) szerkesztői voltak. Lányuk, Federica 1923-tól 1936-ig vett részt a folyóirat, illetve egy másik anarchista napilap, a Solidaridad Obrera szerkesztésében. 1931-ben lépett be a CNT-be. A CNT 1936-os zaragozai kongresszusának egyik főszereplője volt. A polgárháború kirobbanása után – 1936. novemberétől 1937. májusáig – a köztársasági kormány egészségügyi minisztere lett, és mint ilyen, Spanyolország és Nyugat-Európa első női minisztere. Nagyszabású terveinek végrehajtását, amelyek között árvaházak építése, terhes nők ételmezése, fogyatékosok foglalkoztatása, abortusz törvény megalkotása is szerepelt volna, miniszterségének rövid időtartama megakadályozta. A polgárháború után Franciaországba emigrált. A náci és a francóista rendőrség többször is követelte a kiadatását, amit azonban a francia hatóságok elutasítottak. A második világháború után Toulouse-ban telepedett le. Franco halála után, 1977-ben visszatért Spanyolországba.

NEGRÍN LÓPEZ, JUAN (Las Palmas de Gran Canaria, 1892 – Párizs, 1956)

Orvos és politikus. Politikusi pályáját 1929-ben kezdte, amikor belépett a Spanyol Szocialista Munkáspártba. Az 1931. június 28-i alkotmányozó gyűlési választáson Las Palmas képviselőjeként jutott be parlamentbe. Az 1933. novemberi választáson is mandátumot szerzett, majd az ellenzékbe szorult szocialista párt parlamenti csoportjának alelnöke lett. A párton belül Largo Caballero radikális nézeteivel szemben Indalecio Prieto mérsékelt álláspontjával értett egyet. A polgárháború kirobbanása után, 1936. szeptember 5-én – Indalecio Prieto javaslatára – pénzügyminiszterré nevezik ki a Largo Caballero vezette koalíciós kormányban. Noha nem voltak pénzügyi tapasztalatai, sikerült megeremtenie a háború folytatásának gazdasági előfeltételeit. 1937. május 17-én, Largo Caballero kabinetjének bukása után, Negrín lett az új kormányfő. Irányítása alatt a kommunisták egyre nagyobb teret nyertek a köztársasági oldalon. A polgárháború után Franciaországba emigrált. 1956-ban halt meg Párizsban.

NELKEN MAUSBERGER, MARGARITA (Madrid, 1896 – México, 1968)

Író és politikus. Német emigráns zsidók gyermeke. Az 1930-as években a kibontakozó spanyol feminista mozgalom egyik képviselője volt. A Spanyol Szocialista Munkáspárt tagjaként 1931-ben Badajoz parlamenti képviselőjévé választották. 1937-ben, miután csalódott a szocialista politikában, belépett a kommunista pártba. 1939-ben, a polgárháború kirobbanása után Mexikóba emigrált.

NIN I PÉREZ, ANDREU (El Vendrell/Tarragona, 1892 – Alcalá de Henares, 1937)

Marxista forradalmár. Először a Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) tagja volt, majd átlépett a CNT-be. Vezéralakja volt a III. Internacionálénak és a Vörös Szakszervezeti Internacionálénak (Profintern). Egy ideig Moszkvában élt, ahol Trockij csoportjához tartozott. 1926-tól a baloldali ellenzék tagja volt, amely ellenezte Sztálin hatalomra kerülését. Emiatt 1930-ban el kellett hagynia a Szovjetuniót. Hazatérése után, 1931. májusában létrehozta a leninista irányultságú Kommunista Baloldal (Izquierda Comunista) elnevezésű csoportosulást, amely azonban meglehetősen elszigetelt és kislétszámú csoport volt. Nin csoportja részt vett a Munkás Egyesülésben (Alianza Obrera) és az 1934 októberi katalán forradalomban. 1935-ben egyesültek a Munkás és Paraszt Tömörüléssel (BOC) és létrehozták a POUM-ot. A polgárháború kirobbanása után Nin a POUM vezetője lett. 1936. szeptemberétől az újonnan alakult katalán kormány (Generalitat) tagja volt, majd decemberben a kommunisták nyomására elmozdították tisztségéből. Az 1937 májusi barcelonai események után Sztálin parancsára a köztársasági zónában illegálisan tevékenykedő szovjet politikai rendőrség letartóztatta. A korábbi hivatalos verzióval ellentétben, a KGB iratain alapuló legfrissebb kutatási eredmények szerint Orlov tábornok – Sztálin parancsára – kegyetlenül megkínóztatta, majd 1937. június 20-án Alcalá de Henaresben meggyilkoltatta.

PEIRÓ I BELIS, JUAN (Barcelona, 1887 – Paterna, 1942)

Anarchista vezető. 1922-ben a CNT főtitkárává választották. Vezetése alatt a zaragozai kongresszuson a CNT kilépett a Vörös Szakszervezetek Internacionáléjából. Primo de Rivera diktatúrája alatt többször is börtönbe zárták. 1928-ban ismét a CNT főtitkárává választották. Bírálta a szocialista szakszervezetet, az UGT-t a diktatúrával való együttműködése miatt, de bírálta a CNT anarchista szárnyát, a FAI-t is. 1930-ban a Solidaridad Obrera című munkáslap igazgatója lett. A Második Köztársaság létrejötte után, a CNT madridi kongresszusán a köztársaság védelmében lépett fel és többségi támogatást szerzett a FAI-val szemben. Peiró álláspontja szerint a köztársaság létrejötte jelentős előrelépés volt a munkásság szempontjából. Szintén 1931-ben – Ángel Pestañával együtt – aláírta a „Harmincak Kiáltványát”, amely Spanyolország aktuális helyzetét elemezve egyaránt bírálta köztársasági kormányt és a CNT radikális szekcióját, a FAI-t. Ennek eredményeként szakadás következett be a CNT-ben. Az ún. „ellenzéki szakszervezetekben” Peiró nem vállalt komolyabb tisztséget, de megpróbálta közelíteni egymáshoz a két szervezet álláspontját. Az újraegyesítésre azonban csak 1936-ban került sor. A katonai felkelés után támogatta a CNT belépését a köztársasági kormányba. Largo Caballero kormányában – ipari miniszterként – egyike volt a

négy anarchista miniszternek. 1938-ban Negrín kormányában is részt vett, villamosenergetikai főbiztosként. 1939-ben Franciaországba emigrált, ahol letartóztatták. 1941-ben a francóista spanyol külügyminisztérium kérésére kiadták Spanyolországnak, ahol 1942-ban kivégezték.

PESTAÑA, ÁNGEL (Santo Tomás de las Ollas, 1886 – Barcelona, 1937)

Anarchista vezér. Leónban született, de már fiatalon Barcelonában telepedett le. Részt vett az 1917-es sztrájk előkészítésében, majd azt követően az anarchoszindikalista CNT második számú vezetője lett, Seguí után. 1920-ban a CNT küldöttjeként részt vett a III. Internacionálé kongresszusán Moszkvában. A Második Köztársaság létrejötte után mérsékelt nézetei miatt egyre inkább szembekerült a CNT többségének véleményével. Kilépett a szervezetből és saját pártot alapított Szindikalista Párt néven. Ennek sikertelensége miatt a polgárháború idején ismét belépett a CNT-be. A köztársasági oldalon folyó hatalmi harcok során halt meg Barcelonában, 1937-ben.

PORTELA VALLADARES, MANUEL (Pontevedra, 1868 – Bandol/ Franciaország, 1952)

José Canalejas liberális pártjában kezdte politikai pályáját. 1905-ben választották meg először parlamenti képviselővé. 1910-ben, majd ezt követően 1923-ban Barcelona polgári kormányzója volt. 1923. szeptember 3-tól tagja lett a Restauráció utolsó kormányának, amelyet Manuel García Prieto vezetett. A kormány tevékenységét Primo de Rivera katonai puccsa szakította félbe 1923. szeptember 15-én. A diktatúra bukása után, 1931. április 14-én kikiáltották a Második Köztársaságot, amelyet Portela Valladares is támogatott. Politikai nézeteit tekintve Alejandro Lerroux radikális pártjához állt a legközelebb, de független képviselő maradt. 1934. október 6-án – Lerroux új kormányának megalakulása után – kitört a munkásfelkelés Asztúriában, és kikiáltották Katalónia függetlenségét. A forradalmat október 18-ra kegyetlenül leverték. Lerroux Portela Valladarest nevezte ki Katalónia főkormányzójává. 1935. április 3-án ő lett Lerroux kormányának új belügyminisztere, és ezen a poszton maradt 1935. szeptember 25-e, a radikális vezér bukása után is. Ekkor Joaquín Chapaprieta alakított kormányt. Portela Valladares belügyminiszterként sikeresen ellenállt Gil Robles törekvésének, aki a csendőrséget a hadügyminisztérium, azaz a saját hatáskörébe akarta vonni. 1935. december 14-én a köztársasági elnök, Alcalá de Zamora Portela Valladarest bízta meg kormányalakítással, aki megtartotta belügyminiszteri posztját is. Miután Chapaprieta nem vállalta a megbízást, Portela Valladares feladata lett a parlament feloszlata és új választás kiírása. Emellett nem kisebb feladat hárult rá, mint egy új centrista párt létrehozása, hogy elkerüljék a politikai élet túlzott polarizálódását a jobboldali és a baloldali alternatíva között. Főként független képviselők közül álló kormánya nem volt hosszú életű. Az 1936. február 16-i választáson baloldali Népront győzött, a centrista alternatíva pedig – noha 16 parlamenti helyet szerzett – vereséget szenvedett. Portela Valladares azonban ellenállt a jobboldali republikánusok és néhány katonatiszt nyomásának, akik erőszak alkalmazására és a választási eredmény semmisnek nyilvánítására buzdították. 1936. február 18-án átadta a hatalmat

Manuel Azañának, aki a Népront nevében alakított kormányt. 1936. július 18-a, a polgárháború kirobbanása után külföldre ment, de a következő évben visszatért Spanyolországba, hogy elfoglalja helyét a parlamentben. A polgárháború bukása után végleg elhagyta hazáját. Franciaországban telepedett le, és ott is halt meg 1952-ben.

PRIETO TUERO, INDALECIO (Oviedo, 1883 – Mexikó, 1962)

Politikus. Polgári középosztálybeli családból származott, de apja halála miatt saját munkájából finanszírozta a tanulmányait. Nagyon fiatalon csatlakozott a szocialista mozgalomhoz. Az 1903-ban alapított Bilbao-i Szocialista Pár tifúsági tagozatának egyik vezetője lett. Az 1918. februári választáson került be első alkalommal a parlamentbe. Primo de Rivera diktatúrája alatt szembekerült a szocialista párt Largo Caballero által képviselt irányzatával, mert nem értett egyet a diktatúrával való együttműködéssel. Emiatt állandó vitái voltak a párt elnökével. Aktívan részt vett a diktatúra elleni szervezkedésben, az 1930-31-es összeesküvésben. A Köztársaság kiáltása után az Ideiglenes Kormányban pénzügyminiszteri posztot töltött be. A gazdasági világválság hatása Spanyolországot is elérte. Legfőbb feladatának a pezeta árfolyamának megőrzését tartotta. Manuel Azaña második kormányában, 1931. december 16-tól az akkor felállított új minisztérium, a közmunkaügyi minisztérium vezetője lett. Tevékenységének homlokterében az öntözőcsatornák létesítése állt, amely a tervezett agrárreformot egészítette volna ki. Az 1933. novemberi választáson a jobboldal győzött, a szocialisták – akik egyedül indultak a választáson – jelentős pozíciókat vesztek. Indalecio Prieto azonban ismét bekerült a parlamentbe. Az 1934. október 6-án kirobbant asztúriai és katalán forradalmat támogatta, mert az adott politikai viszonyok között nem látott más legális eszközt a munkásság érdekeinek védelmére. Utóbb azonban elismerte, hogy a fegyveres harc veszélybe sodorta magát a Köztársaságot is. Az 1936. februári Népfront győzelem után a politikai erők radikalizálódtak, és állandóvá váltak az összetűzések a baloldal és a jobboldal között a parlamentben és az utcákon egyaránt. Prieto, mérlegelve a kormány radikalizálódásából származó veszélyeket, egy mérsékelt politikai irányvonalat követő kormány felállítását szorgalmazta, amelyben a köztársasági pártok és a szociáldemokraták mellett helyet kaptak volna a CEDA progresszista szárnyának képviselői is. Ez az elképzelés azonban – többek között a Largo Caballero vezette csoport ellenvetése miatt – megbukott. 1936. május 10-én Manuel Azañát választották a Köztársaság új elnökévé, aki Indalecio Prietót bízta meg kormányalakítással. Ez a kísérlet a szocialista párt egyik részének ellenállása miatt kudarcot vallott. A párton belüli ellentétek végül odáig fajultak, hogy Prietót május 31-én Écijában saját párttársai fegyveresen megtámadják. A polgárháború kirobbanása után helyreállt a szocialista párt egysége. 1936. szeptember 3-án Azaña Largo Caballerót bízta meg kormányalakítással, aki a haditengerészeti és légierő minisztériumának vezetésére Prietót kérte fel. Indalecio Prieto legfőbb célja a győzelem kivívása volt, ehhez – korábbi álláspontjával ellentétben – hajlandó volt együttműködni a kommunistákkal is. 1937. májusában, Largo Caballero bukása után azonban éppen a kommunisták voltak azok, akik Prietóval szemben saját jelöltjük, Juan Negrín miniszterelnökségét támogatták. Az új kor-

mányban Prieto a hadügyminisztériumot helyettesítő nemzeti védelmi minisztérium vezetője lett. 1938. áprilisában azonban arra a következtetésre jutott, hogy nem szabad tovább folytatni a háborút, ezért lemondott tisztségéről. A polgárháború befejezése után elhagyta Spanyolországot. Mexikóban halt meg 1962-ben.

PRIMO DE RIVERA Y SÁENZ HEREDIA, JOSÉ ANTONIO (Madrid, 1903 – Alicante, 1936)

Politikus és ügyvéd. Apja, Miguel Primo de Rivera tábornok 1923-1930 között Spanyolország diktátora volt. Csodálta apját, ezért a diktatúra bukása jelentős mértékben meghatározta ideológiáját és a politikáról alkotott elképzeléseit. 1930. május 2-án a Monarchista Unió (Unión Monárquica) alelnöke lett. Ebben a pártban tevékenykedtek a diktatúra volt miniszterei. A Második Köztársaság létrejötte nem volt túlságosan ellenére, mivel neheztelt a monarchiára. Úgy érezte, XIII. Alfonz elárulta apját. Az 1931. júniusi alkotmányozó gyűlési választáson független jelöltként indult, de nem szerzett mandátumot. Politikai tevékenysége a köztársaság első éveiben nem volt jelentős. 1933-ban a nácik hatalomra kerültek Németországban, ez pedig az ő politikai pályájára is kihatott. 1933. márciusában létrehozták az El Fascio című hetilapot, amelyben José Antonio politikai elképzelései is nyilvánosságot kaptak. Írásai-ban kemény kritikával illette a liberális állam koncepcióját. 1933. október 29-én lépett először a nyilvánosság elé a madridi Comedia színházban egy politikai gyűlésen. Fasiszta hangvételű beszédében elítélte a liberalizmust és a marxizmust, és egy olyan nemzetkonceptiót vázolt fel, amelybe nem fért bele sem a szeparatizmus, sem a politikai pártok. Céljai eléréséhez az erőszak alkalmazásától is jogosnak tarotta. Ezt a politikai gyűlést követően jött létre a Spanyol Falange (Falange Española) nevű fasiszta párt. Tagjai között konzervatívok és monarchisták is voltak szép számmal, a Spanyol Újjászületés pártjából. Ezenkívül a CEDA is támogatta az új pártot. José Antonio ennek a támogatásnak köszönhetően szerzett parlamenti mandátumot az 1933. novemberi választáson. 1934. február 13-án a két fasiszta párt: a Spanyol Falange és Ramiro Ledesma csoportjának egyesítésével létrejött a Falange Española de las JONS. Az újonnan létrejött pártot vezető triumvirátus: José Antonio, Ramiro Ledesma és Ruiz de Alda, kapcsolatot keresett a monarchista Spanyol Újjászületés pártjával. 1934. augusztus 20-án létrejött az egyezség közöttük, amelynek értelmében a fasiszták nem támadták a monarchistákat, azok pedig anyagi támogatást nyújtottak ezért cserébe. A Falange fegyveres akciók sorozatát hajtotta végre. Merényletek, utcai lövöldözések jellemezték a politikai eszköztárát. Később Primo de Rivera igyekezett függetleníteni a Falangét a monarchista csoportoktól. 1934 végén a párt belső válságba került. Ennek megoldásaként Ramiro Ledesmat eltávolították a pártból, és végleg eltávolodtak a monarchista csoportoktól. Ezzel párhuzamosan a Falange egyre inkább függő helyzetbe került a külföldi fasiszta csoportoktól, a náci Németországtól és Mussolini fasiszta rendszerétől, akiktől anyagi támogatást kapott. 1935 folyamán José Antonio pozíciója megerősödött a pártban. Létrehozták az Egyetemi Hallgatók Szakszervezetét (Sindicato de Estudiantes Universitarios – SEU), amely által egyetemisták tömege csatlakozott a Falangéhoz. 1935 végén a baloldali pártok

együttműködésével létrejött a Népfront. Ennek esetleges választási győzelmétől tartva, José Antonio felvetette az államcsíny végrehajtásának gondolatát, de ez kivitelezhetetlennek bizonyult. Az 1936. februári választáson José Antonio nem jutott be a parlamentbe. A Népfront választási győzelme után, 1936. március 14-én törvénytelennek nyilvánították a Spanyol Falangét, és José Antonio Primo de Riverát a madridi Modelo börtönbe zárták. 1936. június 5-én átszállították Alicantéba. A börtönben is kapcsolatot tartott fenn a köztársaság elleni összeesküvőkkel. Július 18-án kitört a katonai felkelés. Ezt követően José Antoniót népbíróság elé állították és halálra ítélték összeesküvés vádjával. 1936. november 20-án végezték ki.

SAMPER IBÁÑEZ, RICARDO (Valencia, 1881 – Leysin/Svájc, 1939)

Politikus és ügyvéd. Alejandro Lerroux Radikális Pártjának tagjaként az 1920-as községtanácsi választáson Valencia polgármesterévé választották. 1923-ig, Miguel Primo de Rivera katonai puccsáig töltötte be ezt a posztot. A Második Köztársaság kikiáltása után, az 1931. júniusi alkotmányozó gyűlési választáson parlamenti mandátumot szerzett. Részt vett az új alkotmány előkészítését végző parlamenti bizottság munkájában. 1933. szeptember 12-én Lerroux kormányának munkaügyi minisztere lett. Az 1933. novemberi parlamenti választáson ismét mandátumot szerzett. 1933. december 16-án Lerroux újabb kormányában az ipari és kereskedelmi miniszteri tárca élére került. 1934. április 28-án Alcalá Zamora Sampert bízta meg kormányalakítással, akinek rendkívül bonyolult politikai helyzettel kellett szembenéznie. A madridi kormány egyre inkább szembekerült a katalán parlamenttel, aminek eredményeként a katalán és a baszk képviselők kivonultak a parlamentből. A katalán Generalitat és a központi kormány közötti konfliktust Samper és Companys megegyezése oldotta meg. A CEDA azonban elutasította a kormányfő által ajánlott kompromisszumos megoldást, ami a katalán törekvések radikalizálódását eredményezte. A baszkokkal a Statútum elutasítása miatt vált feszültté a viszony. A politikai helyzetet tovább súlyosbította, hogy soha nem tapasztalt méreteket öltött a munkás- és paraszti sztrájkok száma. 1934. október 1-én Samper lemondott kormányfői tisztségéről. Október 4-én Lerroux alakított kormányt, amelyben Samper a külügyi tárca élére került. November 16-án, Gil Robles nyomására, leváltották tisztségéből. A polgárháború kirobbanása után önkéntes külföldi száműzetésbe vonult. 1939-ben halt meg Svájcban.

SANJURJO, JOSÉ (Pamplona, 1872 – Portugália, 1936)

Katonatiszt és politikus. Melilla főparancsnoka, majd az afrikai hadsereg főkapitánya. 1931. áprilisában, a Második Köztársaság létrejöttékor a csendőrség főparancsnoka volt. 1932. augusztus 10-én Sevil lában katonai felkelést robbantott ki, sikertelenül. Portugáliába akart menekülni, amikor letartóztatták. A haditanács köztársaságellenes összeesküvés vádjával halálra ítélte, majd az ítéletet életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták. Két év múlva, 1934-ben amnesztiát kapott, ekkor Portugáliába távozott. Részt vett a katonai felkelés előkészítésében. 1936 nyarán, a polgárháború kirobbanása után vissza akart térni Spanyolországba, hogy átvegye a felkelők katonai irányítását, amikor repülőgépe lezuhant.

1. SZÁMÚ MELLÉKLET

1. számú táblázat: A főbb pártok parlamenti helyeinek alakulása az 1931-es és az 1933-as választásokon

A választási adatokat közli: José Ramón Montero. Forrása: Az 1931-es választásnál: Javier Tusell: Az 1931-es alkotmányozó gyűlési választás: átmeneti választás. Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas, 1982. 128. o.; az 1933-as választásnál: Leonardo Morlino: Dalla democrazia all'autoritarismo. Il caso spagnolo in prospettiva comparata. Bologna, Il Mulino, 1981.

Pártok neve	1631	1933	Változás mértéke
PSOE	113	59	-54
Esquerra	36	22	-14
Acción Republicana	31	5	-26
ORGA	18	3	-15
Radicales Socialistas	61	3	-58
Partido Federal	19	1	-18
Derecha Liberal Republicana	27	-	-27
Partido Liberal-Demócrata	4	10	+6
Partido Radical	87	102	+15
Agrarios	14	32	+18
Acción Nacional/CEDA	5	115	+110
Lliga	2	26	+24
Tradicionalistas	4	21	+17

BIBLIOGRÁFIA

Források:

- Madridi Külügyi Levéltár (AMAE), "Barcelona" Levéltár, Manuel Azaña magánlevelezése
- Központi Közigazgatási Levéltár (AGA), Alcalá de Henares
- Madridi Országos Történeti Levéltár (AHN)
- Salamanca-i Országos Történeti Levéltár (AHNS), Polgárháborús Szekció
- Pablo Iglesias Alapítvány, a Spanyol Szocialista Munkáspárt Történeti Levéltára (FPI AH), Alcalá de Henares
- Magyar Országos Levéltár K63 273-274. csomó, madridi magyar követi jelentések

Parlamenti jegyzőkönyvek:

- A Spanyol Köztársaság Alkotmányozó Gyűlésének parlamenti jegyzőkönyvei 1931. július 14-től (Diario de sesiones de las Cortes Constituyentes de la República española – DSCC)
- Parlamenti jegyzőkönyvek 1933. december 8-tól (Diario de las sesiones de Cortes, Congreso de los Diputados – DSC)

A Második Köztársaság Alkotmánya:

- Las Constituciones de España. (Ld. Jorge de Estéban) Taurus Ediciones, S. A., Madrid, 1990.
- Leyes políticas españolas fundamentales (1808 – 1978) Prólogo de E. Tierno Galván, Madrid, 1979.

Könyvtárak:

- Madridi Városi Periodika-tár (HMM)
- Országos Könyvtár (BN), Madrid

Spanyol sajtóorgánumok:

- ABC (Madrid), monarchista napilap
- El Debate (Madrid), katolikus napilap
- El Liberal (Madrid), republikánus napilap
- El Socialista (Madrid), a PSOE lapja
- El Sol (Madrid), liberális napilap
- Vida Manchega (Kasztília-La Mancha), liberális napilap (1931. április-június)

Magyar sajtóorgánumok:

- Magyarság
- Nemzeti Újság
- Új Nemzedék
- Pesti Újság
- Szegedi Új Nemzedék

Dokumentumkötetek:

- Díaz-Plaja, Fernando: *La Historia de España en sus documentos. El siglo XX* (1923–1936) Madrid, 1965.
- Documentos de la Historia Contemporánea de España* (Antonio Fernández García, Alfonso Bullón de Mendoza y Gómez Valugera, Estibaliz Ruiz de Azúa y Martínez de Ezquerrecocha, Secundino-José Gutiérrez Álvarez) Actas Editorial, Madrid, 1996.
- García-Nieto, María Carmen y Donézar, Javier María: *Bases documentales de la España contemporánea*. 8. kötet: Economía y aparato del Estado 1931–1936; 9. kötet: Política burguesa y movimiento obrero 1931-1936. Guadiana, S. A., Madrid, 1974.
- Historia de España dirigida por Manuel Tuñón de Lara*. Tomo XII: Textos y documentos de Historia Moderna y Contemporánea (siglos XVIII-XX) Editorial Labor, S. A., Barcelona, 1985.

Összefoglaló munkák Spanyolország 20. századi történetéről:

- de la Cierva, Ricardo: *Historia básica de la España actual 1800–1975*. Espejo de España, Ediciones Planeta, Barcelona, 1974.
- Historia de España dirigida por Manuel Tuñón de Lara*. Tomo IX: La crisis del Estado: Dictadura, República, Guerra (1923–1939) Editorial Labor, S. A., 1989.
- Manual de Historia de España*. Tomo 6: Siglo XX por Javier Tusell, Ed. Historia 16, 1990.
- Sánchez Jiménez, José: *La España Contemporánea* vol. 3, De 1931 a nuestros días. Colección Fundamentos 119, Madrid, Ed. ISTMO, 1991.
- Seco Serrano, Carlos: *Historia de España. Época contemporánea*. Editorial Gallach, Barcelona, 1966.
- Tuñón de Lara, Manuel: *La España del siglo XX 1-2.*, Editorial Laia, Barcelona, 1974.

Memoárok:

- Alcalá Zamora, Niceto: *Memorias*. Barcelona, Planeta, 1998.
- Azaña, Manuel: *Diarios completos: Monarquía, República, Guerra civil*. Barcelona, Crítica, 2000.
- : *Diarios, 1932–1933. „Los cuadernos robados”*. Crítica, Barcelona, 1997.
- : *Obras completas I-IV*, Madrid, Giner, 1990-1992.
- : *Memorias políticas y de guerra I-IV*, Madrid, 1976.
- Berenguer, Dámaso: *De la Dictadura a la República*. Madrid, 1946.
- Bowers, Claude G. (Embajador de USA en España de 1933 a 1939): *Misión en España*. Grijalbo, Madrid, 1977.
- Campoamor, Clara: *Mi pecado mortal: El voto femenino y yo*. Barcelona, 1981. (első kiadás: Madrid, 1936)
- Chapaprieta, Joaquín: *La paz fue posible*. Barcelona, 1971.
- Gil Robles, José María: *No fue posible la paz*. Barcelona, Planeta, 1978.
- Jiménez de Asúa, Luis: *La Constitución de la democracia española y el problema regional*. Ed. Losada, Buenos Aires, 1946.
- Largo Caballero, Francisco: *Mis recuerdos: cartas a un amigo*. México, 1954.
- Lerroux, Alejandro: *La pequeña historia de España 1930–1936*. Ed. Mitre, Barcelona, 1985.
- Madariaga, Salvador de: *Espanoles de mi tiempo*. Barcelona, 1974.
- Martínez Barrio, Diego: *Memorias*. Barcelona, Planeta, 1983.
- Martínez Saura, Santos: *Memorias del secretario de Azaña*. Planeta, Barcelona, 1999.

- Maura, Miguel: *Así cayó Alfonso XIII*. Barcelona, Ariel, 1995. (7a edición)
- Nelken, Margarita: *La mujer ante las Cortes constituyentes*. Madrid, Publicaciones Editorial Castro, 1931.
- Pla, Josep: *El advenimiento de la República*. Madrid, 1986.
- Rosal, del Amaro: *Historia de la UGT de España 1901–1939*. Vol. 1, Grijalbo, Barcelona-Buenos Aires-México, D. F., 1977.
- Vidarte, Juan Simeón: *El bienio negro y la insurrección de Asturias*. Barcelona, Grijalbo, 1978.
- *Las Cortes Constituyentes de 1931–1933*, Grijalbo, Barcelona, 1976.

A Második Köztársaság történetéről szóló monográfiák:

- Abad de Santillán, Diego: *Alfonso XIII. La II República, Francisco Franco*. Ediciones Júcar, Madrid, 1979.
- Álvarez Junco, José: *El Emperador del Paralelo*. Lerroux y la demagogia populista. Madrid, Alianza, 1990.
- Anderle, Ádám: *Spanyolország története*. Pannonica Kiadó, 1999.
- Anderle, Ádám: *Megosztott Hispánia*. Bp., 1984.
- Arrarás, Joaquín: *Historia de la Segunda República española*. Madrid, Editora Nacional, 4 kötet, 1968–1970.
- Artola, Miguel: *Partidos y programas políticos, 1808–1936*. 1. Los partidos políticos. Alianza Editorial, S. A., 1991.
- Avilés Farré, Juan: *La izquierda burguesa en la II República*. Madrid, Espasa-Calpe, 1985.
- Bécarud, Jean: *La Segunda República española*. Madrid, 1967.
- Beevor, Antony: *A spanyol polgárháború*. Európa, Budapest, 2002.
- Ben Ami, Shlomo: *De la dictadura de Primo de Rivera, 1923–1930*. Barcelona, Planeta, 1983.
- Ben Ami, Shlomo: *Los orígenes de la Segunda República española. Anatomía de una transición*. Madrid, Alianza, 1990.
- Blinkhorn, Martín: *Carlismo y contrarrevolución en España 1931–1939*. Barcelona, 1979.
- B Lőrincz, Zsuzsa (szerk.): *Dokumentumok a Vatikán és az európai fasiszta államok kapcsolatáról*.
- Bozzo, Alfonso: *Los partidos políticos y la autonomía en Galicia (1931–1936)*. Madrid, Akal, 1976.
- Brenan, Gerald: *El laberinto español*. Antecedentes sociales y políticos de la guerra civil. Plaza & Janés Editores, S. A., Barcelona, 1985.
- Cabrera, Mercedes: *La patronal ante la II República: organizaciones y estrategia (1931–1936)*. Madrid, 1983.
- Capel Martínez, Rosa María: *El sufragio femenino en la II República*. Instituto de la Mujer. Horas y Horas la Editorial Feminista, Madrid, 1992.

- Caro Cancela, Diego: *La Segunda república en Cádiz: Elecciones y partidos políticos*. Cádiz, 1987.
- Carr, Raymond: *España 1808–1936* Ariel, Barcelona, 1970.
 –: *España 1808–1975*. Ariel Barcelona, 1988.
 –: *Spain 1808-1975*. Oxford, 1982.
- Checa Godoy, Antonio: *Prensa y partidos políticos durante la II República*. Salamanca, 1989.
- Comín Colomer, Eduardo: *Historia secreta de la Segunda República española*. 2 kötet, Madrid, 1954-55.
- de la Cierva, Ricardo: „*Episodios históricos de España*” 2 vols. 1931 – Monarquía y República: Acoso y derribo de Alfonso XIII.; 1931 – Monarquía y República: Jaque al Rey. Eudema, ARC Ed. 1996.
 – *Historia de la Guerra Civil española*, I. Antecedentes: Monarquía y República 1898-1936. Madrid, 1969.
- Duchess of Atholl (Katharine Marjory): *Searchlight on Spain*. Penguin Books Ltd. Harmondsworth Middlesex, England, évszám nélkül (1938)
- Duverger, Maurice: *Los partidos políticos*. México, Fondo de Cultura Económica, 1981.
- Egido León, Ángeles: *y los otros*. Biblioteca Nueva, Madrid, 2001.
 – Manuel Azaña – *Entre el mito y la leyenda*. Junta de Castilla y León, 1998.
- (Eds.) Egido León, Ángeles y Eiroa San Francisco, Matilde: *Los grandes olvidados: los republicanos de izquierda en el exilio*. Cuadernos Republicanos, Núm. 54, Número especial monográfico, Invierno 2004, Centro de Investigación y Estudios Republicanos (CIERE)
- Espín, Eduardo: *Azaña en el poder*. El partido de Acción Republicana. Madrid, Centro de Investigaciones sociológicas, 1980.
- Fagoaga, Concha y Saavedra, Paloma: *Clara Campoamor, la sufragista española*. Madrid, 1986.
- García Andreu, Mariano: *Alicante en las elecciones republicanas, 1931–1936*. Alicante, 1985.
- García de Cortázar – González Vesga: *Spanyolország története*. Osiris Kiadó, Bp., 2001.
- García Delgado, J. L. (ed.): *La crisis de la Restauración*. España, entre la primera guerra mundial y la II República. Madrid, Siglo XXI, 1986.
 –, (ed.): *La II República española. El primer bienio*. Madrid, Siglo XXI, 1987.
 –, (ed.): *La II República española. Bienio rectificador y Frente Popular, 1934-36*. Madrid, Siglo XXI, 1988.
- García, José: *Spanyolország a XX. században*. Kossuth Könyvkiadó, 1973.
- Gillespie, Richard: *Historia del Partido Socialista Obrero Español*. Alianza Editorial, Madrid, 1991.
- Gil Pecharromán, Julio: *Historia de la Segunda República Española (1931–1936)* Ed. Biblioteca Nueva, Madrid, 2002.
 –: *La Segunda República. Esperanzas y frustraciones*. Colección Historia de España, Temas de hoy, Madrid, 1997.

- González Cuevas, Pedro Carlos: *Historia de las derechas españolas*. De la Ilustración a nuestros días. Biblioteca Nueva, Madrid, 2000.
- Harsányi, Iván: *A Franco-diktatúra születése*. Kossuth könyvkiadó, 1988.
- Ibárruri, Dolores, Manuel Azcárate, Luis Balaguer, Antonio Cordón, Irene Falcón y José Sandoval (eds.): *A Spanyol Kommunista Párt története*. Kossuth kiadó, 1964.
- Ibárruri, Dolores, Manuel Azcárate, Luis Balaguer, Antonio Cordón, Irene Falcón y José Sandoval (eds.): *Guerra y revolución en España 1936–1939*. Tomo I. Editorial Progreso, Moscú, 1967.
- Íñigo Fernández, Luis: *La Derecha Liberal en la Segunda República española*. UNED, 2000.
- Jackson, Gabriel: *La República Española y la Guerra Civil 1931–1939*. Crítica, Barcelona, 1999. (Eredeti kiadás: *The Spanish Republic and the Civil War (1931–1939)* Princeton University Press, 1965.)
- Juliá Díaz, Santos: *Historia económica y social moderna y contemporánea de España*. Madrid, UNED, 2000.
- : *La izquierda del PSOE (1935–1936)* Siglo XXI, Madrid, 1977.
 - : *Los socialistas en la política española, 1879–1982*. Santillana, Madrid, 1997.
 - : *Madrid, 1931–1934: de la fiesta popular a la lucha de clases*. Madrid, 1984.
 - : *Manuel Azaña*. Una biografía política. Del Ateneo al Palacio Nacional. Alianza Editorial, Madrid, 1990.
 - : *Orígenes del Frente Popular en España (1934–1936)* Madrid, 1979.
 - : (ed.): *Política en la Segunda República* Ayer 20/1995. Madrid, Marcial Pons, 1995.
- Kulesova, Vera Vlagyimirovna: *Iszpanyija i SZSZSZR 1917–1939*. Kulturnije szvjazi. Izdatyelsztvo Nauka, Moszkva, 1975.
- Largo Caballero, Francisco: *Escritos de la República*. Notas históricas de la guerra en España (1917–1940). Edición, estudio preliminar y notas de Santos Juliá. Editorial Pablo Iglesias, Madrid, 1985.
- Linz, Juan J.: *El sistema de partidos en España*. Narcea, Madrid, 1979.
- : *La quiebra de las democracias*. Alianza, Madrid, 1987.
- Malefakis, Edward E.: *Reforma agraria y revolución campesina en la España del siglo XX*. Barcelona, Ariel, 1971.
- Martínez Cuadrado, Miguel: *Elecciones y partidos políticos de España (1868–1931)*, 2 vols. Madrid, 1969.
- Martín Nájera, Aurelio: *El grupo parlamentario socialista en la Segunda República: estructura y funcionamiento*. Fundación Pablo Iglesias, Ed. Pablo Iglesias, Madrid, 2000.
- Mescerjakov, M.: *Vszja zszizny – barba. O Hosze Diasze*. Moszkva, Izdatyelsztvo polityicseszkoj lityeraturi, 1976.
- Molas, Isidre: *El sistema de partidos en Cataluña (1931–1936)* Barcelona, 1974.
- Montero, José Ramón: *La CEDA*. El catolicismo social y político en la II República. 2 vols. Madrid, 1977.

- Morodo, Raúl: *Acción Española. Orígenes ideológicos del franquismo*. Túcar Ediciones, Madrid, 1980.
- Nash, Mary: *Mujer y movimiento obrero en España, 1931–1939*. Barcelona, Editorial Fontamara, 1981.
- Nin, Andrés: *El proletariado español ante la revolución*. Biblioteca Proletaria, Barcelona, 1931.
- Nin, Andrés: *Los problemas de la revolución española*. Ruedo ibérico, Madrid, 1978.
- Núñez Pérez, María Gloria: *Madrid, 1931: Mujeres en la permanencia y el cambio*. Madrid, Horas y Horas, 1993.
- Ormos, Mária: Mussolini – Harsányi, Iván: *Franco. feketé-fehér sorozat*, Pannonica Kiadó, 2001.
- Paguès, Pelai: *Andreu Nin: su evolución política (1911–1937)* Barcelona, sin año
- Panebianco, Angelo: *Modelo de partido*. Alianza, Madrid, 1990.
- Payne, Stanley G.: *Falange. Historia del fascismo español*. Madrid, 1986.
- : *La primera democracia española. La Segunda República, 1931-1936*. Barcelona, Paidós, 1995.
- Pérez Gil, Luis V.: *La política exterior en el bienio republicano-socialista (1931–1933): idealismo, realismo y derecho internacional*. Atelier, Barcelona, 2004.
- Pla, Josep: *Historia de la Segunda República española*. 4 kötet, Barcelona, 1940–42.
- Peirats, José: *La CNT en la revolución española*. Vol. 1, Calí, La Cuchilla, 1988.
- Preston, Paul: *La destrucción de la democracia en España*. Reacción, Reforma y Revolución en la Segunda República. Ediciones Turner, S. A., Madrid, 1978.
- (ed.): *La República asediada*. Ediciones Península, Barcelona, 2001.
- : *Las derechas españolas en el siglo XX: autoritarismo, fascismo, golpismo*. Madrid, Editorial Sistema, 1986.
- Ramírez Jiménez, Manuel: *Los grupos de presión en la Segunda República española*. Madrid, 1969.
- : *Sistema de partidos en España (1931 – 1990)*. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1991.
- : (ed.) *Estudios sobre la Segunda República española*. Madrid, Tecnos, 1975.
- Requena Gallego, Manuel: *De la Dictadura a la II República: el comportamiento electoral en Castilla-La Mancha*. Cuenca, 1993.
- Robinson, Richard: *Los orígenes de la España de Franco*. Barcelona, 1974.
- Ruiz Manjón, Octavio: *El Partido Republicano Radical (1908–1936)* Madrid, 1976.
- (eds.) Sánchez Cobos, Francisco – Ruiz Cortés, Francisco: *Diccionario biográfico de personajes históricos del siglo XX español*. Rubiño – 1860, S. A., Madrid, 2001.
- Sancho Calatrava, José A.: *Elecciones en la II República: Ciudad Real (1931-1936)* Ciudad Real, 1988.
- Serrano, Ramón – Ferrer, Rai: *Alejandro Lerroux*. Cara&Cruz, Ediciones B, Barcelona, 2003.
- Tamames, Ramón: *La República, La era de Franco*. Madrid, 1973.
- Thomas, Hugh: *La guerra civil española 1936–1939*. 1. kötet: Los orígenes de la guerra. Ediciones Grijalbo, S. A., 1979.

- Todero, Frigyes: *Spanyolország 1939–1975*. Magvető Kiadó, Budapest, 1976.
- Townson, Nigel (ed.): *El republicanismo en España (1830–1977)* Madrid, 1994.
- : *La República que no pudo ser. La política de Centro en España (1931–1936)* taurus historia, Madrid, 2002.
- Tusell Gómez, Javier: *Las Constituyentes de 1931: Unas elecciones de transición*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid, 1982.
- : *La Segunda República en Madrid: Elecciones y partidos políticos*. Madrid, Tecnos, 1970.
- Varela, Santiago: *Partidos y parlamento en la Segunda República*. Fundación Juan March, Editorial Ariel, Madrid, 1978.
- Vilar, Pierre: *Spanyolország története*. Bp. 1994.
- Viñas, Ángel – Viñuela, Julio – Eguidazu, Fernando – Fernández Pulgar, Carlos – Florensa, Senen: *Política comercial exterior en España (1931–1975)* Tomo I, Banco Exterior de España, Servicio de Estudios Económicos, Madrid, 1979.
- Vives, J. Vicens: *Manual de historia económica de España*. Editorial Vicens-Vives, Barcelona, 1972.

Tanulmányok, cikkek:

- Aceña, Pablo Martín: „Economía y política económica durante el primer bienio republicano (1931–1933) In: J. L. García Delgado (coord.): *La II República española*. El primer bienio. Madrid, Siglo XXI, 1987.
- Arranz Notario, Luis: „Modelos de partido” In: (ed.) Santos Juliá: *Política en la Segunda República* Ayer 20/1995. Marcial Pons, 1995.
- Avilés Farré, Juan: „Los partidos republicanos de izquierda, 1933–1936.” In: J. L. García Delgado (coord.): *La II República española: el bienio rectificador y Frente Popular, 1934–1936*. Madrid, 1988.
- Balcells, Albert: „El sistema de partidos políticos en Cataluña entre 1934 y 1936.” In: J. L. García Delgado (coord.): *La II República española: el bienio rectificador y Frente Popular, 1934–1936*. Madrid, 1988.
- Bar Cendon, Antonio: „La »Confederación Nacional del Trabajo« frente a la II República.” In: Manuel Ramírez Jiménez (coord.): *Estudios sobre la II República*. Madrid, Tecnos, 1975.
- de Blas Guerrero, Andrés: „La cuestión nacional y autonómica” In: (ed.) Santos Juliá: *Política en la Segunda República* Ayer 20/1995. Marcial Pons, 1995.
- Cabrera Calvo-Sotelo, Mercedes: „Las Cortes republicanas” In: (ed.) Santos Juliá: *Política en la Segunda República* Ayer 20/1995. Marcial Pons, 1995.
- González Calbet, Teresa: „La destrucción del sistema político de la Restauración – El golpe de septiembre de 1923.” In: García Delgado (ed.): *La crisis de la Restauración. España, entre la primera guerra mundial y la II República*. Madrid, Siglo XXI, 1986.

- González Casanova, José Antonio: „Consideraciones sobre el proceso autonómico catalán durante la Segunda República española.” In: J. L. García Delgado (coord.): *La II República española. El primer bienio*. Madrid, Siglo XXI, 1987.
- de la Granja, José Luis: „Los problemas de la autonomía vasca en el primer bienio republicano.” In: J. L. García Delgado (coord.): *La II República española. El primer bienio*. Madrid, Siglo XXI, 1987.
- „El sistema vasco de partidos en la II República.” In: J. L. García Delgado (coord.): *La II República española: el bienio rectificador y Frente Popular, 1934-1936*. Madrid, 1988.
- Harsányi, Iván: „A munkásegység feltételeinek érlelődése az 1934-es aztúriai felkelés időszakában.” In: *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből*. Évkönyv (továbbiakban: NMTÉ) 1974. Kossuth Könyvkiadó, 1975.
- „A polgárháborús Spanyol Köztársaságba irányuló korai szovjet fegyverszállítások és a magyar diplomácia (1936)” In: Kézirat. Készült: A Pécsi Tudományegyetem BTK Új- és Modernkori Tanszéke Ruszisztikai Kutatócsoport programja keretében. 2005. Sajtó alatt.
- „A spanyol baloldal 1936 januári választási egyezményének előzményeihez.” In: *NMTÉ*, 1986. Kossuth, 1985.
- „A spanyol munkásszervezetek a monarchia válságának évében (1930)” In: *NMTÉ*, 1980. Kossuth, 1979.
- „A spanyol munkásszervezetek az 1931. áprilisi polgári demokratikus forradalomban.” In: *NMTÉ*, 1981. Kossuth, 1980.
- „A spanyol népfront 1936. februári választási győzelmének előzményeihez.” In: *NMTÉ*, 1975/1976. Kossuth, 1976.
- „Választások a 20. századi Spanyolországban.” In: (szerk.) Anderle Ádám: *Stációk. Erdély–Európa–Latin-Amerika. Tudományos konferencia Wittman Tibor professzor születésének 75. évfordulóján*. Hispania Kiadó, Szeged, 1999.
- Juliá Díaz, Santos: „La experiencia del poder: la izquierda republicana, 1931-1933” In: Nigel Townson (ed.): *El republicanismo en España (1830 – 1977)*. Madrid, 1994.
- „Liberalismo temprano, democracia tardía: el caso de España” In: (ed.) Jonh Dunn: *Democracia. El viaje inacabado. (508 a.C. – 1993 d. C.)*. Tusquets Editores, S. A., Barcelona, 1995.
- „Objetivos políticos de la legislación laboral.” In: J. L. García Delgado (coord.): *La II República española. El primer bienio*. Madrid, Siglo XXI, 1987.
- „Sistema de partidos y problemas de consolidación de la democracia” In: (ed.) Santos Juliá: *Política en la Segunda República*. Ayer 20/1995. Marcial Pons, 1995.
- „Segunda República: por otro objeto de investigación” In: *Historiografía española contemporánea*. Ed. Manuel Tuñón de Lara et al., Madrid, 1980.
- Montero Gibert, José R.: „La CEDA: el partido contrarrevolucionario hegemónico de la II República.” In: Manuel Ramírez Jiménez (coord.): *Estudios sobre la II República*. Madrid, Tecnos, 1975.
- „Las derechas en el sistema de partidos del segundo bienio republicano:

- algunos datos introductorios." In: J. L. García Delgado (coord.): *La II República española: el bienio rectificador y Frente Popular, 1934-1936*. Madrid, 1988.
- Muñoz, Juan: „La reforma bancaria de Indalecio Prieto" In: J. L. García Delgado (coord.): *La II República española. El primer bienio*. Madrid, Siglo XXI, 1987.
- Palafox, Jordi: „La gran depresión de los años treinta y la crisis industrial española" In: *Investigaciones Económicas*, 11 (1980)
- Ramírez Jiménez, Manuel: „La agrupación de intereses en la II República: Partidos y Grupos." In: Manuel Ramírez Jiménez (coord.): *Estudios sobre la II República*. Madrid, Tecnos, 1975.
- „El sistema de partidos al instaurarse la República." In: J. L. García Delgado (coord.): *La II República española. El primer bienio*. Madrid, Siglo XXI, 1987.
- Serrano Sanz, José María: „La política comercial ante la crisis del veintinueve: el primer bienio republicano" In: J. L. García Delgado (coord.): *La II República española. El primer bienio*. Madrid, Siglo XXI, 1987.
- Townson, Nigel: „Algunas consideraciones sobre el proyecto »republicano« del Partido Radical" In: J. L. García Delgado (coord.): *La II República española: el bienio rectificador y Frente Popular, 1934-1936*. Madrid, 1988.
- „»Una república para todos los españoles«: el Partido Radical en el poder, 1933-1935" In: Nigel Townson (ed.): *El Republicanismo en España (1830-1977)* Madrid, 1994.
- „Amigos y enemigos: las relaciones turbulentas entre los partidos republicanos, 1931 – 1933" In: *Los grandes olvidados. Los republicanos de izquierda en el exilio* (eds. Ángeles Egido León y Matilde Eiroa San Francisco), Cuadernos Republicanos, Núm. 54, Número especial monográfico, Invierno 2004, CIERE
- Tuñón de Lara, Manuel: „De la Dictadura al Congreso de Sevilla" In: *Para una historia del P. C. E. – Sesenta años de la historia del Partido Comunista de España*. Fundación de Investigaciones Marxistas, Madrid, 1980.
- Ucelay-Da Cal, Enric: „Buscando el levantamiento plebiscitario: insurreccionalismo y elecciones" In: (ed.) Santos Juliá: *Política en la Segunda República* Ayer 20/1995. Marcial Pons, 1995.

NÉVMUTATÓ

Acosta, Ramos 44	25 34 35 45 47 48 77 87 97
Aiguader, Jaime 47	107-109 114 117 122 128-131
Aláiz, Felipe 122	133-138 141-146 149-156 158
Alba y Bonifaz, Santiago 218	159 161-164 169-183 186 188-
Albiñana y Sanz, José María 163 218	191 194 201 207 212 214 218-
Albornoz Liminiana, Álvaro de 37-39	221 224 226-229 231 232 234-
48 108 218	237 240 245 251 253 254
Alcalá Zamora, Niceto 16 22 42 46-	Aznar, José María 23
48 71 72 86 104 105 113 123	Aznar, Juan Bautista 49 64 65 221
124 128 131 133-138 140-143	228
145 153 176 177 179 181 183	Balbontín, José Antonio 88
185 199 205 212 216 219-221	Barcza György 72 73 111 137 138
224 225 231 237 240 241 244	Barrera, Emilio 162 163 166 203 233
247 251	Berenguer-Fuste, Damaso 16 39-41
Aldasoro, Ramón María 157 158	45 48 49 64 218 223 232 239
Alfonz király, XIII. 56 63 65 66 69-	Bergamín, Francisco 41
72 75 85 89 91 97 142 223 228	Besteiro Fernandez, Julián 48 51 84
246	174 184 191 221 235
Álvarez del Vayo, Julio 149 150	Blasco-Ibáñez, Vicente 85
Álvarez, Melquíades 28 34 37 41 52	Bolívar, Cayetano 195
60 85 105 107 149 150 159 163	Botella Asensi, Juan 38 169
169 219 220 225	Bragado, Antonio Marsá 33
Ambrózy Lajos 71 72	Bugallal gróf 40 49 56 93 98
Ansaldó, Juan Antonio 165	Bullejos, José 168
Aguirre Lecube, José Antonio 218	Burgos y Mazo, Manuel 41 55 100
Aparicio, Juan 52	113 163 218
Araquistáin, Luis 219	Cabanellas Ferrer, Miguel 153 222
Ascaso Abadía, Francisco 220	Calvo Sotelo, José 22 107 110 112
Aunós, Eduardo 30 42	213 222 223 229 233 239
Ayuso, Manuel Hilario 47	Cambó y Battle, Francisco de Asís 40
Azaña Díaz, Manuel 11 13 17 19 20	41 43 170 200 223

-
Campoamor Rodríguez, Clara 16 132
133 223 224	García Lorca, Federico 118
Canalejas, José 27 228 244	García Oliver, Joan 121 227 229
Carner, Jaime 145 156 176 177	García Prieto, Antonio 27 46 110
218 225 244
Casares Quiroga, Santiago 47 48 135
171 221 224	Gil Robles, José María 17 51 90 107
111 112 134 156 166-168 175
190 197-199 204-206 208 212
216 222 225 228-231 233 244
247
Cavalcanti tábornok 65 162	Giménez Caballero, Ernesto 52
Chapaprieta Torregrosa, Joaquín 104
224 225 237 244	Giménez Fernández, Manuel 204 208
231
Cierva, Juan de la 15 23 24 27 39 56
65 203	Giral Pereira, José 34 224 232
Clairac, Lamamié de 91 231	Goded, tábornok 163
Companys y Jover, Lluís 38 65 177
201 212 225 226 232 238 247	Goicoechea, Antonio 60 90 166 202
203
Cortés, Arturo 45 51 94 114 143	Gómez, Trifón 145 202
Csáky István gróf 13 171 176 177
197 200 213	González Pe?a, Ramón 212
Dato, Eduardo 27	González y Fernández de la Bandera,
José 164
Dencás, Josep 201	Gordon Ordax, Félix 38 47 178 179
181 201 207
Díaz Ramos, José 227	Guadalhorce gróf 42
Domingo, Marcelino 37-39 46 48
134 139 145 160 177 181-183
186 187 192 193 201 221 227	Hernández, Jesús 168
Durruti, Buenaventura 121 151 220
227-229	Hernández Sarabia, Juan, tábornok
188
Eliseda, márkí 165 173	Herrera y Oría, Ángel 30 89-91 105
233
Fabra Ribas, Antonio 228	Hevesy Pál 13 52-54 74-76 118 119
151
Fal Conde, Manuel 163 202	Hoyos, márkí 54 60
Fernández Artal 171	Ibárruri, Dolores 168 234
Fernandez de la Poza, Hermino 196	Iglesias, Pablo 12 28 235
Franco Bahamonde, Francisco 16 17
150 162 208 212 217 221 228	Kent, Victoria 132 182 223 224 234
Franco Bahamonde, Ramón 229	Largo Caballero, Francisco 30 48 84
Galán, Fermín kapitány 48 165	
Galarza Gago, Ángel 38 47	

119 122 138 139 144 179 180	Maura, Antonio 10 27 40 42 50 222
185 187 191 201 202 208 212	232
216 221 228	Maura, Gabriel 43
Ledesma Ramos, Ramiro 52 172 202	Maura, Miguel 10 42 47 48 59 60
Lerroux, Alejandro 11 22 24 27 32	66 81 86 93-95 100 101 103
35-37 46-48 74 79 84 85 106	105 110 124 133 136 139 152
107 109 111-115 123-135 138-	153 159 162 169 207 220 241
146 148 150 152-156 158 159	Maurín, Joaquín 215 241 242
161-165 170 171 181 183 184	Montseny, Federica 242
185 195 196 199 205-207 209	Monzón, Jesús 212
212 215 218 219 222 225 226	Negrín López, Juan 242 244 245
230 231 236-238 240 244 247	Nelken Musberger, Margarita 197
Litvinov, Maxim 150	223 243
Lizarra, Antonio 203	Nin i Pérez, Andreu 243
Lluhi, Juan 193	Núñez de Arenas 33
López, Rodolfo 98	Olazábal, Rafael 203 233
Lunacsarszkij, Anatolij 150	Olwer, Nicolau d' 48 145
Maciá, Francesc 65 109 169 193 201	Orgaz, tábornok 165
210 223 226 237 238	Ortega y Gasset, Eduardo 171
Madariaga, Salvador de 148 183 238	Ortega y Gasset, José 44 49 82 98
Maillo García, Adolfo 182	117 169 173 224
Maeztu y Whitney, Ramiro de 238	Ossorio y Gallardo, Ángel 41 127
239	Pascua, Marcelino 150
Marañón, Gregorio, dr. 49 183	Rico, Pedro 47
March, Juan 139 140 239 240	Peiró i Belis, Juan 243
Marosy (Mengele) Ferenc 13 39 41	Pemán, José María 90
42 120 151 164	Pérez de Ayala, Ramón 49 98
Martí Jara, Enrique 33 35 45	Pestaña, Ángel 121 122 174 216 243
Martínez Anido, Severiano 30 166	244
Martínez Barrio, Diego 48 85 129	Pius, XI 168 176
135 140 143 145 155 162-164	Portela Valladares, Manuel 225 244
177 178 181 184 185 197 199	Prieto, Indalecio 31 47 48 84 118
206 207 240	125 126 172 177 184 185 191
Martínez de Velasco, Federico 191	199 201 209 210 242 245 246
Matuska Szilveszter 31	Prieto, Manuel García 27 46 110

- 114 218 225 244
 Primo de Rivera, José Antonio 173
 202 233
 Primo de Rivera, Miguel 9 24 28-32
 34 37 39 41-44 71 76 139 218-
 222 226 228 229 232 234-237
 239 241 244-247
 Queipo de Llano, tábornok 164
 Redondo Ortega, Onésimo 172
 Ríos, Fernando de los 48 141 145
 150 186 226
 Roca, Franchy 177
 Rodezno gróf (Tomás Arévalo
 Domínguez) 163 203
 Rojas, Manuel kapitány 171
 Romanones gróf (Álvaro de Figueroa
 Torres) 27 40 43 48 49 59 65
 85 91 110 112 115 127 228
 Saborit, Andrés 48 202
 Sainz Rodríguez, Pedro 90 202
 Salazar Alonso, Rafael 172 205
 Salmerón García, José 38
 Salmerón, Nicolás 32
 Samper Ibáñez, Ricardo 209 247
 Sánchez Albornoz, Claudio 133 145
 148
 Sánchez Guerra, José 34 40 41 49
 222
 Sánchez Román, Felipe 183 214 216
 Sanjurjo, José 147 152 153 161 163
 165 168 169 213 222 228 229
 247
 Semprun, José María 94
 Serrano Súñer, Ramón 204
 Unamuno, Miguel de 44 117 118
 Uribe, Vicente 168
 Valera, Fernando 158
 Valle-Inclán, Ramón María del 118
 Vallengano gróf 90
 Vegas Latapié, Eugenio 165
 Vidarte, Juan Simeón 214
 Villanueva, Miguel 41
 Viñuales, Agustín 177
 Zulueta, Luis de 145 148

X 15 1 4 3 2

EGY - 9h

XB 178692

Megrendelhető: terjesztes@belvedere.meridionale.hu

Kiadta: Belvedere Meridionale
6725 Szeged, Hattyas sor 10.
belvedere@jgytf.u-szeged.hu
szerk@belvedere.meridionale.hu
www.belvedere.meridionale.hu
Felelős kiadó: Dr. Szegfű László
Kiadóvezető: Jancsák Csaba
Műszaki szerkesztő: Szuperák Attila
Nyomta: Bába Nyomda
Felelős vezető: Dr. Majzik István

A 80 évvel ezelőtt, 1931. április 14-én kikiáltott Második Spanyol Köztársaság (1931–1939) – főként a polgárháborút megelőző időszaka – a jelenkori spanyol történelemnek a történetírásban máig élesen vitatott témája. Nem pusztán az államforma változott meg azon a napon az ibériai országban, egyben kezdetét vette az első demokratikus kísérlet, melynek a célja az ország gazdasági-társadalmi viszonyainak gyökeres átalakítása volt, egyszersmind lehetővé téve a nép tevékeny részvételét a politika alakításában.

Zalai Anita e kötete a főszerepet játszó politikai pártok történetének, keletkezésének és szerepének bemutatásával új összefüggésekre világít rá, és ezáltal érthetőbbé teszi nem csupán a köztársaság, hanem az azt követő polgárháború történetét is. A szerző kutatásai során spanyolországi levéltárak, illetve a Magyar Országos Levéltár dokumentumaira, valamint a korabeli sajtóorgánumokra támaszkodott. A munka értékét tovább emeli a spanyolországi események magyarországi visszhangjának bemutatása. A kötet hézagpótló jellegű, új információkkal gazdagítja mind a spanyol történetírást, mind a magyar hispanisztikai kutatásokat.